

AGRIA

atölele
biztos
ledbet
halott
hoz életet ad
mindig csatla
nem leszün

AGRIA

CS NO
veridde

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.

3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Seléndy Balázs

Homo sum

11

ARTériák

H. Hadabás Ildikó

Megmaradás

14

Töprengés

14

Fecske Csaba

Kedvedre legyen

15

Kéne hogy legyen

15

Ne

16

Mint a seb

16

Tamás Tímea

Túl a pátrohai földkupacon

– részlet a *Vakondvilág* című kötetből –

17

Antal Attila

Kihantolt nyarak, ásatások

18

Bábeli folyó

19

Sebestény-Jáger Orsolya

Álmodók

20

A vízzen

20

Az élet kenyere

21

Mindaddig amíg

21

Serfőző Simon

Akkor

22

Ráleljek végre

22

Anga Mária

Az ég alól

23

Bölcsőágyamat...

23

Bozók Ferenc

Magyarok Európában

24

Pipacs

24

Pipacsok

24

A testemet kinőtte már

a lelke

24

B. Tóth Klára	
A sómaszk visszánéz	25
El Greco III.	25
Türkiz Gyermekek	26
Bárdos Bódi László	
félelem őre	27
közöny	27
fény-homok-óra	28
Exodus	29
Csepcsányi Éva	
Amit nem mondhat ki	30
A gépezetből jöttem	31
Lélekmasina	32
Útközben	32
Gál Sándor	
Az ómega-kísérlet	33
Baka Györgyi	
Virágkereszt	47
Kis Pál István	
virágkereszt	48
Standovár Ágota	
Dorombolj csak, hadd zokogjak	49
Az eperlekvár szerelmes elektronjai	49

Műhely

Szecsó Károly	
Gárdonyi Géza egri múzsája	52

ARTériák

Koncsek József	
Az almát evő lány (<i>Egy régi fénykép Mártival; Gáláns kaland Mártival; Mártinak falusi képzetekkel; Könnyed fricska Márti orrára</i>)	57
Az indigó rózsza	60
Fényzenék	61

Műhely

Dörömbözi János

Konczek József költészetéről tájai tükrében 62

ARTériák

Fekete Anna

Gravitáció 83

Furtonfűrt 83

A pirosfelhős ház 83

Ahogy lebben 84

Lenyelni, igen 85

Anyámmal 85

Száraz Pál

Válás után 86

Hutvágner Éva

Protest song 2 89

Protest song 3 90

Kiss Gergely

Lények, Lepkék, Emberek 91

Csontos Márta

Verslapok 98

Az esélytelen nyugalma 99

Kompromisszum-készség 100

Neverending story 101

Dialógus

„Ha leng a zászló, még nem biztos, hogy jó irányból fúj a szél”

Ködöböcz Gábor rendhagyó interjúja Csontos Mártával 102

ARTériák

Csáky Károly

Unokám naplójába 109

Gyónás kéréssel 110

Fazekas József	
Te régi otthon	111
Mindenkim itt van	111
Az ég lila hálójával	112
Kabinban	112

Bárány László	
A szekértoló	113

Fellinger Károly	
Üvegballon	119
Tündérleány arany haját...	119
Kis szívem remegése	120
Versike	120
Porcelán-dal	120

Műhely

G. Komoróczy Emőke	
„Nincs kedvem többé beállni a versgyártó szakiparosok gyülekezetébe...”	
Szikra János: Közép-európai nyár	121

ARTériák

Pataki István	
anyám útja	136

Barabás Zoltán	
Falak	139

Színek a palettán

H. Szilasi Ágota	
Nagybánya igézetében	
Gondolatok Kozma István festőművész munkásságához	140

Lisányi Endre	
Mészáros György: Don Bosco-falkép	143

ARTériák

Erdei-Szabó István

- Hajdani telek emléke 151
Sor/s/metsző 152
Magyarázkódás 152

Pozsgai Györgyi

- A fenyők mögött 153

Műhely

Dani Erzsébet

- Az identitásválság-menedzselés különböző formái Ignác Rózsa
Anyanyelve magyar című regényében 157

ARTériák

Bognár Stefánia

- Törmelékek (1–10.) 168

Molnár Vilmos

- Egy barboncás születése
(*Gárdonyi Géza Barboncás* című novellájának *parafrázisa*) 169

Németh István Péter

- Velencei képeslapok (*Goethétől; Eminescutól; Nietzschetől;*
Traktól; Brittingtől; Aldo Palazzeschitől; és tőlem...) 172

Szabadkéz

Aniszi Kálmán

- Minden jónak alapja a tiszta jellem 176

ARTériák

Oberczián Géza

- Tünetek 183

- Paul Celan versei Kántás Balázs műfordításában 188

Műhely

Vitéz Ferenc

Holló László művészete – a grafikai noteszlapok tükrében 194

Kegyelet és emlékezet

Demeter József

Betyár költő. Szabó Bogár Imre halálára 208

Szűk Balázs

Jancsó feltámadt 210

ARTériák

Molnár József

Aztán... 213

Aztán 2.... 213

Ma korán jött 214

Második eljövétel 214

Mészáros József

A lady 215

Műhely

Szoviár János

„Az isteni kegyelem lesz a Múzsám” – *Műfaji és poétikai sokszínűség Tárkányi Béla egri papköltő költészetében* 218

ARTériák

Pusztai-Tárczy Beatrix

A titkárnő 228

Memento 228

Debreczeny György

beesteledett 230

hiába menekült 230

a virágminták nem hazudnak 230

a szentek közbenjárását kéri 231

Szabadkéz

H. Barbócz Ildikó
A tenger Rimininél 232

Bősze Balázs
Naplórészlet
Acélkék csónak ringatódzik a lét tavain 234

ARTériák

Marković Radmila
Valahol 237
Éjfél 237
Búcsút inteni 237

Könyvjelző

Bertha Zoltán
Szász István Tas: Beszédes hallgatás –
avagy három Hitel és ami utána következett 238

Kántás Balázs
Lászlóffy Csaba: Pókok a sebezhetőn; Átörökített magány 244

Gyimesi László
Kántás Balázs: Túl a médiumokon –
Paul Celan költészetének mediális aspektusai 250

Kaposi Krisztina
Madarász Imre: Romantikus Risorgimento:
Olaszország alapító mítoszai 252

Madarász Imre
Lucian Boia: Miért más Románia? 254

Karaffa Gyula
Csáky Károly: Fohászok Isten árnyékából 256

ARTériák

Radnai István
Rímtelen dal 259
Kortársunk Kosztolányi 260

<i>Holló József</i>	
Hajnalközelben	261
Valóságközeli	261

Könyvjelző

<i>Szakolczay Lajos</i>	
H. Hadabás Ildikó: Sajgások	262
<i>Szíki Károly</i>	
Veszely Ferenc: Bajban szépült életeim	265
<i>Tarbay Ede</i>	
Bozók Ferenc: Magán(y)lexikon	273
<i>Petercsák Tivadar</i>	
Múltidéző képek városunkról – Képeslapok és fotók a 20. századi Egerről	275
<i>Sz. Tóth Gyula</i>	
Bárány László: Koncentrikus körök. Közelítések a humánium kérdéseihez	278

ARTériák

<i>Kocsis Csaba</i>	
Anyák napjára	287
Kereszt a Berekben	288

Seléndy Balázs

Homo sum

A Névtelen elképzeltetlen bölintására
megszületett az első lendület.
Egy kvintillió változás, növekedés, satnyulás után
megszülettem én.

A Névtelen és én egyek voltunk, Őt nem volt szükséges másvalaminek hívni:
a Névtelen a nyilvánvalóság maga volt.
Én tudtam, honnan jöttem és tudtam
hová megyek.

Minden dolog azon erőlködött, hogy engem hozzon elő,
minden cél egy volt: én.
Minden mozzanat boldog volt,
hogyan azt az utat építheti, amelyen én fogok járni
és ahogy lépteim nesze elhalt
a kis rezzenések elégedetten kövesültek meg.

A Kozmosz bennem tanulja
megismeri önmagát,

mert ahogy nőtem az Egészet részekre nyiszáltam,
a dolgokat megneveztem, megszámláltam
és lemértem a teret közöttük. Felfedeztem
hogyan viszonyultak a dolgok egymáshoz,

de arra ébredtem, hogy
minél tovább nézem őket, annál tovább osztódnak a dolgok
más és más dolgokra,
minden gomolygott s változott; én elkomorodtam,
kétségbeestem...

mert én, az éonokig tartó készülődés gyümölcse,
egy milliárd összefutó cél-fonál találkozáspontja,
a fölfelé törő tudat, mely felismeri önmagát a felismerésben,
én állok helybe tapadtan:
még sejtem ugyan, de már nem látom,
hová megyek,
és nekem *látnom* kell, amit követek,
ami nincs a szemem előtt,
az nem létezik.

Én vagyok az, ami soha nem volt :
a repülésben
helybefagyott nyíl.

Nincs más csak ragyogó köd vállaim körül,
előttem sötétség,
célom az, amit a nap, a hónap, az év záró perce hoz...

Végül is, elkerülhetetlenül, eljön az idő,
amikor nem topogok többé sem oldalvást, sem előre,
csak vetkőzöm,
darabonként veszem le magamról a világot,
amíg újra meztelen leszek,

és a tüzes lehelete Annak, Amitől félttem és amire éheztem
az emlékezet első rezdülése óta
átrobog rajtam

és hirtelen ÉRZEK, LÁTOK ÉS TUDOK, mindezt egyszerre –
és viszem tovább a szálakat egy vég felé,
amely egyben újabb élet is...

vagy nemet mondok annak, amit sejtettem
kezdetem kezdete óta
és megfogom a biztonság megragadható kezét,
amely mondja,
sajnálkozva, vagy közömbösen:

nincs hová menni

és a Kozmosz egy utolsó nehéz sóhajjal
leteszi fegyverét,
kiengedi kócos, fényév hosszú haját a dermesztő hidegben,
és az óriási mellkas magábaroskadva
kilehel engem s mi eltűnünk

egy érthetetlen,

vak,

néma,

süket

Semmiben.

H. Hadabás Ildikó

Megmaradás

csak a folyton lüktető,
és szív falának verődő
magány, szavakkal megkérlelt
lassú kinyílása –

csak a megbocsájító nevetés
két óraütés között,
a hétfő, kedd, szerda... utáni
vasárnapban harang zúgása –

csak az a szerető ölelés,
amely a fényt az árnyal,
 eget a földdel megérinti
konokan őrzött verssorokban –

csak az a Don Quijotei látomás
halálíg átragyogó küzdelme
minden kétértelműség
erénytelensége ellen –

csak az a lélekben felsejlő,
soha ki nem mondható,
egyetlen hazába kapaszkodó
itt élned, halnod kell parancsa –

csak a sirályok vízre csapódó
bátor zuhanása, és
a hangtalan lépések
örök keresése *folyton, folyvást*

csak az... , csak így... , csak itt.

Töprengés

Emlékezem, tehát hazudozom –
ízlelgetem a szavak mélyét,
amelyekben ott lakik az ellenkezője is,
homálytalanul és igazul
a gyermekkor falára szegzett valamennyi
kép és ősbizalmú érzelm:
nagyapám reszkető keze,
amint lehajlik minden szőlőszemért
a magányos szüretben;
a vasárnap délutáni csöndek árnyaiban
könyvlapok suhanásain a verssorok,
falusi házak előtt gubbasztó kis öregek,
akik soha nem mondták, hogy mi a haza,
de megrendülten felálltak a déli
harangszó imáikor,
s szemérmesen zsebükbe hullajtották
a búzaszemeket, ha ért kalászuk földre hullt.
Hogy szép volt-e mindez, vagy igaz,
vagy csak embert megtartó érzelm,
nem pörlöm én a költő igazát,
nekem minden múlt exponálta kép
egyre tisztul és élesül, mikor
emlékezem, emlékezem.

Fecske Csaba

Kedvedre legyen

már visszatértek hű virágaink
a tetszhalálból ébrednek megint
megannyi lenge szoknya tarka ing
megjött a tavasz menetrend szerint

a feldúlt testbe élet költözik
mint gazdátlan házba az új lakó
örömében hosszú lesz mi rövid
volt s nagyobb hullámot vet a jó

kidugja szép fejét egy pillanat
a szürke időből életöröm
itatja át s te élvezője vagy

szemedből ha kikukucskál a könny
nagyítóján át meglátod magad –
kedvedre legyen minden ami jön

Kéne hogy legyen

fiatal izmos teste Adoniszé bicepsze
miccenésétől peregni kezdenek a rózsza szirmai
amit barátnőjétől kapott ballagásra elhull a virág
eliramlik az élet egy költő szerint
s a tapasztalat is ezt mutatja -
sima bőrén szinte kéjeleg a fény szereti a
a lányokat de még szűz szeme párás
hajnali tó azt mondta egyszer
az anyjának nincs Isten ezt mondta de nem így
gondolta valójában ma sem tudja hogy gondolta
hogy gondolja a kétség férgé rágja azóta is
ha van hit van Isten ha nincs nincs
de kéne hogy legyen már csak a szülei miatt is
akik rég az m-i temető földjében kallóznak feléje
kétségbeesetten

Ne

földagadt képpel kel a nap
fénytől lángra gyúlt madarak
szállnak szétszórva hangjukat
megfonnyadt krumpliként az agy
mindent ami szép abba hagy
havazó monitor a szem
hiába látom nem hiszem
homloklebenyemre égett
kínzó hogyok és miértek

kéklík a Bükk tevegúpja
a víg szél csonttalan ujja
buksi bokrokat becézget
holott mézet holott mérget
csurgat számba a pillanat
fehérizzással ég a nap
pecsenyét csinál belőlem
édes Istenem bárki vagy
ne éld el sorsom előlem

Mint a seb

szép lassan beesteledék
lapockáim alvó szárnyak
álmodják csak a röptömet
gyönyörét a zuhanásnak

csalódás kelti a vágyat
legdrágább ami nem lehet
amire nincs magyarázat
nem lenni jó de élni szebb

oda vágyni ahol ott vagy
a lehető legnehezebb
csodálni a megszokottat
mely úgy sajog fel mint a seb

Antal Attila

Kihantolt nyarak, ásatások

Térdig
derékig merültem a határba
a halálba
Hajdúban Szabolcsban
csontokat kocogtattam
de szezám: a múlt
sehogy se tárult
virágos bikinik
sűrögtek körülöttem
lányok bársonyos hajlatai
gyöngyöztek körülöttem
Beatles-dalok zuhogtak
az Árpád-kor tátott szájába
és rezsegett a hőség
a szélnyalta tarlón
a füledt kukoricásban
térdig a határban
derékig
a halálban...
bolydult pezsdült
kavargott bennem az élet
és borba fulladt
szalonna-kenyér esték...
viharban sátorlap-csattogás

unalom
sár várakozás
szikkadó sár
várakozás unalom
és pezsgés megint
halálban élet
élet-főpróba lányok
meleg alom...
aztán
ellovagoltak
a virágos bikinik a csontokon
károgás szitált
a kiürült sírokba
az ősz roppant amóbája
telepedett a határra...
azóta ősz a nyár is
állok derékig
nyakig a halálban
belső szelvényeket
nyitnak az esték
papírfényben
páráll
az ásatások ásatása

Bábeli folyó

Örvénybe hull itt
a szándék: a szó
színe-fonákja
kereng a habbal

hallgass hát inkább
ha szólít e folyó
egymásra feszülő
fogakkal

„a szünet tagol és
kiemel”: csenddel
tiltakozz
maradj ki az árból

pásztorold magadban
szavaid tán egyszer
új eret fakaszthatsz
„csak tiszta forrásból”

Sebestény-Jáger Orsolya

Álmodók

Csurrants egy cseppet csenedből Uram.
Látod kiszikkadt immár a szívem,
mit rozsdásan tátongó ősi üst,
nincsen már szavam, csak szalmafüst.

Tudom, ha szólhatnál, elmondanád,
amiről hallgatnak ködbe fúlt hajnalok,
midőn erdők felett megtorpan a tompa éj,
utolsó lépte: a hófehér.

Csurrants egy cseppet csenedből Uram,
hogy halljam hangodat a mélyben is,
ha borzolod szeleddel lomha nagy tavad,
hol szarvasok isznak, és szállnak a madarak.

Majd talán az alkony enyhet ád
ránk boruló, hallgatag fák alatt,
csurrants egy cseppet csenedből Uram,
hogy hallhassam mindörökre, hallhassam szavad.

A vízen

(Mt 14,22-33)

Uram, a tajtékok óriások
szürkén hömpölyög az élet.
Köröttem korbácsos áradat
a hullámok az égisz érnek.

Uram, a csónak ködbe vész,
arcuk az idő messze mosta.
Földig hajolt felhőkön át
fénylik fel eged, e csillag-rosta.

S ha Rád emelem tekintetem
elül a szél, a szárnyas lepel.
Feléd indulok, vizig a víz...
Csak így nem süllyedhetek el.

Az élet kenyere

(Jn 6,35)

Egy falat kenyér elomló álma.
Mondd, hány ezer évig éhezett a világ
arra az egyetlen ízre vágyva,
mit kezded majd e kenyérben át?

Még egyre morajlik felettünk az ég,
mint gyomor ha kordul, mely enni vágya,
Te csordultig töltöd titkaiddal,
mely Benned jött el e vándorló világra.

Lásd, morzsáid esszük öntudatlan,
vagy éhségünk tudatos észlelésén át,
de áldott asztalterítők az élet
Te adod magadban a testté lett csodát.

Mindaddig amíg

Mindaddig amíg van hozzám szavad
vadvirágok nőnek lépteim alatt.

Erdeink fürtökben kibomló haját
sejteti velem a megzörrenő faág.

Még a csend is csillaggá lesz bennem,
Téged tükrözve minden vízcseppben.

Te tálcán kínálsz e régóta vágyott
rajtam áthulló, tükrözött világot,

s tudom: itt vagy, úgy nőttél belém,
mint holdsarlót növeszt Föld árnyéka: fény.

Míg szétöntöd az égen ez arany karimát,
szavakat adsz, hogy versből fonjak imát.

Serfőző Simon

Akkor

Foroghatnak a szélkakasok,
köpönyegek,
én lábvetve, mások helyett is
erős leszek.

Csak biztonságom: a józanság
velem legyen,
a kavarodó szél, idő mit
véthet nekem?

Ha bennem helyén minden, mint Nap
Hold az égen,
fondorkodhat a világ, nincsen
mitől félnem.

Ráleljek végre

Tegnap egy idegen fát láttam
bóklászni az udvaron.
Ki tudja, mit keresett,
mert még éjszaka is itt járkált.
Ki is néztem az ablakon,
annyira ugatták a kutyák.

Mit kereshetett a barázda is,
amit meg reggelig se talált.
A mélyből hiába borított ki
gyökeret, követ, forgatta fel

felszántva a fél-határt.
S én is mit keresek,
loholva sokszor, hogy a szél
bottal ütheti nyomom.
Bekóborolok időt, mindenséget,
valahol ráleljek végre földön
vagy a hetedik égben.

Anga Mária

Az ég alól

Hová induljak hozzád?
Meddig vándoroljak még,
hogy lakatlan szigeteimet
elhagyjam végleg?

Fákat ültetek éjszakánként,
hogy elrejtőzzem az évszakok elől,
de azok rám találnak zúgó esővel.

Agyaraikkal felém fordulnak
a téli fák: éjszakai kísértetek
ablakom előtt, megismerik
fehér ingemet, kivisznek a szélbe,
hajamat hurcolják ágaikra lombkoronának.
Gyökereikbe kapaszkodom,
a föld mélyéből vigyáz rám apám,
felém fordítja a Holdat.

Tenyerem kérgesedik,
nem veszed észre, hogy integetek,
hogy neked integetek,
kiáltani nem tudok,
ha mást nem is, sírásomat
meghallhatnád. Innen az ég alól.

Bölcsőágyamat...

Bölcsőágyamat elfelejti anyám,
panaszomat nem hallja, konyhánkat
éjszakánként a hideg tél eszi,
minden csillagot elvisznek
a bérházak közé rekedt hajnalok.

Előre tervezett az élet,
holdfogyatkozás van minden éjszaka,
gyerekjátéknak csont és kő marad,
összeszorítja kiszáradt száját a föld,
bölcsőágyamat elfelejti anyám,
szavaimat nem hallja, konyhánkat
éjszakánként a hideg tél eszi.

Bozók Ferenc

Magyarok Európában Pipacsok

A magyarok nyilaitól
ments meg Uram minket!
Így próbálták hárítani
lovass eleinket.

Sok nyílvesző bőrünkbe mar
felhasad a rost is,
Körös- körül miellenünk
sok ima van most is.

Pipacs

A szőke búza éke ez,
kit minden durva gaz tegez,
ki szőkeségben lángoló,
s kit kis növényhatározó
gyomok közé helyez.

Paraszt virág: Te drága gyom!
rubinpiros szerény rokon!
Lobogj, miként a mécsvilág,
s miként a krepp-papír virág
vidéki lagzikon!

Szökült mezőn paraszt virágok,
seregnyi krepp-papír pilácsok
lobogjatok!

Mezőkbe tűzve, mint a fáklyák,
kis őrtüzek, tenyéryi máglyák
ragyogjatok!

Ti lángoltok talpas pohárba,
ha szívemet hevíti, bántja
veres borom,

s dúlt álmaimba visszarepdes
rozstáblán eltiport, szerelmes
gyerekkorom.

A testemet kinőtte már a lelkem

A testemet kinőtte már a lelkem,
miként a sztreccsnadrág, feszeng a testem.
A fűrgé lélek oly nagyon ficáncol,
lehet, hogy egy napon (ha van) kitáncol.
De lélek és a test, s a Lét, s a Vanság
álmos és ködös bizonytalanság.
Felelj! Van ott tovább? Szólít e Fénylény?
Merengsz-e mondd, a létezés miéértjén?

B. Tóth Klára

A sómaszk visszánéz

*„A szél az arcodon ha sót talál, nem kérdi,
honnan. A tenger és a könny egylényegű”*

Miklya Zsolt

Sót találni a recepciónál
hatalmas rózsaszín sókristályt
megnyalni aztán kiinni a kancsót

ízlelni sót az arcon tengerre gondolni
kihajózni a nyílt vízre nem nézni hátra
elrúgni a csónakot rúgni partot medret

érezni az áttetsző sókristályokat
ahogy kérget képeznek az arcon
maszkká sűrűsödnek öntartó anyaggá

figyelni a tengert vízszint már a tüdőig
kicsap a partra megkapaszkodik a parti
fövénybe – a lélek hullámtermészetű –

tengermosta arc – a sómaszk visszánéz
a lélek megmártózni elmerül – tört üveg-
mozaikjai hullámcsapdában rángó fényjelek

El Greco III.

(Nagy B. István festménye)

Telít a tér az űr
lerogynak égi kékek
ruhám redőkbe gyűr
papírszemélyiségek

vagyunk – jól gyűrhetők
ha roppan test s a lélek
hússzín-golyónk a Föld
felett a Megfeszített

sejthető ha lebben
az égbolt takarója
s gyűr magam – felettem –
végtelen útját rója

Türkiz Gyermekek

(Nagy B. István: *El Greco VIII. c. festményéről*)

Toronyfelhők közül
kivillanó színpadi effektek
mintha kockát vetnének
egy köntösre
a tájkereszt kitüremkedik
az élettér festett keretéből
belehasít az univerzum
rétegeibe
magával húzza a földet
mint egy mozgó járdát
a sorban állókkal
pedig létrán is
mehetnének
a létnek támasztott
fény sugarfokon
lent a Bukott Ember
égnek meresztett térdei
csontfehéren ékelődnek
a kobaltkék pászma
virtuális matériájába
ahonnan mint
mennyei lepedőn
lassan ereszkedik alá
a Türkiz Gyermekek

Bárdos Bódi László

félelem őre

az idegrendszer képraktárainak öngyulladásá
metaforáktól terhes görcsös éjszaka
altatóktól kába fák suhogása a parkban
száguldó vonatok fűződjét roncsoló üvöltés

befelé omló falak és bombatölcsérnyi csend
fertőtlenítőszeres bolyongása a sötét folyosókon
atomok és kémcsövek tompa koccanása
elhajított és égve felejtett szavak füstszaga

hajnalban esett, amint magamat kitakartam
s hajszálaid helyett a rácsot simogattam
szempilláim vergődő szárnycsapásaival
terelgetve elátkozott maradék időm

hogyan nyomorúságomban védtelen
emlékeimnek építsek menedéket
hol testedet fölém álmodhatom minden éjszaka
mint ólomköpenyt a radioaktív mezőben

közöny

nyirkos tükörben zöldellt a reggel
az ég alatt sárga nap nyikorgott
szemhéjadat langy szél feszegette
vártad majd fölemel ki elejtett este

magadat keresve csend matatott
láncok csörögtek - harang verte az időt
végtagjaidban szögek véreztek
újra itt van ki mindig elhagyott

lepedőd a magzatvíztől nedves
anyád fehér madarat álmodott
szárnyak helyett csak körmeid nőnek
mély kútból kiáltják: légy átkozott

érzed valaki megint elhozott
ágas karodban kerek kő helye
ma tartsd még magad, őrizzen téged
célod hiába – úgyis eléred

fény-homok-óra

szemhéjaid alól madarak röppennek hajnali bevetésre
mezítelen testedre hullajtják súlyos pihéiket
széttárt végtagjaid rést nyitnak a térben
ébredsz, s hiszel még a függőleges ígéréteben

földbe szúrt mutatóujjad is gyökeret ereszt
ím nem ragad magával már a szél sem
nem süt a nap bélyeget homlokodra
felszáradt az álom, amely rád omolna

ma másképp kezdődik ugyanúgy minden
tegnapi arcod már a falon, bekeretezve - aranyozva
s a kövek már karjaidra várnak:
cipeld fel őket újra a toronyba

átgázolsz a hófehér papíron
lábaid helyén méregzöld fűnyomok
suttogások és lombsuhogások között
koponyádba madarak raja költözött

Exodus

bordáimból sövényt fon a szél
mindig onnan hiányzol, ahol épp vagy
– kötéláncos árnyéka a macskakövön –
mondtad, s én majdnem elhittem

hallgattam lépteid kopogását
a vagonok frigidáknak tűntek a ködben
de minden egyes sarkon befordultál
kitértél minden mondat és vonat elől

megvártam pedig még a hóesést is
gondoltam szálnalmasabbnak látsz hófehérben:
szellemi gettólakó a vöröslő lámpafényben

majd féltettem a tavaszt kezemben a metszőkéssel
szemben a nappal kerültem tekinteted
s mégis: hullottak az ágak – levágott hajcsomók

Csepcsányi Éva

Amit nem mondhat ki

Aranyesőm tegnap még világos-
Zöld rügye halványsárga már.
Nem tudtam tetten érni a szirmok
Előbomlását. Talán hajnal háromkor,
Mikor kiterítve hevernek a testek, és
Épp csak lélegzetük van: Mire olvasóm
Kifordul kezemből, és neved végigdől
Ágyamon.

Egyszerű képek jönnek: mint
Fák tövén hízó *mohák*, vagy
Sötétkék kövek a patakban.
Egyszerűek, míg meg nem
Moccanok.

Paplan alatti kucorgásban
Annyi mindent lehet, annyi
Világot, és ott *nem félek* meg-
Érinteni hátadat.

A takarók, párnák *halmát* nem
Merem eligazítani, szétfoszt,
Kisemmiz a mozdulat,

Csigaházból nem épül oltár,
Csak valahol a fenyőmamutok
Mögött okkerzöldek a hegyek,

Festettem képet, ablak mögöttit:
Kék és szürke, fehér és barna.
Színeket. Ezüstcsőrű madarak
Nézik, szárnyuk meg-megrebben,
és szállnak ismeretlen tájra,

Tolluk csöndpelyhe
Szívemre ül.

A gépezetből jöttem

A gépezetből jöttem én,
Néhány arc, csekk - aggodalom
Hajamba akadt. Ma is megdolgoztak a fogas-
Kerekek, az emberevők, embergyárok, ember-
Barázdák, emberkémek, és csak bámultam
Ki a villamos-ablakon, vártam, végre otthon, a kulcs
Engedelmesen forog, nyílik az ajtó, és kint rekednek üldözőim
Magam lehetek és sírhatok holnap reggelig, Szent Antal
Fölöttem, csillagos ég alattam, hűtőben sör, könyveim
Kéznel, az ágy végében. Még a fogak nyomát se, sem az
Arcokat, úgy dőltem el, és tudtam, ott maradok, többé nem
Kelek fel kéken hullámzó ágyamból. Beleolvadtam lassan
A plafonba, elsimultam a beszédnélküli félhomályban,
Arra gondoltam, mellettem hasalsz az ágyon,
Megértő-kedvesen hallgatsz, a *te* hallgatásoddal, balzsamától
Múlnak a harapások, épp csak egy-egy fognyom
Marad. Így ringatóztam bölcső-ladikon, felhős délutánban.
Megcsörrent a telefon, néztem a kijelzőt, néztem másod-
Percekig, elejétől végéig, végétől elejéig olvasva neved, és
Nekikészültem a sírásnak, virtuális ölelésnek, fölkészültem a zuhanásra.
De már első szavad vidámította, mint jó bor, szív szerkezetemet, fény-
Pontok lepték el szobámat, fényhajszálak, fénymanók, fénylovak,
Felfénylők és fénynevetések. Másképp álltak kezem alá a tárgyak még
Antal is fénynevetett ágyam felett, hiába készültem rá a sírásra, a telefont
Letéve egy eddig ismeretlen dalt dudorásztam.

Lélekmasina

Körben üvegfal, erdő nyomul
A szentélybe, böjti széltől
Táncol a csipkebokorláng.
A zsolozsma egyre érdekesebb,
Tenyeret vérez, idegsejtbe rág,
Széthagyott imakönyvek, öregek
Lábmelegítői, nagyítók, botok...
Neszt kívánó fülek, de minden kozmikus-
Hangtalan, még a részecskék is állnak.
Se súrlódás, se szellemsóhaj. Sajátos buborékszoba,
Kockába zárt csillagrendszer. Tested súlyát képezem
A padba, a nyikorgást, ahogy letérdelsz.
Aztán csak csöndfile-ok futnak, ismeretlen világban
zakatol a lélekmasina, olyan, mint egy nagymadár:
széttérjeszti szárnyait, ketten nem is férnek a zeniten,
tollhegyük „süsög” a világ peremén. A lélekdonor
meghal inkább, felülről figyel, féltett kincsével
hogy rohannak. Elégedett, amikor ráismer
a transzplantáció ősi mozdulataira.

Útközben

A könyv táskámban lapult egész nap, hang
Nélkül beszélgettünk metrón, villamoson.
Egy-egy sornál elidőztem, láttam, ahogy a
Zivatarban állsz, ködbe bújsz a réten, veled
Futottam ideges harangok előtt.

Azt mondják, a nők szeretnek beszélni.
Biztos van benne valami, én mégis inkább
hallgatok, és öröömöm, ha a férfi is szóttalan.

A megáldott, megtört, szétozott csöndben
Klaviatúrakattogás, plédmeleg:
Szóláskényszer, testkényszer nélküli.

Aztán metrójátók csapódnak biedermeier
Akvarellre, felmutatom bérletem.

Gál Sándor

Az ómega-kísérlet

Az öregség nem betegség! Ezt a mondatot egyszer régen már leírtam, nem számolva azzal, hogy valóban megélhetek egy olyan kort, amely már a hetvenőtől távolodva, elvisz egy korábban elképzelhetetlen „idő-távolságba.” Ugyanis ennek realitása – akkori ítéletem szerint – azért tűnt abszurdnak, mert közben három komoly műtéten estem át. Ami pedig ezután bekövetkezett – a gyomorrák –, létezésem valós távolságát hónapokra szűkítette... Tehát az ezredforduló után úgy próbáltam ezt az esetleges lehetőséget ki- és felhasználni, hogy a legfontosabbnak tűnő tennivalóimat – s minden vonatkozásban – elfogadható rendben hagyjam az itt maradók számára. Az pedig, hogy mindezt ma igyekszem számba venni – immár hetvenhét évesen – feltehetően annak köszönhető, hogy „genetikai tartalékaim” jobbak a nagy átlagnál. Apám egy hónappal nyolcvanadik születésnapja előtt távozott közülünk, anyám pedig az idén lesz – ha elér odáig – kilencvenöt éves. Ezek a tények a bizonyítékok arra – legalább is biológiai szempontból –, hogy ma és itt erről gondolkodhatok...

A hatvannyolcadik születésnapomon újra megkezdett naplót – amelynek FELJEGYZÉSEK ELMENŐBEN címet adtam – 2013 végén lezártam, azzal, hogy a külső és belső események-történések leírását már nem sok mindennel gyarapíthatom.

Ugyanakkor azt is leírtam, hogy a „folytatás valamilyen módját kitalálom.” Nos, az öregség – bizonyos tekintetben lehet akár új „irodalmi műfaj” is. Nem napló, nem vers, nem széppróza, de nem is filozófia.

Hanem ez az egész – **együtt!**

Ma már azt hiszem, hogy a „létezés műfaját” kellene megteremtennem, mert – s ezt már többször leírtam – az í r á s maga a *létezés*. A létezés értelmét pedig a halál teljesíti be. (Vagy – ki?) Ez igazából nem definiálható. Azt azonban a tapasztalatok sokéves – vagy sok száz éves – sora bizonyítja, hogy az egy-ember – az „egyén” – egy egész életen át azért dolgozik – úgy bizony! –, hogy valamit itt hagyjon utódainak, használhatóan, maga után. Ami akkor is érték, ha már maga az alkotó – félelmetesen „fennkölt” jelölése a napi munkának – túljutott a természet egyik legnagyobb átváltozásán – az anyag tökéletes metamorfózisán...

Mindebből a mai estén az látszik a legvilágosabban, hogy *minden halandó. Így maga a HALÁL is meghal!* Általunk és bennünk.

S amikor a Halál is önmagába hal, akkor elérkezik a MINDENSÉG ÖRÖKKÉVALÓSÁGA.

Bennem, bennünk!

Hát odáig kellene kitananom ebben az elképzelt „új műfajban.”

Január ege tele van reménységgel.

***

Sándorunkat tegnap délután vittük ki a repülőterre, s mert beszéltem neki róla, hogy a naplóírást lezártam, mielőtt elbúcsúztunk, azt mondta – sőt szigorúan rám parancsolt –, hogy folytassam tovább a naplót, ami – szerinte – arra kell és arra jó, hogy mindaz, ami velünk megtörténik, megmarad... Hát most folytatom, de az előző napok elképzeléseit és elszándásait sem teszem félre ... Nem nagyon tetszik, hogy ilyen gyorsan feladtam, vagy megváltoztattam szándékomat, de lehet, hogy Satyának van igaza! Majd kiderül.

Különben ma délelőtt Kassán voltunk Évával, mindketten orvosnál – injekció, orvságok stb.

Elképesztő, hogy „rendes tavasz” van, sarjad a fű, akárha március lenne.

Egy mondat a „létezés műfajához”: Az ember a Szervetlen Mindenség Szerves Része. A „gondolkodó anyag.” (H. Spencer).

A tudomány pedig ma már ott tart, hogy a gondolkodó anyagban lévő létező, hihetetlen mennyiségű energiát, tudást és tapasztalatot a halál pillanatában megpróbálja rögzíteni egy lehetséges jövő számára – egyféle tartaléknak(?!). Ha valaki meghalt, régen – a „régiek” – azt mondták: kiszállt belőle a lélek.” Lehetséges, hogy amit a k k o r eleink „kiszálló léleknek” mondtak, az nem egyéb az előbb leírt energiáknál?!

Egészen különös még elképzelni is, hogy egy nem teljes értékű fehérje, a protein – persze sok más egyébvel „szövetkezve” – lenne a megoldás erre az abszurdnak látszó, ám a tudomány szerinti megismert realitásra?

***

Nagyon rossz álmom volt az elmúlt éjszaka. Kicsit – vagy nem is kicsit! – hasonlatos azokhoz, amikről Kafka írt. S nem csupán a naplójában, de ott volt az az életérzés, amely a regényeiben is megkísértett: *a tehetetlenség*. Hátborzongató volt annak idején még olvasva is – fizikai rosszullétem támadt tőle... Az éjszakai – vagy pontosabban már a hajnali – álmomban „valahol voltam.” A táj ismerősnek tűnt, egyedül – mintha vadásznék – igyekeztem v a l a m i felé, de azt a „valamit” képtelen voltam meghatározni. Aztán elérkeztem egy patak mellé, ahol a töltés oldalán a hóban hevert a hátizsákom, a fegyverem, s „valakik” voltak ott még rajtam kívül. Ismeretlenek, de később úgy tűnt, hogy mégis ismerősök... Közben azt éreztem, hogy nagyon fázom. Majd egy filmszerű vágás következett: ott állt az autóm, holmimat beraktam a kocsis hátsó ülésére, és hazaindultam. Csakhamar megérkeztem, s azt láttam, hogy a házunk előtt egy rendezetlen, vad törmelékhegy emelkedik, a hátsó bejárati ajtóra a tetőről gyökér-indák csüngnek alá, s odalent félhomály fogadott, meghatározhatatlan alkonyi vagy hajnali derengés...

És ebben a derengésben ébredtem fel. Ám az ébredést követően is mintha folytatódott volna az álom, és akkor tudatosult bennem, hogy a kinti és a benti derengés már nem álom, hanem a reggel valósága.

A kellemetlen és egyben abszurd álom emlékét s nyomasztó élményét a reggeli torna

sem oldotta fel teljesen. Csak sokkal később szabadultam meg tőle, miután Évának elmeséltem, hogy milyen „vadászaton” jártam álmomban.

...Különben gyönyörű január köszöntött ránk: napfény és holdtölte váltogatja egymást. Mintha találkozni szeretnének.

Nincs feloldozás

Úgy-ahogy lezártam a MÍTOSZI KÜSZÖB első részét. Ahogy most utánagondolok, egy-két emlékem kimaradt, s azokat, ha majd a gépbe másolom, pótolnom kell. (A „lúd gigáján trombitálok” stb.) Az első számú föladat most ennek az emléksornak a folytatása. És már nagyon az sem érdekel, hogy egyes részei esetleg gyengébbre sikerülnek. Az a fontos, hogy a leglényegesebb tények és események a papírra kerüljenek.

Meg még apám regényével is foglalkoztam délelőtt, egy eposzi adaptáció lehetőségeit felmérve. Ami vagy az ÉRTELEM CSŐDJÉBE vagy a SZÁZ ÉV CSEND-be kötőanyagként nagyon jól elférne.

Aztán rátaláltam egy dossziéra, amelynek fedelén ez áll: Fábry-dokumentumok. Ezeket még akkor raktam össze, amikor a Fábry-galaxis egyes darabjait írtam. Ott van például a Balogh Edgár által leírt javaslattervezet, amelyet annak idején közösen készítettünk Nagyidai Ernő bácsival és Balogh Edgárral Stószon.

Ugyanakkor rábukkantam a Keleti Naplóból készített breviáriumra is, amelyet – egy előszót is írva hozzá – megszerkesztettem, s Dobos Lacival a kiadását is elterveztük. Emlékszem, Laci lelkesen támogatta a kézirat kiadását, ám a kiadó gazdasági leépülése később ezt a szándékot lehetetlenné tett. Sajnálom, hogy így esett, mert annak idején egyféle jóvátételnek éreztem a Keleti Napló szerepvállalása tekintetében. Kiadását ma is aktuálisnak tartom. Különben a Keleti Napló majdnem teljes dokumentációját – kb. 25-30 dossziében – itt őrzöm a dolgozószobámban.

Mert korábban – Az Egy és az Egész részeként – szándékomban állt összefoglalni a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságában (Anyanyelvi Konferencia) betöltött tizenöt éves társelnöki emlékeimet is, ennek a dokumentációja is eléggé súlyos pakk.

Ha már így belefogtam: az Együttélés megalapításának körülményeiről is maradtak fenn használható dokumentumok, amelyeket érdemes volna előkeresni és – megfelelő kommentárokkal ellátva – publikálni, hiszen az alapító tagok közül alig akad már, aki érdemben elvégezhetné ezt a munkát...

Ha a fentieket összefogom, s azokból csak a saját részszeropemet próbálnám megörökíteni – az egyéb elvégezni valóim mellett –, évekre való munkám lenne. Azonban nem tudható, hogy ebből az egészből mire jut időm. Azt azonban meg kéne kísérelnem, hogy főbb részeit – együtt a dokumentumokkal – beírjam a számítógépbe.

Ha így esténként erre gondolok, a földadat és a felelősség iszonyúan nyomasztóvá válik. Mert ha nem írom le, az egész örökre elvész, s nem csak a tudatunkból hull ki, de a történelmünkéből is!

Odakint zuhog a januári eső – és nincs feloldozás!

***

Hiányérzetem van, amióta esténként nem készítem el a nap összefoglalását. Hiányérzetem van esténként, mert az évtizedek beidegződéseit nem lehet úgy kikapcsolni, mint például az asztalon lévő állólámpát...

Mintha elfelejteném megőrizni magamat – mindazt, amit ez idáig fontosnak véltem, s amiről – elvben – az év fordulóján lemondtam.

És egyebet se igen írok, ám annak egyértelmű az oka: az öregséggel együtt járó napi gondok elviszik az időmet s az erőmet. Akár fél napom is rámegy, amíg egy-egy bajból kikászolódom... Tegnapelőtt éjszaka is a „padlóra” kerültem...

... Satya most hívott – haza ért Brémából, tele élményekkel.

Tegnap estéli firka: Oroszország – pontosabban a Szovjetunió – megnyerte a második világháborút, de elvesztette a békét. Németország és Japán elveszítette a háborút, de megnyerte a békét.

A britek részt vettek a háborúban, és elveszítették a gyarmatokat, s lettek a legnagyobb vesztesek.

Az USA pedig a világ legnagyobb agresszorává változott – és ebbe fog belebukni.

„Mert meg akartak ölni – meg kellett ölnöm őket” – indokolta tetteit egy Vietnamban szolgált amerikai veterán egy dokumentumfilmben.

Az Egyesült Államok hadserege – ezzel a megokolással – kétmillió vietnami katonát ölt meg. (A polgári veszteségekről nincsenek adatok).

Ugyan ki tudna arra a kérdésre válaszolni, hogy miért? S azokat, akik ezeket az embereket megölték, az USA-ban h ő s ö k n e k nevezik. „Mivel meg akartak ölni...” Elődeik ugyanezzel indokolták az indiánok lemészárlását is... És az akkori amerikai földrészen több bölény maradt életben, mint indián...

Az én ítéletem szerint h ő s csak az lehet, aki hazáját védve esik el.

A vietnamiak otthon voltak.

De miért voltak ott az amerikaiak? S ottlétüknek mi lett a vége?...

***

Lassan bele kell nyugodnom, hogy nem írok, hogy megszűnik bennem a folytatás. Szinte egész nap ez foglalkoztatott – hogy az a k a r á s és a s z á n d é k már nem elegendő a mindennapi munkához.

Mintha valami eltört volna bennem!

És ennek következtében úgy kell élnem – amíg élni adatik –, hogy ne érezzek lelkiismeret-furdalást a meg-nem-írtakért!

Békességet és nyugalmat kell teremtenem nappalaimban és éjszakáimban egyaránt.

Meg kell akadályoznom, hogy öregségemet a hiány keserítse meg...
 Nem a halál a riasztó, hanem aminek a megvalósítását megakadályozza.
 Mivé lesz mindaz, ami bennem gondolat, emlék, élmény, történet – és igen! – történelem volt, vagy azzá lett?!
 Hová tűnik el egy kézmozdulat emléke, egy hajnalé vagy egy költeményé?
 És miért, miért gondolkodom minderről évtizedek óta? Miért keresem magamban mindezt, ha létezésem értelmére nincs válasz?

***

Ugyan van-e valakinek elképzelése arról, hogy *százmillió halott mekkora tömeg?!
 A Kazbek? Vagy a Himalája?
 Hol a mélysége és a csúcsa?*

***

Megtörtént az is a háború idején, de főleg a háborút követő időkben, hogy a nők erőszakolták meg a férfiakat. (Gondoljunk csak a fiatal, huszonéves hadiözvegyek tömegeire!)

***

Jól haladok AZ ÉRTELEM CSÓDJÉVEL. Nagy Sándor és Dárius király, a perzsák veresége – de még a „párhuzamokat” is hozzá kell fogalmaznom – Trójával kezdve... Nem a faló-csel miatt, hanem, hogy mire Tróját legyőzték, az OK – Szép Heléna – igencsak hervadásnak indult... Tíz év értelmetlen gyilkolás – semmiért...

Lehetséges, hogy a trójai csata idejében is voltak már hadibordélyok?

Lehetséges!

Akkor ugyan mi a különbség az egykori és a mostani hadviselés között?

Karády Katalin a háború idején a magyar bakáknak azt az érzelmes nótát énekelte, hogy: „Csak egy nap a világ, csak egyetlen egy csók az életünk, ki tudja, holnap mi vár ránk...”

Igen! Egy hajnali szuronyroham vagy más bevetés, mondjuk haslövéllel a végén...

Láttam, tapasztaltam ilyesmit: ahogy a hasüregből kifordulnak a belek a hóra, a hó megpirosodik, egy kis párát lehel, ami fölemelkedik, és eltűnik a hidegben... A katona szeme később felakad, aztán egy picit vércsík lecsorog a szája szögletén, a feje pedig félrebillen, s többé nem érez semmit...

Az olvasztótégely

Régen mindig azt hallottam az öregektől, hogy az Egyesült Államok a népek olvasztótégelye, ahol és amelyben az európai – meg a többi – bevándorlók tömegei egygyé olvadnak, egységesülnek, vagyis nemzeté válnak, vagy azzá szerveződnek.

Csakhogy ennek az elméletnek a jelenlegi USA az élő c á f o l a t a!!!

Az Egyesült Államok nem nemzet, és soha nem is válhat azzá, mert hiányoznak a nemzetet jelentő legfőbb attribútumok: nincs közös nyelv, nincs közös történelem, se hagyomány se ég, se föld, se vizek...

Amerikát – felfedezése után – zömmel az európai kalandorok, az „ember-hordalék” árasztotta el, mégpedig egyetlen céltől vezérelve: a szerzés, a meggazdagodás vágyától. És ez az áradat könyörtelenül kiirtotta az őslakos indián törzseket. A bevándorlók lőfegyvereivel szemben az indiánok nyilai nem voltak összemérhető védekezési eszközök. Veszítettek!

Az emberiség ma ismert történelmének ez volt a legnagyobb genocídiuma.

A prérin több bölény maradt, mint indián...

Mostanra – a rezervátumok édenének az idején – a vagyonszerzés amerikai filozófiája nem, ám az eszközei óriási fejlődésen mentek át.

Egy vietnami veterán fogalmazta meg – nyomatékuul megismétlem – ennek ma is érvényes kvintesszenciáját: „Mivel meg akartak ölni – megöltem őket!”

Amerikában annak idején, Koreában, Vietnamban vagy ma a Közel-Keleten ugyanez az elv érvényesült és érvényesül... Ahogy már máshol is leírtam: az indiánok, a koreaiak, a vietnamiak otthon vannak – otthon voltak.

De az amerikai katona miért volt ott, mit keresett ott – mások földjén, mások otthonában?! És miért ölt?

S az eredmény?

Az USA 1945 után minden háborút elveszített.

***

Az egyik kiadóm „szakmai önéletrajzot” kért a nála lévő kéziratom pályázatához. Elkészítésére ráment az egész napom.

Régen az úgy volt, hogy az író megírt egy regényt, vagy összerakott egy versgyűjteményt, elküldte a kiadónak, s ha a kiadó a kéziratot érdemesnek találta megjelentetni, besorolta a kiadandó kéziratok közé, s bizonyos idő után a kéziratból könyv lett, amely elkerült a boltokba, s vagy elfogyott, vagy nem. Ha a könyv után érdeklődés támadt, új kiadás készült belőle. A szerző, a kiadó és a kereskedő ebben a hármasegységű rendszerben úgy-ahogy eltengődött a világban.

És senkinek eszébe se jutott „szakmai életrajzot” kérni a szerzőtől. A könyv megjelenése nem az állami támogatás függvénye volt, hanem a jól megírt, érdekes – és értékes! – könyveké... A különböző lapok pedig olykor elmarasztalták, olykor megdicsérték a szerzőt. Az író a munkájáért kapott némi tiszteletdíjat, amiből kifizethette az éppen aktuális kölcsöne aktuális törlesztőrészletét a bankjának...

Így megőrizhette alkotói szuverenitását az író, és nem alázhatták döntéseikkel koldussá holmi ringyókrata hivatalnokok...

***

Egyre kevesebbet foglalkozom a történelemmel, mert a történelmet folyamatosan meghamisítják és átírják. Csak az én időmben legalább tízszer felforgatták az egész huszadik századot, s forgatják ma is, zömmel ugyanazok a „szerzők”... Így a korábbi hősök közül árulók, s a korábbi árulókból hősök lettek...

Az aktuális hatalom ideológiájához-politikájához társadalmi ragasztóanyagként felhasználva.

Ezért úgy döntöttem, hogy maradék életemben magammal foglalkozom, a saját történelmemmel és a saját történelmi tapasztalataimmal. Az igazat mondtam eddig is, s ez a szándékom változatlan, megszövegezni, amit megéltem, amit láttam-tapasztaltam, s amit mindmostanáig megőriztem.

***

A tervezett *Száz év csend* első részét – Gyóni Gézáról – a számítógépbe másoltam. Úgy tűnik, rátaláltam arra a formára – mondjuk így: esszéváltozatra –, amelyben a háborúk irodalomba való adaptálását, úgy-ahogy elvégezhetem. A lényeg, hogy ez is része lesz – lehet – AZ ÉRTELEM CSŐDJÉNEK. Ha sikerül, holnap a következő részt is rendbe teszem... Szóval egyelőre napjaimnak van hozadéka és így értelme is. Igaz, elfáradok közben, de jobb elfáradni a munkában, mint a semmittevés nyűgében élni...

Az előbb rátaláltam két olyan jegyzetemre, amelyekről azt hittem, hogy elvesztek, s amelyek „hiányát” igen sajnáltam. Most pedig örülök, hogy felhasználhatom őket.

Még azt, hogy szerdán este Hídvég-Ardón töltöttem egy nagyon kellemes és hangulatos estét...

***

Latzkó A. könyvét, az *Ember s a háborút* igyekeztem röviden összefoglalni, amúgy bő idézetekkel, hogy aki olvassa, legyen elképzelése abbéli állításomról, hogy az első világháború borzalmairól – általában a háborúk borzalmairól – kevés ilyen munkát találni. Ez egy. A másik, s ez még megválaszolatlan kérdés, hogy Latzkó után maradt-e magyarul írt egyéb irodalmi alkotás. Ha igen, mi és mennyi? És az sem volna hiábavaló, ha a németül írt munkáiról is megtudhatnánk valamit. Meg az életéről: honnan származik, a háborút túlélvén, mivel foglalkozott, s hol élt a Trianon utáni Európában? És az sem volna haszontalan, ha az *Ember és a háború* fordítójáról is megtudhatnánk valamit. Mert Moly Tamást is a teljes ismeretlenség köde fedi...

Közel a halálhoz

Hajnalban, négy és öt óra között közel volt hozzám a halál – én meg a halálhoz. Lehet, hogy ez csupán stilisztikai vagánykodás, vagy annak tűnhető szösszenet és nincs semmi gyakorlati jelentősége. Ám amikor az ember a csillagok fényében egy

pillanat alatt összerogy, a csillagok hirtelen eltűnnek előle, s csak valami mély és szinte tapintható csend szakad rá, s csak a nedves beton hidegét érzi, akkor már a „különbség” nem stilisztikai blöff, hanem kemény realitás...

Amiként a menekülés szándéka is – fölfelé!

És sikerült is fölállnom, de a következő pillanatban egy „jeges szélcsapás” újra ledöntött a lugas alatti betonra... Amikor sikerült nagy nehezen felülnöm, már erősen fáztam, ám a látásom valamelyest kitisztult, s tudatosult bennem, hogy hol vagyok, és az is, hogy a lehető leggyorsabban be kell jutnom a házba... Megpróbáltam fölegyenesedni, de kísérletem sikertelennek bizonyult. A nedves betonon, ahogy gyerekek a csúzdában, igyekeztem az ajtó felé tolni magamat. Aztán, ahogy eljutottam az ajtóig, és elértem a kilincset, lassan bejutottam a konyhába. Pihentem egy keveset, s ha nehezen is, de sikerült ágyba jutnom, ahol még egy ideig dideregtem. Éva mélyen aludt, én pedig arra gondoltam, hogy ha felébreztem, halálra rémül, jobbnak láttam hát megvárni, amíg dolgom jobbra fordulnak.

A tarkófájdalmak csak lassan csitultak, ám az érkező hajnali derengésben a tárgyak lassan visszakerültek a helyükre, s mozdulatlaná váltak. Én pedig – igaz, kicsit még bizonytalanokodva –, de újra a saját lábamra álltam, vagy ahogy a Bibliában olvasható: felkeltem és jártam.

***

Folytattam a *Száz év csend* második – Latzkó-féle – részét, s délre be is fejeztem. Aztán délután megpróbáltam kideríteni, hogy Fábry, aki maga is első világháborús veterán volt, találkozott-e Latzkó könyvével, hiszen a „gyilkos élmény” után szinte minden olyan könyvről beszámolt, amelyet a háborúról írtak. De a „Fábry összes” első kötetében – 1920–1925 –, semmit se találtam Latzkóról. Azonban találtam mást, ami mostani írivalóimhoz fontos, s aminek igen megörültem. Fábry Szántó György 1924-ben megjelent regényéről, a *Sebastiánus újra elvégeztetetről* írt méltatásáról van szó, amely Aradon jelent meg.

Azért az öröm, mert Szántó György Neubauer Pál unokatestvére volt, aki – hasonlóan mint Fábry vagy Gyóni Géza – az első világháború idején, félbeszakítva tanulmányait, bevonult önkéntesként, sebesülést szenvedett, s fél szemére megvakult. Később, gyógykezelés céljából, Bécsbe költözött, de az orvosi beavatkozás ellenére teljesen elveszítette látását... Véglegesen Aradon telepedett le, s bár festőnek indult, haláláig regényeket írt. Jelen pillanatban azonban az a fontos számomra, hogy naplójában megerősíti, hogy Neubauer Pál *Mi közöm hozzá?* című regényének szereplői többségükben valós személyek voltak!

Persze, arra is érdemes figyelni, amit Fábry Szántó György regényével kapcsolatban leírt. „Irtózatos elgondolni – mondja Fábry –, hogy az emberek ma csak Antóniákra tudnak ujjongani, amikor talán egy új Milton keresi az elveszett para-

dicsomot... A vak Szántó György, kinek kezéből kihullott az ecset: minden szépségét, erejét, elgondolását, halálra dermedt tervét élénk teregeti, nekünk adja...

Aztán Fábry így zárja írását: „Sebastianus könyvében olvasom: Aztán csend lett vagy száz évre megint...”

***

Felnőttirodalmunkban egy nemzedék, amely semleges, akár az autópálya aszfaltburkolata. Az irodalom ringyókratái és e ringyókrácia különítményeseinek élményhiányos „szövegei” lassan beborítják a magyar Kárpát-medencét. S ha valaki e mosogatódézsából kiömlő szövegmoslék ellen szólni mer, az tűzrevaló nacionalista.

G. Brunót annak idején azért vetették máglyára a tar pilisű bibliai „szövegegyesítő”, mert azt merte állítani, hogy „nem tartom méltónak az isteni jószághoz és mindenhatóságához, hogy csak ezt az egy véges világot teremtette légyen, holott még számtalan más is képes teremteni, azt mondom tehát, hogy számtalan világ van, hasonló e földhöz...”

Az emberiség számára megfogalmazta a legcsodálatosabb utópiát a menekülésre, egy Űrbéli Vereckei-hágót – az emberi megmaradás lehetséges útját...

Ma már statisztikai adat van arról, hogy Tejút nevű galaxisban – a miénkben! – 89 millió csillag lakozik. A mai „globális buzgalom” aszfaltszürke szövegei helyett ezzel a nolai által leírt lehetséges jövőképpel – szerintem – érdemes lenne valamit kezdeni. Ahhoz azonban a Tudás Szépségét kellene követni, s kellő alázattal!...

Az Élő Út emberi és nemzeti esélyeit.

***

Le kell írnom s folyamatosan a nappalaimat, a történéseket, mert igen buta hiányérzetek keletkeznek bennem, amelyeket még butább lelkiismeret-furdalás követ. Néha az az érzésem, hogy *elfelejtem magamat*.

Pokoli érzés!

És az is pokoli, hogy fáj a lábam – alig tudok járni. Meglehet, csupán izomláz, amit a kert elgereblyezése és az aláhajló diófaágak lefűrészélése okozott...

Délután kijavítottam a gépben lévő *Száz év csend* mindhárom részét. Akár lehetne is a nyomdába. Még *Az értelem csödjét* is át kell szálalnom, hogy a meglévővel ne kelljen már tovább pepecselnem. A Bismarcknak kb. a felével készültem el, az azonban biztos, hogy a jövő héten nem lesz időm két-három jó mondatra sem.

A fákat is be kéne permetezni, de bizonytalan vagyok abban, hogy a tízliteres masinát elbírom-e. Majd kiderül.

***

Kassa – onkológia. A vizsgálat eredményei kedvezőek.

Délután a kert, készíteni kell a talajt a növények számára. Csak az a baj, hogy hamar elfáradok.

Valamit a „háborúkról” is lejegyeztem, csak azt nem tudom, hova soroljam be. Mert-

hogy a keresztes hadjáratok abszurd – pápai – indoklásáról van szó. (1099.) S az semiben sem különbözik – ideológiáját tekintve – Nagy Sándor, Napóleon vagy Hitler háborús indokaitól...

***

Befejeztem a Bismarckot, amelynek pár napos léte volt az egyik döntő inspiráció arra, hogy belefogjak *Az értelem csődjének* a megírásába. Még a végét kell egy kicsit megigazítanom, hogy kerek legyen.

A másik megörökítendő mai esemény: Az iskolából hívott az igazgató, hogy a kilencedikesek ma írják országshoz a továbbtanuláshoz a felmérőket, s hogy magyar irodalomból a *Vallomás az anyanyelvről* című írásom adja számukra a megoldandó föladatot. Igen meglepett a hír, hiszen ez azt jelenti, hogy ma több száz magyar iskolában voltam egyszerre föladat és lehetőség. Remélem, nem okoztam sok gondot a gyerekeknek. Szóval, ha kevéske is, de mégis öröm az ilyen nap megélése. Mert ilyenkor még az is földereng előttem, hogy nem dolgoztam hiába az elmúlt évtizedekben... Csilla még azt is megígérte, hogy majd megmutat egy adatlapot, hogy lássam a küzdelem nyomait...

***

Satya bevitt Budapestre az MMA székházavatására. A felújított Vigadó, azt hiszem, az egyik legszebb palota, amit a Duna pesti oldalán valaha is felépítettek. S hogy mostantól ez a palota az MMA székháza, a magyar nemzeti kultúra újraegyesítésének lehetőségét és reményét testesíti meg vagy foglalja magába. És oda nekem mostantól halálomig jogom van belépni... Talán még a cselekvésre is alkalom nyílik, mert hisz a lehetőség csupán a cselekvésben teljesezhet ki.

Az öröm és a szépség maradt meg bennem erről az estéről!

***

Március 20. Vilma hívott – mama állapota válságosra fordult. Az előbb beszélünk a *lehetségről*. Meg az elvégeznivalókról. Arról, ami bizonyos. Soha nem hallom már Tőle, jelen – és nincs jövő!

Március csendje

amit annyiszor elismételt: „... itt vagyok, nem tehetek róla.”

Valóban: az ember itt van és nem tehet róla. Mert-hisz tehetetlen.

Ídesanyám! Kilencvenöt éves...

***

Egy délutáni jegyzet, hogy megmaradjon: Sem a kép, sem a zene, sem az építészet, se semmi más nem képes önmagát meghatározni, csak a *nyelv*.

Csak az létezik és válik örökkévalóvá, amit a nyelv saját, szerves részeként magába emel.

Ami újra és újra beszéddé reinkarnálódik – az ember által.

Nélküle nincs múlt és nincs

A várakozás? A csend? Meddig?

Aztán a sötétség... A fény hiánya.

S az átváltozás kegyelme.

Kérdés és válasz.

Csillagok – a csillagok...

***

...Vilmától a reggeli hír: mama belázasodott. Sándorral is beszéltem, de azt nem mondtam el neki, hogy a mama ideje megszámláltatott. De: meddig tartanak kínlásai? Csak remélhetem, hogy már nem érzi azokat, hogy a létezésnek ebben a végső stádiumában részesül ebben a kegyelemben.

És már a távolságok sem változhatnak többé közte és köztem... Örökre tizennyolc évvel lesz csak idősebb nálam.

Ami a mi korunkban szinte semmit se számít.

Még ezt: az előbb kint voltam az udvaron, aprószemű permet hull az égből, március csendjére és éjszakájára...

***

Március hatodika, szerda. Anyánk mára virradóra jobblétre szenderült.

Magával vitte a taníthatatlan tudás csodáját a csillagok közé.

Amit a minap ide írtam: örökre tizennyolc évvel lesz csak idősebb nálam. Az Örökkévalóságban ez az előnye behozhatatlan. Szombaton még láthatom testi valóságában, aztán a papa mellé száll alá – örökre megpihenni. Újra együtt lesznek, amiként gyerek-koromban: ídesanyám és ídesapám! Így, hosszú í-vel, mert így szíp.

Legyen békeesség!...

***

Szombaton eltemettük anyámat. Tegnap este pedig ezeket a sorokat írtam le, akárha egy valamikori vers alapvetéséhez:

Az ember nemigen tudja, hogyan viselkedjen, ha meghal az anyja. Hiszen – ahogy a koporsóban fekszik a fátyol alatt és nem érez semmit - már csak *anyag*..

Az anyából lett anyag!

Pedig tudom, hogy barna volt a szeme, hogy beszélt, hogy énekelt, meg imádkozott. Mert hitt valamiben, s most ott van a mélyben apámmal, újra egymás mellett és nem tudnak egymásról semmit...

És nekem ezt kell megértenem, megőriznem.

Halálukat – halálomig.

Az öregség békéje

Az értelem csődje – ezt fogalmazom folyamatosan újra a Bismarck-példában. Az elpocsékolt tudást, az elpocsékolt emberi szorgalmat, erőfeszítést. Aminek a vég-eredménye a pusztítás és a pusztulás. Az emberiség háborúinak sok ezer éves történelmének, lemészárolt millióinak – „hősi halottainak” – új és új felmutatást. Az arányaiban megsokszorozódott veszteségét – s minden tekintetben.

Persze azt is tudom, hogy teljesen felesleges mindezt ismételtetni, hiszen ahogy eddig, ezután sem változik meg semmi. De legalább leírom magamnak – magamért.

Hátha ez az írás elhozza számomra az öregség békéjét.

Vagy legalább az esték nyugalmát.

***

Megérkeztek a gólyáink. Az egyik ide szállt a ház elé vadászni. A nagy szárazság el- lenére a fű között elég sok az apró varangy. Valamikor itt a Kanyaptát szegélyező lá- pos-mocsaras terület volt a gólyák, gémek paradicsomi otthona. Ma pedig a gólyák a friss szántások barázdáiban pockokat, hernyókat keresve nyomorognak... Ez abból is látható, hogy kevesebb fiókát nevelnek fel, mint egykor. Ha nincs élelem – nincsenek utódok.

Hogy mi ne kerüljünk a gólyák sorsára, délután elültettem több mint száz fészek krumplit. Remélem, lesz legalább olyan termésünk, mint tavaly volt. Különben a borsó már kikelt, látszanak a sorok... S virágoznak a gyümölcsfák is. Meggy és szilva is mu- tatkozik szépen. Csak a csapadék hiányzik – hetek óta nem esett eső...

***

Szükségesnek tartom leírni azt az elszomorító ténytet, hogy nem fordítok kellő figyel- met cselekedeteimre. Gyakran megtörténik, hogy fordítva veszem magamra például a pulóveremet vagy a pizsamanadrágomat... Mintha az adott pillanatban elhatározotta- kat nem regisztrálnám magamban – a belső ellenőrző mechanizmus kihagyására gya- nakszom. A felismerés komoly veszedelmeket sejtet.

Mert például mi történhet, ha autózézetés közben következik be egy ilyen „kiha- gyás”?!

Délután a rádióból hívtak a pénteki versmaratonnal kapcsolatban – ott leszek, s így a részvétel vagy a korábban megbeszélit „telefonos bejelentkezés” kérdése megoldódott. Különben is: egyszer jelen kell lenni, hogy megélhessem *ezt a történetet is*. Összefogtam tíz percre valót az utóbbi időben írt verseimből, aztán a többit majd Budapesten meg- látom.

Még Búcsról is hívtak, Karkó Heni, hogy Szatmárnémetiben Katona Mihályról ké- szül egy Búcs-Szatmárnémeti közös kiadvány, s abba a *Mesét mondok valóságban* lévő Katonáról írtak felhasználásához kérik a hozzájárulásomat. Mondtam: kérek egy tiszteletpéldányt, ha elkészül a kötet. Azt hiszem, az „elmenőt” legalább ennyi megilleti.

***

Szinte egész nap olvastam, s mindabból, amit olvastam, tele vagyok nyugtalansággal. Ezt a *minden korban jelen lévő feszültséget* még legkiválóbb íróink munkáiban is folyamatosan megéltem olvasás közben. Ami Kölcsey és Berzsenyi korában irodalmunkat „betyárok baltázó kocsmájává” tette, a huszadik századra is ráillik, a huszonegyedikről nem is beszélve... Ha kinyitok egy huszadik századi könyvet, látom, hogy az ellentétek miként gerjednek tovább, miként jelentkeznek az egymásra uszulások. És néha már úgy látom, hogy nem is a nevek számítanak. Hanem mintha valami gyógyíthatatlan fertőzés rákos áttétei szívódtak volna fel irodalmunk szervezetébe pusztító elemként. Hogy még a legjobbak sem képesek a békére – irodalmunk békéjére, az egymás melletti létre, s távolabbra nézve: egymás megsegítésére.

***

Réges-régen a naplót a kényszerűség műfajának neveztem meg magamnak. (Valahol már írtam is erről.) Hogy volt – és szinte naponta – hetente – sok-sok olyan élményem-gondolatom, amelyek leírása és publikálása nem csak reménytelen volt, de veszélyes is. Elsősorban a kisebbségi-nemzetiségi kérdések jelentettek a hatvanas-nyolcvanas években a korabeli politikai-ideológiai környezetben gondot, s gerjesztettek allergiás rohamokat a csehszlovák „nemzetállamban.”

Mivel valamilyen megoldást kellett találnom arra, hogy a kisebbségi kiszolgáltatottságról legalább a legfontosabbakat rögzítsem, már a hatvanas évek elején is a „kényszerűség műfajára”, naplóírára kényszerültem. Meg persze azért is, hogy – túl ezen – feledekenységemet „legyőzzem”. Hogy az egyéb legfontosabb eseményeket is megőrizsem magamnak... Meg aztán „rászoktam” az estéli, rövid napi összefoglalókra. Rövidre fogva a „napzárta” írói munkámnak egyféle kiegészítő, kísérő sodrává változott. Azonban különösebb jelentőséget nem tulajdonítottam neki, holott egy országos pályázaton Magyarországon az Örökhangyók kategóriájában naplóm pályadíjban részesült. (A másik díjazott Faludy György volt).

Mindezt pedig azért írtam le, mert naplóírói mivoltomban Illyés Gyula erősített meg, aki Kosztolányi Dezső *Tíz síron túli Kosztolányi-könyv Ákombákom* című kötetének bevezetőjében így ír: „Ebben a kötetben Kosztolányi Dezső széljegyzeteit veszi az olvasó. Azokat – folytatja Illyés –, amelyeket saját műve mellé vetett papírra. (...) Az emberek egy része ilyen gyűjtemények fölé írja: napló. S hogy az olvasók nagy része ilyen művekről hiszi, hogy ez csak holmi könnyű firka...” Majd gyorsan ezt teszi hozzá: „Az értő néha az ilyet tartja a legtöbbre.” Továbbá: „Hogy egy író mikor mondja ki a lényegét, az rejtelem.” Végül pedig hogy „egy alkotás szépsége és ereje semmiképp sincs összefüggésben a terjedelemmel”.

S legvégül mindez „úgy él, ahogy alkotója élteti”.

Ha Illyés állításának csak a fele lenne igaz – de én az egészet annak érzem –, akkor mindez abbéli reményemben erősít meg, hogy valami hozadéka ezeknek az estéli jegyzeteimnek is maradhat.

Persze, ha eljutnak idáig, ahová Kosztolányi *Ákombákomjai*...

***

Valamikor a múlt század kilencvenes éveinek az elején olvastam a Nagyvilágban – erre egy kifakult cetlire írt pár sor emlékeztet – Jevgenyij Zamjatin tanulmányában ezt a mondatot: „Egyetlen jövő marad: a múlt.” Azóta, hogy ezt leírtam, közel huszonöt éve porladt szét, s az elmúlt évtizedekből *jövőnek valóban csak ez a múlt tűnik egyetlennek.*

Mára a „társadalmi megrendelés diktátuma”, és a „zseniális falánkság” – ami akár globalizációnak is fölfogható – mindent fölemészt, amiként e beteg társadalmat a rák áttétei...

Azonban azt is érzem, hogy nem jó ezekről gondolkodni, mert nemcsak nyugtalanítók, hanem emberalázók is.

A nincs-jövőt vetítik elém vagy a jövőtlenséget.

Csupán nyomatékul írom ide: a kettő nem ugyanaz!

Baka Györgyi

Virágkereszt

nélküled vezethet-e út
hozzám s belőlem kifelé
gyöngéd érintésed
alig érzékelhető mégis
egész lényem betölti

át nem adható illatok
gyűlnek sejt-mélyeken
s fonódnak láthatatlan
kereszted fájára
oly rejtettek, mint
hangod, szavad bennem

vágyódás telítve
asszonyi álommal
és megfosztva tőle:
végtelen távolságod
ámulatba ejtő
bennem levésed
oly titkos, hogy folyton
kereslek magamban

ha megtörik reményem
sírsz bennem, s alig érzem
szólsz hozzám, s nem értem
önzésemben égek – mégis
visszatérítesz magadhoz
fügefáiddal, tengerillatoddal

odakuporodnék lábaidhoz
hallgatnám a bensődben
hullámzó éjszakák és nappalok
szüntelen zenévé szövődő hangjait
így csitulna el nyughatatlan
szívem szerelme, beleolvadva
teremtő tüzedbe

Kis Pál István

virágkereszt

feledni hiányt s mélabút
én hívlak áradni fény elé
majd ha eljön érkezésed
ünnepli jöttödet az ég is
ki pompádat magára ölti

kibontva csended, izgatott
bibédről nektárod ízlelem
én a rajongó *Imádatlan*
ivódva a sejtek falába
szomjúhozom, mit
odaénekeltem

a vágyódást ringató
édes asszonyálmot
ki képes meglopni
irigy messzeséget
ki magába csodál
zsoltárénekekkel
s gyönyörrel ölel
ott a keresztútnál

ha el mégse érem
sír velem vagy értem
s az őszi kerengésben
árvulva a mindenség is
elhullajtott szirmokat hoz
könyvbe préselt kis dalokkal

szelídülve lábaidhoz
innen s túlról úttá letten
magamról tudva mi cél vagyok
virágkeresztbe fonom, amit
a férfi léttől arra kaptam
hogy áldozzak érted, dalomat rakva
termékeny tüzedre

Standovár Ágota

Dorombolj csak, hadd zokogjak

(In rilievo – macskára és nőre)

A szobát az utcáról beszűrődő neonfények tették sejtelmessé. A nő sziluettje szinte beleolvadt a testét körbeölelő fotel kontúrájába.

Még világos volt, amikor embriópózba kucorodott.

Ha valaki így látná, azt hihetné, alszik. Csak egyenletes szuszogása mozdtítja meg körülötte a levegőt. Semmi külső jele a hónapok óta benne dülő viharnak. Még otthon sem könnyen engedi szabadjára indulatait. Csak az öreg kandúr tudja, baj van.

Nehézkesen ugrik fel a nő mellé, majd busa fejét egyre erőszakosabban dúcolja gazdája arcát takaró karjához, míg el nem éri a simogatást osztó tenyér.

A nő kigömbölyödik önmagából. Hagyja ölébe fészkelni a halkán doromboló állatot, csak utána szakad fel belőle a sírás. A macska hangja is erősödik.

Olyanok most ők ketten a villódzó fényben, mint egy alternatív zenekar a színpadon. Estéről estére ismétlődő előadás.

Amikor a nő szipogóvá csendesedik, földre söpri a macskát.

Együtt indulnak a konyhába. Nyílik a hűtőszekrény ajtaja, felpattan a konzervdoboz teteje, eleség kerül a kistálba, majd a puha léptek visszatérnek a szobába.

A nő még mindig nem nyúl a villanykapcsolóhoz. Leül az íróasztal előtti székre, megemeli a telefonkagylót, de ugyanazzal a mozdulattal vissza is ejti. A tíz karom ismét a combjába mélyed. A macska feje nagyot lök a karján, helyet igazít magának az ölében, ugrik, majd fészkelődik, míg az ujjak a hosszú, dús szőrzetbe nem túrnak.

A szoba padlójára hullik a suttogás:

csend partján szeretnék ülni veled, hátadnak feszíteni a hátam

Az eperlekvár szerelmes elektronjai

Mindent tudni akarok!

Bár akkoriban kislány voltam, mégis tisztán emlékszem a szovjet ismeretterjesztő filmsorozat főcímében megjelenő fiúra, aki kalapáccsal nagyot sózott a dióra, hogy hozzáférjen a tudáshoz.

Bár soha nem voltam egy könnyen megülő fajta, mégis a székhez kötöztek Öveges professzor fizikai kísérletei is. Most, hogy róla írok, újra látom a kicsi kocsit, ahogy

végigszalad egy megdöntött falécen, de tisztán emlékszem a Delta szignáljában szánt húzó sarkkutatók arcára is.

Szüleim akkoriban késő estig dolgoztak, óvoda után a Mama vagy Primm néni vigyázott rám. Tévétünk. Ha kérdeztem valamit, mindig azt válaszolták, hogy maradjak csendben és játsszak, így nem nagyon volt alkalmam a nem épp nekem való információhalmaz emésztése során feltámadt miértjeimmel kit bombázni. Magam formáltam át a televízióból érkező tudást a magam alakította világrépbe illeszthetővé.

A mindenséget például úgy képzeltem el, hogy amikor ott ülök a konyhai hokedlin láblóbálva, a kislábujjamban is hintázik egy ugyanolyan kislány, mint én, aki ül a konyhai hokedlin láblóbálva, és annak a konyhai hokedlin láblóbálva csücsülő kislánynak a kislábujjában is ott ülök én, és úgy vagyunk mi így együtt a mindenség, mint a matrjoska baba, amit Gyuri bácsi, a nagybátyám hozott nekem a Szovjetunióból, és nagyon szeretem.

Amikor kisiskolás lettem, már Istent kerestem, és helyét a világomban. Nem tudtam elhinni Mamának és Primm néninek a felhők közti trónuson üldögélő szakállas, öreg bácsit, elképzelni őt úgy, hogy körülötte röpködnek a szárnyat növesztett meghalt gyerekek angyalokként. Pedig Mama nem csak mesélt róluk, de aprócska színes képeket is mutatott.

Egyszer a legjobb barátnőm, Anna, megsúgta, hogy anyukájával és apukájával minden vasárnap elmennek abba a templomba, ahol az Isten lakik. Attól kezdve én is meg akartam ismerni Istent, de a Mama nem vitt el hozzám, hiába kértem, ő is csak estéknként, az ágya mellett imádkozott.

Mire felnőttem, néhányszor már én is jártam abban a templomban, de egyszer sem találtam meg ott az Istent.

Évekkel később kezdtem csak a falakon kívül keresni.

De most nem is Istenről akartam mesélni, inkább a matrjoska babákról, a kis és nagy Ágotáról, az emberről és a kémiáról.

Mert mára már úgy gondolom, az ember nem matrjoska baba, tulajdonképpen egy szabadgyök, vagy mondhatnám úgy is, a világmindenség olyan molekulája vagy molekularészlete, amelyik a legkülső elektronhéján párosítatlan elektront tartalmaz. Ezek a párosítatlan elektronok pedig nagy intenzitással keresnek párt maguknak, tehát könnyen és gyorsan reakcióba lépnek más, olyan vegyületekkel, amelyekről elektronokat ragadhatnak el. De ez az elektronrablás a kifosztott sejtek károsodásához vezet.

Az élet pedig rövid, és egyre kevesebb szabadgyök találja meg közben fosztogató helyett az antioxidánsát, a stabilitást.

Hogy mindez miről jutott eszembe?

Az a tegnapi telefonbeszélgetés hozta felszínre bennem a kis Ágotát, a matrjoska

babákat, az embert és a kémiát, amikor is elmeséltem, eperlekvárt főzök éppen, és hogy most jöttem rá, a válásom óta nem is főztem lekvárt, nem tettem el befőttet és savanyúságot sem.

A telefonvonal másik végéről átizzott a mosoly, ahogy ismerősöm a mondókámba vágta, akkor te szerelmes vagy!

Hevesen tiltakoztam, legfőképp azért, mert az én tapasztalásom szerint a szerelem egyenlő az elektronrablással, és pont a lekvárfőzés a bizonyíték arra, hogy köszönöm, én most a világgal és önmagammal is harmóniában vagyok.

Szecsó Károly

Gárdonyi Géza egri múzsjája

Gárdonyi 1885. október 28-án vezette oltár elé a dabronyi római katolikus plébános unokahúgát, Csányi Molnár Máriát.¹ Az esküvő idején az író mindössze huszonkét éves volt, ifjú felesége pedig alig tizenhat. Már kezdetben kiderült, hogy nem egymáshoz valók, s egybekelésük elhamarkodott volt. Bécsi nászútjuk csak egy napig tartott. Hazajöve az osztrák fővárosból, másnap az újdonsült feleség már egyedül ment színházba, férje akarata ellenére. Egy hónap múlva Mária eltűnt az író hajlékából, s csak néhány hét után tért haza, azt sem tudni, hogy honnan. Az ifjú házasságok a fővárosba költöztek, és 1887. május 17-én megszületett első gyermekük, Sándor. A család nem találta helyét Budapesten, s Győrbe költöztek, majd ezt követően Szegedre, ahol csaknem három évig éltek. Győrben született meg Gizella leányuk, 1889. február 25-én. A második fiúgyermek, József pedig már Szegeden, 1891. március 25-én.²

Nem lehet pontosan tudni, hogy a fiatalasszony mennyit törődött három gyermekével. Többször előfordulhatott, hogy kimaradozott, és elhanyagolta őket, mert Gárdonyi, hogy ne lássa a számára egyre nehezebben elviselhető helyzetet, egy nyáron át Aradon újságíró volt. Ez már a különélés főpróbája, amelybe a rendszerető, a házasságról hagyományos elveket valló családapa csakhamar bele is betegedett. Ekkor újra Pestre költöztek, hogy talán megmenthető a házasság. Ismét kudarcot vallottak. Csányi Máriát nem érdekelte a házasság, még élni akart, mint leánykorában. 1892 júliusában visszaköltözött Győrbe, férje tudta nélkül.

1893. április 7-én ott született Géza fiuk, akit Gárdonyi nem fogadott el sajátjaként. Többé nem éltek egy fedél alatt, az író egyelőre a fővárosban maradt.³

Gárdonyi vágyott a szeretetre, a szerelemre. Bródy Sándor ajánlására, Feszty Árpád festőművész mellett ellátja a titkári teendőket. Így állandó vendége lett a Feszty-szalonnak, amelyet Fesztyné Jókai Róza, Jókai Mór nevelt lánya tartott fenn. Gárdonyi Fesztyéknél ismerkedett meg az elbűvölő tanítónővel, Szarvassy Margittal, és csakhamar beleszeretett. A szalon vendégei a fiatal író egy ideig a „szerelem betegeként” kezelték. Megmosolyogták falusias öltözetét, de „álommal, napfényvel, madárénekekkel teli tekintete” – írta memoárjában Fesztyné, tüstént felkeltette a nők érdeklődését. A tanítónő és Gárdonyi csakhamar megkedvelték egymást, de a valóságban a hat évig tartó kapcsolat, mindkettőjük részéről csak sóvárgás és várakozás volt. Szarvassy Margit hosszú ideig nem tudta határozott válaszra kényszeríteni Gárdonyit.⁴

¹ Z. SZALAI Sándor 2013. 83.

² FRÁTER Zoltán 2014. 77. – Z. SZALAI Sándor 2013. 84.

³ FRÁTER Zoltán 2014. 77–78.

⁴ FRÁTER Zoltán 2014. 77–78.

Az író 1899 tavaszán azt ajánlotta a tanítónőnek, hogy töltsenek néhány hetet együtt Isztambulban, ahová az *Egri Csillagok* című regényéhez ment adatokat gyűjteni, személyes élményeket szerezni. Feszty Árpádné tudomása szerint az utazást Margit csak a tisztesség látszatának megőrzéséért nem vállalta. Egri éveiben is még egy ideig levelezett Szarvassy Margittal.⁵

Gárdonyi Géza csaknem egy évtizede élt már Egerben, s újból szerelemre lobbant egy számára addig ismeretlen fiatal nő, Tóth Ilona iránt. Tóth Mihály leánya 1882-ben született. Az ifjú hölgy állítólag először Kolozsváron látta meg az írot a Fadrusz János által készített Mátyás király-szobor leleplezése alkalmával. Később Nagyváradon figyelt föl rá a vasúti pénztárnál, és kirakatot nézve látta meg Pesten. Tóth Ilona családja Szászrégenben élt, de édesanyja egri származású volt. Az apa váratlan halála után visszatértek Egerbe, ahol Ilona nagybátyjának italboltot működtetett. Kénytelen volt a leány beállni a pult mögé. Ekkor ismerte meg személyesen Gárdonyit, és többször meglátogatta otthonában.

Az író egy alkalommal díszkötésben adta át neki frissen megjelent könyvének, *Az a hatalmas harmadik* című regényének első példányát. A műben szorosabb ismeretség nélkül is a lányt mintázta meg. Azt, aki majd az elkövetkező években mindennapjait megédesíti, s aki haláláig „*Isten legjobb angyala*” lesz. Ilona csakhamar új nevet kapott a csodált férfitől. Iluskának – Miluskának – Ilának – Milának nevezte, s e változatokból végül a Mila maradt meg.⁶

Mila nagybátyjának üzlete csődbe ment, a fiatal lány számára egyetlen kiút maradt, a házasság. Gárdonyi évek óta válófélben volt, sőt válópere a végéhez közeledett. A Budapesti Királyi Törvényszék 1908. október 20-án mondta ki a választ.⁷ (Gárdonyi volt felesége 1931. március 19-én hunyt el Győr-Szigeten, 61. éves korában.) Időközben Tóth Ilona férjhez ment Mátékovics József szőlősgazdához. Nem éltek azonban jól, hol veszekedtek, hol kibékültek. Nemsokára Gárdonyi házának környékére költöztek. Ettől kezdve Mila csaknem mindennap elment a Gárdonyi-házba, és ott amolyan házvezetőnőféle lett. Férje pedig kisebb-nagyobb feladatok elvégzésével segítette az írot. Különleges volt az a kibontakozó plátói szerelem, amely az írot Tóth Ilonával összekötötte. Gárdonyi Géza életének utolsó évei Milától szinte elválaszthatatlanok voltak. Ha egyetlen órát is késett reggel, akkor már kapta az üzenetet, hogy menjen azonnal. Mila tartotta rendben az író dolgait, s ápolta a Mestert haláláig. Mindenről ő gondoskodott, s igyekezett mindenben Gárdonyi kedvébe járni.⁸

A csendes nyári esték mindig kettesben teltek el a várra néző kerti padon, ahol Gárdonyi felolvasta Milának az aznap írt sorokat. Ezt követően megbeszélték a címeiket,

⁵ Z. SZALAI Sándor 2013. 91.

⁶ FRÁTER Zoltán 2014. 80.

⁷ OKOS Miklós 1968.

⁸ FRÁTER Zoltán 2014. 80.

hogy melyik is volna jobb. Nem azért, mert Mila találékonyabb vagy éppen jó értője lett volna a Gárdonyi-írásoknak, csupán arról volt szó, hogy jó érzést okozott a Mesternek, ha Milának elmondhatta írásba öntött érzelmeit. A Mila által mondott történetből alakult ki például az *Ida regénye*. Máskor a zongorához ült Gárdonyi, és eljátszotta megzenésített versét:

Sűrű sötét erdő
Vékony holdvilág,
Járom az erdőnek
Gyöngyös harmatát.⁹

A közel húsz évvel fiatalabb Mila az író lelki társa volt közel két évtizeden keresztül. *„Valószínűleg az ő személyisége járult hozzá annak a női eszmének a kialakulásához, melynek egy-egy vonása már felcsillant Az én falum, a Dávidkáé, s az Egri csillagok leányalakjaiban, a Láthatatlan ember Emőkéjétől kezdve szinte valamennyi nagyobb munkájában megtaláljuk ennek a lelke szerint mindig-egy nőalaknak megragadó változatait. Külső megjelenésükben törekeny finomság (Ő Ida, Ida regénye), virágszerűség (Margit, Isten rabjai) jellemzi őket. Ezek a nőalakok ritkán szépek a szó köznapi értelmében. Szépségüket lényük lelki tisztasága, a léleknek a testen átsugárzó ritmusa, a szem, a hang, a mozdulatok játékának összhangja adja. Ezt a női eszményt gyönyörűséggel és fájdalomosan őrzi lelkében Gárdonyi, melyről úgy érzi, hogy a földön sohasem valósulhat meg”* – állapította meg találóan Sz. Király Júlia Gárdonyi-kutató.¹⁰

Az író és Mila kapcsolata nem a reménytelen szerelem volt, hanem a kölcsönös szeretete, figyelmessége. Több mint tizenöt évig osztották meg örömeiket, bánatukat egymással. Kapcsolatuk a férj tudtával történt, de Mila családi élete nyugalalmát áldozta fel ezért a különös szerelemért, gúnyolódásnak, megvetésnek is kitéve magát. Nem beszélve arról, hogy Gárdonyi édesanyja sem nézte jó szemmel.¹¹

Mila 1922 nyarától, amikor az író egészségi állapota fokozatosan romlott, szinte mindvégig vele volt. Különösen így volt ez 1922. október végétől. Az ekkor történekről az író egyik újságíró barátja, Jakab József is beszámolt. Többek között a következőket írta: *„Mátékovics Józsefné elmondotta, hogy 24-én Gárdonyi hegedült. A 'Darumadár fönn a légben hazafelé szálldogál' című dalt muzsikálta. De hamar kimerült. – Nincs erőm. Gyöngék az ujjaim, – panaszkodott. Az esti órákban az ágytakarón játszadozott a keze. – Nézze – szól Mátékovicsnéhoz –, milyen gyönyörű virágok vannak a takarómon. Még soha nem láttam ilyen különös – szép virágokat. – De én nem látok itt virágo-*

⁹ OKOS Miklós 1962. 3.

¹⁰ FRÁTER Zoltán 2014. 80.

¹¹ TÓTH Tibor 1990. 168.

kat – mondotta Métékovicsné. – Rajzolja le, milyenek. S Gárdonyi finom, hosszú ujjai a takarón rajzolgatták a virágokat. – Az ablak előtt egy szakállas öregember áll és kalapos asszonyok. Oltsa el a villamot, – kérte Gárdonyi az asszonyt. – Az ablak előtt senki sem áll. Nyugodjék meg, kedves. – becézgette a beteg író az asszony. – Nincsen senki sem? – Csudálatos. Biztosan válik már a lélek a testtől. Milyen érdekes ... Tudja, maga úgy áll előttem, mint egy szellem. Talán azért ilyen, mert nem látok. Október 29-én este, mielőtt elaludt volna, megsimogatta az író Mila kezét, aki jó éjszakát kívánt neki. „Jó éjszakát, Istennek kedves anyyala – így búcsúzott élete utolsó szerelmétől. Ezután édesanyjától és fiától búcsúzott el anélkül, hogy a halált emlegette volna és 30-án, 1/3 3 óraker visszaadta testét a földnek.”¹²

Mátékovicsné négy évtizeddel élte túl Gárdonyit. Az író halála után naponta a gyász fehér színébe öltözött, és gyakran felment sírjához, a Bebek-bástyára, imádkozott és sírdogált. Előfordult, hogy kigúnyolták, s ujjal mutogattak rá mondván: Ni, ott megy a hatalmas harmadik! Mila azonban nem törődött a csúfolódókkal, mert tudta, hogy majd az égben találkozhatnak.¹³

Röviddel az író halála után Milát erőszakkal kitették Gárdonyi utcai otthonából. Teljesen összetört, feledékennyé vált. Ezt követően közel harminc esztendeig barátnőjénél, Legányi Mariskánál lakott. Diófakút utcai házukban, emlékeivel a világ zajától elvonultan élt, s lassan-lassan minden feledéssé lett számára. Miután 1962-ben Mariska barátnője meghalt, az év őszén az andornaktályai szociális otthonba került, ahol haláláig gondosan ápolták. Az otthonban szinte állandóan hallgatta a rádiót, mivel számára csodálatosnak tűnt a „beszélő doboz”.¹⁴

Milát a halála előtti hónapokban igen gyakran látogatta meg az egri amatőr író, Okos Miklós. Róla írt nekrológiát következőképpen fejezte be: „*Karácsonykor – amikor utoljára meglátogattam, – félt az úton dübörgő traktoroktól, amely rázza az épületet és arra gondolt, hogy az majd bejön a szobába. Aztán érdeklődött, megvannak-e a fenyők, nem vágják-e ki azokat? Megnyugtattam, hogy mind megvannak, és nagyon szép a Gárdonyi Park, szép a ház. – Ott van-e még a Dante-szobor a ház előtt? – kérdezte. – igen, ott van az is. Aztán utánanéztam, mivel én nem tudtam arról, hogy ott valaha is szobor állt. Pedig neki volt igaza, mert a bejáratnál egy pogány istenszobor és Dante szobra állt.*

Talán ez volt élete utolsó heteinek a legtisztább, legvilágosabb napja, amikor a negyven év előtti emlékek frissen, elevenen ébredtek fel benne. Aztán mind nehezebb napok jöttek, amikor még pillanatokra fel-felrémlt, valami előtte a múltból, míg vasárnap este (1962. február 10.) 81 éves korában örökre lehunyta szemeit a nagy költő műzsája, „az Istennek legjobb anyyala: Mila”.¹⁵

¹² JAKAB József 1922. 2.

¹³ FRÁTER Zoltán 2014. 80.

¹⁴ OKOS Miklós 1968.

¹⁵ OKOS Miklós 1962. 3.

Reményeink szerint Mila portréjának megrajzolása hozzájárulhat majd Gárdonyi Géza monográfiájának megírásához.

Irodalom

FRÁTER Zoltán: *Szemérmes szenvedély*. Irodalmi Magazin, 77–80. 2014.

JAKAB József: *Gárdonyi utolsó órái*. Egri Népújság, 1922. november 1.

OKOS Miklós: *Meghalt Mila*. Heves Megyei Népújság, 1962. február, 14. 3. 1962; 1968.

(Kézirat)

TÓTH Tibor: *Gárdonyitól Gárdonyiról*. Budapest, 1990.

Z. SZALAI Sándor: *Gárdonyi nagy útja*. Budapest, 2013.

Koncsek József

Az almát evő lány

(versciklus)

Egy régi fénykép Mártival

A tavaszelői turistaház
balkonján tűnődve hátradőltem
ültömben. Fiúk, lányok köröttem,
s úgy tűnik az a Lány magyaráz.

Kissé fölöttem, mintha almafa lombja
ám egy vasváZRúd, amelybe fél karjával
ölelkezik, s ni, másik kezében illatos almával...
Dehiszen... ez Márti volna?

Szellőzködik, elemózsiát bont
bölcész tancsoportunk. Én tulajdonképpen
most sem tudom, hogy ezen a képen
miért az eget nézem. Pohár bort

nyújt valamelyikünk talán, és én nem veszem észre
hogy az almába hersen fogad,
életet igenel és tagad
nemet mond isteni tévedésre.

Istenem! Bocsásd meg Mártinak,
hogy miatta ily tűnődő lettem,
és csak mosolyogsz felettem,
hát nem volnánk lányod, fiad?

Gáláns kaland Mártival

Úgy beszélsz, mint a mogyoróbokrok,
fűzérés függőin, enyhe ág közén
megrezdülve átzizzen a fény,
és csak nézlek. S füles sapkát hordok

Bár nem szoktam de a dallam meg a rím
így kívánta. Irányít a vers.
S te lehetnél tölcser-süveges
várkisasszony, mondjuk Gwendolyn.

Kinéznél a rácsos ablakon,
kötélhágcsót koccantani hozzám
a gitáromat is magammal hoznám,
bár egy kissé távolabb lakom.

Ablak nyílna, s lovam megkötözném,
jámbor jószág, a zabos tarisznyát
otthon felejtettem, nincs zab így hát
töprengnék, mint Rózsa Sándor Röszkén.

S mennék, friss, levendulás mezőben,
mosolyoddal húznál, mint a horgász,
amikor övig habok közt bóklász,
s gyorsan hátralép örvendezően.

Én meg nem érteném, hogy a sapka
hogyan került dús hajás fejemre
s tudnám, miért öltöztél selyembe,
hogy ne érhesselek rajtakapva

hogy tán ruhátlan sietsz elém,
lovag mítosz uralná a lelkem
Rózsa Sándor elkocogna onnan és mi ketten
olvasgatnánk ezt a költeményt.

Könnyed fricska Márti orrára

Tévednék? A tenyerem öblében
fáradt madár volt könnyű kezéd,
s hogy nem kapott szárnyra emlékezet,
sem friss vonzalom. Jó, ezt is értem,

érezem is. A szófia beszéd
csak burjánozza labirintusát.
Látom, nem lesznek csókos tusák,
ám azért még van zöld fű és kék ég.

Igaz, úgy jöttem, akár egy közhely,
ám lappangó ízes izgalom.
Ami emberi, azon túl miben bízhatom?
Lehet, hogy legközelebb Te jössz el?

Eljössz? Majd az ősszel.
S ellibegnek lassú levelek
a mozdulataink felett.
Hisz' úgysem jössz el.

Ha eljössz is, addigra telet
várok, várok így, várakozón.
Valami park lesz ott és én fázom.
S csendben elfázogatok veled.

Mártinak falusi képzetekkel

Ez a táj az én igazi otthonos világom,
otthonom, a gyík szemű falu -
felette galambidomú
felhő, felhők, egeket kitáró

kapuszárnyak, hű kapaszkodóim
s tán a tenyered közepén látható vonal,
nem a memento mori, talán olyan
jel, mely átvisz idők fordulóin,
mint kettős csúcs, a nagy M-betű
mint az arccal összehajló fák,
érintgetik az ég hegyfokát,
hol van sors, emberéletű.

Nézd, én feltartom kezem,
nincs rajta Jézus-seb. Olyan áldozás
enyém, amely más, mint a kapás
enyémé, s hiszem, hogy nem vétkezem,

amikor fehér ostyát,
úgy veszem nyelvemre, mint a krisztusi ígét,
mert amiről szólni kéne még:
a valóság.

Az indigó rózsa

Összegyűrt fekete rózsa.

Labdáztál vele,
beléfejeltél,

lábra vetted, majd magasba íveltél,
körbe fordultál mélyen alatta,
megint dekázgattál, -

Összegyűrt fekete rózsa,
nincs több másolat.

Fényzenék

Éjszakai folyosón, jaj, könnyű angyalok
lebegnek, suhannak el a kockaköveken,
s a halvány villanyfényben körbe' lenn,
mint in aeternam, hulló egy vagyok.

Mint szimmetriát vesztett lepkeszárny,
mint juharfáról elpörgő levél,
úgy leppenek hús kezek elé,
rebke árny-

Talán örökre megadtam magam?
S mi létem által elvégeztetett,
a dús befejezetlenségeket
számon tartottam minduntalan?

Magyaráztam, játszottam, öröklő
erővel. S mintha nyakam köré
szoruló kötél –
kibújni a körből...

Élni a lélek lélegzetét,
nem halni az elhalni valóval,
mint a sóhaj.

Fehér léptek, fényzenék.

Irgalmasrendi Kórház, 2013. január

Dörömbözi János

„Felnőtt / éveim mint legelésző csikók úgy széledtek széjjel az őszben”
 „elrejtőzni az ártatlan és igaz békés élet mögé.”
 (Damó, Május, Dalolt a pacsirta)

Koncsek József költészetéről tájai tükrében

Tekintetem egy verseskötet borítójára tévedt, és egyúttal a múltba révedt. A címlapon Szinyei Merse Pál *Pipacsok a mezőn* (*Pipacsos mező*, 1902) című festménye. Alatta feliratok. Konczek József: *A tájjal maradtam*. Asszociálok egy tragikus sorsú, magányos magyar költőre; illetve kettőre. A patronáltja néhány hónappal túlélte őt, bár mindketten hasonló véget értek 1937-ben. Juhász Gyula *Magyar nyár 1918* és *Magyar táj, magyar ecsettel*. „(Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem.)” Konczek József *A hófehér bohóc játékaiból* (9.): „nekem például kedvencem Szinyei, / mert üdék a színjei.” (A nevezett festő élete szintén nemcsak sikerekkel, hanem családi tragédiákkal, fájdalomokkal is szegélyezett.) Szinyeivel kapcsolatban általában a természet és az ember egységben való ábrázolásáról értekeznek, amit magyarul úgy hívunk: *táj*. Georg Simmel *A táj filozófiája* című esszéjében¹ fejtegeti: a szabad természetben egyenként figyelve a tárgyakat még nem „táj”. Sajátosan szellemi folyamat, amely tájat teremt; tudatunknak új egészre, egységre kell szert tennie. A tájban a leglényegesebb az elhatárolás, valamilyen pillanatnyi vagy tartós szemhatárba foglalás. Összegezve: ember nélkül tájról nem beszélhetünk, a táj megalkotásához nem elegendő a tudattalan természet, amely a táj anyagát szolgáltatja, elengedhetetlen a tájat létrehozó emberi tényező. Költőnk írja: „megköt bennem haragtalan izzással egy emberi táj” (*Táj*; tanulmányunk címe is e versből való.)

Magyar helységnevek: Magyaránádor, Szokolya, Tiszalök, Tiszapolgár, Tapolca, Berkenye, Nógrád, Vác, Miskolc, Budapest, Szombathely, ismét Budapest, Pomáz és Magyaránádor. (Vö. *Hazáim*, 1972–2008; *Sócsillag*, előkészületben.) Egy életút állomásai: „ahol születtem”, „ahol margarétát láttam”, „ahol a Tiszában fürödtem”, „ahol első iskolámba jártam”, „ahol meghalt apám”, „s még mennyi, ahol”. A szülőföld meghatározó vonzásában. A vidék vonzásában. A nagyváros lakója vágyik a veteményeskert és az istálló után, csakúgy, mint a pusztá és a havas csúcsok után. Törekvés: eggyé válni a természettel. A táj csak akkor esztétikai tárgy, ha elkülönül a primitív beolvadástól a természetbe. Képszerű benyomások: kilátás, körülhatároltság, kiemeltség. A táj esetében az objektumban sok a szubjektív. A természeti szép birodalmában a szép táj, a vidék, a hullámzó tenger, a változó felhős ég, a csillagos égbolt. Ilyen dolgok látványától „kitárul a szív”, hozzájuk menekülünk a hajsza, a

lárma, a nagyváros elől. Magányos tanyákon az emberi élet beágyazódik a vidékbe. A művészi pillantás fedezi fel a tájat, s teszi aztán mások számára hozzáférhetővé. A művészen nem az alkotás, hanem a szemlézés az elsődleges. A zsenialitás lényegében a látás módjában áll. A költő elsősorban látnok, vátesz, felfedező. A természeti tárgyak csodálatos közönye az emberekkel szemben. A természeti jelenségek szépsége számunkra áll fenn. A fenti gondolatok Nicolai Hartmann *Esztétika* című művéből valók².

Retrospektív költészet. A befelé és egyúttal múltba fordulás. A költő hazái nemcsak térben, hanem időben is megjelennek. A saját mindenkori jelen, múlt és jövő idejében, ősei és leszármazottai idejében. Az idő – filozófusok, fizikusok, természet-tudósok, társadalomtudósok, művészek mindmáig definiálatlan, definiálhatatlan fogalma. Retrospektív jelen és jövő. Három idő: „jelen a múltból, jelen a jelenről és jelen a jövőről”. „Emlékezésünk: jelen a múltból. Szemléletünk: jelen a jelenről. Várakozásunk: jelen a jövőről.” Értekezett a *Vallomás* című lélekelemzésében Szent Ágoston. (*Confessiones*, XI. 14, 17–20, 26)³ *Tartam és egyidejűség* Bergson egyik írásának magyar címe⁴. A tartam a múltnak folytonos haladása, minden előző állapot jelen van benne. Ha a tartamból egyes állapotokat kiemelünk, és sorba rakjuk, akkor az időhöz jutunk. Az idő a mi létünkhöz van kötve, a jelen létünk konkretizálása. A változás, történések nélkül az idő felesleges. A magunk tartamából következik, hogy a világegyetem is tartam, haladás, fejlődés jellemzi – az egész világnak teleologikus jellege van.

Eötvös Kollégium

Eötvös Collegium. Eötvös Loránd 1895-ben a Napóleon által életre hívott párizsi *École Normale Supérieure* mintájára alapította, és édesapjáról, Eötvös Józsefről nevezte el az intézményt. Trefort Ágoston szerepe sem mellőzhető, nevéhez fűződik az 1883-as XXX. törvény, amely korszakos jelentőségű a középiskolai tanárképzésben. „Ez a kollégium a bizalom alapkővé épült, s mi erős hittel bízunk abban, hogy ez az alapkő nem fog ingadozni” – mondotta Eötvös Loránd alapító beszédében. Rövid pesti működés után, 1910-ben került e nevezetes oktató-nevelő létesítmény, az akkor épült reprezentatív Ménesi úti épületbe. Kurátorai között tartjuk nyilván Eötvös Lorándot, Teleki Pált, majd az e sorok írója által személyesen is jól ismert Borzsák Istvánt. Fennállása alatt kiváló egyéniségeket nevelt hazánknak. Lakói voltak a teljesség igénye nélkül: Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Gombocz Zoltán, Pais Dezső, Kodály Zoltán, Gyergyai Albert, Horváth János. Igazgatta többek között Bartoniek Géza (elsőként), Szabó Miklós, Keresztury Dezső, Tóth Gábor; Konczek József hajdani egyetemi társai közül Szíjártó István, Bertényi Iván, majd az ókori görög–római kultúra kutatója, Bollók János. A „hely szelleméhez” köthető több ezer

személyiség felsorolása lehetetlen. Elitképzés, szellemi arisztokrácia, kritikai szellem – mindez jó értelemben. 1950-ben lezárult – a politikai irányváltásnak köszönhetően – a Collegium történetének első nagy korszaka, a diákszálló jelleg dominált, majd már a szocializmus éveiben is újra teret nyert a szakkollégiumi rendszer. Kiváló tanárok – kiváló képzések.

Borzásák István (1914–2007) a honi klasszika-filológia klasszikusa, a Telosz Kiadó gondozásában kiadott hétkötetes sorozatának első, jubileumi (80. születésnapjára megjelent) kötetének⁵ az Előszót követő első írása: „...a kollégiumi múlt bélyege kitörölhetetlen”. Nem véletlenül. Egyetemi eszmélődésének hét itt eltöltött esztendejét vette számba, a nyelvész Gombocz Zoltán, a klasszika-filológus Alföldi András és Kerényi Károly nevét külön kiemelve. A professzor úr így emlékezik – „A klasszika-filológia az Eötvös Collegiumban”⁶: „az Eötvös Collegium tanárai nem műveltek rendkívüli dolgokat, csak tanácsaikkal segítettek a rájuk bízott ifjúságot. Azon fordult meg minden, hogy milyenek voltak ezek a tanácsok és milyenek az ifjak. Legdöntőbb tényező a tisztas együttéléssel együtt járó kölcsönös ösztönzés, az egészséges versengés, a lemaradástól való természetes viszolygás volt. A Collegium a sikert *önmagában* nem biztosította, nem is adta ingyen: a szunnyadó vagy csak ébredő képességeket a megfeszített erővel végzett munka fejlesztette ki. [...] Dicséret és hálaadás azok emlékének, akik ezt a csodálatos intézményt létrehozták, és azzá formálták, aminek ötvenöt év (ti. 1895–1950 között – D. J.) növendékei megismerhették, gyümölcseit nevelték, élvezték és továbbörökítették.” Az intézmény 2003-ban „Magyar Örökség” díjban részesült. A köszönetet Borzásák István, aki az Eötvös Collegium neveltje, nevelője, tanára, majd kurátora volt, „tolmácsolta”.

A Ménesi út emlékei sokak tollából megörökítve. Tanulások, frusztrálások, egyéni küzdelmek, érvényesülési lehetőségek, megtörtént vagy megálmodott, „megtörténhetett volna” szerettekészek. Erotika a valóságban, erotika az alkotásban. Az ELTE BTK magyar–orosz szakán 1960–1965 között végzett tanulmányok és a kollégiumi lét Konczek József és hajdani egyetemista társai életében is meghatározó jelentőségűnek bizonyultak. A költő kérése: szeretné e helyre illeszteni az Agria 2013. tavaszi számában megjelent *Anziks* és *Meztelenül* című verseit. Kiemelten – *Kilencek* költőcsoport: Győri László, Kiss Benedek, Konc (Konczek) József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek (Molnár) Imre, Rózsa Endre (1941–1995), Utassy József (1941–2010). Ma már csak heten élnek, heten emlékeznek. Fellapozom Bakos István írását, „Emlékeim a kollégista Kilencekről.”⁷ A beszéd/írás mottója az *Elérhetetlen föld* című kötetből, Oláh Jánostól: „*Gondolataimban, mint egy mély folyóban, lesüllyednek az emlékezés roncsai*”. Bakos kiemeli, hogy a nemzettagadó Kádár-korszakban is volt élet, irodalom, „a lelkesítő költői estek és a lázító versek emléke” a *Kilencek*nek köszönhető. Miként részt vállaltak, más diákokkal egyetemben, a hajdani autonómia és a minőségi képzés visszahódításában a ’60-as években.

Felidézése három-három versnek mindegyik költőtől, Konc Józseftől: *Könyveim cementes zsákban, Mérsékelt égöv, Szieszta*. (Konczek József az *alma mater* iránti vonzalmát több helyen megörökítette, például a *Visszatisztelgek* című egyetemi hallgatóknak tartott előadásában, *A híd* című versében: „Egyetemista koromban, / amikor a Ménesi úti lovardában laktam”.)

A „legendássá” vált antológia szerkesztője Angyal János, ajánlót írt Juhász Ferenc, Kormos István, Nagy László, Váci Mihály. 1969 végén jelenhetett meg az *Elérhetetlen föld* Nagy László előszavával, az Írószövetség KISZ Szervezetének kiadásában. (A megbízható író, Darvas József közbenjárása is szükségeltetett.) Nagy László előszavából (1967. dec. 23.): rajban felbukkanó tehetségek, a lehetőség jobb, mint a lehetetlenség. Valamennyien kétkezi dolgozók gyermekei. Ténylegesen ismerik a fizikai munkát, „az őket körülvevő dolgokat, a természetet, az anyagi világot”. „A legfontosabb, és amiben mindnyájan megegyeznek, a következő: hűek a magyar költészethez, a folytonosságot folytatni akarják. ... A torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül. ... Etikusköltők, felelősségvállalók.” Az értő/érző közönség és a szakavatott olvasók köreiből aratott sikert nem követték a külsőségekben megnyilvánuló elismerések. A sikeres kötet után a *Kilencek* kiestek a támogatott kategóriából, bár (Konczek Józsefet leszámítva,) rövid idő elteltével önálló kötetekkel jelentkezhetek, jelentkeztek.

Az antológia akadályozóinak szelleme napjainkban is kísért. Például sokakkal – elsősorban a népi, a keresztény, a magyar elkötelezettséget vállalókkal – egyetemben, műveiket nem közvetítették a nemzetközi fórumok felé (vö. Frankfurti Könyvvásár). Kik, miért, milyen „elkötelezettség” alapján hátráltatják mások szellemiségének, munkálkodásának, életének kibontakozását? Konczek József egyik versének (*Az én régi-régi jó kabátlopás-históriám*; amely a bölcsészkarai menzán eltűnt nagykabátjának és pótlásának történetét eleveníti fel: „S az embernek a szűk kabátja / két lila csuklóval lettlistele.” Vö. *Az idő balján* című kötetben található szöveg-változattal.) a „ttt” magyarázatát adó jegyzetében egy hajdani hírhedt „irodalmi főgurut”, „kultúrfőparancsnokot” is megnevez. Ezt nem teszem, s másutt is kerülni fogom. Az érdemeset, az értékeset, Hamvással (kinek volt része tiltásban) szólva: a tisztát vigyük magunkkal és örökítsük tovább. A három „t” ma is él; a sorrend változott: támogat, tűr, tilt. A magyarországi életünk minden területét „lefedő” pályázati rendszer a korrupció melegágya. A tízkötetes költő nyilatkozataiból tudjuk, hogy az 1990-es változásokat követően is csupán két könyvét részesítették támogatásban (*Damó, A tájjal maradtam*) – fizet a könyvei kiadásáért. Mindezek ellenére a költőcsoport újabb gyűjteményekkel jelentkezett: *Elérhetetlen föld II.*, 1982; *Elérhetetlen föld 1994*; *Az idő balján. Elérhetetlen föld – negyven év*. Napkút Kiadó, Bp., 2009. A költőtársak 1994-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetésben is részesültek. A *Kilencek*hez kötődés néhány szép példája: *Csoport-*

kép; neveik elrejtése a DAMÓ című esszéfűzérben (az augusztus hónapban Juhász Ferenc és a Hetek megnevezésével egyetemben); CSAK RÓZSA BANDI MOSOLYOG Gyöngysor-olvasó egy halott barát emlékére; ÖRÖK TAVASZ Utassy József 1941–2010: „s olyan Utassy Jóska-hangulat van, mint maga az élet.”

Sócsillag

Rövid vers, melynek ajánlása: *Emlék a hatvanas évekből hólapátoló és más éjszakai műszakok után.* Vagonkirakodás stb. Mindezek a hetvenes évek egyetemi ifjúsága egy részének is átélt emlékek. Megélt történelem. Nem mindenkinek. Konczek József szóhasználatával, a „mézen-tejen nevelődött” (*Damó*, noha ott a szerző főhősére és egyben kisgyermekkorai önmagára is értette), mi magunk (a 15-20 évvel későbbiek) a „kakaón és téliszalámin nevelkedettek” terminus technicust alkalmaztuk azokra, akik efféle örömökben nem részesedtek. Önerőből emelkedni, törekedni az erényre és a megismerésre (sokunknak a megélhetésre) – nem kis ajándéka ez a sorsnak. *Az ember rendeltetéséről, küldetéséről* vö. Dante *Isteni Színjáték. Pokol*, XXVI. 118–120: *„Considerate la vostra semenza: / Fatti non foste a viver come bruti, / Ma per seguir virtute e conoscenza.”*

Sócsillag: a fizikai munka során a mellkason kirajzolódó verejtékezésformáció. Ezt a definíciót adta a szóalkotó. Ez egyben a megjelenés előtt álló eddigi életműösszegzés címe is.

A költő vallomása 2009-ben, a 40. évfordulóra megjelent kötetben: „Magyarnán-dorba visszatelepülve, állandóan nyelvtanár-jogász nagylányomat várom, hogy meglátogasson, miután édesanyja, Erika 2008 őszén eltávozott közülünk. Egyedül élek, kaszálok, kapálok, én, a vasutas fia, akinek ősei a szerszámot ügyesebben fogták, ám emlékezem a mozdulatokra, és rájuk a mozdulatokban. Nagyon fontos a mozdulat, a mozdulatok, jobban, mint a beszéd. Írtam verseket, novellákat, gyerekverseket, műfordítást készítettem oroszról, írtam humort, színpadi jeleneteket, és foglalkozásbeli újságíróként sok cikket.” „Arra tettem magamnak fogadalmat úgy húszévesen, hogy kifejezem, amit megélek. Ez többnyire más, mint amit a legtöbben megélnék. Én – nem egy vagyok. Én – sok vagyok, de a sokaságban – arcok. Akkor érzem jól magam, ha a megélt énjem »egymásra vonatkoznak«. ... A sokszínűség a legfontosabb, mert az mond igazat. A sokszínűség a mozgás. Nagy kár a monotonia. Mindez, amiről beszélek, megtalálható írásaimban. A mozgás az ige.” Ez valójában válasz a kiadó által feltett kérdésekre: akkor?, most?, közben (azóta)? A bevezetőben megfogalmazottak szerint, az életútban és életműben mindig „most” van, benne rejtekezve a múlt és a jövő. Lessing: *Laokoon*. „Termékeny pillanat”: az időben zajló eseményekből megragadja azt a pillanatot, amelyik koncentráltan magában foglalja az előzményeket és azt, ami utána következik. A jelenben a múlt átfordulása a jövőbe.⁸

„Az összes ember közül egyedül azok nyugodtak, akik a bölcsességgel foglalkoznak, egyedül ezek élnek: nemcsak a saját életidejüket óvják nagyszerűen, hanem a magukét is megtoldják minden korokéval, mintegy birtokába kerülve mindannak is, ami hosszú évekkel ezelőtt történt. Ha nem vagyunk teljesen hálátlanok irántuk, a szent tanoknak ama megalkotói a mi érdekünkben születtek, számunkra készítettek elő az életet. Más fáradalma révén hozzájutunk a sötétségből napvilágra hozott, csodálatosan szép dolgokhoz; egyetlen század sem tilos a számunkra, mindegyikbe bebocsátást nyerünk; ha lelki nagyságunkkal kedvünk támad túllépni az emberi gyengeség szűkös határain, hatalmas időbeli távolságot járhatunk be.” (Seneca: *Az élet rövidejéről*. XIV. 1.)⁹

Túlhoni, távoli tájakon

Ahmatova ifjú arca... és mai orosz költők. Konczek József műfordításai, Orpheusz, Bp., 2007. Ahmatova, Anna Andrejevna (1889–1966) született Gorenko (apja, ukrán hajómérnök után), költői nevét tatár származású úkanyjától kölcsönözte. A műfordító rövid behatárolása szerint Ahmatova, az orosz Szapphó, „aki egész életén át tartó méltánytalan mellőztetésben élve építette fel művét”.

A Kijevben jogi tanulmányokat folytató költőnő 1910-ben férjhez ment Gumiljovhoz (1886–1921), a költőtársához. Szentpétervárra való költözésüket követően Mandelstam (1891–1938), Kuzmin (1875–1936), Gorogyeckij (1884–1967), Zamjatyin (1884–1937) és mások társaságában az *akmeisták* csoportját alkották. *Akmeizmus* – *akmé* görög szó, jelentése: 'csúcs', 'hegye, tetőfoka valaminek', 'alkalmas pillanat', 'kellő időpont'. A hajdani görögök alkalmazták az egyénekre is, az „élete virágában” jelentésben, ami megközelítőleg a 40 éves életkort jelölte. A XX. század tízes éveiben a fent nevezett orosz alkotók az Európa-szerte divatos szimbolizmus-sal szemben az antik görög harmóniát, embereszményt képviselték. „Tárgyilagosság”, „természetesség” jellemezte törekvéseiket. Orosz talajon maradva: Puskin munkásságát tekintették mércének. Ahmatova jeles kutatójává is vált a XIX. századi hányatott sorsú költőnek. Életútját e helyen nem részletezhetjük, amit kiemelünk: a kezdeti ígéretes indulást követően családi, baráti, társadalmi tragédiák kísérték végig. Első férjét (akitől 1918-ban elvált, de örök kötődését a későbbi évtizedekben is versbe öntötte), 1921-ben kivégezték, fiát (a későbbi ismert történészt) letartóztatták, bebörtönözték, barátait lágerbe hurcolták, illetve többeket öngyilkosságba kergettek. A költőnőnek többször a szilencium és a magány jutott osztályrészül. Ezek a hatások alkotásaiban is jelentkeztek: a háború, az erőszak minden fajtájának elutasítása jellemezte. Szerelem, szeretet, istenszeretet, emberszeretet, hazaszere-tet, vágyódás az eltávozottak után.

Konczek József válogatása, fordítása hű képet ad a Szovjetunióban alkotó költő-

nő életéről. Gyimesi László költővel folytatott egyik beszélgetésében¹⁰ Ahmatova két versét említette kiemelten. A *Halj meg hóba bukva most* (1917) a szovjet diktatúráról, a *Rémület kavarta éji árnyak...* (1921) a Mandelstamnál (vö. *Az udvaron mosakodtam, éjjel* –, 1921) is felbukkanó „fejsze-motívummal” egykori férje és mások megöléséről hordoz üzenetet. G. Komoróczy Emőke a kötethez írt előszavában felhívta a figyelmet arra, hogy a fordító nem időrendet követ, hanem tematikus egységet alkotott, „lélek-portrét” készített. Részletes szemlézésre, a magyar nyelvre való átültetés mikéntjére most nincs terünk, de néhány vers a válogatásból említésre kínálkozik.

Versek: *Mese a sötétköves gyűrűről*: „Tatárhitű nagyanyámtól / Az ajándék ritkaság volt: / miért hullt rám keresztvíz, / Kesergett és perelt is. ... Öröm kevés, bánat sok van.” *Élek, mint órában a kakukk* (1911). *Kleopátra* (1940). *Ajtó, félig tárva...* (1911): „Nem hal meg a lélek.” *Carszkoje Szelóban*: A „barna arcú ifjú” – Puskin szobránál, Ahmatova saját közelgő márványemlékén mereng. E sorok olvasásakor óhatatlanul feldereng a sokak által megörökített tragikus sorsú, nagy példakép, Puskin emléke, egyik felejthetetlen sóhaja („Carszkoje Szelo tünde kertje / északnak Elíziuma”) és verse: *Visszaemlékezések Carszkoje Szelóban*. *Jószoltam én kedveseimnek* (1921): „Jószoltam én kedveseimnek / Halált, s meghaltak sorra mind, / Jaj, jaj nekem, e sok sírvermet / Előre látták szavaim.” *Virágzik a vadrózsa Az elégetett fűzetből. Négyesorosok versfűzére. Verskoszorú halottaimnak: II. De profundis* [1944, Taskent; a fordító lábjegyzete: „De profundis... A mélyből (kiáltok hozzád, Uram!): az ismert zsolttár kezdete”. Vö. Zsolt 129,1–2]: „Az én nemzedékem / Csak kevés jóban részesült. Ahol / Szél dúdol a messzi messzeségben, / Csak halottak emlékére dúdol.”

A kötetben helyet kaptak a mai orosz líra képviselői, közülük többen a magyar kultúrához is kapcsolódtak – Füst Milán-díjban részesültek, illetve Buharaj Ravil *Vad szonettek koszorúja* címen 1993-ban magyar nyelven írt művet jelentetett meg. Magyar szempontból kiemelendő Leonyid Volodarszkij (1950–) 2008. április 16-án írt (e gyűjteményben nem szereplő) verse, *November 4-e és 7-e kérdéseihez, avagy az orosz jégen* (a fordító lábjegyzete: vélhetőleg az oroszok budapesti bevonulására gondol). November 7. értékelése: „Az ostoba ünnep a frászba elhúz most, / végetért a mi »»nagy Októberünk««». / S mi maradt? / A jég. Iszonyatosan csúszós.” Az orosz költő Konczek által tolmácsolt költeményei Peregyelkinóhoz kapcsolódnak, melynek nevezetessége a *Szovjetunió Irodalmi Alapja – Írók alkotóháza* (egyik verscím is) és a temetője. A peregyelkinói költemények üzenete: „Nekem van közöm a szabadsághoz / egy országban, ahol tengernyi a hiánya,” (*Az öröklét válasza*). A *Szabadság, egyenlőség, testvériség* című vers fordításába Deák Ferenc szólása is beépült: „hát gombold újra a mellényed”.

Orosz mondó. Szanyin táskája. Mihail Petrovics Arcübasev (1878–1927) *Szanyin* című regénye (1907) nyomán Konczek József értelmezései. A „mondó, azaz

a rondó dalformát utánzó mesélő műfaj”, a századvégi haláltánc versek modorában. Szanyin azon hősök rokona, akiket a „fölösleges ember” típusa megnevezéssel illet az irodalomtörténet Puskin Anyeginjétől, Turgenyev Bazárovjáig. Herzen: *Ki a bűnös?* (Beltov), Lermontov: *Korunk hőse* (Pecsorin) is említhető. „Bazárov bicsakja.” (*Szanyin táskája*) Bazarov attitűdje: „Az vezet a cselekvésben, amit hasznosnak ismerünk el... A mi korunkban a leghasznosabb a tagadás, tehát mi tagadunk”. „A nihilista olyan ember, aki nem hajt fejet semmiféle tekintély előtt, aki nem fogad el hitként semmiféle princípiumot, bármilyen tisztelet is bátyázza körül.”¹¹ Mindez nemcsak a XIX. század ’30-as, ’40-es éveitől kezdve kibontakozó orosz irodalmi alkotása, hanem értelmiségi sorsa. A tettől tartózkodók. Goncsarov: *Oblomov*. Az orosz valóságban a meseíró Krilov. Ne feledjük: *a nem cselekvés* sok esetben *a jót cselekvés!* A semmibe hulló „hősök” és a nihilbe zuhanó valóságos életek. A táskáját a vonaton felejtő Szanyin is megindul a mezőn, az élethez nincs szüksége táskájára.

„Szanyin az értelem nevében viselkedik részvétlenül”. Megtagadja, hogy egy öngyilkos temetésén beszédet mondjon. Konczek-versek: *Szanyin belépője*. *Kádergyár*. *Szanyin mint igazgató*. *Szanyin táskája*: „vasutas bádogtáska”, a magyar költő apjához hasonlatos (újabb arc? Kié?), „csornűj vóron” („fekete varjú”, tkp. rab-vagon). *Szanyin kilépője*. Alföldy Jenő¹² e versek kapcsán Baka István orosz modelljeit említi. Értelmezésében kiemeli, hogy a szerző, bár közvetlenül nem politizál, mélyebbre hatol. Elutasítja a következmények nélküli ember „Korunk hőse”-típusát.

Konczek kérdése: Öngyilkos „entellektüél” / kinek kopogtass ablakán? (*Szanyin belépője*) Szanyin „megérteni sem hajlandó: adott esetben a mérleg serpenyőjébe csak saját létezését hajthatja a világnak szóló figyelmeztetésül az ember”. Az öngyilkosság problémaköre e helyen nem elemezhető behatóan, csak feleleveníthetjük Szókratészről a sztoikusokon, Dosztojevszkij, Camus munkásságán keresztül napjainkig az elméleti állásfoglalásokat és gyakorlati tetteket. Arcübasev regényével kapcsolatban is felmerült Nietzsche és Dosztojevszkij neve. Az egyéniség mérhetetlen szabadságának bizonyítéka? A szuverenitás igazolása? A francia/algériai író értelmzésében (a dosztojevszkiji Kirillov nyomán) az egyetlen filozófiai probléma: érdemes-e lélni az életet? Az álláspontok nem egységesek. Voltak, akik elméletileg elleneztek, mégis elkövezték; voltak, akik a tett jogosultságát elismerték, de életüket végigélték. Volt, amikor szó és tett egységbe került. Hazánkban nagy hagyományai vannak az önpusztítás módozatainak. Nem csak az entellektüelek körében. Jelen esetben csak a bevezetőben említett két költőre utalok. Megtették. „Az meglett ember, akinek / szívében nincs se anyja, apja, / ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszaadja / bármikor – ezért őrzi meg, / ki nem istene és nem papja / se magának, sem senkinek.” (József Attila: *Eszmélet X*)

Konczek válasza: „A hatalom, a rossz erőszakossága nem azáltal szűnik meg,

hogy önmagunkkal szemben válunk erőszakosakká. A valóság az, hogy az erőszaktól szenvedőknek még mindig van annyi erkölcsi alapjuk, s talán erejük is, amiből nem az erőszakos megoldásokat képesek csak mozgósítani. A nem-erőszakot önmagukkal és másokkal szemben is. Akár a hatalom, akár a nem-hatalom oldalán állnak. Magyarul: elkeserítő az öngyilkosok hatalma. Nem jó út.” (Konczek József: *Mikola szobrai és dinoszauruszai.*)

Regölés, Népköltészet, Népballada

Regös: 'középkori mulattató, énekmondó'; 'valamely ünnepen csoportosan házról házra járó, verses köszöntőt mondó, éneklő személyek egyike'. *Regöl*: 1552: „[közvetlenül karácsony után] kőuetkezc az ördögnc nagy innepe, a' *Regelő* hét, osztan a' farsáng” (Heltai: Dial. A 3a); 'mulatozással tölt időt'; mulatozás alkalmából énekmondással szórakoztat'; 'elbeszél valamit (rendszerint régi csodás elemet is tartalmazó történetet)'; ünnepi, csoportos házról házra járás muzsikálással, énekléssel, verses köszöntővel. A *reg* szó egyik magyarázata szerint „a samanisztikus vallási kultúra körében az elrévülésre hajlamos sámánpap révületben mondott beszédére vonatkozott”. Érdemes szótárunkat továbblapozni (meggyőződésem, hogy költőnk is nemegyszer ezt tette). „Amennyiben a *rejt* származása a *révül*-féle szavakra is visszamegy, eredetileg a révületbe ejtésnek, a varázslásnak, titokzatos műveleteknek a jelölője lehetett. E feltevés alapján a R. *rút* ige (l. *révül* a.) a *rejt* szóhasadásos párja lehet, a regös ének refrénje („Hej, regő *rejttem!*”) pedig az ősi 'varázsol' jelentést igazolhatja, amit esetleg a 7. jelentés is őrizhet, s a többi jelentés felé egy 'varázslattal eltüntet' közvetítő fok feltevése vezethet el. Ide kapcsolódhatik talán a *rejt* 'titokban tart' és a régi kialakulású *rejte*k származék 'titok, titkos hely' jelentése is. A *rejt* jelentéseinek kiindulása azonban sokkal konkrétabb szemléleti alapon, a *rekesz*, *reked* stb. szavak képviselte, a térbeli elhatárolás elsődlegességére utaló jelentések alapján is jól magyarázható.”¹³ Miért, és miről regöl Konczek József? „Rejtem az erdőt, / rejtem a rétet, / regő rejtem!” „Az én nagyapám engemet őriz, / csodafiúszarvast, / erdön átfutó, / mezőn átfutó / csodafiúszarvast. / Farkas nem eszi / farkas nem eszi, / regő rejtem.” (*Nagyapám őrizi az erdőt*) Konczek József regöl önmagáról, családjáról, az életben levőkről, az eltávozottakról, az életbe nem lépőkről: *Árnyék, Vasházacska, Konc király árvája, Megérkeznek a koldusok, Holdi liliomszál.*

Csodaszarvas, szarvasfiú, szarvasünő motívumok az ősi múltból (Ázsiából) és a magyar költészetből. Pogány és keresztény szimbolikája is elterjedt. A hun és magyar mondakör ismert alakja. Hazánkban „tudósít” róla: Anonymus, Kézai Simon, Kálti Márk, Thuróczy János. Arany János *Buda halála*. Hatodik ének. *Rege a csodaszarvasról*. József Attila *A csodaszarvas*. Bartók *Cantata profana*. Az „atyai mentor” Juhász Ferenc: *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából*. Nagy

László *Csodafiú-szarvas*. (A *szarvas*-motívum mellett az említett költők Konczek József munkásságában, életében meghatározó jelentőségűek.)

Vogul szigorlatból. (Ajánlás: *Juhász Ferencnek*): „mondani mindent, / mi hogyan lehetett, / mi hogyan lehetne, / mi hogyan lenne jó, / hogyan legyünk, / hogyan, hogy ne legyünk, / Világügyelő, Világügyelő!” *Szarnyu-atér*: „Dalmahodó tájakon / a Világügyelő az úr. / Ő a magyar-vogul isten.” A hivatkozott vers lábjegyzete: „**Világ-ügyelő**, vagy Aranyfejedelem (Szarnyu-atér), a nemzeti hősök közül a legnevezetesebb. A legfőbb istennek, az Eget és a Földet teremtő Nurin Taremnak (Torémnek) a fia. A Világügyelő vigyáz a világ rendjére.”

Rénszarvas fia versei. (Korjag-versek francia közvetítéssel). Ez Konczek „bombasztikus” tréfája. Tschon Soulagin (1942–2002) korjag nyelvész tudós nyomán, aki természetesen a valóságban nem, csak a versekben létezik. A magyar költő magyarázata: a *korjag* jelentése a. m. *rénszarvas*. A kihalóban levő korjag nép a Kamcsatkai félszigeten, ősi lakhelyén él a mintegy húszezer orosz és négyezer más keleti kis nép közösségében. Az 5–6 ezer ember által beszélt csukcs-kamcsatkai nyelvekhez tartozó korjag nyelv is kipusztulóban. A fordító a versek hangzását emelte ki, a közölt „tündér-beszédek” megítélése szerint „önmagukban értelmetlen nyelvi imitációk, hangzatok”, a hajdani gyerekkori játékokat idézik. A hazájától távol, Párizsban munkálkodó tudós vágyódását, aggódását hazája, népe iránt érezhetjük ki a közölt versekből. A párhuzam említése szinte felesleges. Ugyanakkor nem haszontalan olvasóink és egyúttal Konczek József figyelmét is felhívni egy tanulmányra, amely további vizsgálódásra készíthet költőnket illetően, alkotásra lehet ösztönző hatással. Borzsák István: „A korják Christophorus”.¹⁴

Greguss Ágost nyomán: a ballada dráma (tragédia) dalban (versben) elbeszélve. Regét mond el. „A ballada, miként a dráma, szintén a küzdő egyént mutatja föl érzelmei, szenvedélye viharában, tettei következményeit hordozva, nem mint őt saját közreműködése nélkül vakon érő végzetet, hanem mint maga érdemlette jutalmat. Mivel pedig a szenvedély rendszerint bűnbe sodorja az embert, a jutalom is rendszerint bűnhődés: íme a ballada tragikumának egyik eleme.”¹⁵ „Szokolyán is elsírtam magam, amikor Magdi nagynéném a Kőműves Kelemen tanulta, hangosan olvasva többször is a verset.” (*Sócsillag*, előkészületben) Hihetünk a kisgyermek kori élményre visszaemlékező költőnek. Legismertebb, legelterjedtebb régi stílusú népballadánk. Eltérő változatokban, különböző tájegységeinkben kelt életre népünk ajakán.¹⁶ „*A falba épített asszony*” története. Megtalálható Moldvában, Mezőségekben, elterjedt Kelet-Európában. Értelmezők az építő áldozat, emberáldozat ősi hitével magyarázzák. A ballada műfajának történetiségét, kialakulását nem tárgyalhatjuk részletesen. Utalnunk kell viszont arra, hogy egyes népballadánk eredetét, illetve a nevesített szerzők által alkotott balladák értékét illetően komoly viták folytak már a XIX. század második felében.

Koncsek József költészetében nem érezzük erőltetettnek e műfaji keretet, sem a bohóctréfát, miként a népköltészeti gyökerek továbbélését sem.¹⁷ Az elemzők szerint a versek keletkezési idejének nincs jelentősége. A költő az évtizedek során újra és újraírja azokat. A különböző kötetekben kántálja. A városban élve is az ősi paraszti világot jeleníti meg. A nem könnyű paraszti sorsot. A kívülálló számára az egyhangú, napkeltétől napnyugtáig tartó monoton mezőgazdasági munkával, háztartási teendőkkel töltött napokat, éveket, életet. Középpontban a nagymama szerepkört betöltő dédnagymama: Káré Magdolna (vö. *Káré Magdolna és a Czeizelképlet*). Sorsa asszonyi sors: kétszer viszik/vitték át a küszöbön. A lakodalmát, majd a halálát követően. *A tájjal maradtam* című kötetben belül fejezet: *Káré Magdolna udvara*. Versek: *Káré Magdolna*, a különböző időpontokban megjelent válogatásokban szövegvariánsok. A 2006-os kötetben (24. o.) van központosítás, egész mondatos versszakok, az első kiadásban nincs. *Nagyanyám lakodalma*: korábban nincs központosítás, a 2006-osban (25. o.) van, „fortyogtasson” – „forrtyantson”, „eltáncolták” – „elmulatták” felcserélése. *Káré Magdolna stilizált halála, Epilógus, Búcsúztató* (Káré Magdolna nagyanyámnak). *Öreg Makrait a szél ütötte meg* (2006-ban, 85. o.: *Öreg Makrai és a szél*), az előbb említettekhez hasonlóan, eredetileg központosítás nincs, majd van. Jelentős szövegeltérések. *Anyám arany liliomszál*: (2006, 27. o.: *Anyám, arany liliomszál*) Szövegeltérés: „ne támaszkodj – Támaszkodnál”, további jelentést módosító szövegeltérések.

E versek nem csak a vidék hangulatát idézik meg. Politikummal is telítettek. Az ezzel összefüggő görög szavak eredeti jelentésének értelmében („előzékeny, életvitel, közösségben élő, szabad polgárként él” stb.). „Makrai bácsi” megidézése az „idilli” korból, a békés falusi élet világából az 1945-öt követő „rendszerváltás” tragikumába való átmenetet mutatja meg.

Az okos számár.¹⁸ A görög *müthosz* (‘mese, monda’) a csodálatra méltó jelenségek csodás elemekkel feltárt magyarázata. A mítoszok, mesék, mondák tértől–időtől, kortól függetlenül nemcsak katarzist keltenek, hanem továbbgondolkodásra készítetnek. A tanulságul szolgáló erkölcsi elvek felismerése által morális magatartásra ösztönöznek a mitológiához, a mítoszhoz, a meséhez vonzó költő állatmeséi. Előzményei: Aiszóposz (Ezoposz), Phaedrus, La Fontaine, a magyar Heltai Gáspár. E nevekre könyve kapcsán a szerző is utal, nem említi viszont az általa igen jól ismert kelet-európai mesélőt. Krilov, Ivan Andrejevics (1769–1844) oblomovi életvitelt (lustaság determinálta életét, „hálóköntös” jellemezte – Gogol) folytató költő, író. Flegmatikus karakter, piknikus alkat. 1804-től írta verses állatmeséit (kb. 200 db-ot). A „básznyják” (*básznyjá* – állatmese) műfaja. Életképszerű, tömör jellemzések a népköltészet hagyományain (tematika, nyelvezet, ritmusépítés). Konkrét politikai ihletés is megtalálható az orosz szerzőnél, Puskin Anyeginjére utalás: „Nagybátyám, elvek jámbor öre” (*A számár és a paraszt*).

Koncsek József történetei sem nélkülözik a politikai utalásokat. „Mese a lopósról meg Ágnesről”: lopós, *Lupus*, l. Bős–Nagymaros; „ma születetett keletközépeurópai demokrácia”. „A forradalom meséje.” „A tyúkocska-mese.” Ez utóbbiban a hazánkra erőszakolt szocializmus néhány meghatározó alakjának név szerinti említése mellőzhető lenne (l. fentebb). „Mese az osztozkodó medvékről” tanulsága – a körülragott sajt úgy nézett ki, mint Magyarország térképe – magyarságunk meghatározó tragédiáját örökíti meg. A szellemesen megírt mesék listázásától eltekintek. Néhány mozzanatot említek csupán. „A farkas és a kút újabb meséje”: a csoda kimeríthetetlen és elérhetetlen. „Mese az okos számról”: „Van az úgy, hogy aki okos, hasznára fordítja, ami a terhére volt”. „A róka és a sajt”: „hiúság, ravaszság, nagyravagyás, csupa emberi gyarlóság” (La Fontaine kapcsán), „az életanyag a fontosabb, nem a stílus”, a tanulság: „Annyian, de annyian elmondták már az örök igazságokat.” A plágium vádjának érintése, La Fontaine lopta Aesopus meséit. „Mese a Jóistenről”: „Hová tettetek engem, emberek?”

A magyar múltba merítkezve

A mi apácáink szűzebbek Történelmi képek a Koppány-lázadás leverése utáni időkből (Veszprém, 1002. Apácaolostor). *A veszprémvölgyi apácák görög nyelvű adománylevele.* – 1002 előtt/1109 – „Legkorábbi oklevelünk – I. István király görög nyelvű adománylevele – Könyves Kálmán 1109-ben kiállított latin nyelvű megújításában (renovatio) maradt fenn.”¹⁹ Az oklevél szövegében számos magyar nyelvű szórvány található. E nyelvemlék (melyre a szövegben utalás is történik: „Csak az alapító okiratjuk van görögül írva”) adja az alapot a történelmi kép kibontásához. Koppány vagy Vajk, a harc eldőlt: István. A kolostornál két barát beszélget. Az egyik kicseréli a bejáratnál elhelyezett sárkányölő Szent György-szobor feliratát: St. Gregorius helyett Vencelin, a sárkány helyett Koppány. Koppány négyfelé vágva, kiszégezte: Veszprém, Győr, Esztergom, Fehérvár kapujára. Zerind fia Koppány az ősi *levirátus* intézménye alapján követelte jussát: Géza uralmát, megözvegyült asszonyát, vagyonát. A 972-ben megkeresztelkedett „lázkodó” ellen a Garam folyó mellett karddal felövezett (helyesen: „Esztergomban kötött kardot”) ifjú István az új ideológia szellemében lépett fel. A történelmi események részletezése nem feladatunk, de a hivatkozott mű által megjelenített probléma kiemelése igen. Az ősi magyar hagyomány vagy az idegen új rend, idegen segítséggel (Vecelin István „sváb” fővezére, „egy német származású jövevény”, Hont, Pázmány „testőrparancsnokok”) történő „választása”. Vencelin (Vecellin, Vencellin), aki Koppányt megölte „terjedelmes hűbéri földeket kapott jutalmul”, csakúgy, mint a győztesek oldalán álló más nem magyarok. (Pázmány, Hont, Orci sváb lovagok tartományurak lettek.) Már korai feljegyzéseink magyar és német ütközetről tudósítanak (bár e képet

árnyalja, hogy István oldalán más idegen elemek és magyarok is harcba szálltak). Ezt megalapozta, hogy első királyunk erősen támaszkodott német testőrségére és a német lovasságra – a németek tömegével érkeztek segíteni, társadalmat szervezni. Az ütközet előtt Szent Márton közbenjárásával isteni segítségéért folyamodott István, ígéretének megfelelően, a pannonthalmi apátságban s a fent nevezett apácák-nak is adományokat biztosított, állandó javadalmazást (a bencés monostornak a levert Koppány hajdani birtokain tized, gyermektized szedésének joga) ajándékozott. Vencelin, Pázmán, Hunt a hivatkozott darabban is feltűnik, mint mások javainak „begyűjtői”. Vencelin (Ottó császár „közvetítője”) és a Püspök párbeszéde a térségben ténylegesen megvalósult hatalomgyakorlást mutatja be. Mi rejlik a „pogány” és „keresztény” értékrend összeütközése mögött?

Sermones ad Borbalam. Beszéd Borbálához. *Mátyás király (1440–1490) a boroszlói Edelpeck Borbálához, fiának, Corvin Jánosnak (1473–1504) édesanyjához.* A *Sermones regis (Matthiae) ad Borbalam, matrem filii regis* – esszé?, szabad gondolatfutam? szépírói játék? – kérdezgeti Konczek. Kiindulópontja Ábel Jenő (1858–1889) feljegyzése: „Apokrif a velencei Szent Márk Könyvtárból”, 1880.²⁰ A *sermo* szerzőjének álláspontja: „Meggyőződésem, hogy a király mindig széles látókörű és magabiztos volt cselekedeteiben. Fejedelmi harcát két hatalom irányította, Isten és az idő. ... Királynak van joga mondani, mi igaz.” A további részletezés helyett kiemeljük az esszé írójának az adott történelmi korszakban való elmélyedését, a minden írásában – versben és prózában, verses prózában – alkalmazott nyelvjáték szerepét. A nyelv teremti a valóságot, vice versa: a valóság a nyelvet. „Akkor nem »»a semmi van««, hanem – bár ez csak játék a szóval – ha semmi nincsen, akkor »»a valami van««. Mi ez a van? Van az erős Magyarország.” Az itáliai humanista történetírás fejedelem példaképének – a magyar Mátyásnak – értékelése, illetve a Konczek által megfogalmazottak elvonatkoztatása, kortalanná emelése érdekes aszociációkat kelthet.

Damó

„Kulcsregény”²¹. 2001-ben látott napvilágot. A szerző munkásságát értő/értékelő irodalmárok, irodalombarátok felfigyeltek a műre. Alföldy Jenő, Gyimesi László, Komoróczy Emőke, Kristó Nagy István elismeréssel illette. A költő fellépésein, szerzői estjein, interjúin megkerülhetetlen. Általában – irányultságtól függően – más és más részletet emelnek ki belőle. Komoróczy Emőke a Kilencekről (Konczekről) szóló tanulmányában²² részletesen ismerteti. Párhuzamot von a végvári harcok idején játszódó történet, a török hódoltság korabeli és a szovjet megszállás időszaka között. Milyenek a túlélés esélyei, milyenek módozatai? A főszereplő, Damó, a püpos deák és alteregója, talán természetes apja (?), a Hadnagy (Katona). Valójában egy

személy két arca. Az író előhívja az időből hajdani énjét, rávetíti saját, idősebb kori önmagára – elemzi az irodalomtörténész. A szerző interpretálása: Deák (Damó) és a Hadnagy mint egy emberarc két fele, „az emberarc két fele más”.

A cselekmény szálai Magyarországon, a XVI. század közepének valamely évében, májustól októberig szövődnek. Szürke hétköznapiak: szerelmek, szeretkezések, el-lenségeskedések, ölések – áruházasok, hátbatámadások, nyílveszőnek hátba küldése. Az egyes részeket Damó balladájának egy-egy versszaka vezeti be, majd zárásként egyben olvasható a ballada. Gyimesi László költő a szerzővel való beszélgetésében²³ a befejező részt emelte ki. *„Jövömből hozzám érkező édes asszonytól az ég áld gyönyörű leánygyermeket nékem. Véle merengünk az időn. Fiúarcon. Férfiarcon. Ősapai arcon. [...] Úgy érzem, hogy él a fiam is. [...] Ideérezem a fiamat. Közelítem, aztán eltolom magamtól. Koromsötét iszapmélyben motozó halak közül néz vissza rám az arca. Onnan akart megszületni, oda merül vissza, érzékenyen játszik velem, s mozduló szájával mondja: »Nem vagyok, apám, csak képzelsz engem...«* Így vagyunk együtt. *Tiszta az ég. Koromsötét a patakmély, patak, gyászpatak. Érintetlen homlokomra mélyi mozdulatokat vetítő idő, árnyék, termő szomorúság... Volt, hogy lehetett volna, hogy volt is, volt, hogy nem lett, de azért kell tudnom. Ez az én fájdalomam. Enyém, mint minden élet, aki nem élhette meg a neki ígért, ajándékozott időt.*²⁴

Jelen esetben nincs terünk a mű vázlatos bemutatására sem, bár nyelvezetének elemzése külön tanulmányt érdemelne. Így a szerző munkásságában, műveiben mindvégig fellelhető három motívumra irányítom a figyelmet, egyúttal a török időkből átemelve a múltba és jövőbe, a mindenkori jelenbe.

A mű indítása: *„Május. Dalolt a pacsirta, melyből megtudjuk, hogy kár a vitéznek gőgösködni, amikor nem tudna elrejtőzni az ártatlan és igaz békés élet mögé.”* A Katona és a Paraszt találkozása, sorsválasztása. A Paraszt bölcsen háritja a harc-ba invitálást, a kétkezi, dolgos élet eredményeit, annak folytonosságát ecseteli. Az érkező törököktől (janicsároktól, köztük hajdani pulyájától) saját vesztesége és szégyene árán is megmenti a Katona életét. A jelenet zárása: *„Pár nap múlva kinn az úton széttaposott arcú halott feküdt szíjjeltárt karokkal. Ki volt az? A Katona volt? A Paraszt volt?”*

A bölcselők által sokat elemzett választás nehézsége. A felelősség az embert terheli, aki választja, vállalja sorsát. A filozófusok egyik kedvelt bibliai könyve a *Prédikátoré*. Schopenhauer (*Életbölcseesség*) szerint annak I. szakaszát csak a 70 évet megélt ember értheti meg. *„A prédikátornak, Dávid fiának, Jeruzsálem királyának szavai. Hiábavalóság, csak hiábavalóság, ezt mondja a prédikátor, hiábavalóság, csupa hiábavalóság! Mi haszna az embernek minden fáradozásából, amit magára vállal a nap alatt?”* (*Préd 1, 1–3*). *„Az egyik nemzedék megy, a másik jön, de a föld örökké megmarad”* (*Préd 1, 4*). A prédikátor ragyogóan megragadta az élet

folytonosságát, az egyéni lét határoltságát. „Ami volt, az lesz újra, és ami történt, az történik megint: semmi sem új a nap alatt” (*Préd 1, 9*). A bölcs és a balga a közös emberi sorsból való egyéni részesedést példázza. „A bölcs maga elé néz, a balga vaktában megy. De arra is rájöttem, hogy egy és ugyanaz a sorsa mind a kettőnek” (*Préd 2, 14*). Ugyanaz a sors: „Valóban a bölcs emlékezete éppoly kevésbé örök, mint a balgáé. A jövőben hamarosan elfelejtik mind a kettőt. A bölcs meghal éppen úgy, mint a balga” (*Préd 2, 16*)

„A vallatás.” A szándékética és következményetika kettőssége. Mi szerint ítéltető meg egy tett? Az ámulás lélektana. A besúgás problémája. Önként (dalolva) vagy kényszerítve (nyöszörögve)? Állandó tényezője hazánk történelmének, mindenkori jelenének. Nem csak annak. Konczek József közléseiben (írásban és szóban) is vissza-visszatérő motívum. Például Pavel Morozov vagy K. Gyula (kágyula: „a meztelen csiga neve Vasban”) említése (vö. *Visszatisztelgek*). A világirodalomban, a magyar irodalomban, de a valóságos történelemben gyakran fellelhető szereplő. Találó vers- és kötet cím: *Janicsárkeresztelő*.

Szükön: „füge, női szeméremtest, p...a”. *Szükódész:* „fügeszerű”. *Szükón:* „fügeültetvény”. Nyelvészkedjünk tovább! *Szükophantész:* görög szó, jelentése „fügét bejelentő”. Attikából tilos volt kivinni a fügét, és aki a másikat e tilalom megszegéséért följelentette, azt a 'szükophanta' névvel jelölték. Jelentésárnyalatai: „hamis feljelentő, rágalmazó, besúgó, zsaroló, titkos ügynök, csaló, szélhámos”. *Szükophanta:* Athénban a feljelentést meggazdagodásra vagy politikai célokra kihasználó zsaroló. *Szükophantria:* ugyanez nőben. *Szükophantia:* „zaklatás, hamis vádaskodás, feljelentés, zsarolás”. *Szükophantiasz:* „feljelentés, rágalom szele”. A szó ógörög, tartalma nemzetközi. Koronként, népenként létező. Hazánk fügeültetvényeiről nem ismert. *Szükophanta* és *Szükophantria* viszont termett tömegével. Besúgók és besúgottak. A szerepek időnként cserélődtek, vagy többes szereposztásban játszották e műveket. Zömük egy körön belül egyszerre volt mindkettő. A jelentő megbízhatóságáról a jelentető is meggyőződött. Spicli, téglá – sokat és sokan falaztak a szocializmus építésén. Csakúgy, mint korábban a feudalizmusén, a kapitalizmusén, majd ismételten a tőkés társadalom bevezetésén. *Szükophanta* társadalom – volt és maradt.

Damó imája. „Hiszek az életben, hiszek igazában, / hiszek a szeretet megmaradásában, / hiszek magunkban, szerelmes hazámban, / meggyötört szavaink felvirágzásában, / hiszek a bűnöknek lebíráhatóságában, / hiszek az éltető, termékeny tudásban, / hiszek a magunkhoz tartozásban, / s mert hiszem: hogy ami van – azért, hogy lás-sam, / hiszek a sebeknek megmutatásában, / valamint azoknak bégyógyulásában, / ránk hazudott hazudások elsorvadásában, / miként bűzös rossznak elmulatásában, / és legjobb mimagunknak feltámadásában.” Költői – emberi hitvallás!

Voltak, kik kritikusan egy XX. századi versre asszociáltak a fenti sorok kapcsán.

„Mert a hit az erő! Mert aki hisz, győzött.” (Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna *Magyar Hiszekegy*, 1920.; 1921-ben 15 szakaszosra bővített változatának – *Hitvallás* – 8. vsz. 1. sora. A vers valamikor kötelező volt minden diák számára.) A két versben fellelhetők hasonló gondolatok. Miért baj ez? Kinek fáj ez – és *nem más!*

Bölcselet

Egyik méltatója – G. Komoróczy Emőke – szerint a *Kilencek* közül Konczek József a legfilozofikusabb. E nézet igazolható. Álljon itt példaként az első önálló kötet: *Galambok, galambok a történelemben* (ELTE, 1984). A hely szellemének megfelelően (a bölcsészkar a kiadója) „filozofikus vers a létezésről és nemlétezésről” (vö. például Parmenidész töredékei, Hamvas elmélkedései). *A vendég*. „Az idegekben a történelem. A történelemben a létezés. / A létezés újabb létezése. A létezésben a nem-létezés lehetősége. // Mi van a ház előtt előtt előtt? A létezés mögött mögött mögött? / Hogyan van az, hogy nincs? Van-e vanabb, van-e legvanabb?” (Vö. Babits) *Galambhangú turbinák*: dialógus lány és fiú között. *Bölcselet*: „A levegő, a föld, a tűz, a víz / a négy elem helyett, / filozófus, mutasd meg / a lelkedet!” Az idézett sorok jól érzékeltetik a költő életművén végighúzódó bölcseleti fő motívumot. Konczek József e versében Empedoklész említ, de gondolhatunk a preszókratikus természetfilozófia más képviselőire is. A lényeg a filozófia „szókratészi fordulatában” rejlik, a filozófiát lehozta az égből a földre, bevitte a házakba, az emberek mindennapi életébe. (Cicero *Tusculanae disputationes*. V. 4.) Szókratész a vizsgálódás középpontjába az embert helyezte.

Konczek József több mint ötven éve van jelen különböző írásaival, verseivel, prózájával, fordításaival, újságíróként tudósításaival hazai közéletünkben. Szépirodalmi alkotásaiban mindvégig érezhető a filozófiára, annak eredeti görög jelentésére való törekvés: „a bölcsesség szeretete”. A bölcsesség fogalmába e helyen beleértjük az ún. népi bölcsességet, amelyet a lelkében meggyökeresedett magyar hagyományból merített. Beleértjük a „tanult” ismereteket, irodalmat, nyelvészetet, nyelveket, történelmet. Mindezt – költőhöz kötelező módon – önmagán átszűrve. Igen figyelemreméltó a magyar nyelv ősi rétegeinek átemelése a mindenkori jelenbe. Egy Konczek-szótár is érzékeltetné népünk nyelvi gazdagságát. Például *ámbitus*: gyalogos tornác. Falusi ház udvarra néző oldalára épített, fedett, oldalt nyitott, széles folyosó. Szinonima: *tornác, gang*. Táj: *ambit, hambit*. Latin jövevényszó, *ambitus*: ’körüljárás, körülfogás, a tárgyat körülvevő tér’; ’kerülés, hivatalhajhászás, nagyra-vágyás, erős vágy’. „Cibakolom”, *cibak*: kétszersült. Német eredetű. A friss kenyérral nem rendelkezőknek (katonák, tengerészek) számára készült kenyérféleség. 2. jelentés: ’fatsatlás a kútgémnél. *Cibere* ’kőkényszilva’, korpaleves, szilvaleves, keszőce. Néhány további szó: coki, csikász, csömöszkélő, dalmahodik, damó (vö. gyürke), gajdol, handlé, igric, jatagán, kamzsás, kenyér, kiske, kiszőce, pipula, pocséta, pus-

tolt, regő, regölés, rima, sunykó, suvadt, szotyka, topa tölgy, vasházacska, vonyiga. A fentebb hivatkozott „történelmi képek” és az itt tárgyalásra nem kerülő nyelvújítási kor előtti időkre hívogató költemények (vö. Balassi-utánérzések) nyelvezete. Villon Konczek általi (más magyar fordítók javaslatait is elemző) értelmezései. „A semmit gyakdosó Villon”: Konczek József javaslata a gyakik visszaállítására. „Gyakd Uram!” formában fennmaradt az ige egy régi nyelvelmélünkben – érvel mellette. „Gyapjasát, ki gyakran gyakja” – írta 1968-ban (*Úgy vacogtunk, úgy kacagtunk*). A helyettesíteni kívánt szó úton-útfélen használatos, a köznyelvben, a közéletben, például a parlamentben is kötőszó értékű. „Tematizálja a közbeszédet” – brrr! *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* ellentmond költőnknek. „Őtörök eredetű; [...] A törökség minden ágában ismeretes; 'közösül' jelentésben egy tatár népdalból és a karacsájból van kimutatva, de ez a jelentés e nyelvekben nyilván újabb fejlemény. – A török szó átvétele eufemisztikus okokkal magyarázható: az idegen szót kevésbé durvának érezhették, mint az eredeti magyar kifejezést.”²⁵ Érdemes megfigyelni egyes versek „nyelvjátékait”, melyek filozófiai megfontolásokra, hermeneutikára készítenek. A munkásság egyik kulcsszava a *hagyomány*. Egyik versének kulcsmondata: „egyetlen faluhatar az egész civilizáció” (*Gyalogút*).

Számvetés. A költőt alaposan ismerő egyik értékelője szerint az életmű „majdnem teljes”. Kődöböcz Gábor mélyinterjújának²⁶ egyik felvetése: „neked is az a legfontosabb versed, amit ezután fogsz megírni...” A még meg nem született nagy mű problémája. Balzac: *Az ismeretlen remekmű*. Camus: *Jonas vagy a mester dolgozik*. Az alkotó emberek állandó kérdése: érdemes volt? Konczek József: „Egeret szülnek nagy hegyek,” (*Mus murmurandi*) egyértelmű utalás Horatius híres sorára – *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus*. (*Ars poetica* 139).

Ars poetica

Horatius *Ars poetica* („/Piso Atyához és fiaihoz/”, Ep. II/3) „minden idők művészetének bibliája, vezérfonala”, „minden költő és műbíráló *törvénykönyve*”. A vers művészei számára követendő intelme: semmit sem ér a költői tehetség szakmai ismeretek, aprólékos alkotói munka („kicsiszolni a verset”, „müggond” és „képesség” együtt) nélkül. „Bölcs tud csak jót írni, ez itt az alap, meg a forrás.” (Horatius: Ep. II/3, 309.)

In utero pacem

„Magyar vagyok. Velem szólj –
 hogy békét az anyaölből, hogy *in utero pacem*...
 Békét ebben a százszor is bemocskolt
 édes medencében!”

Koncsek József *ars poeticája*, *epilógusa Petőfi Sándor születésnapjára. A XXI. század költői*. Felsejlik egy korábbi költőnk Petőfi-centenáriumára, 1923 januárjára, 1922 végén írt, sokat értelmezett és sokszor félreértelmezett verse: *Petőfi koszorú*. A forradalmár Petőfi mellé a „forradalmár” Babits Mihályt vizionálták. Alapítanul. Magyarnándori költőnk költeménye első sorában határozottan háritja az ilyen jellegű interpretálás lehetőségét. „Sándor – én nem vagyok lángoszlop. Fáj a hátam. / Gyötrik bujkáló görcsös bánatok.” *Vates*: jövendőmondó, próféta; költő, dalos. *Vátesz*: ihletett, a jövőt megsejtő költő; igazlító, távolbalító. Lángoszlop – történelmi személyiség irányt mutató voltának jelképeként. A láng ősi hangulatfestő szó a finnugor korból. A költemény utolsó versszak: „Hej regösök, hej szépszavúak, te költő nép, / gyermek évszázad apja vagyunk. / S én hallgatok, dadogok, üvöltök: nekem érjen meg felnőtte. / Ne ... **pur es chomuv ...**” Asszociálunk: „Latiatuc feyleym zumtuchel || mic vogmuc. ýfa pur ef chomuv uogmuč.”²⁷

Cicero írja: „A sértésnek tövise van, amely iránt az okos, jó emberek érzékenyek.” Hordozhatja-e töviseit az egyén, ha meg akarja őrizni önmagát, az embert? A valamikori oly nagy sérelmek az évek, évtizedek múlásával, a fájdalom, szenvedések megélésével – átértékelődnek. „Fordul az életkor, megmásul az emberi jellem.” (Horatius: Ep. II/3, 178.)

Csehov elbeszélése mindig megérintett. Mottója *„kinek sírjam el fájdalmaimat?...* Címe csak ennyi: *Fájdalom*. Csak? A részvét kívánása, életünk meghatározó eseményei, örömeink vagy bánataink, gyászunk másokkal való megosztásának vágya bennünk él. A valahova tartozás, a másokhoz való kötődés valamennyi egyén természetes törekvése. Képzettségtől, végzettségtől függetlenül. *Ille dolet vere, qui sine teste dolet* – *Az szenved igazán, aki magányosan szenved.* (Martialis) Ezt cáfolandó: az emberek fájdalmaik magánzárkaiban is elkülönülnek egymástól. A szenvedés nem segíti az összetartozást. A fájdalom, a bánat nem megosztható, nem porciózható. Az orosz fuvaros sem tudja kibeszélni magából. Társának, lovának összegezte: ha a fia élne, ő lenne (volt) csak az igazán jó kocsis. Az életkor előrehaladtával sokan tapasztalhatták a Prédikátor igazságát: „De jaj a magányosnak, ha elesik, nincs senki, aki fölsegítené!” (Préd 4,10) Weedekind intelme: „Baj mindenkit érhet, de csak a nagyon intelligens ember tud hasznosítani belőle”. E helyt elsősorban Seneca gondolatai jutnak eszembe: „az ember, noha embernek született, túlemelkedhet az emberi dolgokon; hogy a fájdalmaikat, a veszteségeket, a sérelmeket, a sebeket, a körülötte tomboló vad szenvedélyeket nyugodtan szemlélheti” (*A bölcs állhatatosságáról*). A „szabadság az, ha lelkünket fölébe emeljük a bántalmaknak”.

„Mit lehet elvenni tőlem, ha én nem engedem?” (*Könyveim cementes zsákban*)

Jegyzetek

- ¹ Georg Simmel: „A táj filozófiája.” In: *Velence, Firenze, Róma*. Atlantisz (Medvetánc), Budapest, 1990. 99–110. o.
- ² Nicolai Hartmann: *Esztétika*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. Vö. i. m. 9. („A természeti szép”) és 10. („A természeti szép metafizikájához”) fejezet. 225–257. o.
- ³ Aurelius Augustinus: *Vallomások*. Gondolat, Budapest, 1982.
- ⁴ Vö. Bergson: *Tartam és egyidejűség*. Pantheon, Budapest, 1923. Babits Mihály: „Bergson filozófiája”, In: *Esszék, tanulmányok. I.* Szépirodalmi, Budapest, 1978. 136–156. o.
- ⁵ Borzsák István: *Dragma I.* Telosz, Budapest, 1994. 7–9. o.
- ⁶ Vö. i. m. 390–404. o.
- ⁷ *Lustrum*. Typotex Kiadó–Eötvös Collegium, Budapest, 2011. (401–409. o.), e visszaemlékezés annak kapcsán készült, részleteit a Magyar Napló és a SZIN közölte, hogy 2009 karácsonyán a *Kilencek az Elérhetetlen föld* megjelenésének 40. évfordulóján Bethlen Gábor-díjat kaptak.
- ⁸ Lessing: *Laokoon*. Oder über die Grenzen der Malerei und Poesie. (1766) Magyar kiadásokban: *Laookoon, avagy a festészet és költészet határaitól*. Lessing megállapítása szerint az irodalom képes az időbeli egymásutániségot ábrázolni, a festészet és a szobrászat csak a térbeli egymásmellettséget. Ezért a festő és a szobrász feladata a „termékeny pillanat” megragadása. Érdemes Konczek József líráját e gondolatmenet alapján is vizsgálni, mely festők, mely festmények, milyen indíttatásból kerülnek általa említésre.
- ⁹ Seneca: *De brevitae vitae–Az élet rövidségéről. De tranquillitate animi–A lelki nyugalomról*. Seneca Kiadó, Pécs, 1992. 57. o. (Bollók János fordítása)
- ¹⁰ Vö. Televíziós beszélgetés 2012. IX. 27. (Internetes elérhetőség)
- ¹¹ Turgenyev: *Apák és fiúk*. 1862; Európa Könyvkiadó, Budapest, 1972. Ford.: Áprily Lajos. 76. o., 34. o.
- ¹² Alföldy Jenő: „Versformák, létformák.” Konczek József: *Formáért sóvárgó*. Hét Krajcár, Budapest, 2008. Magyar Napló, 2008. június 59–60. o. A költő nyilatkozataiból tudjuk, hogy Alföldy Jenő mindig érdeklődéssel figyelte és értékeléseivel segítette pályáját. Köszönetét interjúkban és versben is kifejezte. *Nyári köszöntő*. (Alföldy Jenő hetvenedik születésnapjára) Az ünnepelt becézése – „yenci”, „jenci” – a sorok közé rejtve: „**milyen citerák**”, „**milyen cirpelő-tücskös**”, „**heveredjen, cibálva**”.
- ¹³ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967., 1970., 1976. Főszerkesztő: Benkő Loránd. 3. k.
- ¹⁴ Borzsák István: *Dragma*. II. Telosz, Budapest, 1996. 310–315. o.
- ¹⁵ Vö. *A balladáról*, 1865.

- ¹⁶ Vö. *Magyar népballadák*. Szerkesztette és a bevezetést írta: Ortutay Gyula. Válogatta és a jegyzeteket írta: Kríza Ildikó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976. Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Élő erdélyi és moldvai magyar népballadák. Sajtó alá rendezte: Szabó T. Attila. Magyar Helikon, Budapest, 1974. *Székely népballadák*. Válogatta és magyarázta: Ortutay Gyula. Fametszetekkel díszítette: Buday György. Magyar Helikon, Budapest, 1979. (Az 1935. évi első kiadás utánnyomása)
- ¹⁷ E helyen említem, hogy a „finnugor” hagyomány jelentős szerepet játszik Konczek költészetében. Érdekes hangos olvasással a hangzás hasonlatosságaira felfigyelni. Vö. *Hozott isten, holdacska!* Finnugor varázsigék, siratók. Válogatta, a jegyzeteket írta és a kötetet szerkesztette: Bereczki Gábor. Fordította: Ágh István, Bella István, Ilyés Gyula, Képes Géza, Rab Zsuzsa, Tandori Dezső. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979. A finn hősi eposz, a *Kalevala* világának elemei is felbukkannak alkotásaiban.
- ¹⁸ Az okos számár. Fanyar mesék a jó öreg Aesopus nyomán fiatal demokráciánkról. Hungarovox, Budapest, 2008.
- ¹⁹ Molnár József – Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977². 10–14. o.
- ²⁰ *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon*. 1880. A magyar klasszika-filológia üstökösként felbukkanó és távozó tudósának munkássága mindmáig alapvető a honi humanizmus-kutatás számára. Életművét Borzsák István dolgozta fel. Vö. „A múlt magyar tudósai” sorozatban *Ábel Jenő*. Akadémiai, Budapest, 1981. *Dragma*. II. Telosz, Budapest, 1996. 397–410. o. „Ábel Jenő”. Az itáliai kutatásokat végző XIX. századi tudós nevét viseli ma a latin nyelvből kiírt OKTV. Konczek József írására történt reflektálás. Krizsai Mónika: „Egy különös kéziratról, mely Mátyás király beszédét tartalmazza Borbálához, Corvin János anyjához”... „Ósi Gyökér”, 2010./4. 11–16. o.
- ²¹ Konczek József: *Damó*. Masszi Kiadó, Budapest, 2001.
- ²² G. Komoróczy Emőke: „S érzi, öröktől készen állt a forma, betölteni mit elrendeltetett...” In: *Peremhelyzetben évtizedeken át*. I. rész.
- ²³ Vö. 10. jegyzet.
- ²⁴ *Damó*. 104. o. Konczek József szerzői estjén, 2010. május 31-én a Magyar Írószövetség Könyvtárában Szepes Erika és Gyimesi László moderálása mellett, Baka Györgyi költő ismét más betétet olvasott fel.
- ²⁵ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I. k. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 256. o.
- ²⁶ Vö. G. Komoróczy Emőke: i. m. Ködöböcz Gábor: „Én a verseimet az elfogulatlan őszinteség helyzetéből akarom írni”. Beszélgetés Konczek Józseffel. Magyar Napló, 2009/11.

A számvetés kapcsán hívom fel a figyelmet, hogy Konczek József immár munkásságának megfelelően van jelen honi irodalmunkban. A szép számban gyarapodó önálló kötetek, jeles folyóiratokban sűrűn megjelenő költeményei mellett, recenziók, tanulmányok, szerzői estek, hazánk különböző tájain történő fellépések bizonyítják ezt. Szepes Erika: „Magyar Antaiosz.” *Gondolatok Konczek József Vogul szigorlat című kötete kapcsán*. Pannon Tükör, 18. évf. 3. sz. 2013. május–június. 62–72. o. Ugyanez Kárókatona, 40. sz. 2013. április. „Baka Györgyi beszélgetése Konczek Józseffel a *Vogul szigorlat* című kötetéről.” *Versek hídjá*, 2013. június 2. Civil Rádió. Alföldy Jenő, G. Komoróczy Emőke, Gyimesi László, Szepes Erika szinte az egész életutat végigkövető tanulmányai. Juhász Ferenc – Konczek József kijelentése: akit máig „irodalmi apámnak” tartok – figyelő/óvó tekintete, ajánlásai (l. *Damó*). Vasy Géza irodalomtörténész a *Kilencek* egész pályafutását végigkísérő érdeklődése, munkásságuk tanulmányokban, önálló könyvben való értékelése. Konczek József egyes köteteinek szerkesztője, kiadásának elősegítője (pl. első kötet, ELTE), irodalmi folyóiratokban népszerűsítője. Vö. Vasy Géza: „A *Kilencek*.” Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002. Vasy Géza: „Konczek József verstípusai.” Magyar Napló, 2013. július. Említést érdemel a Napút folyóirat és a Napkút Kiadó munkaközösségével kialakult gyümölcsöző kapcsolat. Nem hagyható figyelmen kívül a Németh Péter Mikola által szervezett – 2013-ban a 25. évéhez érkezett – „Ekszpánzió”, nemzetközi kulturális találkozókön való aktív részvétel sem.

- ²⁷ *Halotti Beszéd és Könyörgés*. Magyar kéziratos emlék 1192–1195 között. A *Sermo super sepulchrum* – *Beszéd a sír felett* szövegének olvasatait vö.: Molnár József – Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*. Tankönyvkiadó, Bp., 1977². 26–33. o.

Konczek József kötetei

Galambok, galambok a történelemben. Versek. ELTE, Budapest, 1984. *Episztola*. Salgótarján, 1987. *Egy szó*. Versek. Palócföld könyvek, Salgótarján. 1987. Szerk.: Vasy Géza. *Damó*. Masszi Kiadó, 2001. *A tájjal maradtam*. Hét Krajcár Kiadó, 2006. *Ölelhető térség*. Napút Füzetek, 2006. *Napozik a dongó*. Palócföld Könyvek, 2006. *Ahmatova ifjú arca*. Orpheusz, Budapest, 2007. *Formáért sóvárgó*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2008. *Az okos számára*. *Fanyar mesék a jó öreg Aesopus nyomán fiatal demokráciánkról*. Hungarovox, Budapest, 2008. *Vogul szigorlat*. Napkút, Budapest, 2011.

Fekete Anna

Gravitáció

A fiatalság feladat. Össze is zavar. Nézegetem a tükörben a karomat: erős, fényes, meleg, barna, – bár talán hozzám jobban illene, ha az egyik fehér maradna. De nincsenek télen is virágzó fák, kivételek, nincsenek öblök, dagálykor rezzenéstelenek. Csak kozmikus együttállások, hömpölygő meleg, pillanat, szakadatlan.

A felfelé hajított kő határtalan, boldog büszkesége. És tehetetlensége, mikor lefelé lezuhan.

Furtonfúrt

A dió észjárása ravasz. Úgy keringenek a nedvek ide-oda benne, mint öregasszonyban az aggodás. Fény át nem járta remények, ravasz félelmek, tervek, varázsigék. Imák rossz szomszédok ellen, imák betörők ellen, ima az elveszített kulcsért, esőért, napsütésért. És már nincs szomszéd, nincs kulcs, nincs napsütés, mindenre ráborult a koporsóhéj.

A pirosfelhős ház

A boldogság kijelöl egy szögletet. Fészket, rejteket, napocskát, felhőcskét, fiókot, zugocskát a szerelmes leveleknek, amik nem íródtak meg. Belealudnék a vánkosok szelídségébe, ha lenne merszem. De ülök a küszöbön, és tisztogatom a fegyvereimet.

Ahogy lebben

Magára hagytam ezt a verset.
Belevesztettem a nagy limlom-
tengerbe, a szanaszét hagyott
kupakok, cédulák, füzetek áradatába,
amit az idő összesöpör egyszer.

Megszabadult ez a vers tőlem,
ahogy megszabadult a papírlaptól is.
Boldogan és könnyen elkeveredett
mások lélegzetével, megerősödött
és ragyogó lett. Mint a gyermek a mesében,
akit anyja belevetett a tengerbe, de a történet
fogaskerekei nem hagyták elpusztulni.
Egy ismeretlen megtalálta,
felnevelte és megmentette.

Én ugyan nem láthatom. De velem van,
érezem a szélből, a reggeli megkönnyebbülésből.
Kinyitja előttem az ajtókat, és figyel
áttetsző, kék szemével.

Lenyelni, igen

Mint a fogaim közé akadt húsdarab,

olyan a szerelem. Le kéne nyelnem, ki kéne köpnöm, hogy ne mérgezzem. Olvasni helyette valami könnyút és szépet, levegőt venni, megnyugodni, és nem tenni úgy, mintha seb lenne a számban, gyógyíthatatlan. Azért haragszom, mert annyira sem ismerlek téged,

annyira sem foglak ismerni,
hogy megharagudhassak.

Anyámmal

Gyengédséggel teli a kert. Tavasszal,
a vizontlátás friss örömeivel. Tulipán-katonák
szép sorban, vidáman, mint a gyerekek. Május van,
nem volt ideje megszomorodni az orgonának,
és beteríteni mindent a bánatával.

Száraz Pál

Válás után

Szabadság és megkönnyebbülés! – ez volt az érzésem, amikor válóperünk befejeződött.

Kérem, ne értsenek félre, én a volt feleségemre, Évára nem mondhatok semmi rosszat. Igen bájos asszonyka, és mi nagyon szerettük egymást, de... Egy pontban sehogy sem értettünk egyet. Az átkos pénzügyekben! Én a jövőre is gondoltam, ő csak a jelennek élt.

Mi nemcsak élettársak, hanem hivatásbeli társak is voltunk. Együtt léptünk fel varietékben, revüszínházakban. A színpadon „Baky & Baky” néven szerepeltünk. Éva kitűnően játszott, nagyszerűen öltözködött, és feltűnően szép volt. Ellene, mint színpadi partnernő ellen, semmi kifogásom se lehetett. Egyébként azonban... Sajnos, nem tudott és nem akart takarékoskodni, és emiatt állandó nézeteltérések voltak közöttünk.

– Gondolj a jövőre – intettem néha. – Ha tőled függne, az utolsó koronáig elköltenéd az egész keresetünket.

– Az egész keresetünket? – ismételte gúnyosan. – Hiszen amit tőled kapok, az alig elég zsebpénzre...

– Én a rosszabb időkre gyűjtöm a pénzt helyetted is. Eljön majd az idő, amikor már nem tudunk dolgozni. S addigra lesz szép vidéki házuk, kertünk – gyümölcsössel...

– No, én inkább a közönséget mulattatom, még öregkoromban is, minthogy falun állatokkal vesződjek ...

– Drágám, térj észre – iparkodtam meggyőzni feleségemet –, gondolkozz csak, mi marad meg ebből a színes, cifra életből? Mi lesz, ha már nem kellünk a közönségnek? Kérdés, hogy öregkorodban még mindig tudod-e szórakoztatni a közönséget...

Erre Éva hosszú előadásba kezdett, mintha színpadon lenne. A szóáradat idegessé tett, és ingerülten válaszoltam. Sírás következett, aztán kibékülés, és pár nap múlva ismét kezdődött az egész. Végül is mind a ketten meguntuk az örökös civódást és elváltunk.

A válás után egy ideig pompásan éreztem magam. De jött a színházi szezon, elkezdődtek a próbák. Új partnernőmet sehogy se tudtam megszokni. S mivel ismerőseim között megfelelő nem akadt, hirdetést adtam az egyik hetilapban. Tucatszámra jelentkeztek az ajánlkozók. A baj csak az volt, hogy egyik sem tudta tökéletesen helyettesíteni a volt feleségemet. Rosszkedvű, ideges lettem, amikor egy nap, nagy meglepetésemre, Éva keresett fel az öltözőmben.

- Olvastam a hirdetésedet – kezdte a beszélgetést.
- Honnan tudod, hogy én hirdettem?
- Mert rajtad kívül nincs még egy művész egész Nagyvárosban, akinek eszébe jutna, hogy hirdetés útján keressen partnert, csak azért, hogy a közvetítői díjat megtakarítsa. Nos, találtál-e már valakit?
- Nem – vallottam be kedvetlenül.
- Akkor én jelentkezem partnerednek.
- Te? – álmélkodtam. – Talán újra a feleségem akarsz lenni?
- Azt már nem. A hirdetésben szó sincs házasságról. Te csak megfelelő partnert kerestél. Ezért jöttem, remélem, beválok...

Az ötletet kitűnőnek találtam, és hamar meg is egyeztünk. Újra együtt léptünk fel, és nagy sikereink voltak. De előadás után mindig bántott, hogy utaink elválnak. Egyre levertebb hangulatba kerültem, és addig kerestem ennek okát, mígnem rájöttem, hogy újra szerelmes vagyok a partnerembe. Vagy jobban mondva: még mindig nem múlt el az iránta érzett szerelmem. Az érzelmek annyira elhatalmasodtak rajtam, hogy egy nap már nem bírtam magammal, és megkértem volt feleségem kezét.

- Jó, próbáljuk meg újra – egyezett bele.
- Néhány boldog, vidám nap után ismét kitört a háború közöttünk.
- Úgy látom, éppolyan zsugori vagy, mint voltál, s az is leszél mindig – mondotta Éva. – Már-már azt hiszem, csak takarékosági szempontból akarsz újra feleségül venni.

Sértődötten feleltem:

- Nem kényszerít senki a házasságra, Éva. Én mindenesetre megfontolom, hogy újra feleségül vegyelek-e. Téged, aki ilyen rossz véleménnyel van rólam.
- Tehát máris visszakozol? – kérdezte Éva élesen.
- Igen!

Gúnyosan felnevetett:

– Még hallasz majd rólam!

Nemsokára levelet kaptam Éva ügyvédjétől, aki értesített, hogy a volt feleségem beperelt házassági ígéret megszegése miatt. Még csak ez hiányzott! Rögtön felkerestem az ügyvédet, és megkérdeztem, mit jelent ez az írás.

- Ügyfelem húszezer koronát követel be nem tartott házassági ígéret miatt – hangzott a válasz.
- Lehetetlen! Ennek nem tudok eleget tenni – mondtam, és éreztem, hogy közben veríték lepi el homlokomat. Eszembe jutott, hogy Éva tudott a pénzügyeimről, és azt is tudta, hogy az egyik kis bankban a számlámon húszezer korona van.

Feldúlva rohantam el régi jóbarátomhoz, Tandel Lászlóhoz.

– A legolcsóbb megoldás, ha újra elveszed feleségül! – tanácsolta Laci.

De nem akartam előlről kezdeni a reménytelen dolgot.

Inkább felajánlottam tízezer koronát kárpótlásképpen. Kissé meglepődtem, amikor az ügyvéd arról értesített, hogy Éva meglepszik ezzel az összeggel.

Cseppet se volt jókedvem, amikor a csekket átadtam az ügyvédnek. Nem annyira a pénz miatt, mint inkább azért, mert időközben lecsillapodtam, és átgondolva a történeteket, arra a meggyőződésre jutottam, hogy még mindig szeretem Évát, és éreztem, hogy ezzel a „kárpótlással” örökre elvesztettem.

Egyik vasárnap Laci autókírándulásra hívott meg. Alig robogtunk fél órát, amikor a kocsni egy szép kis villa előtt állt meg. Bájos kertje volt, az egyik sarokban kis szőlőlugas, a háttérben gyümölcsös, az udvarban kutyusok... de hol volt az én házam és a ház szépséges úrnője, Éva! Erre a gondolatra összeszorult a szívem, és végtelen elkeseredés fogott el.

Laci közben bekísért a házba, és magamra hagyott a fogadószobában azzal, hogy megkeresi a háziakat. Amint mogorván kifelé bámultam az ablakon, hallottam, hogy mögöttem nyílik az ajtó, és valaki besurran a szobába. Megfordultam, és alig akartam hinni a szememnek! Éva állt előttem! Egyszerű otthoni ruhában volt, és amint mosolyogva nézett rám ibolyakék szemével, éreztem, hogy mégiscsak ő a legkedvesebb nekem ezen a világon...

- Éva, mit keresel itt? – kérdeztem akadozva.
- Péter, én itt lakom – mondta zavartan.
- Ebben a falusi házban? Ugyan miért? – csodálkoztam.
- Ez a ház az enyém. Megvettem „kárpótlásul”.

Tehát minden, amit magamnak kívántam, amire félreraktam már most a pénzt: ház, kert, gyümölcsös, kutyák – szóval minden megvalósult, csak én nem tartozom köztük. Idegen vagyok, vendég. Úgy éreztem, mintha késsel hasogatnák a szívemet.

Éva most hozzám lépett, és egy iratot tett a kezembe.

– Péter, megvettem ezt a csinos házat a hozzá tartozó kerttel és kutyákkal, mert titokban én is vágytam egy ilyen birtokra. De amint enyém lett, éreztem, hogy nélkülöd nincs értelme az egésznek. A te pénzedből és az enyémből vettem, ez a ház téged illet meg. Neked adom. Itt az ajándékozási okmány. És ha akarsz, akkor... akkor én elmegyek innen...

- Éva, drágám – kiáltottam –, hát elhiszed, hogy nélkülöd tudnék élni?

Magamhoz öleltem, és csókkal borítottam el arcát. Aztán az iratot darabokra téptem.

Néhány órával később már az ügyvédnél voltunk, és megbíztuk, hogy a birtokot írassa át kettőnk nevére.

Az ügyvéd mosolygott:

- Tudtam, hogy ez lesz a vége...
- Én is – suttopta Éva, és erősen megszorította a kezemet.

Hutvágner Éva

Protest song 2

Szólt a senki
mi is kik vagyunk hé hogy itt lötyörészünk
és nem jön ki hang a szánkon
szófülükeüzsemünkön
hát akkor adj egy felmerülést
friss érzések friss ágyneműk friss köpetek nem
csak egyetlen levegőnyit rugaszkodásul
mint mikor először hall az ember zenének
zajt egy kocsi hátsó ülésén
spanyolországból portugália felé haladva
ötvenöt fokos kábulatban
és a zene emléke (do szo ti do do)
a későbbi othonossá ismételt
századmásodpercnyi érzés
amitől az igenek amitől a nemek
előjönnek például a metrón
igen fontos pillanatok fontosak
először érezni egy illatot
és az illat emléke később
egy hasonló boltív alatt
és egyszer az ablakban eső közben
mikor rájövünk hogy mi is
mi is bolyongó árny vagyunk
adj valakit valakiket akikért
lemerülhetünk szólt a senki
hogy ennyi csak mert lélegeznek
aki magát nem védheti éber
aki másokat nem védhet szolgál
egy ezredévrealót raktározta
el magamnak hörcsögmódra
amitől csak egy hajszálnyira
de több legyek a többi senkinél
de ennyi most majd holnap újra
és a pillanatok nem úszkálnak magukban
szólt a senki mert összefolynak
egy párhuzamos galaxis
dupla holdjai alatt
ahová küldted őket erőszakkal kérve
felmerülésed.

Protest song 3

A gyengék kenyere a enyém
becsókolom a számba
holnap mennünk kell
elbúcsúztatásra
nincs koszorú

az arcod előtt
néha ha rávetül a lámpa
látszik egy régi arcod is
holnaptól tavasz mondogatom
leveszem a fűtést
és megfagyunk mind
akik otthon lakunk

a gyenge a gyengét védi erővel
a gyenge a gyengét védi erővel
egyébként már csak az életét féltheti
aki a repedésekbe bújik
egy utolsó gondolattal egy fél
gondolattal és magára húzza
mint a jók a versekben, a szárnyait

nincs koszorú
nincs koszorú
hála égnek

Kiss Gergely

Lények, Lepkék, Emberek

A központi pályaudvar bágyadt neonfényben úszó üveg- és acélépületétől nem messze, a Kroszma-kja és a Vasziliszká utca sarkánál, sötét csalit fáit ringatta a hűvös novemberi szél. A területen valaha bérkaszárnya állt, de amióta a város-háza életveszélyesnek minősítette, csak kóbor macskák miákkoltak az omladozó épület gyomokkal felvert udvarán. Az egyik hatalmas tölgy alatt, ami már akkor is ott állt az utca sarkán, amikor a rozoga épületeknek még a terve sem merült fel az egykori városatyák bozontos hajjal keretezett koponyájában, magányos öregember álldogált hátát a fa törzsének vetve. Nagyon magas és sovány öregember volt rövid tömpe ujjú munkáskezekkel és széles vaskos csontokkal, amikről az idő régen lerágta a húst. Arcát, amelyet feketére égetett a Nap, mély ráncok szabdal-ták, ezüstös haja sűrű és tömött volt, mint a Vidra bundája, kopott fekete ingén időnként megcsörrentek a gombostűvel felerősített kitüntetések. A különös öregember órák óta álldogált szótlánul a hideg szélben hajladozó fák alatt, csontos tömpe ujjú kezében divatjamúlt fejfedőjét szorongatva.

A rongyos, fekete bakelit ellenzós sapkát az U.P.A szó díszítette, az alumínium-címer felett éles szélű lyuk komorlott. A járókelők megmosolyogták furcsa ruhá-ját, de az öregember szemlátomást ügyet sem vetett a gúnyos pillantásokra. Úgy tűnt, sem a szél, sem a hideg, sem a sötétedő, felhőkkel terhes ég nem zökkentheti ki egyhangú mélaságából. Ha néha nem simított volna végig a furcsa tökfödön, azt hihette volna az ember, hogy valami rozoga szobrot állítottak az udvarra a csintalan utcagyerekek. Aztán mikor a kikötőbe befutott egy teherhajó, és méla-bús bőgése túlharsogta a szél sivitását, az öregember végre felpillantott. Néhány másodpercig mereven figyelte az alatta elterülő dokkokat, azután halovány mo-soly futott át arcán. A tenger moraja és a teherhajó dudája harminchét nyarat juttatta eszébe, akkoriban rakodómunkásként dolgozott Taragonában. Még min-dig az emlékein rágódva a lába mellett heverő divatjamúlt hátizsákhoz fordult, és lassú öreges mozdulatokkal újságpapírba csomagolt kapadohányt halászott elő, aztán nagy nehezen cigarettát sodort, és rágyújtott. A maró fehér füst fojtogatta, szeme könnybe lábadt, köhögött. Újra a hátizsákhoz hajolt, ezúttal rövid nyakú üveget húzott elő, és alaposan belekortyolt az italba. A pálinka kellemesen el-zsibbasztotta fájdalmasan lüktető torkát, a szorító érzés tovatűnt. Felsőhajtott és újra beleszippantott a méregerős cigarettába, aztán leöblítette egy korty vodkával a füst ízét és azokon az időkön merengett, amikor a fél kezét odaadta volna egy cigarettáért vagy egy kort pálinkáért. Régen volt. Nagyon nagyon régen.

Akkoriban vágakozva nézték a elhullt állatokon lakmározó varjakat, és makkot

meg fakérget ettek, mert tudták, aki engedve az éhség csábításának kimeréskedik az erdő biztonságos homályából, azt sosem látják többet. Milliónyi csukaszürke egyenruhás, alacsony tatárképű katona kutatta a felkelők nyomait a falvakat körülvevő erdőkben, a fennsíkokon és a hegyek között, amelyek iszapszínű kelevényekként sorjáltak kelet felé. Az U.P.A és a keskeny szemű, pálinka és izzadságszagot árasztó katonák közt évek óta folyó háború a végéhez közeledett. Az ukrán felkelő hadsereg néhány ezer kimerült éhes harcosát, akik a hegyekbe vették be magukat, több zászlóaljnyi, tankokkal és repülőgépekkel megerősített vöröskatonára szorította egyre messzebb a falvaktól, elvágva ezzel a rongyos sereget az élelem és fegyverutánpótlás minden lehetőségétől.

A felkelők, akiknek családjait néhány évvel korábban ugyanolyan mongol képű katonák éhezették halálra, mint akik most rájuk vadásztak, az utolsó csepp vérükig harcoltak. Éjjelente felrobbantották a vörösök teherautóit, lesből agyonlőtték a tisztjeiket, megmérgezték a kútjaikat, de a fagyos telek és az éhezés felőrölte erejüket. Amikor bebizonyosodott, hogy nem fog kitörni a háború az amerikaiakkal, akikhez mindhiába küldtek segélykérő üzeneteket, és a párt negyvenkilencben amnesztiát ajánlott azoknak, akik leteszik a fegyvert, majdnem tízezer csonttá soványodott felkelő adta meg magát a területi szovjet parancsnokságain. A Kroszmaija és a Vasziliszka sarkán pálinkát kortyolgató öregember egyike volt azoknak, akik tovább harcoltak. Ő nem tehetett mást. A megkínzott kísértetek ciripelő hangja, szüleinek és testvéreinek hangja, túl messze sodorta ahhoz, hogy valaha is képes legyen békét kötni. Szakasza még öt télen és öt nyáron át harcolt és menekült, és ismét harcolt, és menekült a csukaszürke egyenruhába bújtatott ferde szemű hordák elől, amik pálinka és birka-fagyúszagot árasztva kitartóan követték nyomaikat fagyos hegycsúcsokon és hómezőkön át. Ezerkilencszázötvenöt telén azután egy pásztor elárulta rejtekhelyüket, és a katonák a következő hajnalon rajtuk ütöttek, és kettejük kivételével halomra gyilkoltak mindenkit. A legényke, aki vele együtt túlélte a rajtaütést, három hónappal később fagyott halálra a mongóliai munkatáborba tartó vonaton. Az öregember nem halt meg. És nem halt meg Mongóliában sem, ahol az emberek csontjaiban megfagyott a velő mielőtt meghaltak, és az Nkvd emberei farkaskutyákkal tépették szét a politikaiakat. És amikor ötvenkilenc nyarán, öt fogságba eltöltött esztendő után szabadon engedték és a hibás szemű, disznósírtól fénylő hajú fiatal ügyész, nem leplezve a hivatalos lózungok mögül áradó gyűlöletet bejelentette, hogy noha letöltötte a büntetését, mivel politikai, soha többé nem térhet haza Ukrajna virágos mezeire, és élete végéig egy Kazasztháni szénbányába számúzik, ahol nyilván lesz ideje elgondolkodni a népi demokrácia ellen elkövetett bűnein, ő szó nélkül bólintott és nem adta meg magát. És később a száműzetés évtizedeiben sem menekült a vodka és a kurvák pillanatnyi boldogságot kínáló karjaiba, mint a bajtársai, akik valame-

lyik névtelen keleti városka temetőjében rothadnak az olcsó koporsók mélyén, vagy mindenkitől elfeledve morzsolgatják utolsó napjaikat a kórházak félhomályos termeiben. Fjodor Alejeszevics Antonov tovább harcolt. Nem tehetett mást. Túlságosan is szerette azokat a mezőket, ahol nagyapjának a nagyapja, kábultan a táj szépségétől megálljt parancsolt nemzettségének, mert látta hogy Isten elvezette a földi paradicsomba, ahonnan halálos bűn lenne elmenni, és ezt a tudást beleplántálta fiába, aki továbbadta fiának, az pedig az ő fiának. Amikor a hibás szemű ügyész felolvasta az életfogytig tartó száműzetést tartalmazó végzést, nem siránkozott és kiáltozott, mint a többiek. Mereven figyelte ezt a huszonné esztendő férget, aki éppen olyan volt, mint azok, akik két órán át verték a húgait, mielőtt tarkón lötték őket, és teherautókkal szakították szét az apját, mert pusztá kézzel képtelenek voltak megölni. Végül megköszönte a párt nagylelkűségét, és kiment a teremből. Az Nkvd emberei a bíróságról egyenesen az állomásra vezették. És amíg Fjodor Alejeszevics Antonov fekete lódenkabátos kísérőitől közrefogva ballagott a hóborította utcákon, megesküdött, történjen bármi a messzi országba, ahová a vonat repíti, ő épségben megmarad és visszatér. És esküjéhez következetes és tántoríthatatlanul hű is maradt egészen addig, míg a régi urak el nem buktak a változások viharában, aminek magjait éppen ők vetették el, és az új urak haza nem bocsájtották a száműzötteket. Ő maga sem hitte, hogy a gyűlölet, amit a gyilkosok iránt érzett, a régi nyarak emlékei és a ház, ahol született, elegendő erőt adnak majd neki negyven esztendőn keresztül, amíg a csapott vállú, lüszterkabátos, rovarszemű emberkék és mindent birtokolni vágyó akarata biológiai kivetülései, a tatárosan ferde szemű katonák uralkodtak a nép felett. Ő maga sem tudta hogyan volt képes kitartani a hosszú és sötét éjszakák százain és ezrein keresztül ahol a rossz, savanyú bor volt egyetlen barátja és vigasztalója, de valahogyan megtörtént. Sok-sok évvel azután a februári hajnal után, amikor a katonák elfogták, és megkezdődött negyvenesztendő száműzetése, a rovarszeműek birodalma éppen olyan gyorsan és váratlanul semmisült meg, ahogyan létrejött, és ők káromkodva és nyöszörögve menekültek vissza a külvárosi kocsmák és a latrinák mélyére, ahonnan elődeik érkeztek. És azon a napon az északi óriás holtan rogyott össze, és nem a rakéták és a karcsú repülőgépek sebeztek halálra, amelyekről a lüszterkabátosok annyira rettegetek, hanem az ártalmatlannak tűnő papírdollárok tornyai, amelyekért ők maguk könyörögtek halálos ellenségeik ébenfa és aranyberakásokkal díszített genfi és washingtoni irodában. Az emberek sírtak, ujjongtak, és egymás nyakába borulva éltették a szabadságot, amit annyszor emlegettek könnyezve és fogcsikorgatva keserű esztendő sokaságán át. Mindenki ünnepelt az utcákon, és a szónokok tombolva biztosították a népet, hogy most igazán itt van és eljött a bőség és a boldogság ideje. És most, tizenkét esztendővel a birodalom bukása után a novemberi szélben álldogálva, Fjodor Alejeszevics

Antonov őszintén sajnálta, hogy nem kapott golyót a fejébe azon a februári éjszakán, mint a bajtársai, akik abban a tudatban haltak meg, hogy harcukkal és halálukkal hozzájárultak egy szebb és igazabb jövő megszületéséhez. Vajon mit szólnának, ha látnák, hogyan valószínűsítették meg az álmaikat? Akármennyi igaz ember vére hull is a gonosz elleni harcban, a hatalom a gazembereké volt, és lesz, míg ember él a földön. Ezzel a kellemetlen igazsággal kénytelen volt szembenézni Fjodor Mihajlovics, ahogy be kellett látnia azt is, hogy nemcsak a rovarszemű emberkéék birodalma semmisült meg azon a napon, amikor a távoli várost kettészelő falat elpusztították a szorgos lapátok és csákányok, hanem az a boldog, sosem volt világ is, amiért azon a februári éjszakán bajtársai életüket és vérüket áldozták. Útban hazafelé, mélabúsan figyelte a sötétedő utcákon surranó külföldi autókat, a fényes kirakatokban ragyogó Amerikai mobiltelefonkészülékeket, és remélte, a föld alatt lesz már, mikor eljön a fizetés órája. Sajnálkozva bámulta a távoli céljuk felé igyekvő, fáradt, üres tekintetű embereket, akik az eléjük vetett szeméten hadakoztak életre-halálra, mint annak idején a vademberek, akiktől az élelmes spanyolok üveggolyóért és színes kendőért megvették földjeik és gyermekeik életét, amikor úgy érezte, mintha egy könnyű, puha kéz simítana végig arcán.

Fjodor Alejeszevics Antonov megtorpant. Aztán levette a sapkáját, és tétován bámulta a félhomályos utcákat.

– Te is... – motyogta fáradtan.

Egy villanyoszlophoz botladozott, és nekitámasztotta görnyedt testét. Arra gondolt, aki miatt egykor szembeszálltak a halállal, a tatárképű seregekkel és a csontrepszto hideggel. Úgy látszik, nem csak az emberek vénülnek, állapította meg keserűen. Az álmok éppen úgy elfáradnak és megkopnak, mint azok, akik életre hívták őket egykoron. Miközben homályos tekintettel figyelte a nedves kockaköveket, világosan érezte, ahogy a másik elköszön a városoktól és a mezőktől, ahol megszületett, és sebesen elsuhan az idegen emberek és az idegen világ fölött ami már nem tudja és nem is akarja megérteni őt. Aztán elindul a kopott ruhás öregemberek félhomályos házaiba, ahonnan, miután elnyelték a sírok földszagú dombjai az utolsókat, akik még ehhez a világhoz kötődtek, visszatér majd a csillagok közé, ahonnan érkezett. Fjodor Alejeszevics Antonov felsóhajtott. Mélyen a vékony nadrág zsebeibe sülyesztette fázó kékesfehér kezét, és lehajtott fejjel elindult a félhomályos utcán. Nem volt kíváncsi a fényes házakra sem a palotákra, amelyek előtt szögesdróttal szegett magas kapuk tornyosulnak, nem volt kíváncsi az utcákra ahol a saját életüktől megcsömörlött, pocakos, csapott vállú férfiak és sovány, végtelenül önző asszonyaik siettek, ügyet sem vetve a sötét kapualjakban fagyoskodó öregekre, akik gyámoltalan mozdulattal mutogatták munkától kérges tenyerüket a szerencsésebbek alamizsnájában reménykedve, amíg a nagydarab tányersapkás rendőrök el nem zavarták máshova haldokolni őket. Nem akart sem-

mit látni, nem akart semmit hallani, ezért várta a buszt a meleg váróterem helyett a novemberi szélben síró fák alatt a Kroszmaja és a Vasziliszka utca sarkánál. Egymás után sodorta a cigarettákat és lassan elkortyolgatott egy teljes üveg pálinkát, miközben az elmúlt évtizedek eseményein merengett.

Talán okosabban tette volna, ha behódol, mint a többiek, és nem teszi tönkre az egyetlen életét holmi ködös ideáért. Szerezhetett volna egy nőt, házat meg minden egyebet. Azután elhessegette ezeket a gondolatokat. Ahogy utólag végigpillantott azoknak a nagyszabású kudarcoknak a hosszú sorozatán, ami az élete volt, kezdve a születésétől az angliai éveken át a háborúig és a száműzetésig, tisztán és világosan látta, hogy a szakadatlan csalódások és fájdalmak között bolyongva igazán boldognak csak abban a néhány esztendőben érezte magát, amikor szakasza mindentől és mindenkitől elhagyatva harcolt a fenevad ellen, akinek karmai elragadták a legjobbakat a gyávák cinkos hallgatása mellett.

Amikor három órával később a busz hófehér teste a sötétséget kettészelve bekanyarodott a parkolóba, az öreg gondosan elrakta az üres üveget, és kissé tántorogva elindult a jármű irányába. A sofőr, aki éppen akkor gyújtott rá, közben fel-alá lógázta a hosszú vezetéstől elgémberedett karjait, értetlenkedve pillantott a kitüntetésekre, és kérdezni akart valamit, de valamiért meggondolta, és megelégedett egy gúnyos mosollyal Fjodor Alejszevics Antonov szuszogva és nyögdecselve felkínlódta magát a lépcsőkön, és a jármű végébe sántikált. Ott letelepedett, hátizsákját a lába mellé fektette és felsóhajtott. Fáradt volt.

Kívül, a busz mellett nyakát behúзва szopogatta a csontszipkás cigarettáját a sofőr, és a feleségére gondolt, miközben az állomás előtt álló kopasz fák ágait vadul rázta a novemberi szél. A város felett rohanó sötét felhők körvonalai élesen kirajzolódtak a villámok fényében, az égbolt fenyegetően morajlott. A sofőr az égre pillantott, aztán kipiszkálta a csikket a szipkából, és sietve felugrott a lépcsőn. Épp időben. Alig csukódott be az ajtó, nagyszemű esőcseppek kezdtek kopogni a busz tetején.

– Indulunk emberek – jelentette ki hivatalos hangon a sofőr, és eltűnt a vezetőfülke sötétjében.

Kisvártatva felhőrrént a motor, megcsikordult a váltó, és a busz lomhán fújtatva gurulni kezdett a nedvesen csillogó aszfalton. A sofőr bekapcsolta a fűtést, a motor csendesen mormogott, az utasok a melegtől bágyadtan meredtek a semmibe. Az egész napos munka kiszívta tagjaikból az erőt, vágyakozva gondoltak a meleg szobára és az asszony jószagú ölelésére a műanyag szagú székeken zötykölődve. A busz végében üldögélő öregember közömbösen figyelte az ablakon végigcsorgó esőcseppeket. Őt nem várta sem asszony, sem meleg szoba. Nem várta semmi sem. A lüszterkabátos emberkék mindenkit elvettek. Éjszakánként, amikor már kibírhatalanul hangos volt a csend, kivonult a szőlőbe, és forró teát kortyolgatott,

miközben az öreg Dorozhnij recsegve bömbölte Mozart áriáit vagy Csajkovszkij operáit. Ez volt minden szórakozása, amióta visszatért. Az ablak fekete háttérét apró vízcseppek szeszélyes nyomai díszítették, amit kitartó munkával vájtak az üvegre rakódott porréteg hamuszínű testébe.

– Ez kitart egy ideig – gondolta szomorúan az öregember.

Gyűlölte a hosszú éjszakákat és a homályos hideg nappalokat, amikor heteken át kénytelen szobája mélyén gubbasztani, az eső örökös kopogását hallgatva a bádogtetőn. Az orvos azt mondta, a torkát marcangoló kórt legfeljebb fél évig tudja feltartóztatni. Remélte, lesz annyi erő benne, hogy még egyszer elmenjen a misére és meghallgassa Iván pópát. És remélte, még egyszer utoljára meglátogatja Andrej, aki minden újév napján eljön hozzá a messzi Szófiából, és soha nem indul haza hamarabb két hétnél. És miközben az öregember a barátjára gondolt, akivel hat esztendő telt a Gulagon, a busz sebesen gurult az esőtől csillogó aszfalton.

A falu előtt, ami azoknak a virágos mezőknek a helyén nőtt ki a földből, amelyek annyira lenyűgözték a nemzetségalapító Fjodor Mihailovics egyszerű lelkét, a busz lelassított, és nagyot zökkenve magállt. Az ajtó csörömpölve kinyílt, és csuromvizes fiatalok szálltak fel prüszkölve és kiabálva, mint valami jókedvű csikók. Hárman voltak. Fiatal lányok mind.

Hajukból és ruhájukból csepegett a víz, mégis kacagtak és ugrándoztak. Nyilván örültek, hogy a száraz és biztonságos buszon lehetnek. A lányok egy ideig sugdolóztak, aztán letelepedtek az öregember melletti székekre. A sofőr, miután látta, hogy mindenki felszállt, beindította a motort, és a hófehér jármű újra nekilódult az éjszakának. Fjodor Alejeszevics rövid pillantást vetett a három fiatalra, aztán újra a sötét ablakra meredt. Jó ideig mélézött saját tükörképét nézegetve, amikor valami nekirepült a homlokának. Fjodor Alejeszevics Antonov felpillantott. A feje felett éjjeli lepkék hada táncolt a neoncsövek hideg fényétől megbabonázva. A törekeny jószágok őryöngve rontottak a műanyag burának, de a láthatatlan valami megakadályozta, hogy elérjék az áhított fényt. A pillangók színes áradata újra és újra megtört a lámpaüveg zátonyán, és a lepkék összezúzott fejjel, szédülten imbolyogtak az utasok felett, de ők nem adták meg magukat, makacsul újra és újra megpróbálták elérni a fényt, hisz nem tudták, nem tudhatták, hogy a műanyag szagú, hideg és fényes acél és üveglapok közé zárt keskeny folyosó nem az igazi világ, és a neoncsövek beteges pislogása csak halovány utánzata az igazi nap fényének.

Fjodor Alejeszevics Antonov kifürkészhetetlen arccal figyelte a pillangókat, de a szemeiben egy másik világ napja égett. Egy sosem volt világ képe, ami túl tiszta és törekeny volt ahhoz, hogy a barmok megértsék, egy álom emléke, amit a gyávaság és az ostobaság fojtogató trágyaszaga megölt, mielőtt még megszülethetett volna.

– Megérkeztünk B...-ba – recsegett fel hirtelen a sofőr hangja a mikrofonba.

Fjodor Alejeszevics Antonov felpillantott, azután felsóhajtott, és szedelőzködni kezdett.

Divatjamúlt hátizsákját az ölébe vette, rossz lábát meg-megemelte, nem akarta hogy a szibériai telekben kihullt öreg csontok cserbenhagyják, amikor majd el kell sántikálnia az ajtóhoz. A mellette ülő fiatalok közben abbahagyták a sugdolózást. Valamin összeveszhetnek, mert egyikük felugrott és fojtott, dühtől remegő hangon megszólalt.

– Az sem érdekel, ha ő az ördög személyesen. Nem érdekel, mit csinál Kijevben, sem az, hogy honnan van pénze – egy pillanatra elhallgatott, fekete szemében vágyakozás és elszántság lobogott. – Még van pár évem, azután csúnya és öreg leszek, mint az anyám, összeszedek egy majmot, és egy rakás kölyök ordibál majd a fülemben egész nap. Nem fontos. Az egyetlen, ami számít hogy most boldog akarok lenni... és boldog is leszek. És ebben senki és semmi nem akadályozhat meg a világon – suttogta szakadozott hangon.

Ekkor a busz nagyot zökkenve megállt, Fjodor Alejeszevics Antonov pedig feltápászkodott, és az ajtóhoz sántikált.

Fejét lehorgasztotta, az arca ráncos és szürke volt. A lányok szánakozó pillantást vetettek rá, amikor elhaladt mellettük, de ő túl messze volt, hogy a szemük mélyén repkedő gúnyos szikrákat észrevegye. Amikor az ajtó kinyílt szó nélkül kilépett a sötétbe, és fájdalmas arccal bámult a távolodó busz után, aztán imbolyogva elindult hazafelé.

Csontos Márta

Verslapok

Csak egy köteg *tabula rasa*
minden vagyonom, mezítelen lapok ölébe
rejtett gyönyöröket kínálok saját aukción,
hol kalapács alá kerül az önérték.

Röppályára helyezett emlékképek
bontogátják szárnyukat a térben, de egy
szomorú angyal visszaküld az ismeretlenségbe.
Félek, nem tudok belesimulni a balladai homályba;
látomásból kimosott betűim nehezülnek
a megtisztított árnyak törékeny fehérségébe.

Bűntudatból kikevert, fáradt gyermekarc
kóborol az éjszakából pattintott hajnali
glória peremvidékén, s várja, hogy nála
landoljon *Superman*, hogy *Platonnal* kéz
a kézben bevezessen az ideák világába,
s az éteri leszállópályán bázist telepíthessen
a kékbe égett csend menedékhelyére.

Az esélytelen nyugalma

A vágy marginális marad bennem,
nem tudom az egyensúlyt tartani
az ál- szégyen morálba áztatott kötélén.

Nincs merszem a beavatáshoz, nem
izgat a titkokat feltáró anatómia, –mondom
felháborodottan,majd kihál belőlem az elszántáság
mielőtt végleg távoznom kell egy másik dimenzió
pantheonjába.

Inkognitóban hagyom magam, nehogy megtudják,
angyal-szelíd maszkom mögött gyáván megbújik a céda,
s egyfolytában arra hivatkozom, mennyire
nem vagyok hétköznapi préda, csak emlékeim leplén
marad belőlem egy letört lepkeszárny, mely a rosszul
kezelt fényben ezer darabra esik széjjel. Hagyom , hogy elmém
káoszában eljátszam a hajótöröttet, s engedem, hogy létem
negatívján én lehessen ' szuperegóm' áldozata.

Nincs mibe kapaszkodnom, újra-meg újra elgáncsol
a bűntudat, hogy emlékeztessen küldetésem stigmáira.
Nincs bennem több kihangosított gondolat.

Életidőm kannibált játszik velem, s én lassan
olvadok, mint a Napra kiterített árnyék.

Kompromisszum-készség

Ma korábban fekszem, pedig
várólistára lökött az álom.
Az égbolt is összezárult felettem,
megkezdődött a mennyei adásszünet.

Ma hiába húztam magamra dupla plédet,
s próbáltam a melegnek megőrizni a rejtekhelyet.
Hiába ágyaztam meg szememben a fénynek,
s hiába ellenőriztem a napi elvégzetlen feladatok
algoritmusában, hogy további inzézkedésig
felbontottam-e a zárójeleket.

Ma huszonnégyszáz félhomályban maradtak
bennem a sorok, nem tudtak elringatni szökevény
dalok, megfejthetetlenek maradtak a halhatatlanság
betűire megszerkesztett akrosztichonok.

Pedig ma nincs zavar a szinuszcsozóban, az
ereken már lefutott az árhullám, most kell
kompromisszumot kötni az éjszakával, most
kell a földszagot elkeverni égi mezők illatával.

Most kell elindulni oda, ahonnan reggel
még reméled a visszatérést.

Neverending story

Már nincs meg a torony, hova
egykor lámpásomat akasztottam,
s úgy voltam a kétségek sötétjébe
bugyolálva, mint Héra, kit kigondolt
magának egy görög mesefaragás
meggondolatlan szerzője az éjszaka
bársony-asztalának dőlve, fejében egy
addig megíratlan végtelen történettel,
melynek akkor még alteregóm volt a
főszereplője.

A történetnek akkor lett vége először,
mikor a jeltelen sötét üzenete tengerbe
fúlt egy viharos éjszakán, s a csend legkisebb
zugába menekült a fény. Nem jött már a
bizonyosság, később sem jöttek új, délceg
Leandroszok, csak a virtuális tetemek száma
gyarapodott a feltámaszthatatlan mitosz
bejárat nélküli kazamatáiban.

A tenger íze mégis megmaradt ajkamon,
s még mindig megbabonázva állok a parton;
több ezer éves álmom horizontján, ahol még
azóta is tart a helyszínelés az istenek között
térdeplő örök közreműködésével.

Ez egy neverending story, melynek fragmentumaiban
apró részecskékre bomlik a magam alá gyűrt
várakozás egy újabb utolsó kísérlet jogán,
s kezemben tollal a történet utolsó lapjára
karcolom a Titkos Ajtó kijáratát, mely nem
vezet sehová, de mögötte megtalálalak Téged.

„Ha leng a zászló, még nem biztos, hogy jó irányból fúj a szél”

Rendhagyó beszélgetés Csontos Mártával

Csontos Márta, a Szeged közeli Sándorfalván élő költő, író a szerepjátékok, stílusutánezatok és aforizmak különleges tehetségű művelője. Nagy nyelvi leleménnyel, teremtő fantáziával és kivételes formakultúrával megáldott, üdítően szellemes szerző. Élmény- és érzékenységsformáinak változatosságával műfaji-hangnembeli gazdsága, alaki-formai sokszínúsége mutat megfelelést. A kortárs magyar irodalomban fölöttébb ritka és sokak által megbecsült erénye, hogy magasságszférákat és mélységperspektívákat összekapcsoló műveiben a csillámló játékosság intellektuális igényességgel és szókimondó bátorsággal társul. Széles skálán mozgó írásaiban a tradíció biztosságsérzetét talán csak az állandó megújulásra kész ambíció lendítőereje múlja fölül. A civilben magyar–angol szakos gimnáziumi tanárként dolgozó szerző számos természettudományos és pedagógiai tárgyú cikket is írt az irodalmi témájú dolgozatok (Petőfi-, Reményik- és Juhász Gyulatanulmány) mellett. A folyóiratokban is rendszeresen publikáló költő köteteknek többsége a Littera Nova Kiadó gondozásában látott napvilágot. A Csontos Márta verseivel (*A meggyújtott olajág; A Sehól szélén*) és egyéb írásaival (*Aforizma-párbaj* – Balázs Tiborral; *Egográfia 1-3; A kék lovagtorony; Szerzők, múzsák, szenvedélyek*) való találkozás az ön- és világsmegértés heurékaszerű tartalmain túl a létezés izgalmaival ható nyelvi intenzitás élményét is kínálja az olvasónak. A szerző játékosságra orientált művészi-emberi habitusa, alapvetően reflexív beállítottsága, unikálisnak mondható ébersége és experimentáló kedve a maga teljességében csak egy rendhagyó interjúban mutatkozhat meg. A direkt kérdések helyett ezért választottam az európai kultúra kulcsmondatait, illetve a magyar irodalom eszmélkedésre késztető klasszikusait. Ebből a szokatlanak tűnő kísérletből – a szerző egyik kötetére gondolva – akár egy újabb aforizmapárbaj is születhet.

„Rossz tanújuk az embereknek a szemük és a fülük, hogyha barbár a lelkiük”. (*Hérakleitosz*)

Ha elindulunk az ókori dialektika képviselőjétől a hozzám intézett kérdések sorozatában, még fokozottabban érezhetem, hogy nem az anyag és a forma változása határozza meg a világot, hanem a változás maga, melynek gyökerei ott lappangnak minden emberi elmében, a különbségek ellenére létező közös értelmezésekben. Szemünkkel érzékeljük, elménkbe raktározzuk, fülünkkel halljuk, és magunkba szívjuk a dallamokat, de a képek és a dalok nem lehetnek a harmónia forrásai az értelmet kormányzó

lélek közreműködése nélkül. Hogy miként éljük meg a körülöttünk lévő változásokban a látható, érzékelhető világ és az elménkben sokasodó gondolatok összjátékát, s az ebből fakadó nyugtalanságot miként dolgozzuk fel a magunk és mások javára, lelki fejlettségünk állapotától függ. **Mert minél inkább meg akarjuk változtatni a világot, annál inkább érezzük, mennyire megváltoztat bennünket a világ.**

*„Semmilyen szél sem kedvez annak, aki nem tudja, hogy melyik kikötőbe tart.”
(Seneca)*

Ha leng a zászló, még nem biztos, hogy jó irányból fúj a szél. Az ember egész életében bizonyítékokat keres, érvekkel próbálja alátámasztani előzetesen megszerzett ismeretei helyességét, de minél többoldalú megközelítéssel próbálkozik a világfolyamat óriási körforgásában megtalálni helyét, annál inkább elbizonytalanodik, döntésképtelenné válik, s bár egyenesen tart végzete felé, mindenféle kerülő úton próbálkozik célba érni, vagy esetleg célt téveszteni, lehet, hogy nem a legjobb eszközöket választja, s nem a legjobb stratégiákat dolgozza ki. Mégis, a harcot választani és vállalni kell, még akkor is, ha a képzet igazsága nem autentikus az érzékszervek hibás működése miatt, vagy ha a megismerő és a megismerésre váró között túl nagy a távolság, s az odavezető utak közül választani nehéz. Hogyan fogadhatod sztoikus nyugalommal a bölcs gondolatát, aki azt hangsúlyozza, ha beleegyezel végzetedbe, akkor vezet, ha nem egyezel bele, akkor kényszerít?

„Csak kétféle magatartás tarthat számot az értelmes jelzőre: amelyik ismeri Istent és teljes szívvel követi őt, illetve amelyik nem ismeri Istent, ám teljes szívvel keresi őt.” (Pascal)

Az értelem határán nem az értelmetlen áll, hanem az emberi értelemmel felfoghatatlan lehetőség. Pascal megnyilatkozását elfogadhatjuk teljes szívvel, hiszen az ember valóban nem elég önmagának, önmagában is megpróbálja Istent nyomon követni. Isten rajtunk keresztül szólal meg, s ilyen módon, mint létezőnek nincs teljes önállóságunk, gondolatainkban szimbiózisban együtt él velünk az emberi értelemmel a maga teljességében felfoghatatlan létezőként elfogadott világszellem, akinek létét tagadhatjuk úgy, hogy létezéséből indulunk ki, s közben nem gondolunk arra, hogy tagadni csak azt lehet, amit már eleve elfogadtunk létezőnek. A tagadás főként arra irányul, hogy önállóságunkat megtarthassuk az individuális szabadságélmény megőrzésének reményében. Bármilyen racionális gondolkodásra képes az ember, bármilyen tudományos tételt állít fel, tárgyyszerűen vagy egzakt módon érvel, egész sor kérdés marad örökösen megválaszolatlanul, hiszen az ész logikája a szív sajátos logikájával sohasem koincidens.

„Mindig van elég fény ahhoz, hogy lásson, aki akar, és mindig van elég homály ahhoz, hogy ne lásson, aki nem akar.” (Pascal)

Lehet, hogy többet is látnál a világból, ha nem állnál útjába saját magadnak. Mert csak akkor vagy képes olyan fokú fényérzékenységet kifejleszteni magadban, mely a megvilágosodáshoz vezet, ha belátod, mennyire véges az ész hatóköre. A külvilág bizonyossága körülvesz ugyan, de a tér és az idő kontinuitásában árva maradsz. Mégis, folyton csak saját, semmis létezésedet állítod fókuszba, pedig oly törekeny vagy, csak egy „gondolkodó nádszál” vagy, ahogy a filozófus oly találóan megfogalmazta. De bármerre hajlíthatnak is végzetes erők, mindig kiegyenesedsz, mindig igyekszel a fény felé. Közben folyamatosan kétségek között élsz, hiszen míg szellemed angyalként repít az égbe, testi reakcióid „alantassága” miatt viselkedsz úgy is olykor, mint egy állat.

„Lelkemet két dolog tölti el megújuló csodálattal és áhítattal: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” (Kant)

Az erényes életre való képességet az határozza meg, hogy milyen fokú büntudatot érzel az erkölcsi élet kritériumainak magadra vállalásában. Valójában rendkívül nehéz igazán egzakt módon meghatározni, hogy mit tartasz erkölcsösnek, jónak. Vagy úgy teszünk jót, hogy nem a belülről fakadó törvény alapelvét szem előtt tartva hajlunk a jóra, viszontszolgáltatás és jutalom reményében, vagy, mert eredendően keresztény cselekedetnek tartjuk szándékunk megvalósítását. Az ember eredendően nyitott a jóra, s igényli is a mások segítségét követő katarzisélményt, de sokszor, mindenféle sztereotípiába gyömöszölve hajlamos önszeretete alapján cselekvése indítékait és a megvalósítás lehetőségeit korlátok közé szorítani. Az erkölcsi törvény lehet abszolút, megtartása szabály lehet bárki számára, mindazonáltal nem lehet a boldogságra törekvés az egyetlen meghatározó ok. Mivel az ember érzéki lény, számára a tökéletes jóhoz a boldogságnak is társulnia kell, a boldogságra törekvés azonban igencsak megcsonkítja másokkal szemben tanúsított önzetlen viselkedésünket.

„Aki nem képes minden múltat feledve a pillanat küszöbére telepedni, aki nem tud – akár a győzelem istennője – egy ponton széldülés és félelem nélkül megállni, az sosem fogja tudni, hogy mi a boldogság, s ami még rosszabb: sosem fog olyasmit cselekedni, ami másokat boldoggá tesz.” (Nietzsche)

Egyrésztől csak annyira figyelsz másokra, amennyire saját elfogadásod megerősítésére szükséged van, másrésztől csak mások védelme alatt érezheted biztonságban magadat önmagaddal szemben. Persze két ok miatt sem tud az ember igazán boldog lenni, egyrésztől azért, mert a korábban áhított, majd birtokába került tárgy vagy rendelkezésére álló személy gyorsan elveszítheti varázsát. Ennek egyik oka

az, hogy túlságosan idealisztikusan közelítjük meg a céltárgyat vagy a célszemélyt, sohasem keresünk bizonyosságot eleinte arra vonatkozóan, hogy miért nem lehetnek számunkra megfelelők, csak szépségük bővületében élünk, az értékeket a szépséggel analógnak tartjuk, a szépséggel szemben még az olyan utilitárius szempontok is háttérbe szorulhatnak, mint a megbízhatóság, tartósság, igazi, szeretetteljes emberi kisu-gárzás, hűség stb. Másrésről, mindig a múltban történt eseményekhez hasonlítjuk jelen életünk történéseit, nem igazán a jelenre koncentrálnak, hanem arra, hogy mit kellett volna a múltban másként csinálnunk. Ilyen módon a jelen problémáit a múltból kiindulva próbáljuk megoldani, az új lehetőségek összezsugorodnak, csak a régvolttal való hasonlítgatás fontos. Meg kellene tanulnunk úgy élni a jelenben, hogy azt emlé-kezetes, pozitív történésekkel teli múlttá tudjuk alakítani, de mindig megmaradjunk a jelen valóságában. **A folyamatos múlthoz való kötődésben egy idő után már nem is tudod, mit kerestél igazán.**

„A törvény alól, mely az élőket sújtja, csak az szabad, ki magát felülmúlja.” (Goethe)

A törvény betarthatósága inspiráló erő lehet a törvény módosítására. Mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy az egyéni erkölcsi normák tömegméretekben szinte megvalósíthatatlanok. A törvények, melyek az emberek együttélhetőségének szabályrendszerét határozzák meg, keményen az isteni törvényre építenek, az emberi öntörvényűség azonban nem tudja ezeket mindenkor magára nézve kötelező érvényűnek tekinteni. Nem szabad elfelejtenünk: **Az erényes életre való képességet az határozza meg, hogy milyen fokú büntudatot érzünk az erkölcsös élet kritériumainak magunkra vállalásában.**

„Túl öreg vagyok, hogy a játéknak éljek, s túl ifjú, hogy lehetnék vágytalan.” (Goethe)

A játéktéren legtöbbször az a baj, hogy nem tudod, melyik csoporthoz tartozol. Valójában az életkor nem feltétlenül jelöli ki számodra azt az időkorbe rögzített intervallumot, melybe kötelezően tartozónak kell érezned magad. Lényeg, hogy fel tudjad venni azoknak a járásritmusát, akikkel együtt akarsz haladni, miközben a belső ritmusodat egyéni módon is meg tudod tartani. A fiatalságot nem lehet úgy megőrizni, hogy mindig csak kizárólag fiatal emberek között mozogj, nem kérheted kölcsön az ő energiájukat, nem fog a bőröd kisimulni csak azért, mert ők még ráncatlanok. A bennük lévő eredendő derű azonban segíthet neked is megőrizni azt a könnyedséget, mellyel pozitívabban tudod szemlélni a téged körülvevő problémákat. Nagyon groteszk helyzetet teremthet, ha az ember erőszakosan be akar kerülni egy korcsoportba, észre kell venni mindenkor a kirekesztés szándékát, kényszerítő erejét. Mégis, bármilyen köz-helyszerűnek hangzik is, az öregkor akkor kezd veszélyessé válni, amikor többé már nem akarsz fiatalabbnak látszani. A lélekben őrzött fiatalság a testet is konzerválja, s

ez egyidejűleg az alkotás titkát is hordozza, hiszen igazán csak akkor tudsz teremtővé válni, ha képes vagy elhiteni magaddal, hogy úgy kell dolgoznod, alkotnod, szeretned, mintha örökké élnél.

*„Olyan szövegből vagyunk, mint az álmaink, kis életünk álomba van kerítve.”
(Shakespeare)*

Az álom és a valóság között az a legfőbb különbség, hogy az álmok sötétben valóságosnak látszanak, míg a valóság a sötétben nem tűnik álomnak. Mégis, a valóság összetört darabkáit csak álmaidban rakhatod újra össze. Persze kérdéses, mennyire könnyen rakható össze ez a kis puzzle, hiszen maga az élet lesz legtöbbször az álmok megrontója. Ha beengeded az életet álmaid hermetikusan elzárt kis virágoskertjébe, az élet, mint valami dúvad mindent tövestől kiszaggat. Aztán megpróbálsz álmaid darabkáit újra összegyűjteni, felépíteni belőle egy másik kegyes hazugságot, amit próbálsz magaddal elhiteni, csak azért, mert mindez szükséges a túléléshez. Egy szóval, önámításra van szükség ahhoz, hogy próbálsz saját értékeidet felturbózní, itt léted majdani nyomait, maradványait felismerhetően elkülöníteni mások jelzéseitől. A lényeg az, hogy partikuláris jelzéseket akarunk magunk mögött hagyni, melyek egyediek és megismételhetetlenek.

„Valamiként sakkpartinak érzem, csak akkor lépek, ha lépni muszáj.”; „Nem az számít, hogy a madár hányszor csap a szárnyával, hanem, hogy íveljen.” (Pilinszky János)

Nem szárnyáért irigyled a madarat, hanem a repülés örömeért. A repülés transzcendenciája a méltósággal megélt élet mitikus megjelenítője, lehetőség a szabadság felé, melyre annyira törekszünk, de soha nem érezhetjük az ízét, mert akkor saját magunkból kilépve magunkra is madártávlatból kellene tekinteni. Ott ülnénk Isten vállán a teljesség horizontján, feljuthatnák az elérhetetlen kékbe, mely valami ismeretlen rejteget számunkra, valami titokzatos életteret, mely ismeretlenségében annyira vonzó, és más-más tartalommal telíthető. Ha lépni muszáj, akkor már elszánt vagyok, ha lépni tudok, már szárnyat is bonthatok, s a felfelé törekvésben a szorongás-csík, mely sötét foltokat hagyott maga mögött, a távolságban egyre ragyogóbb fénycsíkot fest a távolság homlokára.

A Pilinszky-idézet kapcsán elmondanám, hogy talán az ő költészete áll hozzám legközelebb, teljesen azonosulni tudok személyes gyötrődéseivel. A költészetet létállapotnak tekintő Pilinszky köztudottan nagyon sokat vajúdott minden sora felett, olyan szavakat akart mondandójába fogalmazni, melyek kristálytisza üzenetet hordoztak, abszolút sallangmentesen; minden verssora tiszta gondolatesszencia, körítésmentesen. Versei Istennel való bizalmas beszélgetések, melyek mentesek az ájtatosságtól, a ke-

gyességtől, a hitbéli meggyőződés feltétlen elfogadásától, nemegyszer egyfajta elidegenedést tükröznek Isten és az ember viszonyának megjelenítésében.

Ebben a kapcsolatban Pilinszky megjeleníti saját, büntudatot gerjesztő cselekvőkép-telenségét, ugyanakkor rendíthetetlen együttélést fejez ki a Teremtővel a maga vallá-sosságában. Azt az erkölcsi világgépet és szorongásosságot hordozza soraiba kivetítve, amelyet magamra nézve is meghatározónak tartok, egyfolytában önmagához-önma-gamhoz s az örökkévalósághoz való kapcsolatot boncolgatja, boncolgatom.

„Minél jobban ritkulnak a szavak, annál jobban sűrűsödik az igazság, s a végső lé-nyeg, a hallgatás táján van, csak abba fér bele.” (Ottlik Géza)

Minden, amit kimondasz, csak annyira létezik, amennyire a magad és mások számára érthetővé válik. Az igazság nagyon törekeny, az igazságérzet nagyon sebezhető, s talán azért is ritkulnak meg a szavak kimondáskor, mert magunk is érezzük, hogy önnön igazságunk saját, helyesnek vélt gondolkodásunk fonálához kötődik, saját lelkiállapotunk megtartásához kínál önigazolást. Önnön igazságunk csak akkor válik egyetemes érvényűvé, ha nem kifejezetten csak saját boldogulásunkat szolgálja. A jót és a rosszat egyaránt meg kell tapasztalni, hogy képesek legyünk szelektálni, hogy az Arisztotelész *Ethika Nikomakheia*-ban megfogalmazottak szerint elfogadhassuk; az erény a helyes gondolkodásnak megfelelő lelki alkat. S hogy mi van a hallgatás táján? Ki nem mondott beszéd, belső monológ, amit nem mondasz ki hallgatódnak, mégis kinyílik bennetek valami közös, létrejön egy együtt hallgatás, mert nem lehet szavakkal kifejezni az érzéseidet. Ilyenkor érezhetjük, mennyire igaza van Heideggernek. „Nem az emberé a nyelv, hanem az ember a nyelvé”.

„A legtöbb, amire vállalkozhatunk, hogy világosan megírjuk a homályt.” (Mészöly Miklós)

Ha elállod a fény útját, attól még nem fosztasz meg másokat a világosságtól. Ha a homályt világosan meg tudjuk írni, ahogy Mészöly Miklós megfogalmazásában olvashatjuk, képesek vagyunk meglátni a semmiben a lényegét. A semmi tudata akkor kínoz a legjobban, amikor rájövünk, hogy önmagunk keresésében mennyire semmibe vesszük saját lehetőségeinket. Az író képes arra, / Nietzsche nyomán /hogy belássa, az élet alapja a látszat, ami ott van a homályban, amit valóságosnak akarunk megmutatni, de szükségszerűen tele vagyunk tévedésekkel, melyek a relációink közötti eltéréseket fogalmazzák meg, illetve láttatják meg.

„Az íróember addig-meddig ügyeskedik, mígnem kitalálja a szintiszta valóságot.” (Bodor Ádám)

Lehetetlen meglátni a magad valóságát, ha mindenkinek más oldaladat akarod megmutatni. Másrészt úgy írd saját életedről, hogy mások kívülállóként is részesének érezzék magukat. Az íróember szintiszta valósága semmiben nem különbözik az írói vénával nem rendelkező emberétől, csak annyiban, hogy nem hazudik magának egy valóságot, amit magával és másokkal is próbál elhitetni, hanem őszintén feltárja önmagában azt a valóságot, amit mások nem mernek nyilvánosságra hozni, csak ködösíteni, önmaguknak hazudnak. Ez a farizeuskodás önmagukkal szemben. Az íróember létezése saját magának önmagából való megértésére épül (Heideggeri értelemben), s miközben ezt teszi, eluralkodik rajta a szorongás, mert nem tud szelektálni a választási lehetőségek között, így nem tud kellő figyelmet fordítani magára, mert közben másokra is figyelnie kell.

„A kis kölyök, ki voltam, ma is él / s a felnőttest a bánat fojtogatja;/ de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél/ s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.” (József Attila)

Egyedülletben érzed leginkább a saját magadnak való kiszolgáltatottságot. Az igazi egyedüllét pedig akkor kezdődik, amikor felnőttkorodban már nem sikerül megtartani gyermeki mivoltodat, de ha sikerül gyermekként átvészelned azt az időszakot, amit annyira vágytál megtapasztalni, majd annyira vágytál magadtól kellően távol tartani, akkor örökre benned marad a dal.

„Ha pokolra jutsz, legmélyére térj:/az már a menny. Mert minden körbe ér.” (Weöres Sándor)

Ha sikerül megteremteni önmagad, mindjárt elviselhetővé válnak azok az emberek, akik hasonló megfontolásból folyamatosan megpróbálnak önmegvalósításod folyamatába beavatkozni. De nem tudod, hogy milyen messzire kell menned, merre van az a nyomvonal, ahol a saját utad van kijelölve, mert közben mások más útvonalakat akarnak számodra kijelölni, megpróbálnak számtalanszor eltéríteni. Belekeveredsz a szubjektumok olvasztótégelyébe, de a végén tisztán önmagadat szeretnéd visszanyerni. Közben megjáród a poklok, néha a mennybe repülsz, olykor a distancia igen nagy a kettő között. És nem tudsz mindig különbséget tenni. A jó úgy jár együtt a rosszal, hogy nem tudod őket szétválasztani. Dönteni sem tudsz sokszor a sok lehetőség között, s ha mégis megteszed, sokszor nem a saját javadra döntesz. Igyekszel megfelelni másoknak, közkatonaként folyamatosan szolgálatot teljesítesz, s mások is azért tartanak jónak, mert a rendelkezésükre állsz. Szerencsére van egy igazság ebben a dichotómiában: **A rosszat a jótól az különbözteti meg, hogy meg nem történté tudjuk tenni.**

Ködöböcz Gábor

Csáky Károly

Unokám naplójába

Csillag sem látszott
a ködös januári éjszakában,
de bent áldott állapotban
fekvő anyák vajúdtak ágyukon,
s felsírtak sorra
a kinyílt méhekből
előbújt csecsemők.

Kisdedek hangját
hallgattam szorongva
én is,
próbáltam felfedezni köztük
unokám első sikolyát.
Helyette azonban
csak a mobil csöngött,
lányom szólt:
még nem jött el
ideje az örömhírnek.

Hajnalban már
a rigók is fütyörésztek
a kórkáz párába bújt
fáinak ágain,
s a folyosón túl
a kapuk tovább nyitódtak.

Csak álltam a köszöbön,
mint árva utóda
hajdani pásztoroknak,
mikor megjelent
egy fehér köpenyes alak,
mosolygós arccal jelezve:
jó úton járnak odabent,
s mielőtt elüti a delet
Léva harangja,
pólyába kerül az Úr ajándéka,
a második unoka,
kicsi Zoltánka.

Egyszer csak
áttört a szürkeségen
Isten ragyogó arca,
fentieknek mosolya
a délelőtti napfény,
felkapta örömkönnyeim,
hogy üdvözölhessem
az anyja mellől hozott
gyermeket,
gyöngyszemét
a reménynek.

Gyónás kéréssel

Uram, adósod
vagyok
s méltatlan
szolgálatodra.

Ha szakadékok
tátongnak errefelé,
mondd,
miként
közelít-
het-
nék
hozzád?

Uram,
engedd,
hogy naponta
feltekinthessek az égre,
esténként
mennyboltod alá bújhassak,
mint őrzőangyalaid
szárnyai alatt bújtam egykor
anyám puha párnáihoz.

Engedd, Uram,
hogy belelássalak
a holdsugárba,
csillagragyogásba
meg a felhők vonulásába.

Add,
hogy elcsendesedjek
a háborgók közt,
és találkozzam veled
minden ébredésemben,
a nappalok forgatagában
kisírjam könnyeit
a kínak s az
örvendezés-
nek.

Add
magad
fiadnak,
Atyám,
hogy tied
lehessen
feloldozás után.

Fazekas József

Te régi otthon

Mint ezer gramafon
harsognak a petuniák
fehérek pirosak
titkos mély lilák
felhőbe kapaszkodik
ring a légtornász szél
zörög zötykölődik
egy elkésett szekér
lomhán lép s piheg
ráncait cipelve
a világból igyekvő
kortalan nénike
a csend kabátja
pihen a falun
csillagok keregetőznek
körben huncutul
vár itt minden
mindenkire
kiröpült fiókák
mindenki fészke

te régi otthon.

Mindenkim itt van

Miért keresem máshol
amikor itt van előttem
miért vártam ennyit
beleöregedett szemem
már pacsirtaleső kis gyerek
koromban rám ragyogott
szellővel széllel karózta ki magát
de a kert az akkor is kert volt
az égre lobbanó láz növekedés
álmából felkeltett új s új vetés
körtécske harangok sárga dala
mind-mind itt volt
s bennük a bizalom
hogyan ami elmúlik csak pillanat
de van nagyobb hatalom
enyészet bűzét széthordó szél
jövőbe kiabáló kabátot aggató
kékhideg tél mind-mind megvolt
s idegeimben ott dalol mint
maszatos arcú gyerekkorom
de azt akarta a magasságos
megfáradozták hát ne múljon
s harmadhóra támadjon fel
ahogyan szent vasárnap Krisztus
legyen békeségem e kert
szín illat fény a mindenség-juss
ölébe ültessen meséljen ringasson
hiányimra szomjoltó vígaszom
hogyan hamuszín ködben is oda lássam

akim csak volt mindenkim itt van.

Az ég lila hálójával

Az ég
lila hálójával
befogom az estét
magam vagyok
a kertben
félek
ne hulljon rám
a sötétség
várok
riadjon álmából
néhány csillag
látni szeretném
ha fáradtan is
de vagy
vagy
elűződ gondját
óráimnak
parázslék rajtam
kezed
miként az imákban
ereid lüktetik
szeretsz
mondom félek
elzuhantam
gyenge vagyok
bölény testem
csak látszat
jajaim meghallod
csendesülj mellém
simogass meg
galambbá változom
válladon énekelek.

Kabinban

Várom a csendet az estét
fűszeres dallamokat
ahogy a fenyő húrján
gördül a mélybe a nap
várom mint sóhajt a pára
elalélt füvek élén
hajóján úszik a sötét
s egy kabinban ott vagyok én.

Bárány László

A szekértoló

A révész veszélyt érző vadként meredt a hegyoldalra.

– Mozdulj már! – taszította oldalba egy lovas. – Itt várjunk alkonyatig?

– Vagy míg befagy a folyó, és nem kell fizetnünk – bátorodott föl szavain egy kalmár; gyanakodva kapaszkodott a poggyászába.

A Duna hullámain villódzott a szeptemberi nap. A keskeny parti sávon lármás kavarodás támadt, s percről percre nőtt a tömeg.

Gellért püspök fölnézett irataiból, amelyeket magával hozott Székesfehérvárról az útra; szekerét több ládányi könyv terhelte. Az imént érkeztek a révhez, s megálltak a sor végén. – Honnan termett itt ennyi ember? – töprengett a püspök. – A Kelen-hegyről jöttek le? Előbb-utóbb csak átjutunk Pestre. Hátha közben ideér Bőd és Beneta püspök. Addig is dolgozhatom. – Úgy gondolta, hogy már nemsokáig engedi az Úr nyugodtan munkálkodni öreg szolgáját. Nyolc év telt el István király halála óta, s ezalatt mindkét utóda túrhetetlen zsarnoknak bizonyult. Vajon milyen lesz harmadikként András herceg, akit ő hívott haza a száműzetésből, s aki elé nagy reményekkel igyekeznek most az ország keleti felébe? Nem kell-e újból csalódnuk? Ki tudja, mit hoz a jövő? Nem szabad egyetlen órát sem elszalasztania munka nélkül, amíg gyöngülő szeme még látja a betűket.

Nem sikerült visszazökkennie a jegyzetelésbe. Arra lett figyelmes, hogy a kalmár kelméi egyszer csak a levegőbe röpülnek, s nagy zsvajgás közepette hullanak alá. Tréfa volt vagy fosztogatás? Próbálta fölmérni a helyzetet, ám egy pillanattal később valaki kitépte kezéből a kódexet, s őt csaknem lerántotta az ülésről. Ekkor hasított belé a felismerés, hogy a körötte tolongó alakok nyírott fejűek, vagyis pogányok.

Tagbaszakadt legény lóbálta fitymáló szavakkal a könyvet:

– Milyen kancellárius vagy mifene volnál, hogy most böngészed, amit régen tudnod kellene?

Gellért türelmesen felelt:

– Azt mondják, a jó pap holtig tanul.

– Nem is tudod, csuhás, hogy milyen igazat szóltál! – röhögött föl a pogány. Hásán szét-szétnyílt a bőrmellény a hörgő nevetéstől.

Egy jókötésű, királyi vitéznek is beillő férfi félrelökte a tülekedőket, s a szekérhez nyomakodott, hogy kiragadja az izomkolosszus kezéből a drága portékát:

– Adod ide?! Még szét találod tépni. Egy vagyont ér! – Szeme ekkor megakadt a püspök arcán.

Gellért is nézte őt, s emlékezetében kutatott.

– Teodor... – kezdte csöndesen, de elharapta a szót. Tétován tette hozzá: – Látom, leborotválad magadról Teodoroszt. Előbukkant alóla a tar Murtmur.

A férfi zavarodottan állt hajdani tanítója előtt. Lassan kinyújtotta karját az öreg felé, hogy lesegítse, de meggondolta magát. Föliült a bakra az ijedt szekeresz mellé:

– Álljunk félre az útról! Ha itt maradunk, széthordják a könyveket.

– Sietnének tovább – mondta Gellért száraz hangon.

– Itt ma senki sem megy át. Neked is jobb lesz, ha behúzódsz velem az erdőbe, hidd el. A ládáidat is bevisszük az ilyen hústornyok elől – s a bőrmellényes felé bökött jobbájával.

A hegyen egy tisztásra eszákabált, nagyjából szilárdnak tetsző faépitményhez vezette Gellértet.

– Igazi vezéri lakod van – nézett körbe a püspök a szűkös sátrakból, hitvány vackokból hevenyészett táboron. Bent a ládákra telepedtek.

– Nem vagyok vezér – mondta leszegett fejjel Murtmur. – Habár hallgatnak rám.

– Bizonyára tekintélyed van mint iskolát járt embernek. Hát még ha be is fejezted volna a skólát!

– Azt veszemre tettem volna, utálnának érte. Szerencsére kimaradtam, és nem szenteltek föl.

– Pedig sokra vihetted volna az egyházi szolgálatban.

– A görög nyelvbe beletörött a bicskám. De a többi világi tudománynak így is nagy hasznát vettem. Magasra jutottam a várjobbágyok között. Szép birtokom van, német meg olasz lovagok várnak maguk közé hadnagynak a királyi kíséretbe.

– Lehettél volna más is, mint katona. Például követ a bizánci császár udvarában. Beállsz mégis a seregbe?

– Nem, míg olyan kutya ül a trónon, aki a német császár hűbéresévé lett. Más volna talán, ha Aba Sámuel élne, s még ő viselné a koronát, amelyet te nem voltál hajlandó a fejére tenni.

– Ő is zsarnok volt, akárcsak most Péter király. Nem emlékeznél rá, hogyan kaszabolgatott le ötven zendülő urat? Biztos vagy benne, hogy nem ezt tenné veletek is?

Murtmur sötét pillantást vetett Gelléltre. – Ti meg, jól tudom, helyeselnétek. Nem is sejted, hogy a püspököket mekkora gyűlölet veszi körül.

Gellért gondterhelten bólogatott: – Már gyanítom. De akár tetszik, akár nem, félre kell tennetek a papoktól való viszolygást, hacsak nem akarjátok, hogy Péter legyen a nevető harmadik.

– A gaz velencei! – Murtmur szeme szikrákat szórt. – Azt már nem! A gögös barma! Az életünk megnyomorítója! Az ezüstünkben-aranyunkban dúskáló csavargó! Ő ne nevéssen, ő csak sírjon keservesen! Inkább senki se üljön a magyarok királyi székében, mintsem ő!

A püspök megvárta, míg a másik kifújja magát. Türelmes volt a hangja:

– Kegyes uralkodó is léphet a trónra. Mondjuk András herceg. András király... – Először azt akarta mondani, hogy tőle több megértést remélhettek ti is, mert az öcsöcse, Levente nincsen megkeresztelve. De meggondolta magát, és így folytatta: – Őt elfogadhatjátok ti is. Hiszen az első királytól megvakíttatott Vazulnak a fia, Orseolo Péternek pedig ádáz ellensége.

– Majd meglátjuk. – Murtmuron látszott, hogy mindez nem új neki. Tudta, hogy uruk, Vata, a lázadók vezére a hercegekkel való szövetségkötésben sántikál. – Hanem az miként lehet – ütött szöveget a fejébe –, hogy te Péter ellenlábas a mellett szólsz? Hiszen velencei vagy te is, akár az Orseolók.

– Én csak voltam velencei. Annak harminc éve már.

– El akarnád hitetni velem, hogy azóta magyarrá lettél? Ha Pétert nem szenvedheted is, az itálieiak pártján kell állnod. A vér nem válik vízzé. Azt mondod, mehettem volna követnek Bizáncba. Ott talán göröggé vedlettem volna?

– Az más. Téged küldtek volna megbízással, én viszont jöttem magamtól.

– Ezt megint mondd másnak. Hogy a Szentföldre indultál, s egy vihar eltérített... Nem kevés tengeri utazó járt már hasonlóan. Hanem azok megvárták egy másik hajó indulását, vagy szépen visszafordultak s mentek haza. De csak úgy nekiiramodni harmadik irányba, s egy éppen útba eső országban örökre megtelepedni?! Hát ez fölöttébb mesés. Okosabb lennék, ha tudnám, hogy kik küldtek ide, a mi földünkre. Velence vagy a pápa? Csak színből utálod te Pétert. Már régóta István udvari embere voltál, amikor Aba mellőzésével egy Orseolót jelölt ki utódjául. Nem lett volna befolyásod a döntésére?

– Nem tagadom, hogy szerettem egykori hazámat, s ma is jó szívvel vagyok iránta. De Péter és Velence nem ugyanaz. Ott köztársaság van, a tanács kormányoz. Egy zsarnokot, amilyen Péter, sosem túrnének el. Ne vedd egy főveg alá a kettőt.

– Akit most elítélsz, az kezdettől, a trón várományosaként is elárulta volna, hogy mint király majd önkényúr lesz? Vajon már akkor is megtagadtad tőle a bizalmadat, vagy csak most, utólag? S miután Aba Sámuel négy évre megszakította Péter uralmát, másodszori trónra lépése ellen tettél-e valamit? Nem hinném. Sokat köszönhet neked a velencei!

Gellért hallgatott. Murtmur legyintett:

– Nem is kell válaszolnod. Ott a helyed neked is, ahol a talján udvaroncoknak.

A püspök semennyi tiszteletre sem számított a sámánok hívévé szegődött bálványimádótól. De mint tanító elvárta volna az elemi udvariasságot. Nyersen korholta az egykori növendéket:

– Te meg köszönettel tartoznál egy velenceinek, és Valter mesternek, akik szinte a semmiből alapítottak nektek iskolát Marosváron. És nem akármilyet! Cseh meg lengyel ifjak, még franciák is jöttek hozzánk diáknak, mert görögül nálunk tanulhattak elsőként egész Európában.

Murtmur mintha magába szállt volna. De rövid alázatosság után ismét fölényeskedni kezdett:

– Hiszen már mondtam, hogy mennyi haszonnal jártak a nálatok töltött évek. Nem tudom, és nem is akarom tagadni. Nélkületek sosem jutottam volna túl a vármege határán, s lám, többre vittem, mint némely nagyúr fia.

– Nem a magad, hanem az ország gyarapodásán kellene mérned a tudomány hasznát.

– Éppen arra törekszem. Az országnagyok közé.

Gellért kérdőn nézett rá. Murtmur ingatta fejét, mint aki mondaná is, nem is, majd kibökte:

– Miután vége lesz ennek a mostani fölfordulásnak, meglehet, az udvarispán tiszte vár rám. – Látta a püspök arcán a megütközést, ezért némi magyarázkodásba fogott: – Hol van az a rang a te méltóságodtól! Éppen csak arra való, hogy valaki összegyűjtsön igazán kiváló férfiakat a királyság fényének növelésére. Jól tudom, hogy egy eszes uralkodó tudósokkal veszi körül magát, ha azt akarja, hogy a többi koronás fő komolyan vegye. Akkor is, ha maga faragatlan, mint a frankok császára, Nagy Károly volt. Úgy hírlík, egy keleti szultán nemrégén hatvanezer arannyal jutalmazott egy költőt. A fejedelmeknek szükségük van az írástudókra. Már mint azokra, akik nemcsak az olvasáshoz, de a tollforgatáshoz is értenek.

Pillanatnyi csönd állt be kettejük között. Behallatszott a kinti zsvaj, a távolból durva kiáltások foszlányait hozta a szél. Gellért fülelt a hangok irányába. Murtmur intett, hogy ne törődjön vele:

– Beszéljünk arról, hogy mit írsz mostanában.

– Csak írnék, de alig jutok hozzá. A püspöki szék, a főiskola, az udvari diplomácia külön-külön is egész embert kíván. Húsz éve, a bakonybéli monostorban tudtam haladni a munkával. Most csak tervezem, gondolkodom rajta.

– Nem kellene elhagynod a többi teendődet, hogy egészen az írásnak szentelhesd magad? Ennyi feladathoz már igazán öreg vagy.

Gellért csak legyintett. Murtmur ütni akarta a vasat, ameddig forró:

– Ha az udvart választanád, gondoskodnánk róla, hogy úgy élj, akár a bakonyi remetelakban.

– Mint pogány remete?!

– Azt nem mondtam. De a püspöksüveget le kellene tenned.

Gellért válaszra sem méltatta. Murtmur várt egy kicsit, majd megkérdezte:

– Elmondanád, hogy mit írnál, ha tehetnéd? Talán még maradt annyi emlékem a hajdani disputákból, hogy követni tudjalak.

– A pozitív és a negatív teológia viszonyát szeretném tisztázni.

– Ami engem illet, én csak negatívról tudok – gúnyolódott Murtmur. – Egyformán untam a keleti meg a nyugati kereszténység tanait, az eretnekek nézeteit, a

zsidók zsoldárait, a görögök himnuszait, Mohamed szentenciáit. Minek ezeket még újabbakkal szaporítani?

– Annak a negativitásnak, amelyről beszélek, más a jelentése, mint az elfogadottság hiánya. Úgy érte Dionüsziosz Areopagita, hogy osztályokba soroló gondolkodásunkkal Istenről nem állíthatunk semmit, mert fölötte áll minden ellentét párnak. Megismerni csak szavak nélkül, misztikus úton lehetséges.

– De hát egyebet sem tesznek a papok, mint magabízón beszélnek és beszélnek Istenről. Sőt a nevében, mintha mindentudók volnának.

– Túlságosan ember módjára képzelik el az Urat, azért vélik, hogy jól ismerik. Ez a másik véglet. Talán a kettő között találhatjuk meg a helyes utat, egy pozonégatív teológiában. Még azt sem tudhatjuk, hogy a Szentírás kimerítette-e mindazt, ami elmondható az Úrról, vagy csak megszabta a határokat, amelyek között egyáltalán állíthatunk róla bármit is. Ha ez utóbbi az igaz, akkor a korlátok ismerveit szeretném megfogalmazni, de alig jutottam túl a kezdet kezdetén.

– Egy harmadik teológiát is akarnál, nem untig elég a kettő?! Én a helyedben a Diómüszosz Aeropatikád hittanára szavaznék, azzal sokkal kevesebb a gond.

– Dionüsziosz Areopagita.

– Akkor az. Nem volna egyszerűbb neked is valamelyik meglévő teóriához csatlakozni? Úgy biztosan lennének támogatóid. Így meg?

– *Sok bajjal jár a megoldás keresése, de jobb háborogni, mint az igazságot elhallgatni.*¹

– Egye fene – rándított a vállán Murtmur –, felőlem dolgozhatnál a köztes megoldásodon az én udvarispánságom alatt, ha még éppen beleférne a sámánok hite vagy a napkultusz is.

– Az egész munkám komolytalan volna, ha akár csak magamnak meg tudnám mondani előre az eredményét. Mire való lenne akkor a vizsgálódás?

– Erőltetsz egy kétes kimenetelű újítást, lesóványodva dolgozol rajta makacsul, ahelyett, hogy egyetértők lelkendezésétől kísérvé képviselnéd a kész dogmákat. Mit gondolsz, a magad elméletére ki lesz kíváncsi rajtad kívül?

– Elegendő nekem Isingrimus admonti, Ricardus verduni apát a Benedek-rendből...

– Meg még az ezer éve halott Dionüszosz.

– Dionüsziosz.

– Hagyj már ezzel békét! Azt mondd meg végre, hajlandó vagy-e egyengetni utamat az udvarba, hogy cserébe én is toljam a szekeredet! Ki tudja, hogyan alakulnak majd az események, melyik párt marad nyeregben a fordulat után, a miénk, a tied vagy a harmadik? Egyikünk jó eséllyel kisérgítheti a másikat.

¹ E mondat idézet Gellértől (*Deliberatio Gerardi Morosanae Ecclesiae Episcopi supra hymnum trium puerorum ad Isingrimum liberalem*).

Gellért hitetlenkedve kérdezte:

– Neked csupán ez jut eszedbe?

– Tévedsz, ha azt gondolod, hogy csak a nagyravágyás beszél belőlem. A kisegíteni szónak többféle tartalma van. Jelentheti mondjuk azt is, hogy kimentelek ebből a csapdából, amelyet itt a papoknak állítottak föl. Téged megkülönböztetett tisztelet illet meg, és Péter király ellenében még az angyallal is hajlandó vagyok cimborálni. De hidd el nekem, rajtad kívül mindenki más az előnyöket lesi. A hatalmasok meg a pártoskodók főként. Őket addig érdekelheted, amíg remélik, hogy tolladdal az ő tekintélyüket növeled, nekik szolgáltatatsz érveket. Azon túl füttyülnek rád és a munkádra, a szelmed gyümölcseire. Édesmindegy nekik, hogy gazdagítod vagy sem a magyarok és Európa műveltségét.

– A királyságnak szolgálnia kell a kultúrát – mondta a tudós mester, s még egyazon lélegzettel hozzátette a püspök: – A kultuszt.

– Az állam fordítva gondolkodik. Ő várja el a szolgálatot. Ha a magad szekerét húzod izzadva, görnyedve, azt a nagyurak csak lesajnálják. Toljad az övékét!

Gellért szavai élcnek tűntek, de a tekintete sziklaszilárd elhatározásra vallott:

– Tollal szekeret tolni nem lehet. Beletörne, mint bicskád a görög tanulmányokba.

– Még mindig jobb, mint ha az embernek a csontja törik.

– Nem gondolnám. Százszor inkább zúzzák szét a koponyám, mintsem a lelkem törjék meg.

Murtmur szeme összeszűkül. – Kár, igazán kár – mondta lassan. – Pedig azt hittem, hogy a te fejeddel, a magas klérusból egyedül a te fejeddel, lehet beszélni. Tévedtem. Kemény a fejed. De az enyém is. Mégiscsak tolom majd a szekeredet.

– Mennék – állt föl Gellért. – Ideérhetett már Beneta és Bőd püspök is. Pesten vártuk volna be egymást. – Félig kérdésként, félig állításként hangzott: – Éjszakára ugye itt maradhatnak a könyveim. – Nem kapott választ.

Kifelé menet a hegyoldalról lepillantott az országuóra. Két újabb szekér állt az övé mögött, a főpapoké.

– Hol van Beneta és Bőd? – nézett körül Gellért, de nem látta őket.

– Találkozol majd velük – mondta Murtmur.

Két nagydarab tarfejű lépett hozzájuk. Egyikük az izomkolosszus volt, feltűnően élénk tekintettel. Harmadik társuk egy kordét tolt melléjük. Gúnyos udvariassággal belétekkelték Gellértet, de mert nem akart mozdulni, csak markolta a nyakában függő keresztet, egyszerűen bedobták. Görgetni kezdték a tálcolmányt a folyó irányába.

A meredély szélén megálltak. Murtmur a püspök arcába nézett:

– Látod, tolom a szekeredet. – Azzal a lejtő peremére állította, és elfordult. A két másik mohón odaugrott a kordéhoz, és letaszította.

Fellinger Károly

Üvegballon

A maga képére formált meg minden
hibázó lelket az Atyaisten,
nála tökéletesebb immár nincsen,
ujjlenyomata vagy a bilincsen.

Sóhajba dobott kavics az irgalom,
akár a fej a kivégzés alatt,
beletörődött ráncok a homlokon,
Ádám nyelvén öltések a szavak.

Tündérleány arany haját...

Tündérleány arany haját
levágták az éjjel,
Kis-Dunának habja közé
szórták szerteséjjel.

Pityereg a kicsi tündér:
nincsen maradásom,
Kis-Dunának habja között
leljem halálom.

Beleveti, bele magát,
be a közepibe,
mint a levél a bokorról,
ha itt az ideje.

Véget ér hát, véget ér hát,
mi véget nem érhet,
aranyhallá varázsolja
szegényt a természet.

Arany haja aranypor lesz,
kívánságok ára,
belőle meg koldusszegény
halász vacsorája.

Kis szívem remegése

Kis szívem remegése
vitorlát bont ma hozzád,
madárcsönd bölcsője vagy,
fészeknyi haza, honvágy.

Hulló leveled ágyam,
varázsszőnyeg az égen,
libben-lebben, mint szoknya,
száll a tavaszi szélben.

Szabadságsziget vagy hát,
óvnak a hű madarak,
nem sülyeszthet el álom,
nem véd meg hiú harag.

*

A tudásnak kapuján
dörömbölök: palánta,
fogadj fiaddá újra,
Mátyusföldje, Galánta.

Kitárultál előttem,
s csillagom lett ezernyi,
mert az igazi titkot
egyszerűsége rejti.

*

Büszke, szomorú fűzfám,
szárnyat növesztesz bajra,
reszket a Sárd vize, s lám
árnyéka átlép rajta.

Sárdi csikód homlokán,
csillagnyi fekhely, jászol,
nem élsz magad, mostohán,
jó tündérekkel játszol.

Kastély mélyén a múltad
bújócskázik a fénnel,
nőül kérve a jövőt,
kőfalakon át lépdel.

Táncol a hűség, úgy ám,
menekül romlás, átok,
világvégére úzik
a Galántai táncok.

*

Kis szívem remegése
vitorlát bont ma hozzád,
madárcsönd bölcsője vagy,
fészeknyi haza, honvágy.

Versike

Töpreng a varázsló,
zárva a vasláda,
ma bal lábbal kelt fel,
kulcsát nem találja.
De végül megbékül,
s rájön a nyitjára,
a saját kiskulcsát
rejti a nagy láda.

Porcelán-dal

Csillagszemű Sára,
legörbül a szája,
darabokra törött
porcelánbabája.

Kesereg a kislány,
visszhangzik az ének,
ha újra születnél,
tűzbe mennék érted.

G. Komoróczy Emőke

„Nincs kedvem többé beállni a versgyártó szakiparosok gyülekezetébe...”

Szikra János: Közép-európai nyár

Mellbevágóan őszinte – és a korra, amelyben élünk, csöppet sem hízelgő – Szikra János gyűjteményes kötete, amely egész munkásságát átfogja, a kezdetektől napjainkig, új verseivel kiegészítve (*Költemények*, 1976–2011). A közelmúlt (bő három évtized) történelmének és a költő nemzedéki sorstörténetének legfontosabb fordulóit, szubjektíven átélt vonulatát felmutató versek sora *közösségi* (és nem „közéleti”) költészetünk legértékesebb hagyományaihoz kapcsolódik, a *nemzet egészében* gondolkodó ember személyes felelősségvállalásával. A keletkezésük sorrendjében csoportosított versek folyamatában világosan kirajzolódik az a kitartó küzdelem, amelyet költőnk immár évtizedek óta vív sorsa, sorsunk jobbra fordulásaért.

Szikra János ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelynek legelső létélményeit a korai Kádár-kor formálta (1954-ben született!). Bár versírással már egészen korán próbálkozott – önálló kötetre sokáig kellett várnia (első ízben *A költészet másnapja* című antológiában szerepelt néhány fontos költeményével 1986-ban, majd 1989-ben megjelent első kötete is, *fekete doboz* címen). Bár azóta is ellenszélben alkot, dolgozik – a magán- és közéleti küzdelmek, kudarcok inkább megedzettek, semmint elbátortalanították. Sorsát – 60. életévéhez közeledvén – a maga módján „beteljesültnek” érzi, bár nem „sikeresnek”. A kötete élére mottóként állított költeménye (*Kardnyeléseim, fakírságom, verseim*) bizonyítja: mára már sikerült megteremtenie belső békéjét. Ő, aki mindig erős külső (társadalmi) kontroll alatt állt, nem jutott se szóhoz, se nyugalomhoz – végül mégis felismerte: „az élet / teknőcaltapokon is önmagához érkezik”.

Az első ciklus (*Fekete doboz*, 1976–83) a korai versek közül emeli ki a legfontosabbakat, leginkább időtállóakat. Kirajzolódik belőlük a költő szegénységben telt gyermekora, családi háttere, emlékképei a hozzá közelállókról, szeretteiről, csalódásairól (*Pünkösöd, Elégia, Akkordok, mindörökké, Korpusz, Az örökkévalóság küszöbén* stb.). Ifjúkori közérzetét egy rövid kis verse fejezi ki legpontosabban: „európa / agyvérzéses éjszakáján / létem vasláncára kötve / járkálok mint fegyenc: körbe / de spirálként egyre följebb / nyakamban csillagok zörögnek” (*láncon*). Csodálja az „álombóbitás lelkeket”, akik „letépett szárnyakkal is” képesek repülni, s „az otthontalanság elől a végtelenbe disszidálnak”. A Magasba vágyakozást soha nem adja fel: „halálos vad makacssággal / bársony egyensúlyok hátán / zuhanás / zuhanás / zuhanás fölfele, álmok iránt / kitárt két karral – csillagokig” (*szárnyak*). A zárt térből a kitörést az

álmok – a kapcsolatok – szerelmek jelentik a számára; ugyanakkor az utóbbiak bizonyos értelemben meg is kötözik – így a hozzájuk való viszonya ambivalens (*zsebre tett kéz az arcod, akác, föltartott kézzel, düh, üres tenyérrel* stb.). Mondhatnánk: minden új találkozás benső bizonytalanságát növeli; és elszalasztott lehetőségként éli meg minden kapcsolata felbomlását, amit a *Nevermore* című verse érzékeltet a legpontosabban: „Miféle taszítás-vonzás miatt keringek / közeledben? Hisz másnak veted le inged / már, más ajkán remeg meg tolaikvó emlíd udvara / mégsem fogsz hazatalálni. És én sem. Már soha. // Lettél a saigás, lettél a minden mértékegysége. / Mintha meghaltál volna, olyan.”

A hazáért, a haza sorsáért, a jövőnkért aggódó versekben is a benułtság, a megkötözöttség, a tehetetlenség a kulcsszavak. Elsiratja mindazokat, akik világfelforgató bátorsággal, merész lobogással kiálltak az igazságért (*A fehér ing ügynöke* – egy nemzedék sírkövére; *eLZé* – Latinovits Zoltán emlékére). S bár tudja: „Kifeszített dobhártya a fal / surrogó tekercsek rögzítik hazátlan szívünk / verssel tompított robbanásait” – mégis elszánt: „Itt hallgatni nem lehet” (*Látogatás* – Csoóri Sándornak). „Negatív időnkben” „a szorongás akváriumában fekvé” töpreng remény nélküli jövőnkéről: „Nyitva felejtett szememben / leszíjazott sólymok a fák” (*Botladozom*).

A „fekete doboz”-motívum több versben is fel-felbukkan: a fuldokló, légszomjjal küzdő lírai én üzenete, s egész nemzedékének palackpostája ez az utánuk jövő generációk számára – álmaikról, vívódásaikról, vágyaikról egy otthonosabb valóság iránt. Maga a monumentális, konstruktivista szerkesztési elveket követő polifon kompozíció, amelyet a költő egykori tanárának, Régaiz Istvánnak ajánl – voltaképpen híradás „a magyar nép vérzivataros évszázadaiból”. Mint mozaikkockák, úgy épülnek bele a Himnusz legfontosabb sorai, jelezve, hogy balsorsunk immár évszázadok óta tart, s talán soha nem is fog véget érni. Ugyanakkor konkrétan is értelmezhető, mint az 50/60-as években felcseperedő nemzedék sorstörténete, amely – „még a tiki-takijáték divatja idején” – benevezett a „rokkantkocsi-hajtó világbajnokságra”, ahol „a staféta-váltó jelszó”: *memento mori*. A gyermekkori tikitaki aztán lassan-fokozatosan könyörtelen végzet-játékká változott („eltalál engem is előbb-utóbb az Örök Taki”). Néhányan közülük a 70-es évek elején, az ifjúkor küszöbén „kiléptek a sorból”, s aztán jöttek a levelezőlapok: „otthon leszünk, mire az első hó lehull...” Amiből persze semmi sem lett. S az itthon maradottak? Próbáltak nyeresre törni a rokkantkocsi-hajtó világbajnokságon, de hiába: „agyagszobrokkal száguldoztunk a dülöngés pannoptikumában”, vidáman énekelve: „Jókedvvel, bőséggel...” „A rokkanttrali második futamában /.../ kopasz disszidensek somolyogtak ránk golyóbiztos napszemüvegük mögöl /.../ de nem tudtak már hallgatni se magyarul”. S eközben itthon lassan kihalt az élet: az „elmúlásszagú szobákban” elaggott, magukra maradt szülők, a kórházakban „csövek / lepedők / ollók / üvegcsek / ágytálak / szikék” között „a doktor úr vérben mosakszik / s nagymellű nővéreké csipeje ringja az élet ritmusát”. Mindeneket

eluralt a halál (népességfogyás, alkoholizmus, öngyilkosság, leépülés az élet minden síkján).

De az élet pusztulása nem új keletű. A múltból előlépő emlék-rögök (háborúk, társadalmi katasztrófák, Trianon, az '56-os forradalom képei stb.) beárnyékolják a jelent, s a szövegbe épített „vendégszövegek” mint montázsselemek világosan utalnak arra: „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövőndőt”. „Az utolsó előtti társadalomban” – ahogyan a „létező szocializmust” becézték a 70-es években! – „nincs helye a kételynek”; kötelező imitálni a hitet. „Azok voltak az igazi idők azok - / pálcával ettük a demokráciát”, s „az ügyefogyottság rokkantkocsijából” nem tudtak kiszállni. „Akkoriban még kommunikáltunk”.

A mából visszatekintve világosan látszik: Szikra János a történésekkel egyidejűleg már a 70/80-as években tisztában volt a valós helyzettel, pontos költői diagnózist adott az országgal s különösen a saját nemzedéke helyzetéről. A rokkantkocsi a síkos úton a hajtűkanyarokban bármikor felborulhat/ott volna; az óriáskerék „egyre sebesebben forog / mamut-küllőivel / páholyaival és pincebörtöneivel”, így hát a vers-én tanácsa: „beszélj a fekete dobozba / szíjazd a szélre magad / zuhanni fogunk /.../ hiába cseleznéd ki a sorsot / kővé válik a labda / mire gólhelyzetbe kerülsz”. Aztán a vágtnak vége; jön az üzenet: „harmadikak lettünk / futottmég'-kategóriában”. A kitégült téridőben kettős kereszt-alakzatba szedve az ígért: „Otthon leszünk...” De a vágtnak még nincs vége: sosem lesz vége, mert nem lehet vége – amíg mindannyian föl nem bukunk... „elárult ez a föld mindönket anyám /.../ íme az erőszak címerállatai / ostromló kedvvel dobognak versem falainál...”

Ez a nemzedéki kor- és kórkép bő negyedszázad múltán is úgy hat, mint halálsikoly – a nemzet halálsikolya. Azóta is hiába próbálunk célhoz érni a „rokkantkocsi-hajtó világbajnokság” új s újabb futamaiban – hiába változtak viszonyaink, „gyógyulásunk” még messze van...

A 80-as évek második felében született versek (*Kopogtatás*, 1984–88) híven megidézik a korszak félelemmel s várakozással teli feszült légkörét. Krisztusi korú poétánk remény nélkül, tétován keresi a maga helyét, miközben a családfenntartás gondjai is nyomják már vállát („feleséged terhesen dohog / üres tenyered arcul köpi / órák téglái zuhannak át a semmibe / mögéjük falazódsz /.../ Ellehetetlenültél, / akár a csatornaharcosok” – *Kirakó*). Dermedten vár valami jobbra; hiszen a cselekvés lehetetlen, az értelmiségi lét ellaposodott; az autonóm gondolkodás a legveszélyesebb bűnnek számít a hatalmasok szemében. „betiltják a versek után / nemcsak a sors, / de a halál létformáit is //...// Körmöd közül kiütik a kenyeret / géged alatt elmetszik a kötelet”. (*Köteles vers*) Végső reménytelenségében ő is „A Reményhez” fordul panaszával, mint nagyszerű elődje, Csokonai: „Inkább követlek én is, / Európa tolvajnyelvével, / versekkel falazva a hiábavalóságnak”.

Ő, aki „cenzorsápasztó, nagy, szabad versekkel” akart kilépni az életbe – most bé-

nultan áll: „Nincs kedvem többé beállni / a versgyártó szakiparosok gyülekezetébe”, akik „naphosszat körfűrészszel a verslábakat szabdalják”, amelyeket aztán „a bölcsészmeősök” „ideológiai szakítószilárdság-próbának” vetnek alá. „Semmi kedvem idegen szabványok alapján / amputáltatni balfogásaimat” (*Melódia, Írtál-e verset?*). Önkinzó gyötrellemmel s aggodalommal faggatja maga-magát: „lesz-e majd merszed, s szívedben / célzott indulat, átlépni azt a küszöböt, / hol már a lélek létformája a fagy?” (*Viviszekció*).

Kitűnő szatirikus gyorslejtárt készít felbomlásnak indult világunkról, amelyben szélesebben megindult a végkiárusítás – minden eladó: a barátság, a szerelem, a szeretet, a morális értékek, s az emberek – odahagyva mindent – az érvényesülés örvényében sodródva keresik boldogulásukat (*Cirok-galopp*). S aki nem hajlandó részt venni az emberárusítás forgatagában? – azt a bokafogás több évszázados, jól bevált módszerével idomítják. Hiszen a hatalmasok szemében mindenki bűnös, aki gondolkodni mer – s ha ma még nem, hát holnap az lesz. Így hát mindenkinek kijár „a méltányosnak ítélt fenytetés / a méltóságtól való megfosztás által” (*A bokafogásról*). Ilyen helyzetben mit tehet az egyén? Gyakorolja a túlélési technikákat, „hol minden rezzenés, / helyváltoztatás / a *mozdulat* elodázására tör” (*Zénón, a csillás*). E nemzedéknek a *haza* is negatív fogalmat jelentett, hiszen csak a *hiányokat* élte meg belőle: „Nagyon kicsi vagy ma bennem, / nagyon sok a *nélküled*, /!...// nagyon nem kellek neked”. *Ez a haza*, „a hazátlanság helyszíne”, se jelenéhez, se jövőjéhez nem lehet köze annak, akinek nincs feladata, munkája, otthona benne (*Hazám!*).

Az *Átkelés* című, vizuálisan is érdekesen felépített kompozíció nemcsak a haza, hanem egész Közép-Európa tragikus sorshelyzetét mutatja fel. *Átkelés* – honnan és hova? Egyik országból a másikba, egyik totalitárius rendszerből a másikba, a múltból a jövőbe, amely semmivel se lesz különb, mint a múlt. Apácák, szajhák, partizánok, kápók, muszosok és ávéhások, keretlegények, kulákok, káderek és vörös bárók, volksbundisták, ellenállók stb. stb. együtt vonulnak a végtelen menetben, bumliznak az Idő fapadosán. Itt, ezen a tájon szinte senki nem azonos önmagával: „csupa gyanús idegenség / százados ideiglenesség / Dachau Madrid Kőhida / Hajmáskér Szibér- s Szerbia / magyarok délszlávok dákok / szlovákok zsidók cigányok / Csalólóköz Bácska Torontál / csupa kétes állampolgár / talponálló állóvendég / csupa átutazó *nemlé!*”. A zűrzavarban itt-ott jelszavak: „Íme kelet avantgardja / pá anyácska, nyájas tajga!” – „Márciusban újra kezdjük!” – „Édes Jézus légy vendégünk / vezesd át a vízen népünk!” – „Tekints le a hun rónára / Magyarország pátrónája!” S a rigmusba szedett hosszú jelszóoszlopok között morse-jelekkel a vészjelzés: TI TI TI TÁ TÁ – *TITANIC!* De senki nem figyel oda: „hajóhídon a zenészek / süllyedezve heherésznek //...// uram, ez még nem a kóma! / mért fuldoklik birkamódra? / *ezt a távot* köreinkben / ön sem ússza meg egyikönnyen!” stb. A kompozíció kezdő- és záróképe: Harlekin, a fehér bohóc – a tömegből kirekesztve, kívül maradván rajta – szomorkás-

vidáman szemléli az apokaliptikus bohózatot: „arcát gyémántban fürösztí / asszonya a bódét söpri / s mint ki tűnt szerelmet szénáz / ültön ül és rőten meláz / kinn a világvégi gáton / Harlekin a homokzsákon”.

A jelentős, nagy kompozíciók sorában rangos hely illeti meg a Bohumil Hrabalnak és Jiri Menzelnek ajánlott *Közép-európai nyár* című költeményt. Meg-megidézve közös filmjük, a *Sörgyári capriccio* képeit, költőnk a közép-európai művészsorsot jeleníti meg szimbolikusan. Ők, akik az emberi jóság, lelki tisztaság, igazságérzet, szelídség „harlekini” képviselői voltak, mindketten elmenekültek ebből a szörnyvalóságból, ahol a humánus, a krisztusi erények halálra vannak ítélve. Jiri Menzel, alátételezve a háztetőről a kisváros lusta nyüzsgésére, miközben „megmotozott gondolatok hadonásznak agyában kilátástalanul”, az olvadt-zsírsgágú közép-európai nyár „mozdulatlan közönyében” „magányosan elindul az angyalok felé”. Sem neki, sem „a sörgyár udvarán szikkadó dongák síkatorában” kódorgó szelíd öregnek, kinek „hüvelykujjára házigalambok” települtek, nincs helye a „lapos tetők / lapostetők / lapulevél-szívűek” fullasztó közegében. „Jiri Menzel fölszáll a város fölé /.../ legyőzi végleg a gravitációt / csokornyakkendője propeller / szíve lüktető / fekete doboz”. Hrabal – bár jóval később – hasonló módon megy a mennybe: a szürreális közép-európai valóság szürreális művészsorsokat terem.

A Buda Ferencnek ajánlott *Botfa* viszont a „csak-azért-is”- megmaradás példája. Erejét az ősi gyökerekből szívó, a megpróbáltatásokban is szálegyenesen felmagasló költő az Énekbe fogódzva állja a sarat a viszontagságos, havas-hideg közép-európai nyárban. A Káma–Volga-menti őshaza, a régmúlt, a Trianon előtti Nagy-Magyarország emléke ad neki is – mint a nemzetnek – erőt történelmi sorsunk elviseléséhez; ahhoz, hogy „meggörcsített gerincünket / púppá sose nyomorítsa / a reménytelenség kínja”. A regősénekek pergő-dinamikus varázs-ritmusával idézi meg az ifjabb pályatárs Buda Ferenc költészetének hangulatát, jellegzetes motívumait; s a refrén („Ének, te segíts meg!”) azt sugallja: a költészet erejébe vetett hitünk minden válságon átsegít bennünket. A verszárlat még ezen is továbblép: „Csavarlak az élet szóba / regő-rejtöm, dobszólóba / bőrpergésbe, barlangtűzbe - / Árnyak hatalmától üzve / félelmeiktől fojtogatva / regő-rejtöm, halottacska / bölcsék botfa-bölcsőjébe / nem csavarlak csak a vérbe / *Élet!* Te segíts meg!”

Szikra Jánosban (is) erős a csak-azért-is dac; önmagára vonatkoztatva (is) a szálfamagatartást tekinti mércének; bár – ekkor még úgy érzi! – „nem tud az égre fölmagasodni” a benne lombosodó „befalazott fa”. A magukat soha meg nem adók táborába tartozik – így lesz verseinek egyik fontos kulcsszava a *hajlíthatatlan*. „Hajlíthatatlan vagyok, / de nem könyörtelen. / A hozzám hasonlók törnek, / mint a vas”. (*Kopogtatás*). Ehhez méltóan, ezt tudva kell tehát élnie; „csak nézni a züllött / arcokba hosszan, józanul”, s „rangrejtett küldöttként” lépdelni köztük, „intőn, / hajlíthatatlanul” (*Hajlíthatatlanul*). Úgy véli: a „talmi kis korban”, amelyben élünk – nincs miért feláldozni

az életét („meghalni sem érdemes”). Inkább a különállás, a várakozás – „Elkészülten, mint magas / bércek alatt vár a vas”, vagy „kemény / szívekben gyémánt remény” (*Elkészülten*). Az ő nemzedéke már nem hisz igazán a közösségi összefogás erejében; nem próbálja megváltani a világot, mert tudja: a hamis tanúk, besúgók, eszközgók csak törbe csálnák őket. Így hát tanácsa: „Ne szövetezz. Eszméleted / ellen ne nyújts segédkezet” – „Szavazz magadra s állj külön / hajlíthatatlan. Bármi jön” (*Tézisek*).

Történelmünket végigpergetve magában, a mindenkori mártírokra gondol: „Csönd van / a fejbérűgöttak hantja fölött. / Tarisznyámban csontok zörögnek, / Koppány gerince, / Dózsa csikorgó fogsora - / egy fogsor / mely ötszáz évre elsorvasztja egy nemzet / nevetőizmait”. S végre béke van szívében. „Jó ez a csend, / s a távlatlanság távlata is / nélküle kicsinyes célok közt / óvatoskodnám végig az életemet” (*Március*, 1988). Tudja: a csöndet majd vihar követi; „föld, ég, poklok / megjövendölt idejében / és kijelölt gyújtópontján / megnyílnak mind s kitárulnak a kapuk” (*Jövendölés*).

Mint tudjuk: a vihar valóban megjött, feltartóztathatatlan sodrással. S a kapuk valóban kitárultak. Ha nem is egészen úgy, ahogy az eseményekkel egyidejűleg reméltük.

A *Számvetés* ciklusba a nagy történelmi fordulat idején keletkezett versek kerülnek (1989/90).

A lírai én számot vet magánéletével, szerelmeivel, kik elhagyták, s akiket elhagyott (*Vallomás, Stigma, Emlékszik rám a testetek, Hét év múlva* stb.). Megidézi szűkebb pátriája s családjá emlékeit, a szegénység és megkötözöttség fájdalmas, mégis szép élményeit (*Bácsalmási elégia, Anna és Jolán*, a Farkas Árpádnak ajánlott *Indulna a föld is velem* stb.). Ez a föld, itt – „Kelet s Nyugat kapujában” – bármily „mostoha” is: soha el nem hagyható *anyaföldünk*; itt vonul „a halálra ítélt menet, / lét és a nemlét között”, ezredéve már. „Fog csikorog, csontmalom zúg, / döggé lesz a hús, a csók, / ezredévre ezredév hull, / s roskadoznak a bitók”. És mégis: valamiféle édes, bár könyörtelen végzet köt ide bennünket örökre, innen nem menekülhetünk el sehova (*A halálra ítélt menet*). Feladatunk van: „Bekötözni a hűség szétroncsolt / gólyaszárnyát /.../ Asztalhoz hívni az alföldi égen kerengő / déli harangszót /.../ folytatni egy végtelen vers hétszáz éve elkezdett sorait, / otthonná tenni a hazát” (*Igék*). Ez utóbbi, ars poétika-jellegű verset nem véletlenül ajánlja a költő Lezsák Sándornak; hiszen ezekben az években valóban Lakitelek az ország szellemi központja, ahonnan sugárzik a remény: megint képesek leszünk „tajtékzó csizmák, / csontörló tankok alól is / fölmagasodni!”

A Gődény Endrének ajánlott *Metronóm* a megmaradásért vívott sokévszázados küzdelem, a magyar fátummal való szembeszegülés heroizmusát, értelmét sugallja. Minden fölhorgadásunk kudarccal végződött, és mégis: ezek a küzdelmek tartották meg a magyarságot évszázadokon át. A történelem árja viszi – görgeti – sodorja az „örök felkelők” koporsóját; s bár a holtak – a föbe lóttek és akasztottak – nem vála-

szolnak kérdéseinkre, meg-nem-alkuvásuk örök példa az utánuk jövők számára. Szí-
vünkben „kattog a kínok metronómja” – mégis dacosan nekifeszülünk az új s újabb
harcoknak. „Káromló / himnusz a fohászunk, / de a csontból is / kivirágzunk!”

A temesvári forradalom diadala is eme elszánt dac ünnepe volt (1989. dec. 23.).
Tőkés László halála szánt helytállása által „az Úr / küldött jelet e pokoli földre”, a
felkelők „nem rogytak térdre a tankok előtt se”. „Amikor bementék, hogy élsz, /
tudtam, hogy semmi nincs hiába”: évtizedek megaláztatása, keserve, szégyene fosz-
lott semmivé (*Testvérem, Tőkés László*).

Lakitelek s Temesvár: legújabb kori történelmünk két győztes végvára. A költő
1989 szilveszterének éjjelén *Számvetést* készít: „Rabságunk éve, / vége van. / Európá-
ban béke van. / Mit hozhat, mit hoz holnapunk? / Negyvenöt éve / hallgatunk. / Ma-
radt-e egymáshoz szavunk?” A kételyek mellett most mégis a bizakodás az erősebb:
„mostoha / sorsunkra Isten / ostora nem sújt tán”. Elérkezett /újra/ a döntő pillanat
(mint 1848-ban): „most vagy soha!” És hátha most végre valóban sikerül kivívnunk
függetlenségünket.

Az 1990-es év valóban reménytelen indul. A nyár Szikra János személyes sorsá-
ba is látókörtágulást hoz: egy teljes hónapot tölt családjával a görög tengerparton.
„Lábamat sós víz csapdossa, / vert hadak útja vérzi be / szemem. //...// Fölemelném
s lehajtom / fejem. / El sem kezdődött még az / életem?” Mintha az öröklét Paradi-
csomában járna – sokszorosan érzi az egyedi élet nevelésesen rövid voltát a Vég-
telen idő-távlatához képest: „Egy ötezer éve szétrobbant sziget / emléke. /.../ nézem
a csillagos semmit, / törpe öröklét, / csörgősipkában ödöngő / én” (*Fejem lehajtom,
Fonák öröklét*). Soha nem érzett, meg-nem-tapasztalt béke tölti el: „Napozó kövektől
tanulja szívem / a békét, / a mozdulatlan boldog / szomorú himnuszt, / itt, / hol
kék zeng a kékben, / s hónál vakítóbb, / mert forró a fehér” (*Kék, fehér*).

A görögországi versek erőterében ábrándok, káprázatok, színek, fel-felszikkasztó em-
lékek, fények villóznak. A költő a parton „jegyzetfüzettel, tollal, várakozással”, ujjai
között „márványport pergetve” mereng „Európa önfeledt gyermekkorán”. Az örök
Állandóság és Hűség női alakjai – Pénélopé és Szolveig – itt erősebb kötéssel fonják
körüli; s az Élet két megtartó pillére (anya, hitves – vagyis az „anyai” Nő) az elveszett
Éden újjáteremthetőségének álmát varázsolja köré (*Náxosz, Az a Nap, az a csillag*). A
„csillagos csóvás krétai égbolt”, a „kiégett ligetek egykori zöldje”, a „gyémántkoronás
Nap”, a leánderillat, az ánizspálinka bódulata – immár örökre felejthetetlenül vele
marad. Érzi-tudja: „megismételhetetlen egyynári boldogsága” valamit végérvénye-
sen megváltoztatott benne: megismerte a Teljességet – és most már örökre vágyik rá.
„siratom azt, / ami ezután következik – / mert ami jön, / már nem én leszek” (*Sirató*).
A lelke ittmarad – bár testét zakatolva viszi haza a vonat (*Itt maradok, mert hazajöt-
tem, Tangó, Ujjlenyomat*). Visszapillantani sem mer a hátrahagyott szépség-világra:
„nem nézek vissza e nyárba - / befutná talán a vér is a szemem” (*Nem nézek vissza*).

S valóban: egynyári boldogsága itthon véget ér. Mire hazatér, minden jel arra mutat: a rendszerváltoztató euforikus hangulat máris továtűnt. A *Didergő* ciklus (1991) a lírai én teljes külső/belső elmagányosodásáról árulkodik; egyre inkább úgy érzékeli: a korábbi viszonyokon változtatni lehetetlen. A cikluscímadó versből a didergő lélek reménytelensége árad: „őszvégi kőpatakokban / dideregnek a nyári szöcskék // ujjamra leszállt az este / ujjamról röppen föl a fény // nem békülhetek meg addig / amíg a harcra sincs esély”.

Ez a nemzedék, amelyre kora ifjúsága óta ráfonódtak a rabság láncai s „hullaházi levegőben” fuldoklott – valójában nem volt felkészülve a szabadságra, s élni sem tudott vele. Mindvégig „függő viszonyokba” kötözötte, önállóságától megfosztva – továbbra is periférián maradt. A versalany csupán szemtanúként (s nem résztvevőként) szemléli a körötte zajló eseményeket, s lehangoltan veszi tudomásul: „nem kellek én sem hát - / nem kell senki a jövőnek / a mából / ha szép jöttmentként kimagaslik lelke / a köznapian otthonos, / a röghöz kötött emberárulásból. //...// Jól tudom, hogy gallyacska még / a fa amelyet a vállra kell majd venni / de mondjátok megrészegült barátaim / terhe alatt a keresztnek hegyre / szeméthegyre / ki fog a Hegyre fölmenni? (A tanú beszéde).

A kis névtelen nemecek húzzák továbbra is a rövidebbet – a Grundon Geréb az úr! (*füvészkeret*). A bátrakat és erőseket, akik a kialakuló új struktúrákba sem simulnak bele problémátlanul, félreállítják-megalázzák, esetleg halálba hajszolják (*Csengey, Cseh Tamás-dalok*). A „városállam szenátusa” a hírhedt Rákosi-féle szalámi-taktikát hozza be politikai eszköztárába: számúzi a szemtanúkat, a múltat „emlékbakók” hamisítják meg; majd „a tanúk a barátok / után sor kerül a sorstársakra is / az apák / a testvérek következnek / a hitvesek / a megtagadott szeretők / s végül az édesanyák” (*A testvérek következnek*). A korábitól eltérő szellemi alapokról képződő új hierarchiában is csak az juthat szóhoz, aki már azelőtt is részt vett az össznépi hazugság-összjátékban; akinek nincs „múltja”, annak jövője sem lesz.

Így hát a lírai én dideregve próbál belekapaszkodni abba a néhány alapvetően fontos kötelékbe, amely megtartó erőt jelentett, jelent számára, s amelyek között biztonságban érezheti magát: a szülői házba, teremtett otthona meghittségébe – amelyek valójában már csak képzeletében léteznek (*Levél a seholse levő házba*). Kis családjával a Tátra „vad útjain” bolyongva, el-eltöpreng léthelyzetén; de itt legalább, ha csak átmenetileg is, boldog: „szívemben csend van újra csend /.../ eső ver végig forró testemen – //...// Edit mosolya átüt a felhőn / lányom dalol az úton s fiam / bölcsen hallgatva fogja a kezem” (*újra csend*).

De lehet-e ez „idilli” állapotot prolongálni a világ zajába-nyüzsgésébe visszatérve? A *Tízparancs* című ciklust (1992–94) akár tűzparancsként is értelmezhetjük: a való világ tüzet nyit a lélek féltve őrzött kincseire. A cikluscímadó versben a lírai alany leszögezi: csakis a maga-szabta Törvényt tartja elfogadhatónak magára nézve: „el-

viselni tudni a magányt”, vállalva „füttyöt, arcul köpést”, s a valóság végletei között „egyensúlyozni holtig, ha lehet”. Pedig tisztában van vele: a magános ember sorsa keserű – „kőlevest főz, ha éheznek, / s ölel, ha ölelőre akad”; számkivetetten él – „csak él, él – irgalmatlanul” (*Kőlevest*).

Költői világa egyre keserűbb. Donkihóténak érzi magát, aki a szörny-valóság elől álmaiba, sajátos belső értékrendjébe zárkózik; s szerettei előtt is megkísérli elfedni a lét kietlenségét, hogy ne fossza meg őket a Reménytől: „Valamit hazudni kell nekik, / valami emberibb / verőfényt, / reményt vagy vágyat, / de értük valót” (*Donkihóte belépője*). Mert a valóság sivárságát, gyötrelmét csak az önmagukkal könyörtelenül szembenézők, tisztánlátók tudják elviselni. Aki nem hódol be „a pénz és a hatalom aranyfüstbe bújt keretlegényei” előtt – az nem kap lehetőséget önereje kipróbálására: élve eltemetik (*Szarkofág*). A Takács Sándornak ajánlott *Kőliliom* című vers pontosan érzékelteti a rendszerváltást követő időszak kudarcának gyökerét: „Idő utáni kor. Múmiák / föltámadása. / Csonthúsvét. Csontsikoly. Csontvirág / fészkel a szájba. // Megöszült korom – szakad a hó. / S mennyből az angyal / helyén a semmi néz vak, fakó / és üres arccal”.

Szikra János – mint sokan mások – szinte arra vágyik, hogy a langyeső helyett valódi, keményebb kihívásokat kapjon a Sorstól: „Uram, ha vagy, csördíts nagyobb / ostorral rám. Zivatarod / álmos zápor. Küldj tornádót, / dobj nyakamba tonnás zsákokat. /.../ Isten, többet bír a hátam! /.../ Neked még hinnék is – talán, / ha hozzám szólna néma szád. / Uram, hitemhez adj hazát!” (*Könyörtelen*).

Ha az erőt próbáló feladatot nem is, de a tornádó-vihart megkapja. A következő évek még jobban elmélyítik belső válságát. Az *Ablakomban kutya ugat* című ciklus (1995–97) e válság okait, jellegét megrázó társadalmi érvénnyel mutatja fel. Nem egyedi esetről, hanem sok százezer ember sorsáról van itt szó. Az életkörülmények olyan mértékű romlása, amilyen ezekben az években rohamosan bekövetkezett – sok-sok család életének teljes összeomlását idézte elő. Az érzelmi-erkölcsi elbizonytalanodás, az anyagi ellehetetlenülés, a kilátástalanság sok (látszólag) szilárdan alapozott kapcsolatot is felőrölt – így kikezdte költőnk házasságát is. Szikra János megrendítően szép időszembesítő versben adja tudtunkra: múltja visszavonhatatlanul lezárult. „Aki szálltál, aki szálltam / meggyfavirág-havazásban, / márciusi ravatalban, / állunk derékig avarban. // Befűtta rég kósza füstje, / hajunk a dér megütötte / kék egüinket a hiány ma / károgaással koronázza”. Pedig a családot összetartó köteléket még most is fontosnak tartja – azt kéri hát Jézustól, a „hű apostoltól”: „Pányvázza ki gyenge hitem, / hogy éljünk még. S együtt! Hiszen / nőnek örök törvény szerint / életittas gyermekeink” (*Jöjj el, május*).

De a május már nem jön el: kihűl a közös ágy, az életlehetőségek megteremtése miatt élesedő viták felőrlik-megmérgezik a párkapcsolatot. Már csak a régi gyöngéd összetartozás *emléke* él: „hol már csak hűlt kezed, / s lehajtott csuklód ívét / őrszi az

emlékezet, / ott keress,/ ott vagyok én” (*Ott keress*). Keserű és megrendítő a válasz – mint a széthulló ország széthulló életei, a fölöslegessé vált emberek szomorú magánya: „fölsleges vagyok / akár a hazám. //...// Átölelem a társam / s vállát zokogás rázza, / ősi, időtlen, mély zokogás. / Gallyat ropogtat. / Sírni szeretnék” (*Gallyropogás*).

Nincs hát többé költőnknek se háza, se hazája – így, ha lehet, még árvábbnak érzi magát, mint eddig. A lepusztult világban nincs hol megvesse lábát. Csupán konok daca tartja a lelket benne: „Haza – hová? Hová? – haza? / Hány ajtaja, hány ablaka? / Itt a lakom, hol ingázó / lelkem is már ágyrajáró? //...// Fálnak vetett háttal állok. //...// Ablakomban kutya ugat. / Óvj, elmém abroncsa, tudat. / Én – maradok. S kinek kellek: / lesz a legkülönb, a legszebb. // Nap ajtaja, Hold ablaka / csak ahonnan jöttem: haza” (*Ablakomban kutya ugat*).

Az ellehetetlenült élet természetesen megújulásra vár; a szív nyitott, s új lakóért sóvárog. És mindig akad, aki betölti a hiányt: „jöttél te, / ki álmaidat szűz pecséttel / hordozod egy életen át némán, / mert kedvesebb számodra a vadfű / illata az arany jászolónál. / S lassudan tovaringó tested is megért majd, / ujjad tapint, figyel, kérdez - / s bejárván a nincstelenség birodalmát, / zsoldárosan meghódol a térded” (*Vadfű*). Továtűnnek a kopár, természetlen évek: „A szeretet ínségdombján / sötét szívem rádvilágít. / Égre nyíló ablakodban értem / üsd meg holnap a sámándobot” (*A szerelem ínségdombján*). Újra fellobogó vággyal érzi a költő: „szeretni! – élni! – dolgozni!” – „most kell megtanulni járni!” Hiszen nemrég múlt 40 éves! – „meghalni / még fényűzés volna” (*Szeretni!*).

A *Kerék* című ciklussal (1998–2001) mintha egy új „életregény” venné kezdetét. Szikra János végre rátalál a hozzá illő társra. Szerelmes lázzal veti bele magát az új kapcsolatba; ujjong a boldogságtól: „Élni, élni, élni jó - / ha te szeretsz, Varga Anikó!” (*Ha te szeretsz*). „Barbár magányába” zártan, eltaszítottan élt, mikor egy segítő kéz nyúlt felé, s egy szelíden ellágyuló női mosoly kiemelte árvaságából. Az „együtt megöregedni” vágyalma vonzotta őket egymáshoz, s a szenvedély lángja és csendes parázslása tartja őket össze, immár örökre. Ha civódnak is olykor, tudják: ezt a köteléket eltépni már nem lehet (*Rózsavödör, Grotta, Neve áldott, Itt vagy-e? Gyere haza* stb.). Szerelmese, az ikonfestő, maga is kreatív életet élő, alkotó szellemiségű lény – így a lélek mélyrétegeiben sok az összetartozást erősítő kapocs. A művészlét benső lángja hevíti mindkettejüket – így felül tudnak emelkedni a hétköznapi megpróbáltatásokon (*Sikoly minden ikonod*). Az áhítat fényragyogása tölti be költőnk szívét: „Belém költöztél / mint román templomok falába az Isten. / Lelkemben fölséges gregoriánod, / ujjad közt oltárterítő zizzen – / s befogad újra a lány test, / az öröklét illatú Nincsen” (*Boróka*).

A végleges társra találás nyugalma színezi át a lírai én viszonyát az Élet egészéhez: ő, aki eddig számkivetett hajléktalanként kereste a biztos pontot, ahol megvethetné

lábát – most végre otthonra talált. Az életkezdés nehézségeit nem könnyű elviselni; de a régi dac erőt ad neki a helytálláshoz, a megélhetés alapjainak megteremtéséhez. – Ennek ellenére érzi-tudja: szégyen, hogy a magyar értelmiségnek ilyen viszonyok között kell szellemi erejét elpazarolnia: „Vadlúd-ék villog az égen, / Krumplin élünk / s rozskenyéren. / Meghalni bűn, lenni szégyen. / Jó magyar föld marja széjjel / a bitangot, / s ki letérdel: / földem, azt is szerteszéjjel” (*Föld, magyar föld*).

A *Kerek* című „képregény” az elmúlt félszázad sorskerék-változásait villantja fel – nem vizuális eszközökkel, csupán apró mozaikképekben. A sztálinista időktől kezdve („amikor a Hitlerjugendből kiöszült kommunista agrármérnök temetőcsősznek állt”) az 50-es évek „várépítő” mozgalmán át (amikor is Kőműves Kelemennét „szak-szerűen befalzták / majd békésen besöröztek / fájront után ama büszke mesterek”) több kép is váltja egymást, egészen „a város feldübörgéséig” (56), ami után „a bitó-fák árnyékától szélütötten / békeévek imbolyogtak, / jöttek-mentek / négy-ötéves és százéves háborúk”, s elsötétült minden, „a mennyre betonkupola borult”. Aztán jött a „modernizáció”: „internetre számúzték az Ősi Könyvtár elmelabirintusát, / éhhálra ítélték / vagy képernyőhöz láncolták / a rabszolgákat: // nem kellett már senki senkinek”. Ez a Jelen... De tágabb összefüggésekben gondolkodva: a sorskerék már évszázadok, évezredek óta így forog; feltűnnek s eltűnnek új s újabb korszakok – a történelem ismétli önmagát. Amikor vége egy „körnek”: a Nagy Kő alázuhan, s szétmorzsol mindent. S akkor az ember fia ráveti pillantását a Nagy Kőre, az újra megindul fölfelé: kezdődik minden előlről, amíg a mennykő ismét alá nem zuhan (a világ-katasztrófákban minden elpusztul – s többé „nincs tovább”, legalábbis azon a körön belül).

Bár egyéni élete rendeződött, Szikra költői világa az idő múlásával mégis egyre jobban elkomorul – párhuzamosan az ország romló helyzetével. *Ha kiüget a Halál holnap* ciklus versei (2002–2005) már-már a nemzethalált vizionálják. Mintha Ady híres sorát („fölköztünk végzetszél fütyöl”) élné át újra meg újra, vagy Hajnóczy Péter híres novellája (*A Halál kilovagolt Perzsiából*) vált volna valóra. A cikluscímadó vers egyszerre utal a saját halálra s az ország reményeinek elsorvadására. „Egy halott néz az emeletről. / Az udvarról egy halottra nézek”. S bár Kedvese „rőzsafejjel üti be az ablakot”, ez sem tudja felvidítani: légszomjjal küzd; s a haza helyzetén mitsem tud változtatni: „Csőszbottal nyomorgót elűznek, / harangot lármával nyakaznak /.../ szívünkre fekete/ kendő hull, / nyomukban szédelő / éhínség, pernye száll hazátlan / utakon, medréből folyó kilép, / árad, megárad, vonul tovább – / jövő: pusztába kiáltott szó” (*Hazátlan utakon*). Egy újfajta terror van kialakulóban, ami talán még rosszabb a politikai diktatúránál: a pénz és a modernizáció terrorja láthatatlan szá-lakkal fonja be az egész világot (*Terror*). Verseik sora mutatja be az egyre könyörtelenebb, részvéttelenebb emberi világot – a nyomortelepek lakóit, hajléktalanokat, a hazából elmenekülő fiatalokat (*a hódítás harmadnapján, trágádomb, Búzakorom,*

hagymalevél, Bot mögötted, bot fölöttem stb.). Pedig hogy vágytunk az Európai Uni-óba! S hová jutottunk? „Letapossák a kerteket / a bennszülöttek falvait / a sáska-had / a csőcselék szétlövi a tornyokat. //...// Nincs hová”. (*Európaiak*). És, természetesen visszaút sincs.

Így hát költőnk önarcképe is meglehetősen kesernyésre sikerült: „Harmadosztályú hullajelölt, / közel ötven évesen / nekem is pénzre kéne hajtanom, / vén törzs, vedlő platán / kortársaim közül lassacskán kikorhadok, / munkanélküli leszek, / dilibogyót legelő hajléktalan – / naná, hogy korszerűtlen vagyok!” (*Nem vagyok belga*). Egész nemzedéke sorsát látja a magáéban: ők már a „pusztában” születtek, az Ígéret földjére nem juthatnak be soha – részük az örök bolyongás, helykeresés. „A halálra ítélték táborába tartozom” (*Nekem a kő a barátom*). Úgy érzi: a soha nem nyugvó szél volt a társa, életszimbóluma – s ahogy a szél a vihar után elcsendesedik, úgy simul majd bele ő is a lombzúgásba. „A szél arca / az ember arca. / Ott sejtem a szél lelkét a szélben, / ahol a szél a semmibe ütközik” (*A szél arca*).

Az időközben felnőtt lánya-fia helyzete is aggodalommal tölti el: a fiataloknak az ő nemzedéke „tetszhalott hullahegyén” kell(ene) átlépdelniük – de hogyan? Hová s merre? Mi vár rájuk? Nyomor, munkanélküliség, létbizonytalanság, éhbérért feketemunka? Ilyen jogfosztott, kilátástalan helyzetben rég nem volt az új nemzedék (*Rád nézek* – Áginak; *Egy euró* – 20 éves, érettségizett feketemunkás fiának).

És mégis... Mindennek ellenére... Szikra János mégis bízik a jövőben, hiszen új családot alapít. A babavárás kegyelme és boldogsága feledteti a súlyos gondokat. „Ötvenéves leszek, / amikor először fürdetem meg a babát. // Néha szeretném, / ha nem szeretnél, / ha méltóbbat választhattál volna nálam. // Uramisten, áprilisban hat kezed lesz / s háromszor két lábam!” (*Hatkezes*). Máskor bűnbánóan fordul asszonyához: „Hamupipőke, / ezen a télen sincs pénzem cipőre. //...// Jussod a fölmosórongy, / a lencseválogatás. // Áldott vagy te az árvák között, / s szerelmünk futkosó jókedve, / fiúcskánk is áldott”. S bár „letört ág minden ölelés / ezen a nyomorult európai gyarmaton” – hármásban mégis boldogok. Hiszen Mostohavirág mosolya bearanyozza életük (*Mostohavirág*).

Az utolsó ciklusok az emberi helyzetéből fakadó benső nyugalom és méltóság- tudat képeit vetítik elénk. Mint kötete fülszövegében írja Szikra: „Tiszta lélekkel nézek a jövőndő elé, s öregedőben is hajlíthatatlan hittel állok a számomra kijelölt helyen. Pályám elején még csak sejtettem, amit ma már tudok: kötelességem szolgálni – mindent a magyar nemzetnek köszönhetek”.

Az *Utatokban állok helyemen* című ciklus a 2006–2010 közötti – legújabb kori történelmünk legszégyenletesebb korszakában keletkezett – verseket tartalmazza. A saját sorsa, léthelyzete (állástalanság, pénztelenség) miatti keserűség még inkább fokozza költőnkben az ország mindjobban lepusztuló állapotából fakadó reménytelenséget. Nem volt elég a „bolyongás a pusztában”, az éhhalál küszöbén immár 50

éven át? Most ugyanazok, akik a nemzet sírját megásták '56 után – szeretnék megvétózni a „feltámadást”? A cikluscímadó versben a költő önérzetesen védi az élethez, a munkához való jogát; s háborogva kérdi: „csoda-e, / ha nem tudok a hámba törni többé, / ha megvadít az embervásár hajcsárvigyora?” Emberként, magyarként próbál a helyén állni abban a forgószelemben, amely minden értéket felkavart-elpusztított; de ez szinte lehetetlen: „Szorongásom pusztájába űztök, / kezemre tapostok, / amikor ujjam a morzsa után nyúl, / s szájba rúgtok szavamért”.

A pusztuló ország pusztuló jövőképe (iskolabezárások, a kis falvak kiürülése, a vasúthálózat felszámolása stb.) az ő viszonylag kis településén még pregnansabban kirajzolódik, mint a nagyobb városokban. „Széles a pátkai Öreg utca, / olyan széles, csizma se tapossa. / Csak a szél jár rajta fütyörészve – / ide már az Ūristen se néz le”. A nemzet szegényére meg kellett érnünk, hogy a történelmi emlékezetű pátkai Öreg utcán bezárták az iskolát; s így mintegy törölték a falu tudatából '48 heroikus korszakát: „ezen az úton vonult dobszóval, / zászlókkal Zámoly felől Pákozdd felé a fölmentő sereg, / a Lesvölgyi dűlőből rontottak rá Jellasicsra a magyarok, / és másnap a krónika szerint Pátka / a horvát bán vert csőcseléke által / 'kiraboltatik és lángba borítottik, / két templom lángolt / ház épen nem maradt”. Ki fog erről tudni, ki fogja őrizni ennek az emlékezetét itt, „ahol holnap végetér az utolsó tanév?” Ki fog tudni arról, hogy ezen az utcán „dobpergésben / masírozott el ezernyolcszáznegyvennyolc őszen a győztes honvédsereg”? (*Széles a pátkai utca, Utolsó történelemóra a pátkai iskolában*).

Ötvenhat őszen még embernek érezhette magát a falvak népe, mely élelmiszer-razakománnyal segítette a pestieket; de aztán csakhamar összezsugorodott önérzete a megaláztatások súlya alatt. A lírai én – bár nem közvetlenül élte át a megtorlás éveit, mert aprócska gyermek volt még – saját személyes élményeként idézi fel a gyilkos múltat; hiszen beivódott zsigereibe mindaz, amit e korról hallott-olvasott. A véres terror képei fel-feltörnek tudatalattijából: a kislány szeme, kinek „fejszével nyakazták le édesapját a vadak”, s a fiú szeme, kinek „csizmával rúgták szívgyödrön édesanyját a vadak”. Mintha ő maga is ott lett volna a meggyalázottak között: „Emlékszem, / a Corvin-közi srácok / heréjébe gombostűket szúrtak a hóhérsegédek. // Emlékezz, / a Széna téri lányok / szűz ölébe gumibotot döftek a verőlegények. //...// Emlékszem a vételenek s a védtelenek emlékeire, / emlékezz a szeretet emlékeire”. Hát mit várhatunk *ma* azoktól, akik könnyörtelenül leverték egykor a nemzet reményeit? – s akik a forradalom 50. évfordulóján újra megtiporták az emlék-idézőket? „Nem emlékszem irgalomra” (*Emlékezz a gyilkosokra*).

Magánosan, cél és remény nélkül próbálja megőrizni önmagát a lírai én ezekben a nehéz években. „Nem téved el: nem tart sehová. / Hozzá indul el tőle minden út. // Egyre vakítóbb fölötte / csillagösvénye, a távlattalanság”. Nem romlott meg a kudarcok s terhek alatt, „Csonterdön nem csűrhezett senkivel”. Egyetlen, aki mellette áll,

Kedvese, aki társul szegődött hozzá „egy valahai őszön”, s akivel sorsa teljessé vált. Mi vár még rá? „Kiteljesedvén le is kell hullani. / Önsúlyát meddig tudja még tartani?” (*Föld alatt barangoló*).

A keserű évek, a remény nélküli várakozás mégsem rontották meg lelkivilágát; nem csorbult meg benne az életszeretet. 2008 nyarán, mikor immár felnőtté érett lánya nekivág párjával az életnek – van ereje biztatni őket, elhíttetni velük, hogy érdemes (*Angyali üdvözlés* – Áginak és Balázsnak). A Sinka Istvántól vett mottó („hajh, játszsz, szél, dongjál legyecske, / él az írás: az embernek, lám, nem jó egyedül”) beépül a fergeteges lakodalmi ritmusú vers-építménybe; a költő „szonglörködik, sámánkodik”, faggatja a múltat, hogy legyen mivel táplálni a jövőt. Boldogan köszönti az ifjú párt, amely most beteljesíti az élet parancsát, hisz „szerelem nélkül minek élni?” Csakis egymással, egymásért – „itt szól hozzám, itt karol át a mindenség!”, s nyílik ki a múlt és a jövő. Végül az ifjú párral mondatja el a költő az örök összetartozás himnuszát: „tiéd akarok lenni /.../ akkor lett nevem / amikor először mondta ki a száz / azóta van kezem / mióta te fogod az ujjaim //...// akkor fogant a lelkem / szerelem pünkösdjén / azóta járok a vízen a föld fölött a fák tetején / azóta vagyok áldott általad // egyedül a te szádban van biztonságban a nevem // ez a mi életünk / kétezer-nyolc nyarán ez a mi énekünk // a lélek nem alkuszik // gong”.

Ha minden fiatal pár így, ezzel a küldetéssel indulhatna az életnek, talán nem lenne annyi széthulló házasság, megrokkant sors – talán valóban lehetne közös és távlatos jövőt építeni.

A záróciklus (*PÁVA*) egyetlen sodró erejű költeményből áll, amely már 2011-ben fogant; azt hihetnénk hát: örömben s reményben. De nem. A ciklust egy rövid vers vezeti be, Adynak ajánlva – a Disznófejű Nagyúrral vívott keserves küzdelmeire való utalással: „Akinél a pénz, az / ma is az Úristen. / Övé a cipő is, / melyben a majom jár – / Hej, Pátka, Bácsalmás, / Érmindszent, Torontál!”

A monumentális vers-épület (*Rothadtan párálló széttárt pávafarok*) – ez a rendkívüli, egyszerre szép és taszítóan vulgáris – megakkompozíció bizonyos értelemben a görög tenger partján írt korábbi, harmonikus költemények ellenpárja: a férfi és nő vérell-szennyel, kínnal és diszharmóniával teli, mégis felemelő kapcsolatának apoteózis. „Látlak angyalnak és ördögnek, / Dicső Valónak, tunya dögnek...”- idézi Adyt a költeményen belül is a költő, s a „romlás virágainak” baudelaire-i rajzával érzékelteti, hogy ezen a világon minden és mindenki a paradoxonok hálójában vergődik. Az ember maga is kiismerhetetlenül ellentmondásos lény: „a Természet gyönyörű, fájdalmas kísérlete arra, hogy megismerje önmagát. Terméketlen kísérlet, én mondom nektek, mert a természetben velem együtt él az... aranyér is. A halál! Az elkerülhetetlen halál, ám mi ezt soha nem fogjuk megérteni... S dühében bosszút áll önmagáért az ember személyében”. Aki rossz is meg jó is. Csúf, züllött, meg tiszta, áldott is. Szikra illúziótlanul szemléli a világot – mint nemzedéke egésze – és tisztában van vele,

hogy a szépség és a szenny egymástól elválaszthatatlan; a bűzös, rothadó pávafarok maga az emberi tenyészet; s az ember, a cipőben járó majom, bizonyos értelemben örökre állat marad.

A kompozíció öt részre tagolódik: az A-B rész a Nő, a C-D rész a Férfi ambivalens, archetipikus arcát mutatja fel. A nő: „szivárvány-rozsdától rothadó százéves széttárt pávafarok”; ugyanakkor ő az Élet televénye, „a föld tavaszi sóhaja” – fény és egyben vak-tükör, „amely önmagát veri csupán vissza”. És mégis ő az Egyetlen, a Kiválasztott a párja számára („Anna örök, mert Annát *én* szerettem” – idézi a költő Juhász Gyulát). „Minden valamire való nő egy új táltos édesanyja” – s ebben a minőségében felülmúlhatatlan. Bár a férfi a „világteremtő erő” hordozója – mégis a nő teszi őt azzá, ami: férfivá. „Minden férfi hrúz mária sanyikája”, aki teremt, vagy „elevenen az abortáltak közé temettetik”. „A férfi dacból születik balassi kardhegyén / ady endre nem létező felkiáltójeléből”; „a férfi emlék tanú ezrek ellen is ha kell”, „lélegző sírhant a melle / az emberiség összes halottja belefér”. Ugyanakkor lesüllyedt változatában mindent meggyalázó, eláruló, csúffá tevő féreg, „isten trónján ortega tömegmajma / hamvas béla plázacsöcseléke”, „nemzetközi globális tömegállat”, amely felemészti a jövőt, „kitépi szeretője méhéből tulajdon fiát”.

Az E-rész mintegy összegzi s emberiség-szintre emeli e „megváltatlan” és „megváltathatatlan” tenyészet pusztulásának vízióját. „mióta élek / a reménytelen várakozás szívében ülök / az Égei-tenger partján / a bácsalmási bérház hajópadlós konyhájában / egy megírhatatlan vers / a lét üres szívében ülök / pókegyedül”. Ha a múltat faggatjuk: ott is saját magunkat látjuk („a bakon egy idétlen testvérpár vihog”, s nem tudhatjuk: „melyik én ábel melyik én káin”); ha a jövőt kutatjuk, akkor is a múltat látjuk: „hátrál az ember a hóhér jövőbe / s úgy tesz mintha nem lenne már nemzedékek óta / hadiállapot”.

Szikra János megakompozíciója tehát – a kötet záróakkordjaként – azt sugallja: a világ évezredek óta olyan, amilyen; legfeljebb olykor-olykor a szebbik arcát mutatja. Hajnal van, „a lélekbe kódolt bioterv szerint / most születik a remény / mennek a vének / jönnek az újak / mennek a régi jönnek az új hülyék”. Így hát lemondó legyintéssel zárja költeményét (s kötetét): „kik eddig is el-elváltak így vagy úgy / immáron nélkülem is boldogulnak ezután”. Vagyis – ahogy Vörösmarty látta másfél százada – a világ „keserű levében” forog-forgadozik tovább. Semmilyen politikai váltás nem hoz (nem hozhat) megoldást társadalmi válságunkra, míg maga az ember meg nem változik, vissza nem nyeri Istentől kapott arculatát (hiszen „Isten képmása” ő; ehhez méltón kellene élnie s alakítania maga körül a valóságot). Ha nem lenne a Pénz és a Hatalom megszállottja, ha önmérsékletet tudna tanúsítani – akkor talán boldog/abb/ lehetne, mert nem csak „boldogulni” akarna... És akkor nem a Sötétség lenne az Úr a Földön.

(*Nemzeti Kultúráért Alapítvány, Budapest, 2012*)

Pataki István
anyám útja

ó az utolsó tekintet örök üzenet
védjelek tartsalak meg

1.
egy tányér
egy kanál
mely félúton megállt
egy világító gyújtó
egy tekercs papír
egy kisolló
egy pohár
egy hajlított szívószál
egy óra
mely örökké jár
egy fésű
benne az utolsó csomó haj

és a jaj
és a jaj
és a jaj

2.
hová lett karcsú alakod
ahogy rózsaként hajladoz
s odaköszön mindenkinek
utcán hivatalbamenet
mivé lett sudár termeted
deszkán nyomorog dermedten

3.
könnyes az ég
zokog a hold
minden csak köt
semmi sem old

tátong az űr
anyám nyomán
fellegekből
csillagpor száll

az angyalok
feketében
isten ragyog
a szemében

megvillanok
én is benne
megtört létnék
törött tükre

szétszóratva
darabokra
csak még egyszer
összerakna

4.
sötét a szobád
üres az ágyad
szólitasz anyám
mégsem talállak

árva a csend is
menekül belém
és én csak mennék
mennék csak feléd

vinném az ételt
vizet is adnék
mennék csak mennék
örökké feléd

asztalon széken
állnak a tárgyak
ó már mindenbe
én belelátok

és minden neszbe
már belehallak
ahogy kiáltasz
üres falaknak

és én beszélek
ágyak párnának
ha nem szólnék
bántanának

5.
sohasem bántottál
most versz meg anyám
szíjostor hasgatja
amit még talál

hiányod bennem
nyüszítve sajog
sohasem bántottál
most sem akarod

bántottak téged is
támadtak eleget
mégis fejem felől
űzted a felleget

mikor megremegtem:
el akarnak vinni
nem engedem fiam
én foglak védeni

és én most hagytalak
elragadni téged
mert erőtlenség vagyok
őrizzen az ég meg

pedig te hogy védtél
álnokoktól óvtál
létem templomában
te volt a szoltár

Pataki Istvánné
te voltál az élet
özvegy Nagy Erzsébet
te leszel az ének

6.
szolgálathoz szokott kezed
mozdulatlan is ölelget
lehunyt szemed is símogat
csukott szádból is lágy a hang
hallom hogy mondd: szeretlek
kihűlt tested is melenget

ha melletted volnék
karjaidba fognál
ringatnálak én is
gyermeke az anyját

hogya elfáradnánk
ellankadna karunk
istenünk kezében
együtt ringatózunk

7.
kihez fogok én betérni
kertemből szédült fáradtan
kinek mesélem álmaim
hogyan és miért lázadtam

betérni kihez fogok
ha duhaj hajnalon
tépdes a fájdalom
kinek motyogod bocsánatod

8.
átkozott légy
kétezer tizennégy
január tizennégy

mintha rossz álomból ébrednék
kiver belülről a verejték
és kiver mindenhol minden
a mégiscsakvan a mégisincsen

a semmi fojt ölel az isten
és öllelek én mert ő akarja
egykor hozzád térjek meg mama

9.
áldassék a föld
mely befogadta tested
áldassék az isten
ki tisztította lelked
áldassék az élet
mert örökké élni fogsz
örökké élni bennem

Barabás Zoltán

Falak

Marléne, hiányoznak a galambok a térről.
Elindul egy zebra a virágüzlet felé,
aztán nyoma vész.
Elindul az aszfalt is
néhány egzotikusan
kitömött nő
után.
És úgy tűnik,
hogy mi mégiscsak maradunk.
Maradunk.
Mint fal
és fal.
Tudod,
ma felfedeztem
két fáraóhangyát
a
lakásban.
Mászáltak ide-oda,
besétáltak a fűtőtest mögé,
egyikük még a könyvek
közé is benézett,
rövid ideig
tétovázott,
majd sokat sejtetően
visszavonult.
És az egész kb. 20 perc.
Azt is mondhatnám, hogy minden rendben.
De azért tehetsz
a teába
egy kávéskanál
almaecetet.

H. Szilasi Ágota

Nagybánya ígésében

Gondolatok Kozma István festőművész munkásságához

A 19. század második felében alig akadt magyar piktor, aki ne tanult volna Münchenben. A 20. század első felében pedig alig akadt magyar festő, akit ne érintett volna meg a nagybányai művésztelep európai horizontú, a kiindulópontnak számító München mellett Párizsra is kacsintgató, azonban autonóm, magyar hangon megszólaló, szabad formanyelvű és színekben tobzódó festői világa. A nagybányaiaknak köszönhetően a művészet Magyarországon is lelépett a fennkölt magaslatookról, és a társadalom jelenségeit nem a mitológia, az uralkodók, a csaták elképzelt ábrázolásai révén szemlélte ezután, hanem a polgár, az egyszerű ember gyakorlati, hétköznapi tevékenységét, és azok színtereit, a világról formált képzeiteit, tudását mutatták fel. Művészetté emelték az utcák, házak, szénaboglyák, a természet különböző motívumait. A neósoknak persze még ez sem volt elég, a kifejezési lehetőségek további feltárásával nyomultak előre az új stílusok képlékeny sokféleségét magukba szívva. A telepen dolgozó és tanuló művészek 1897-ben azonban leírták az alábbi, nagyon fontos mondatokat: *„a magyar művészet csakis magyar föld anyatejéből, magyar ég alatt, magyar talajon, a magyar néppel való megújuló érintkezésben izmosodhatik és nőhet nagyra... Ez az ideális cél, és csak úgy válhatik gyümölcsöző valósággá, ha hosszú időn át... tudatlanságot és közönyt leküzdve, kitartással dolgozunk mellette.”*

Nagybánya festőiskoláját elsodorta a történelem. A magyar és az egyetemes képzőművészet megújító hagyománya nem ott él már igazán, hanem mindazok művészetében, szerte a Kárpát-medencében, akiket ez a csodálatos művésziskola, művészközösség indított útnak. Így él tovább például Kozma István ecsetvonásaiban, aki „nagybányai tanítványnak” nevezi magát. A 20. század elejének nagyvonalú, a látvány átlényegítését preferáló, a természet alapelveit megragadó, de egyben absztrakcióra is képes festőiséget Kozma István is örökölte, akivel oly kegyes volt a sors, hogy már mint gyermek feltáruhatott előtte a nagybányai festőiskola progresszív vonala, a „neósok” – élükön Czóbel Béla, Perlott Csaba Vilmos s a még akkor ott élő Ziffer Sándor – festői hagyatékának szemléletformáló ereje. Az egri születésű Ziffer, aki átvészelte a világháborút, megélte a kolónia széthullását, mégis töretlen lendülettel, lankadatlan szorgalommal festett tovább a hatvanas évek elején bekövetkezett haláláig. Személyes jelenlétével egyszerre idézett fel távoli emlékeket, a Hollósy-iskolát, a nagybányai művésztelep hőskorát, az újító fiatalok (neós) mozgalmát, a barátokat, a húszas-harmincas években szabadon

korrigáló tanárokat, akiktől Thorma még akkor is féltette a művésztelep plein air naturalista szellemiségét, valamint jelentette a művészetnek elkötelezett, a festői munkálkodás erejében hívő, idős kora ellenére is az aktív művész követhető példáját – tehát nagybánya szellemiségét. Művein, miképpen Kozma Istvánén felismerhető a nagy mesterek hatása, de éppen így magukon hordozzák összetéveszthetetlen alkotói egyéniségét.

Kozma István műveiben tehát felfejthető a Fauves-októl, Cezanne-tól a Hol-lósy-nemzedéktől, Braque-on, Picassón, Zifferen, Mondrianon, a szecesszió-át az európai iskoláig, Vasarelyig s az avantgarde (második?, harmadik?) utolsó hullámveréséig valami, de mindez nem művészettörténeti emlékként vagy után-érzéseként, hanem egy olyan öntörvényű szellemtájként, hogy a festő alig győzi kompozícióba rögzíteni motívumait. A tiszta, telt, nagy felületen felfénylő színek (fauve-os energiák), az erős, dekoratív vonalvezetésű kontúrok, a gyors, dinamikus (olykor expresszív) festésmód mellett a város adta témák felfedezése – a Morgó, a Zazar part, az István-torony, a Cinterem, a város zegzugos utcácskái, s a környező erdők zöldekben fürdő látványa... – az ő festői hagyatékuk, melyet Kozma István büszkén föl vállalt. Felvállalt, s szinte társak nélkül mentett át a 20. század végére, a 21. század elejére – most már, mintegy posztmodern gesztusként.

Korai művei – úgy tűnik – szinte folytatásai a századelő Nagybányáján divatos felfogásnak, a „magyar vadak” harsány expresszív festésmódjának, de minél inkább közeledünk a mához, annál inkább erősödik fel művészetében – kiemelten aktjaiban – az elődök számára is követendő példával szolgáló, bálványozott Matisse sokat csodált modernisége. A valaha nagy felületeket lefedő tüzesen izzó színek elegánsan kanyargó tarka vonalakká válva szemet irritáló kavalkádjából, egymásra rétegződő hálójából sekély mélységű tér épül fel a kétdimenziós kép-felületen, mintegy letagadhatatlanná téve az elmúlt száz esztendő modern irányzatainak beépülését a kozmai életműbe. Éltetve a szecessziós és az art decós szépségkeresést, az expresszív színerőt, a kubista forma- és térfelbontást, a konstruktív lényeglátást, az absztrakció szenzibilitását, ám tagadva a szürrealitás beteges emberlátását, a dada cinizmusát, a pop art tárgyfetisizmusát, máig kiható konzumvilágát vagy a legújabb irányzatok egyént fetisizáló céltalanságát.

Kozma István számára azonban adódott egy másik háttér, Nagybánya környékének és Erdély gazdag népművészeti szellemiségének csodálata is, melyet megismerhetett, majd bizonyos mértékig irányíthatott, befolyásolhatott fiatal korában. Behatóan foglalkozott a szatmári Avas, valamint a Máramarosi-havasok élő népművészetével, elsősorban a szőnyeg- és csergeszövőkkel, de nem kerülte el figyelmét az ottani fazekasság és üvegművészeti tevékenység sem. Ezek esetében elsősorban a festési eljárások érdekelték, amelyek megismerését saját alkotómunkájában is hasznosítani tudta. A népművészet és Kozma művészete ekként ter-

mékenyítette egymást. Színvilágának kialakulása, gazdagsága, díszítő, dekoráló hajlama, a csekély termélység, majdhogynem a kétdimenziós képtér kizárólagossá válása a népművészeti gyökerekhez vezethető vissza.

Művészetét vizsgálgatva keressük a választ arra, hogy Kozma István miért éppen Egerben telepedett le nyugdíjas korában. A példaképként tisztelt Ziffer Sándor egri származása, a város szellemi pezsgése, a magyarság számára megtartó erőt sugárzó történelme mind magyarázatul szolgálhatnak. Mégis leginkább a hegyek koszorúzza völgyben egyre csak terebélyesedő, de az eget karcoló templomtornyaival barokk jellegét őrző település egyedi, mégis Nagybányát idéző hangulattal ejtette rabul a vizualitás „fogságában” létező festőművészt városunk. S talán az, hogy adhat ő is mindazoknak, akik szűkebb s tágabb környezetében méltán felismerik életművének nagyszerűségét. Jelenléte, szellemi kisugárzása természetesen kiállításai s a róla készült filmek érdekéért túlnyúlnak a város, a megye s az ország határán, s összekapcsolnak területi és szellemi közösségeket.

(Elhangzott 2014. március 15-én az egri Gárdonyi Géza Színházban)

Lisányi Endre

Mészáros György: Don Bosco-falkép

– 2012, szekkó, 380×970 cm, Szent Kvirin Szalézi Plébánia-templom, Szombathely –

*„Jó és érdekes átélnünk együttesen embertársainkkal,
az emberiségnek ... azt a darab életét,
amely egy-egy műalkotásban központosítottabban kerekedik ki.
De az érdekest mindig rendeljük alá a jónak...”¹*

Napjainkban ritkán festenek templomi falképeket. A különleges feladat sajátos gyakorlati és elméleti problémákat vet föl, amelyek elsősorban nem a falfestés és a táblakép festés technikai különbségeiből adódnak, hanem abból, hogy manapság a keresztény vallás, a kortárs festő és az egyházi falfestészet kapcsolata korántsem világos és egyértelmű.²

A rendezetlen viszonyból következik az összetett kérdés: lehet-e még egyáltalán szakrális térbe hiteles falképet festeni, vagy egyszerűen korszerűtlenné vált a vallásos témát feldolgozó murális festészet, és ha nem is vészett el teljesen, de perifériára szorult, és ennek következtében a hiteles stílus is végleg odalett?³ Kortünet, hogy egyértelmű és végérvényes válasz helyett válaszkísérletek lehetségesek.⁴ Ezek sorából kiemelkedik Mészáros György szombathelyi falképe – a művésznak a festészet eszközeivel megfogalmazott állásfoglalása –, amely többek között azért figyelemre méltó, mert képes vele megragadni és a látvány mögötti tartalomra irányítani a mai, képzőművészeti alkotásokra és szakrális jelképekre már kevésbé fogékony nézőközönség figyelmét.

A kép bemutatása előtt érdemes a falfestés általános, elméleti, műfaji sajátosságait néhány mondatban összefoglalni, mert ezek segítségével mélyrehatóbban lehet Mészáros György alkotását elemezni.

Vitruvius, körülbelül kétezer évvel ezelőtt írt nevezetes művében,⁵ a rá jellemző „nagyvonalú alapossággal” ismertette a száraz és nedves falak vakolási technológiáját. Azonban a hibátlan, időtálló vakolat elkészítése nem feltétlenül jelent végcélt, mert a felhordott habarcs nem csupán a fal építőanyagának dísztelen „csomagolására” alkalmas, hanem festőalapként is funkcionálhat. Ebben az esetben dekorációt hordozó, (kiindulási) felület lesz, amire azért van szükség, mert „a... teremben... régtől fogva... meghatározott tárgyú festmények szokásosak.”⁶

Az antik szerző a rövid indoklásban azzal érvel a falképek mellett, hogy a falfestés

nem bizonytalan sorsú újítás, hanem „régől fogva” kipróbált, tradicionális, ma úgy mondanánk, hogy „szinte a művészet történetével egyidős”, tehát megbízható és ezért alkalmazható festészeti eljárás. Másrészt minden újabb falfestmény, témájától és kortól függetlenül, ennek az ősműltba gyökerező eljárásnak a folytatása és változata. Ez a „szokás”, vagyis ami kialakult és bevált a múltban, azt komolyabb változtatás nélkül megtarthatjuk és alkalmazhatjuk a jelenben. Ezt diktálja a múlt- vagy még inkább a hagyománytisztélet.

A kép falra festése lényegében annak a processzusnak a befejező mozzanata, ami rétegenként „láthatatlanná teszi” a falazat „nyers”, (építő)anyag egységeit. A takarás vagy elfedés azonos egy már adott anyagi minőség, korszellemnek megfelelő felülírásával. A festetlen vakolatréteggel takart falak a félig elrejtett állapotnak felelnek meg. Az elfedett építőanyag „elementáris anyagszerűségét” a homogén felületté varázsolt falak „üressége” váltja fel, amit azért érzékelünk ürességnek vagy nemegyszer befejezetlenségnek, hiánynak, afféle köztes állapotnak, mert éppen a sima felületi réteg kialakítása hívja föl a figyelmet erre, és szolgáltatja az alapot a (hiány, az üresség) megszüntetéséhez. A megmutatott, „láthatóvá tett” üresség feltételezi és sugallja az ellentétét és a következő lépést, vagyis a festést. A kopár vakolat tehát nem neutrális, hanem az ellentétek egyidejű jelenléte miatt, feszültséggel teli felület.⁷ Végző soron ennek a „felületi feszültségnek” köszönhetően születhetnek meg a falképek. Ez az utolsó mozzanat azért jelent betetőzést, mert a fal, pontosabban az épület belső terét határoló felületek (felületrészek) a ráfestett képeknek köszönhetően képhordozókká alakulnak át, és a rájuk festett ábrák nyomán új dimenziók nyílnak meg, amelyek tartalmukat, azaz saját világukat a belső tér felé közvetítik.⁸

Az építészeti térforma és a színes lepelként hozzátapadó kép együttesen alakítja ki és határozza meg az enteriőr mikrokozmoszát,⁹ amely kialakulása pillanatában véglegesen magába zárja a falképet. A falkép életterének határvonala annak az *architektonikus, esztétikai térnek*¹⁰ a határoló vonalával lesz azonos, amelynek a falkép foglya lett, tehát a falkép-műalkotás „itt és most”¹¹ -jának érzéki élménye csak a rázáruló építészeti térrel együtt lehet teljes és valódi. Ennek következtében az épületbelsőbe zárt, mozdíthatatlan falképek sokkal inkább képesek megőrizni egyediségüket, mint a táblaképek. Benjamin tetszetős szóhasználatával élve, „aurájuk”¹² kevésbé fakul meg, ugyanis a technikai sokszorosítás csak a falkép, és nem az egész enteriőr-mikrokozmosz reprodukálását teszi lehetővé.

Az időtálló „aura”, valamint a szakrális falkép és a szakrális architektonikus tér szimbiotikus együttlétézése monumentális¹³ hatást kelt. A hatás tehát nem a tényleges méret következménye, hanem azt jórészt az építészeti szerkezet határozza meg, akár csak a falképek időhöz való viszonyát. A mobil és sérülékenyebb anyagú táblaképek kisebb időléptéket feltételeznek, a falképek viszont átveszik az épületalkotó anyag és szerkezet stabilitását és maradandóságát. Megkockáztathatjuk, hogy minden szakrális

térbe készült falkép már születése pillanatában „idősnek” tűnik, mert a végtelen felé nyújtózó monumentalitásért cserébe le kell mondaniuk a mulandó pillanat illékony frissességéről. Ezért érzékeljük a falképeket patinássá varázsoló finom repedéshálókat, hámlásokat, foltokat, az idő képfelületen felhalmozódott nyomait a falkép természetes kiegészítőinek.

A függőleges, fehér falon megjelenő, fektetett téglalap alakú kép látványa a mai nézőt erősen emlékeztetheti a (megállított) film, vetítővászonon megjelenő látványára,¹⁴ és recepciója során óhatatlanul működésbe léphetnek azok a befogadási sémák és fordulatok, amelyek a mozivászonra vetített képek esetében már megszokottak és jól beváltak.¹⁵ A „gépi”, vetített képhez idomuló befogadás csak akkor torpan meg, amikor a befogadó tudatosítja, hogy a kép forrása nem elektronikus technikai segédeszköz, hanem a látványt kézzel megalkotó ember. A manualitás az emberi jelenlét közvetlen bizonyítéka lesz, valamint összeköti a jelen „gépi kultúráját”¹⁶ a kultúra ősműltjával, hiszen *az emberi gondolkodás és képzelet jelentős része egészen napjainkig a kézen keresztül öröklődött,*¹⁷ tehát a kézi munka vitathatatlan érzékelhetősége miatt az alkotás körül széthúzódnak a kultúrtörténeti időhatárok.

Mészáros György¹⁸ festőművész a falfestészet elméleti hátterét kiválóan ismeri, és komoly szakmai tapasztalattal dicsekedhet. 2000-ben, az avasinisi Szent Miklós templom számára hatvan négyzetméteres mennyezeti szekkót készített, amely ma már az olasz városka nevezetességének számít.

A szombathelyi Szent Kvirin Plébánia-templom festészeti pályázatára benyújtott alkotások közül az ő képterve volt az egyik, amit megvalósításra érdemesnek talált a szakmai zsűri.¹⁹ A pályázatban nagyvonalakban meghatározták a kép témáját, és fölso-rolták azokat a jeleneteket, amelyeket szeretnének vizsgálni. A kiírás elvárásai ugyan számtalan képvariációra adnak lehetőséget, de a különböző jelenetek együttes megjelenítése már a tervezőmunka elején befolyásolta és némileg meghatározta a falkép végső szerkezetét és hatását.

„A megjeleníteni kívánt téma: A Segítő Szűz szerepe Don Bosco életében (Iránymotó - Don Bosco szavai: „Mindent neki köszönhetek!”)

- *Néhány nevelő hatású, aktuális (talán még adott helyünkhöz, korunkhoz, társadalmi helyzetünkhöz is köthető), mondanivalóval rendelkező epizód Bosco Szent János tartalmas életének eseményeiből.*

- *Az esztétikus, nevelő hatású, egymáshoz illeszkedő képsor idézze fel a Don Bosco által csodás körülmények között felépített torinói Segítő Szűz Mária-bazilika formáját.”²⁰*

Don Boscóról sok képzőművészeti alkotás készült, élettörténetét filmen²¹ is feldolgozták, jellegzetes arcvonásait fotográfiák őrizték meg. A festő számára ezek azonban nem jelentettek viszonyítási pontot vagy követendő mintát. Felhasználható előképet is csak annyiban, hogy alkotásán – a pályázati elvárásnak megfelelően – könnyen fölis-

merhető Don Bosco személye, és világosan meghatározhatóak az ábrázolt jelene-
tek.

A festő gondosan ügyelt arra, hogy alkotása ne legyen se túlságosan didaktikus, se információkkal túlszűfolt, ezzel a néző számára számos, szerzteágazó, de a felvetett témához szorosan kötődő képzettársítás felé nyitja meg az utat.²²

A falkép jóval szemmagasság fölött található. Ehhez a nézőponthoz igazodnak az alulnézetbe komponált festményjelenetek, amelynek következtében fölerősödik az alulnézeti hatás. Szó szerint fölnézünk a megfestett jelenetekre, amelyek horizontálisan elrendezve töltik ki a kijelölt falfelületet.

Mészáros György – táblaképeiről jól ismert – jellegzetes festésmódja a falképen is megfigyelhető, de egyéni stílusa nem kerekedik a téma fölé, hanem – helyhez és témához illő módon – kissé visszahúzódik. A „diszkrét megvalósításnak” köszönhetően alkotása, finoman, stílusterés nélkül simul a harmincas években épült templom²³ falára.

Az alkotás szemből és főleg a fölötte található ablaksoron keresztül „föülről” kapja a tompított fényt. Megvilágítása (természetesen napszaktól függően változik, de) a nappali órák nagy részében egyenletes. A templombelső átlagos nappali fényereje körülbelül azonos a festmény saját, „belső” fényerejével, ezért időnként szinte érzékelhetővé válik a fény egymásba áramlása az építészeti tér és a festmény között.

A festő, a tervezés során, főként Don Bosco életéről szóló szövegekre támaszkodott; az elkészült alkotás szöveget fordít le a képek nyelvére. Az elbeszélő szöveg eseményláncolata kötött, időbeli sorrendet feltételez, amely az úgynevezett „eseményképen” sorrendiségükben és egyidejűségükben egyszerre válnak szemlélhetővé. „*A képet előhívó, előzetesen adott szöveget a kép szemlélésekor már ismertként konnotáljuk, miközben ...mind a szöveg kategoriális sorrendiségének, mind a kép kategoriális szimultaneitásának eleget tesz*”²⁴.

Mészáros György azonban alkotásán az események szigorú időhöz kötöttségét meglazítja. Képkalkotó jelenetei nem *szigorúan* időrendbe állítva, hanem, mint a lebegő emlékképek, inkább egymásra rétegezve, egymás közelébe sodródva jelennek meg. A kisebb-nagyobb világos jelenetek, önmagukban is értelmezhető kompozíciós egységei laza kapcsolatban vannak egymással. Nem a belülről fakadó hajtóerőnek, hanem a részkompozíciók nyitottságának és a képen kavargó áramlatok sodrásának köszönhetően lendülnek mozgásba. Ebben az összefüggésben a Mészáros György által alkalmazott „laza, áramló szerkesztés” az önátadás, az én-felszámolás és az Istenre hagyatkozás metaforájaként is értelmezhető.²⁵ Az áramlatok forrása, irányítója és osztópontja a kép függőleges szimmetriatengelyének csúcán megjelenő Szűz Mária,²⁶ aki az isteni terv felügyelője és segítője is egyben. Kitárt köpenyének színe a felhők hasadéka mögül felvillanó transzcendens háttér színével harmonizál. Karjának ölelő mozdulata az isteni végtelent közvetíti, és Don Bosco teológiáját szentesíti.

Mivel a szövegtől induló kép – értelemszerűen – szövegreferenciáját sohasem vesz-

heti el, a balról jobbra haladó szemlélődés most is egy időpálya vonalát fogja követni; Don Bosco személyétől az utókorra hagyott lelki örökségének jelképes megjelenítéséig. Közben föl villan életének néhány kulcsfontosságú epizódja. Ellenben a festmény színhasználat, kompozíciós és jelenetszervezési sajátosságai és főleg térkapcsolata miatt helyesebb, ha az eseménykép helyett a dekoratív festmény elnevezést használjuk, amely olyan autonóm, térhez rendelt kompozíciót jelent, ami az autonómiának azt a fokát nem éri el, hogy megnehezítené *besorolását a környező térbe*.²⁷ Gehlen értelmezésében egy festmény „nem csak akkor hat dekoratívnak, ha – bevonva a tér egészébe – maga is hordozójává válik a tér esztétikai minőségeinek” hanem akkor is, amikor „formáinak, vonalainak, színeinek élénkítő, a korábbi esztétika szóhasználatával élve kellemes kisugárzása”²⁸ van.

Mészáros György falképén – részben – a szélsőségektől mentes, nyugodt, takarékos szín és fényhasználat teremti meg a „kellemes” hangulatot.²⁹ Az éggel egymásba mosódó föld és a szereplők „fakó vöröse” közel azonos tónusértékű, derített, földszín-harmónia. Bosco Szent János egyszerű, szelíd életének és alázatos szolgálatának színpárhuzama. Az erős fény-árnyék és szíkontrasztok helyett megjelenő gyöngyházfényű, könnyű ragyogás mintha a képen „lebegő” Szűz Mária emanációja lenne, ami egyenletesen bevilágítja Bosco Szent János küldetését és az isteni terv megvalósulásának egyes állomásait. A mérsékelt drámaiság és az erős kontrasztok kerülése nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a falkép ellentmondások nélkül kapcsolódjon össze az építészeti szerkezettel.³⁰

A Szűz Mária-szobortól induló, emelkedő tekintet a jelmondaton keresztül a felhők között megjelenő festett Mária-alakhoz, a (belső) fény forrásához érkezik meg. A képmezőt átszelő, függőleges szimmetriatengely a festmény jeleneteit két oldalra rendezi el: Don Bosco és a hit zászlaját magasra lendítő gyereksereg a könyvet tartó angyallal,³¹ míg a csodálatosan felépülő torinói székesegyház³² a Don Bosco és Mária között közvetítő égi küldöttel állítható ellentétes oldali párba. Az előtérben pedig, a szolgálat kezdetének és megvalósulásának egyensúlyi pontján, a festmény alsó harmadának centrális részén olvasható a 100. zsoltárból idézett jelmondat: „Örvendve szolgáljatok az Úrnak!”

A festmény jól áttekinthető rendezettsége nem jelent erőltetett kompozíciós fegyelmet, sem mesterkélt szigort. A témának megfelelően a formák és a jelenetek „játékossága”³³ nem veszik el és magától értetődő módon – hiszen egy megbabolázott, de pajkos gyermekcsapat eleve jókedvet feltételez – hozzájárul a gehleni értelemben vett dekoratív kép „kellemes” hangulatának kialakításához.³⁴

Ugyanakkor, a könnyedebb légkör ellenére a kép megőrzi távolságtartó, titokteljes méltóságát. Egy szent életét feldolgozó, szakrális térbe festett falkép (bármennyire is „könnyed”) a vallásos érzület kivetítéseként és lenyomataként perceptualizálódik.³⁵ „A vallásos érzület... mindig arra törekedett, hogy képekbe formálódjék, – mert – a hittitok könnyebben megközelíthető az ember számára, ha érzékelhető alakot ölt”³⁶, tehát a vallás misztériuma részben áttöltődik a képekbe.³⁷ A kép megvalósulása pedig az alkotó

személyiség racionális-világos tudatállapotú tevékenységének és mindannak a „titoknak” az eredménye, „*amit a művész inkább nem remélt ajándéknak, mintsem munkája gyümölcésének tekinthet – aminek mibenlétét – reménytelenül boncolgatjuk a tudatos lelki jelenségekre összpontosító pszichológia eszközeivel.*”³⁸ A hitnek és az alkotás folyamatának kinyomozhatatlan és tudományosan leírhatatlan szegmense, részalkotója a világi és a „nem e világi” között húzódó, bizonytalan kiterjedésű, homályos határvoalnak. A határ, igaz, jelzi a két világ különbségét³⁹ és távolságát, de az átmenet és a kapcsolattartás lehetőségére is fölhívja a figyelmet. Hogy a távolságtartás és megközelíthetőség milyen arányban érvényesül, hogy a templomi falkép és az a tartalom, amire utal, utat talál-e az emberekhez úgy, hogy közben nem profanizálódik, az leginkább a megfelelő festői nyelv kialakításán és alkalmazásán múlik. A szombathelyi szekkón jól megfigyelhető, egyidejű „könnyedség-közvetlenség” és távolságtartás annak a festői nyelvnek az eredménye, amit Mészáros György remek érzékkel választott a pályázati téma megvalósításához.

Az időtől megrettent ember és a mulandósággal megbékélt ember egyaránt jelet akar hagyni maga után. Az egyik azért, hogy emléket állítson, a másik, hogy örökséget hagyjon⁴⁰. A Don Bosco-falkép Mészáros György különleges hagyatéka, amely sajátos helyzeténél fogva többféle módon generációkat fog szolgálni. Sokan egy érdekes felületet látnak majd benne, sokan műalkotást. Mások számára – elsősorban – a szakrális térhez kötött, közösségi élmény részét képezi, míg néhány embernek a látvány átélése a belső imaéletet mélyíti el. Munkája mindenképpen szép és értékes örökség lesz, mert végső soron, az önkifejezés-központú egyéni és a szakrális értelemben vett közösségi között szándékozik kapcsolatot teremteni egy „*minden önállóságra képtelen posztmodern kultúrában.*”⁴¹

Jegyzetek

- ¹ Kőszegi László: *A műélvezés művészete*. „Világirodalom” Könyvkiadó, Budapest, 1919. 60.
- ² Lásd – többek között – a szimbolikus látás és gondolkodás hanyatlásáról: Johan Huizinga: *A középkor alkonya*. XV. fejezet. Helikon Kiadó, Budapest, 1982., és Dávid Katalin: *A teremtett világ misztériuma*. Budapest, Szent István, 2002.
- ³ „*A történelem folyamán minden stílus egy uralkodó technika függvénye...*” Henri Focillon: *A formák élete*. In: *A formák élete, A nyugati művészet*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 21.
- ⁴ Lásd: Hans Belting: *A művészettörténet vége*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2006. (Különösen az első rész.)
- ⁵ Marcus Vitruvius Pollio (i. e. 80 v. 70–15): *Tíz könyv az építészetéről*.
- ⁶ Vitruvius: *Tíz könyv az építészetéről*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1988. 188.

- ⁷ Ezt a feszültséget használja ki pl. a „cisztercita egyszerűség”. De akár a cisztercita, akár a protestáns stb. dísztelenség hatása annak köszönhető, hogy képekkel teli világban képeznek alternatívát.
- ⁸ Tehát nem a néző lép be a falképek („belső”) világába, hanem a falképek világa áramlik át a néző világába! Ez az illuzórikus, mennyország felé kinyíló, burjánzó, barokk freskókra is érvényes. Hiszen a szakrális térből nem akarja kiemelni a szemlélőt, hanem a szemlélő terét kívánja megtölteni tartalommal. A falkép „*egyedülálló mimetikus teret hoz létre, amely feltétlenül arra törekszik, hogy saját dinamikáját érvényesítse...*” Lukács György: Az Esztétikum sajátossága II. kötet. Magvető Kiadó, Budapest, 1965. 452.
- ⁹ Tegyük hozzá, hogy a „*liturgia cselekménye is teret von maga köré.*” (<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=2&cikk=7778>) Tehát a liturgia tere és az architektonikus térforma és a képek összekapcsolódása nyomán meghatározott „belső tér” kölcsönösen áthatják egymást. Lásd, Pavel Florenszkij: Az ikonosztáz. Typotex, Budapest, 2005.
- ¹⁰ Lukács György szóhasználata. (Lásd: Lukács György: Az Esztétikum sajátossága II. kötet. Magvető Kiadó, Budapest, 1965. 410–430), amit azért fontos kiemelni, mert a falképre és falképfestésre vonatkozó általános technikai, műfaji jellegzetességek csak azokra a képekre vonatkoznak, amelyek „architektonikus esztétikai térben találhatóak. A barlangrajzok vagy a szabadban sziklákon, falfelületeken megjelenő ábrák „*csak, mint ornamens, nem pedig, mint egy architektonális egész alkotóeleme válik esztétikaivá.*” Uo: 410.
- ¹¹ Walter Benjamin: Műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában. In: Kommentár és prófécia. Gondolat Kiadó, Budapest, 1969. 301–394.
- ¹² Uo.
- ¹³ Beleértve a latin „*monumentalis*” szónak azokat a jelentéseit is, amelyek elsősorban nem a méretre vonatkoznak. Pl.: emlékműszerű, szilárd, nagyszerű.
- ¹⁴ Mészáros György Don Bosco seccója a padlótól és a mennyezettől kb. azonos távolságra „ég és föld között lebeg”. A kép alsó széle kb. 3 m-es magasságban található, és a kép felett a mennyezetig kb. 3-4 m a távolság.
- ¹⁵ Ráadásul a filmkészítés és a képfestés képszerkesztő fogásai és szakkifejezései között bőven találunk azonosságokat és párhuzamokat. A falkép kivágása kb. a nagy totálnak felel meg, a kamera „alulról veszi a jelenetet” ezzel fokozza a monumentalitást és a kisméretű vázlatok (a vázlatok 1:10, 1:6 és elkészültek a figurák 1:1 vázlatai is) nagyítása a gépek optikájával, egy mozdulattal megoldható.
- ¹⁶ Lewis Mumford: Találmányok és mesterségek. In: A gép mítosza. Európa Kiadó, Budapest, 1986. 99.
- ¹⁷ Uo.

- ¹⁸ Mészáros György festőművész a NYME Alkalmazott Művészeti Intézetének docense, intézetigazgatója. Művei több közgyűjteményben megtalálhatók.
- ¹⁹ A másik sikeres pályázó Hegedűs Anett Lilla volt.
- ²⁰ [http://szentkvirin.hu/public/2011maj/Pályázati felhívás2.pdf](http://szentkvirin.hu/public/2011maj/Pályázati_felhivas2.pdf)
- ²¹ Don Bosco: A szeretet küldetése. Rendezte: Lodovico Gasparini, 2004.
- ²² Lásd, Ernst Gombricht: Művészet és illúzió. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.
- ²³ Alapkövét 1932-ben rakták le, és 1938-ban szentelték föl a templomot. <http://szentkvirin.hu/?bemutatkozunk/templomunkr1.html>
- ²⁴ Max Imdahl: Giotto. Kijárat, Budapest, 2002. 9. (Imhdal a konnotációval kapcsolatban Gehlenre hivatkozik.)
- ²⁵ Ezzel párhuzamban, egy „szilárd kompozíció” az én-központúság és az előtérbe helyezett egyéni akaratsnak a metaforája lenne.
- ²⁶ „*Abban a pillanatban egy asszonyt láttam... igazi fenséges alakot...*” Diós István (szerk.): A szentek élete. I kötet. Szent István, Budapest, 1978. 98.
- ²⁷ Arnold Gehlen: Kor-képek. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 144–145.
- ²⁸ Uo: 145.
- ²⁹ A művész, mint egy alkalommal említette, ezekben a „színregiszterekben” érzi otthonosan magát.
- ³⁰ Lásd: Lukács György: Az Esztétikum sajátossága II. kötet. Magvető Kiadó, Budapest, 1965. 452–453.
- ³¹ „*Az angyal a könyvvel a hit, az értelem, a tanulás és a tudás, a boscoi pedagógia és életmű hírvivője.*” Az idézet Mészáros György pályázati koncepciójából származik.
- ³² Segítő Szűz Mária-bazilika, Torino.
- ³³ Úgy vélem, helyes elkerülni a „barokkos”, „rokokós” jelzőket!
- ³⁴ A „kergetőző rend” miatt Mészáros György falképének zenei párhuzama a fughetta lehetne.
- ³⁵ Függetlenül attól, hogy aki festette, de facto vallásos volt vagy sem.
- ³⁶ Johan Huizinga: A középkor alkonya. Helikon Kiadó, Budapest, 1982. 156.
- ³⁷ Az „áttöltődés” mértéke és az „áttöltődés” érzékelése rendkívül eltérő lehet. Továbbá, amennyiben elfogadjuk, hogy van hittitok, akkor az a képen sohasem lehet paszszív.
- ³⁸ Hauser Arnold: A művészettörténet filozófiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 74.
- ³⁹ Szent és profán egymást kölcsönösen meghatározzák, bár ennek ellent mond az a teológiai felfogás, hogy a szent önmagában, a profán létezése nélkül is teljes és meghatározható.
- ⁴⁰ Minél jobban eltávolodunk a jelhagyás pillanatától, annál kevésbé érzékelhető a két-féle szándék közötti különbség.
- ⁴¹ Dávid Katalin: A teremtett világ misztériuma. Budapest, Szent István, 2002. 10.

Erdei-Szabó István

Hajdani telek emléke

Régen, gyermekkorunk idejében,
jobb teleken derékig ért a hó,
s minden hóhányónak dolga akadt.

A Berettyó, a Sárréti és a Hamvas
befagyott, s a jégpáncél alatt
unalmukban számlálták
halpénzüket a halak.

Jobb teleken beszöktek
a Községháza udvarára
az elgémberedett nyulak, hogy
ne csak a harsogó levegő
után kapkodjanak.

Jobb teleken alagutat ástunk
a hóba, mikor már harmadnapja
szakadt az ég dunyháiból
az emészthetetlen falat.

Jobb teleken szüleink megtiltották,
hogy kitegyünk lábunk az udvarról,
mert elbujdokoltak az ösvények és az utak...

S mi mégis mindig kiteleltünk,
mert a hiúban ott volt a sonka,
a kolbász, a sajt s a szalonna.

S március idusán elolvadt a hó,
leszakadt a dárdás jégcsap,
kidugta fejét az árokparton
a gólyahír s a megbokrosodott papsajt.

S megjött újra elodázhatatlanul
Téltábornok elcsapott serege után
a tündöklő tavasz;
s mi önfeledten rohangáltunk
az utca porában-sarában,
mikor az égből arany-május
esője szakadt.

Sor/s/metsző

Valaki rühes démon
durván mellemre térdel,
s őrző angyalom élethalál
harcot vív gonosz szellemével.
Suhog és sújt az Idő,
fanyúvő csapásai alatt élek,
mígnem egyszer gyökerestől kitép
s a viharvert tájon
elvágódik velem együtt
az utolsó madárfészek.
S akkor majd eltékozolt
napjaim kidőlt fái közt
a rokontalan ének,
szülő- s halóföldet
talál magának és a fájdalom
eleven erdejének.

Magyarázkódás

Kiürül szívem éléskamrája.
Elfogyasztott életem roncsolt
véredénye lehull.
Visszaadom magam
a négy elemnek.
S leszek a tápláléklánc sója,
ahol férgek vesznek majd
magukhoz magyarul.

Pozsgai Györgyi

A fenyők mögött

Nővéremnek

*„Az idő az elbeszélés eleme, mint ahogy eleme az életnek;
oldhatatlanul kapcsolódik hozzá, mint a testekhez a tér.”*

Thomas Mann: A varázshegy

Budakeszi határában a 22-es buszra várva tekintetem elkalandozik, és a környező tájra tapad. Jobbra fordulok, arra, amerről jöttem. Meglengetik szívemet a magas, méregzöld fenyők. Úgy állnak egymás mellett, mintha arra rendeltettek volna, hogy elzárják a hegyi világot a kívül rekedt, sebesen folyó élet elől. Néhány hete rendszeresen járok az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézetbe látogatóba. Az ok, ami ideköti figyelmem, drága nővérem amputációs műtétje, melyet egy drasztikus melanóma miatt hajtottak végre rajta.

Először el sem hiszi az ember, hogy közeli hozzátartozójával megeshet egy ilyen szörnyűség. Valósággal félelem lett úrrá rajtam, és az utolsó pillanatig reménykedtem: hátha tévedés, hátha másképp is lehet segíteni. Egyszerre hosszú évek peregnek le előttem. Látom, ahogy nővérem a falusi úton jön, egyre közeledik, s én felismerve őt, eszeveszetten szaladok elébe – úgy, ahogy vagyok, koszos kézzel a nyakába ugrom. Sok-sok kérdéssel záporozom, amire ő mosollyal, szeretettel válaszol. Odahaza anyukám már főzi a szombati kedvenc ételünket, a bablevest. Illata ma is itt gomolyog az orromban. Eszembe jutnak a szép kis ruhácskák, amelyekkel a tizennyolc évvel idősebb lánytestvérem mindig megörvendezettett. Életem első „bolti” babáját ringatom emlékezetemben; azt is ő hozta Pestről. Félig nyitott dobozban állt, tengerkék szoknyája, fehér blúza gyönyörű kontrasztot hozott létre, és szépen fésült szőke haja igazán elkápráztatott. Látom a laboratóriumban dolgozni, vagy Óbudán, amikor nagy szatyrokkal megrakodva jött haza a piacról. Az idő folytonosságát biztosítják, az ismétlődő ünnepi események – karácsonyok, névnapok, esküvők – elem varázsolódnak.

Miért kapaszkodunk az emlékekbe? Azt hittem, csak bennem peregnek le a régvolt pillanatok. Nem így van. Nővéremmel a látogatások során közösen is felidézzük a régi dolgokat. Talán ezekből a mozaikokból építi újjá az elme az életet, amelyet már másképpen kell élni a továbbiakban. A sors elvette a megszokott, csendes derűt, amely magában hordozta az optimizmust, a perspektívát. A megrázó események közepette bennem megjelentek azok a hiányok, amelyeket valamikor nem éreztem ennyire fontosnak, csak egy kis epizódnak az idő vonalán.

Mint például az „ötve partijaink” évente egyszer, mikor csak mi, nők elmentünk vagy a Mozart Cukrászdába vagy valamelyik teázóba. Ilyenkor elfelejtettük, hogy otthon várnak a házimunka „gyönyörei”, az idő pedig úgy szaladt, hogy észre sem vettük, lassan ránk esteledik. Találkozóink leginkább nyár elején, a szabadságom közeledtével történtek, ami még felszabadultabbá tette beszélgetéseinket. Ilyenkor sok mondanivalónk volt egymásnak. Könnyebben kiönthettük a lelkünket. Ezek a találkozók az igazi barátság mérföldköveivé lettek. Újabb villanás, és máris a régi szülői értekezleteknél lyukadok ki, amikor iskolás koromban anyukám helyett esténként ott ült a padban, és többnyire talán megnyugtató információkkal tért haza. A ballagás, amelyre egy arany nyakláncot kaptam csillagos medállal – ma is hordom. Hová lett „anyai nővérem” szerencsecsillaga? Miért kell ilyen nehéz megpróbáltatáson túlesnie? A büntetés nem azokat sújtja, akik rászolgálnak, tudhatnám már.

Úgy emlékszem a vele kapcsolatos múltra, mint más az édesanyjával töltött időkre. Számomra ő helyettesítette az édesanyát, akit kora gyermekkoromban elvesztettem. Minden percet, órát, évet köszönök, amit kis családjában tölthettem. Az idő előre haladtával már rendeződtek a viszonylatok – igazi testvérkapcsolat épült ki közöttünk.

Most minden lelassult, más a jelentése az időnek. Látogatástól látogatásig terjed. Immár szépen kitavaszkodott. Amikor testvérem idekerült, még csak kora tavaszt éltünk, még aludtak a fák, a fenyők viszont ugyanígy álltak, és a szél olykor erősen meglengette őket, hol üdvözöltek, hol búcsút intettek. Most az örökzöldeket körülveszik a virágos menyasszonyokra emlékeztető fák és bokrok. Mióta idejárok, egyre kevésbé esik nehezemre, hogy munka után feljöjjek, gyalog végigsétáljak a kórház bejáratához vezető úton. Mindent alaposan megnézek, fotózom, mintha mindent meg szeretnék őrizni, amit látok, hogy a szememben lássa nővérem a tájat, a természetet. Az ő tere leszűkül, minden téri beállítódás a mozgás korlátainak van kitéve. A táj az öröklét, a természet az idő múlása, ismétlődése, az évszakok megszokott ritmusa reményt sugall.

Nővérem hihetetlen akaraterővel igyekszik visszaállni a sorba. A kórházi létben mindennek más lett a jelentése. A műtét után, ahogy felmentem hozzá, el sem akartam hinni, hogy egy nap elteltével már önállóan kel fel, és helyezkedik el a kerekesszékekben, sőt már közlekedni is tud vele. Elámultam, milyen fizikai és lelki ereje van. Egyáltalán nem elcsépelt kifejezés az a bizonyos életösztön. Az a küszöb, amin túllépett nővérem, arra sarkallja, hogy ettől kezdve előre tekintsen, másrészt pedig a régvolt dolgok visszaidézésével valóságos utazást folytat. A helyváltoztatási nehézségekkel küszködő számára egy illúzió a sok helyszínváltás, kicsit a repülés érzetét idézi elő.

Mindig tevékenykedik, megvan a napirendje, melyet a kórházi lét szab meg –

itt is vannak kötelező mozzanatok és szabadidős elfoglaltságok. Amikor odaérek hozzá, szinte látom, hogy tekintete mennyire kapaszkodik belém. Mindig hálásan néz, és úgy érdeklődik a kinti világ felől, mint a végzet az édenből kirekesztett. Jó tudni, hogy mindig van nála valaki – fiam is rendszeresen eljön hozzá, és nagyokat beszélgetnek. Én csak bámulom gyermekem higgadt, tudatos, eszmélkedő világát. Mint, aki maga is épül a szerencsétlenséget látva.

A kórházi szobában természetesen megismerkedtem a többi sorstárssal is, akik szintén magától értetődőnek tekintik, hogy itt ezen a helyen egy sajátos baráti, sőt bizonyos mértékig családi viszony alakul ki beteg és beteg, beteg és látogatók között. Lám a sorsközösség még erőt is kölcsönöz az embernek – olykor arra is felvértez, hogy egymás elesettségéből energiát merítsen az ember, mert képes biztató szavakat mondani a másiknak. A barátságos kapcsolatok szinte rám ragadnak. Testvérem elújságolta, hogy írok, és ez ebben a közegben rendkívüli dolognak számít. Azóta is, ha újdonsült ismerőseivel beszélget, engem is beavatnak köreikbe. Üdvözölnek, mint régi kedves barátot. Van, aki olvasott is tőlem, és örömmel osztotta meg velem a véleményét.

Mióta feljárom Budakeszire, sok dolgot megfigyeltem. Kívül, belül tudatosan magamba építem a látottakat, a Szanatórium utcát, a barna kuttyust az egyik ház kerítése mögött. Rácsok mögül néz rám, kikíváncozik, szeretné, ha ott maradnék. Ugyanezt a tekintetet látom nővérem szemében, amikor távozom, és úgy elfacsarodik a szívem, mint mikor édesanyám egyedül hagyott Cegléden a kórházban – ekkor vették ki a mandulámat. Nekem ettől a naptól kezdve egy régi Vámosi-slággerről állandóan anyukám jutott és jut eszembe... „Járom az utam, a macskaköves utam ...Itt kísért anyám iskolába, szegény...” Ez a dal kísért minden búcsúzaskor, kivéve, ha más látogató is van. Akkor nem találkozom azzal az önkéntelenül mély sóvárgást küldő szemekkel. A hazakíváncozás, a megszokott napi élet, a régi rend utáni vágy mind ott csillog bennük. Jó ez a családi melegség. Minden rokon, barát összebeszélés nélkül megy, és csak azt találgatjuk, hogy éppen kivel futunk össze. Gizikének meglehet az az illúziója, hogy családösszetartó szerepe van.

Engem az is meglep, hogy tisztán, nyíltan képes beszélni arról, ami történt vele, nem várja el azt, hogy kerüljük a témát, természetesen válaszol mindenki kérdésére, el is mesélte, az eseményeket. Még egy kevéske öniróniát is képes tanúsítani, mikor arról van szó, hogy milyen cipőről vegyék a mintát a művétagkészítéshez. Annak is örülök, hogy még foglalkoztatja, milyen cipőt tud majd hordani. Igen, a jövő felé tekintő optimizmus erősebb, mint az elkeseredtettség.

Itt a kórházban az élet a kívülállóknak rideg, idegen, lassú. Az arcokon ugyanaz a tekintet, ugyanazok a mozdulatok, az egymás iránti udvariasság, a sokszor erőt próbáló szenvedés látványa. A szépen felszerelt, modern, minden igényt kielégítő épület a lakók vagy vendégek egyforma sorsát zárja magába. A csendet a látogatók

és a magukban maradtak nyögése, olykor szenvedő kiáltása szakítja meg. A véletlenek folytán egymáshoz rendelt betegek nagy toleranciával kell, hogy rendelkezzenek. Ám az egymás iránti együttérzés minden kényelmetlenségen felülemelkedik. Néha kilépek a teraszra, amely a kórteremből nyílik, és beleveszek a budai hegyek panorámájába. A betegek itt mindig ezt látják, unalomig benne élnek a táj adta elzártságban. Bizonyára részletekig megtapasztalják az idő lassú múlását, amelyet az évszakváltás külső jeleivel mérhetnek. Gondolatban pedig lehet, hogy máshol járnak, sebesebb folyású vizekre eveznek, és ilyenkor a türelmük is rövidebb időre elegendő.

A társasági élet a folyosóra és a kórház bejárata előtti kis parkra korlátozódik. Mégis milyen nagy jelentőségű, hogy már nincsenek ágyhoz kötve, a helyváltogatás is – ha csak ilyen szerény módon is – már megtörténik a javuló tendenciát alátámasztva. Van, aki tévét néz, persze nem egyformán toleránsak az emberek itt sem; olykor csak a maguk érdekei szerint kapcsolgatják a csatornákat: azt kell nézni, amit ők akarnak. Gizike leginkább olvas, rejtvényt fejt, vagy éppen a rádiót hallgatja. A technikai járatlanság néha türelmetlenné teszi. Valószínűleg ő sem gondolta volna, hogy valaha ilyen nagy szerepe lesz életében a mobiltelefonnak. Ez a kapocs a külvilággal. Néha valamit megnyom a telefonon vagy a rádión, és persze nem működik, amíg egy férfiember vissza nem állítja eredeti helyzetébe.

Sógorom zokszó nélkül, végtelen türelemmel bánik velem. Egy rossz szó nem hagyja el a száját. Derűt, energiát áraszt, ezzel is segítve nővérem testi és lelki felépülését. S ha a sors kegyetlen is, áldott azért, mert egy ilyen embert rendelt nővérem mellé, aki elesettségében is támasza. Csendben, természetesen végzi azt a sok munkát, amit a különböző intézkedések és a felgyülemlett tennivalók diktálnak. Olyanok ők ketten, mint Philemon és Baucis, a két egymásért élő, egymást segítő öreg, akik befogadnak mindenkit, és szeretetükről tesznek tanúbizonyságot a görög mitológia szerint.

Most itt állok, és várom a buszt, de még egyszer felidézem a borostyánnal befuttatott kőkerítést, az előkelő villákat, a kedves kis kankalinokat a kórház parkjában. Felfigyeltem arra, hogy itt vannak olyan fák is, amelyeket az intézet dolgozói ültettek. Egy kerekesebb székely nyurga lány a virágokat fényképezi a kiserdőben. Szememben látom a mennyei extázis tüzét, mely egy pillanatra úrrá lett bágyadtságán. A madárfütty a fenyők mögöl is idehallatszik üzenetet hozva drága betegeink felől. A busz megérkezik, végiggördülünk a budai hegyek szélén, emlékünkhöz pedig ott marad azokkal, akikért megtettük az idevezető utat.

Dani Erzsébet

Az identitásválság-menedzselés különböző formái Ignác Rózsa *Anyanyelve magyar* című regényében

Az „*Anyanyelve magyar*” Ignác Rózsa első regénye. 1937-ben jelent meg a Dante Könyvkiadó gondozásában. Ahogyan arról Kántor Lajos beszámol, megjelenésének évében Illés Endre a *Nyugat* Figyelő rovatában a következőket írja a frissen megjelent regényről: „A kép, amit ez a regény felidéz: ropogva égő bükkhasáb; katlanban zubogva fortyogó víz; láztól ájult hőmérő, amelyben oly magasra szaladt a higany-szál, hogy nem is lehet többé leverni.” Kántor, több mint hatvan év távlatából „jelentősebb könyv, mint amilyen jó regény”-ként méltatja (Kántor 1993: web).

Az „*Anyanyelve magyar*” egy iskolai év története Kolozsváron, a református kollégiumban. Szereplői diákok, tanárok, románok, magyarok, szászok, zsidók. Emberek egymáshoz való és az államhatalom súlyát kifejező románsággal való viszonya tárul elénk a regényben. Ebben az időszakban még az új hatalom nem vált olvasztótégellyé az addig békében együtt élő erdélyi népeket fajtájuk szerint csoportosítja csak. A román–magyar viszonylatban erősen érződnek a konfliktusok, a zsidóság is küzd az üldöztetéssel és faji megkülönböztetéssel. Gazdaságilag és társadalmilag a magyarok vannak legnehezebb helyzetben, bennük az erdélyi élet kollektív sorsa tárul elénk (Kárász 1937: 61–63). A regény abban az időszakban játszódik, amikor a magyar nyelvű iskolák ellehetetlenednek, az erdélyi magyar ifjúság magyar egyetem hiányában¹ a román egyetemekre széled, és csak a tanárjelölteket érdekelte még a magyar szellemiség kérdése: „külön egyéni szívósságra volt szükség, hogy az ambiciózus fiatalember kifogástalanul tudja a magyar nyelvet. Magyarul tudni, a magyar műveltség birtokában lenni távolról sem volt magától értetődő természetesség.” (Ligeti 1942: 168).

A regény multikulturális közegében a különböző (többségi és kisebbségi viszonyban lévő) nemzetiségeket megtestesítő szereplők eltérő identitásválság-menedzselési módszerekhez fordulnak; így alakulnak ki azok a technikák, melyek mindegyikében másként működik az interkulturális kommunikáció, a nemzeti identitás, a kulturális emlékezet, és más-más fokozatban jelentkezik az identitáskolonizálás.²

¹ A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem, az 1919-es román ultimátum után – a magyar tanári kar egészét elbocsájtják – 1921–1940 között Szegeden folytatja működését.

² A szerző által bevezetett fogalom.

A több-fokozatú kisebbségiidentitás-menedzselési kényszer: Kovács Ilona és Borbáth Ferenc – a regény magyar szereplői. A székelyföldi lány a kolozsvári református gimnáziumban tanul, nagyrészt románul, mely nyelvet nem beszéli teljes magabiztossággal. Erős akarátú, szívós kitartással rendelkező fiatal, aki románul érettségizik, és tanulmányainak köszönhetően már magyarul sem beszél hibátlanul.

„Földrajz, történelem, contitucia. Constitucia. Mi is az magyarul? Szent Isten, hiszen magyarul már nem is tud. [...] Gondolkozzanak románul, - mondotta Suciú kisasszony a történelem tanárnő, - akkor nem használnak annyi helytelen kifejezést.” (Ignác 1990: 21)³

Arra törekszik, hogy megfeleljen az új érettségi követelményrendszerének, megszerezze diplomáját, hogy a fiatal értelmiségi lehetőségeivel tudjon túllépni a kisebbségi helyzetből adódó szűk korlátokon: „Most semmi más nem fontos, mint hogy jól végezzék az évet, és átmenjen a baccalaureatuson.[...] Most nehéz bejutni a kisebbségeknek. A numerus valachius még nincs érvényben, de hallgatólagosan már gyakorolják.” (21) Ilona Székelyföldön szocializálódott, az impériumváltás idején még nagyon fiatal volt. Tudatos, mélyen gyökerező magyar nemzeti és kulturális identitással rendelkezik, de ahogyan fokról fokra szűnik meg körülötte a magyar kulturális hatás, tűnnek el mellőle nemzettársai, úgy változik Ilona Én- és Mi-identitása. A román tanfelügyelő megérzi benne ezt a változást, szinte segít abban, hogy Ilona Én-identitása meginogjon: „Domnișoara, tu ești un tip caracteristic român.”⁴ Ilona elgondolkodik ezen: „Igazán? Román típusú vagyok? [...] – Az arccsontom mindenesetre széles, a szemem ferde egy kicsit és az orrom is pisze. [...] Hiszen olyan mongol pofám van, mint apámnak.” (21–22.) Mintegy ellensúlyozásként, az iskola magyar tanárnője biztatja diákjait, próbálja a Mi-identitásukat minden esz-közzel erősen tartani, megóvni: „tudom, hogy önöknek most elsősorban az érettségi tantárgyak a fontosak és tudom, hogy milyen nagy megerőltetés a román nyelvű tanulás. [...] De, kedves gyerekek, most az utolsó évben, amikor nemsokára kilépnek az életbe, most igazán nem szabad elfelejteniök, hogy elsősorban mégis csak magyarok. Áldozatok árán is.” (47) Borbáth Feri, a regény másik székely–magyar szereplője tudatos és vállalt magyar nemzeti identitással rendelkezik. Ilona tőle kapja azt a segítséget, mely segít neki abban, hogy az őt ért román kulturális hatások ne deformálják Én-identitását, és a „hamis tudat” ne tudja teljesen a hatása alá vonni. Feri jobban eligazodik a kulturális sokszínűségben, hiszen megfordult már más országban, idegen nyelvterületen. A fiatal férfi sziklaszilárd Én- és Mi identitása Ilonát is megvédi attól, hogy alámerüljön az egyre erőszakosabban hömpölygő román kul-

³ Továbbiakban csak oldalszám.

⁴ Kisasszony, te egy tipikus román karakter vagy.

turális tengerben. Borbáth magyarországi műegyetemi hallgatóként úgy döntött, befejezi egyetemi tanulmányait, és visszamegy Székelyföldre, hogy ott tudjon érvényesülni. Anyaországi tartózkodása alatt még jobban megerősödött benne szűkebb hazája iránti elkötelezettsége. Magyar diplomáját azonban Romániában nem fogadták el, ezért „hajléktalanként” dolgozik Kolozsváron, hogy összegyűjthesse a pénzt a továbbtanulásához. Sem a nehéz körülmények, sem a folyamatos megaláztatás, sem a kilátástalanság nem veszik el kedvét, kitartását. Megmarad makacs, „keményfejű székelynek”, erős nemzeti öntudata, érvényesülni vágyása megvédi minden asszimilációs próbálkozástól. Jövőképe tiszta: Kovács Ilona férjeként fogja továbbvinni székely–magyar elképzeléseit.

Ilona személyisége még nem elég fejlett ahhoz, hogy értse az idegen kultúrát: kisebbségi érzése, a rosszul beidegződött társadalmi sztereotípiák már-már rossz útra vezetik. Bizonyítani akar, olyan áron is, hogy Ileana Kovac-ként lép be a munka világába. Én-identitása Feri, a sorstárs és az élettárs gyámolítására szorul, Mi-identitását egyre jobban hatása alá vonja az a csoport, melynek elveihez, elgondolásához ragaszkodni kezd. Identitásválságba kerül, egész pontosan annak köszönhetően, hogy sztereotipikus gondolkodása elhitei vele: a román diáklányok kulturálisan magasabb rendűek, okosabbak, és ő „csak” egy szegény, kiszolgáltatott, kulturálisan alacsonyabb rendű polgár. Erdélyi román lakótársát szinte bámulva figyeli: „És milyen szép, milyen elegáns. Római arca van...Ő azt mondja magáról, hogy a tiszta román fajt ő képviseli. Az erdélyi dák bennszülöttek és a római legionáriusok utóda ő.” (77) Identitásválság-menedzselési technikái az alábbiak szerint alakulnak:

1. szint: enyhe konfrontálódás – Ilona távol tartja magát más nemzetiségű társaitól. A román diáklányok általa helytelennek érzett gimnáziumi életét nem tudja megérteni. A lehető legkevesebbet kommunikál velük, és ha konfrontálódni kell, akkor azt azzal fejezi ki, hogy még jobban eltávolodik tőlük. Nem akar azonosulni a román kultúra erőszakos megnyilvánulásaival. A konfliktust még vállalja, de nagyon óvatosan. Magyar osztálytársainak is próbál segíteni, amikor az idegen nyelvi környezetben rosszul kommunikálnak. A regény román tanárnője (Rebrescu) kifejezetten bünteti a rossz nyelvtudást. Ilona magyar társának segítségére siet, amikor az nem érti a büntető osztályzatot: „Fülöp, kérlek, Rebrescu kisasszony azért adott szekundát neked, mert helytelenül ejtetted ki Maior és Sincai nevét. Magyarosan. – de ez nem zárja ki a tárgyismeretet. – megbocsásson Rebrescu kisasszony.” (31)

2. szint: kompromisszum – ahogyan egyre inkább bebizonyosodik az, hogy érvényesülni csak akkor fog, ha elfogadja az új rendszer játékszabályait, úgy köt egyre több kompromisszumot. Rebrescu tanárnővel már nem mer konfrontálódni. Egyenesen attól fél, hogy a tanárnő megharagszik rá, és nem segít neki az előmenetelben. A tanárnő provokatív kérdésére: „Na, Kovács kisasszony, te keményfejű magyar, hol maradsz az ellenvéleményeddel?” (32) már nem is válaszol. Az öntudatos,

egyébként nagyon szimpatikus és elkötelezett tanárnő elmeséli neki, hogy magyar iskolában végzett, Besztercén, és ő maga is el tudta érni azt, hogy „jó román volt a magyar iskolában”, mindazok ellenére, hogy minden tárgyat magyarul kellett tanulnia. Provokálja tanítványát azzal is, hogy véleményét kérdezi Szabó Dezső *Az elsodort falu* című könyvéről: „Ismerem, olvastam. Jó könyv. Mondd, Kovács, mit gondolsz, ez a Szabó Dezső irredenta író?” (33) A székely lány igen válaszában már ott van a kompromisszum, és az 1916-os román betörést sem meri a nevének nevezni, körülrírja: „ahol ezerkilencszáztizenhatot írja le.” (33) Rebrescu válasza: „Tévedsz, Kovács kisasszony [...] Nagy írás, de nem tett nektek jó szolgálatot, mint politikum. Ezt majd megérted, ha felnőtt leszel. Én adok neked egy igazi irredenta könyvet. Nagynevű unokafivérem írta: Liviu Rebreanu: Az akasztottak erdeje. [...] Tanulhatok belőle irredentizmust ti magyarok, az most nektek éppen aktuális.” (1990: 33).

Ilona már minden erejével azon dolgozik, hogy a román nyelvet úgy elsajátítsa, hogy sikeres érettségit tegyen. Nem is lenne ezzel semmi baj, ha nem kopna ezzel egyenes arányban a saját anyanyelve. A „hamis tudat” több területen is próbálkozik vele, többek között egy olyan román tanárnő hatása alá kerül, aki tudatosan igyekszik rávezetni a román Mi-identitás útjára. Borbáth Feri személyében jelenik meg az „ideológia kritika”, aki arra törekszik, hogy ellensúlyozza a román tanerő erős emberi és kulturális hatását. Ilona egyre jobban eltávolodik a konfliktusok vállalásától.

3. szint: a kulturális identitástól való elidegenedés, identitásfeladás – „Covaciu maturanda” sikeresen leérettségizik, bravúrosan vágja ki magát a vizsgán, ezt viszont erősen nemzeti öntudatos magyar osztályfőnöke árulásnak minősíti.: „Fájdalmat és szégyent okoztál nekünk...Tudod jól: azzal, hogy olyan lelkesen feleltél. [...] A te hivatalos tiszteletet érdemlő hazád, Románia, Igen! De a szülőfölded? Erdély. [...] Nem mondtál te semmit, ami nem igaz, de a mód, a hangsúly, ahogy mondtad, fiam. Okot adtál nekik egy megjegyzésre: – Jó román! Végünk van Kovács, vége van a magyarságnak Erdélyben, ha a magyarok jó románokká válnak!” (316) A tanárnő elfordul a sikeresen vizsgázó székely–magyar lánytól, nem segít neki ellopott érettségi bizonyítványának visszaszerzésében. Ilona segítségért fordulna a román tanfelügyelőhöz, de amikor szembesül tulajdon nevének Covaciu-vá változásával, felébred benne a dac, a székely–magyar ember túlélési küzdőszellem. Hazaindul, Székelyföldre, most már büszkén vállalva a kisebbségi létet. A regény nyitva marad. A kérdés megválaszolatlan: Ilona valóban feladja identitását, elidegenedik a magyar kultúrától? A kérdésre két válasz is elképzelhető. Ha visszatér saját közösségéhez, Mi-identitása helyrebillen; saját kulturális közössége megerősíti Én-identitásának egyéni és személyes oldalát, Ilonából sosem lesz Ileana Kovács: inkább lesz belőle kisebbségét tudatosan vállaló ember. Ha marad a multikulturális közegű nagyvárosban, érvényesülést és társadalmi rangot keresve, belenyugszik abba, hogy elszakad megtartó magyar kulturális közegétől, csoportjától, akkor Én-identitása lassan

meginog, Mi-identitása elidegenedik, és a kulturálisan és társadalmilag meghatározó többségi csoport Mi-identitásának hatása alá kerül. Ezzel elindul az asszimiláció útján, és így csak személyazonosító és útlevelebe írható üres tényként, kulturális azonosságtudati tartalom nélkül valóban csak anyanyelve marad a magyar.

Ilona esetében az interkulturális kommunikáció a következőképpen alakul. A többi kisebbséghez tartozókkal az egyéni kommunikáció zavartalan, zavarok csak a többségi román szerepet megtestesítő lányokhoz való kommunikatív viszonyulásban jelentkeznek. A csoport szintjén működő kommunikáció már kifejezetten akadozó, hiszen a magyar *közösség* elég nehezen talál hangot a román közösséggel, és az akadályokat az állam állítja a kommunikáció útjába, mesterségesen. Ha ezek a mesterséges gátak nem lennének, talán a kommunikáció is működne, hiszen Ilona a lelke mélyén így gondolkodik: „mintha csak a ruha tenné különbözővé őket s az, hogy más törvények szerint formálják szóvá az emberi hangokat...De maga az ember, az anyag ugyanaz. [...] Ő nem bírja az ellentéteket, az örökös gyűlölködést, Hiszen a gyűlölet nem csak annak fáj, akit ér.” (128) Az azonos csoport tagjai viszont nagyon jól kommunikálnak egymással, ennek megtartó ereje van az egyének szintjén. A különböző kisebbségi csoportok zárt közösségeket alkotnak, szinte védőburkot nyújtva tagjaik számára. A társadalmi szintű kommunikáció Ilona esetében nem működik, és ez a működésképtelenség az állam formalizált kommunikációjával magyarázható, mely kihasználva törvényes monopóliumát, mesterségesen szít ellentétet a csoportok között. A román propaganda eszközei közé tartozik az hozzáállás, ahogyan a történelmet magyarázzák, és ez újabb kommunikációs gátakat állít a népcsoportok között. Ignác egy kolozsvári román asszony gyermekéhez intézett szavaiban (a gyermek a Mátyás-szobor felől érdeklődik) teszi világossá ezt a törekvést:

„– Az... ki, az a csúnya, nagy orrú bácsi a lovon, mami? – kérdezi a gyermek. – Az egy nagy román király szobra: Matei Corviné – oktatja az asszony a gyereket. - És azok a bácsik, akik zászlókat hajtogatnak előtte? Mondd, azok kicsodák? – Azok a leigázott magyarok – helyesbíti a történelmet a nő, aztán elrángatja a kisfiút.” (129)

Ilona lassan távolodik el magyar anyanyelvétől. Áldozata a román oktatási rendszernek, mely a magyar diákokat idegen nyelvű vizsgára kényszeríti. Túl nagy teher egy fiatal lány számára, hiszen ideje sincs arra, hogy kellő alaposággal elsajátítsa az új állam nyelvét. Ráadásul nem is multikulturális közegben töltötte gyermekkorát, magyar anyanyelvén kívül más nyelvvel még nem találkozott. Észre sem veszi, ahogyan kopik magyar szókinccse, ahogyan egyre nehezebben találja a szavakat. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy feladná anyanyelvét, ez sosem válik kérdésessé, de az idegen nyelv túlsúlya romboló hatással van az anyanyelvre. Nem beszélve arról, hogy az érvényesülés, az értelmiségi lét feltétele a román iskolai végzettség. A többnyelvű Kolozsváron ezekben az időkben már az angol nyelv is visszaszorult.

A városban ragadt Miss Percynek, az angol tanárnőnek sincs munkája: „Tanítványai nincsenek, Kolozsvárt ma senki nem tanul angolul. Aki tanulna, annak nincsen pénze, akinek pedig pénze van, az franciául tanul. Ma a rokon-nyelv a divat (9)”. A román impérium magyar diákja kettős szorításban van. A kisebbségi nyelvhasználat mesterséges visszaszorítása az adott nemzetiség identitás-hasadását eredményezi, hiszen nemzeti és kulturális identitás nem létezik anyanyelvhasználat nélkül. Ilona sokszor álmodozik, képzeletében hívja elő kulturális emlékezetét: „Budapest...Vajon milyen lehet Budapest? Meglátja-e valaha? [...] Milyen lehet Pesten, hogy ott mindenki magyarul beszélhet? Furcsa: a postán például bélyeget lehet kérni magyarul!” (218) A valóság viszont más gondolatokra is sarkallja: „Befogadának-e maguk közé a románok odaát? Kemény magyarkar, úgy csúfol Rebreșcu az iskolában. Vajon, hogy túrnének meg engem, ők is csúfolnának ott a menzán a mongol arccsontjaimmal?” (222) A manipulatív hamis tudat eszközei egyre nagyobb teret nyernek, és ha nem lép időben közbe az „ideológia kritika”, a kisebbség tagjai fokozatosan elveszítik kulturális identitásukat. Ilona érvényesülésének, úgy tűnik, egyetlen útja van, az a lehetőség, amit tanárnője fogalmaz meg neki: „Fogadj el tőlem egy kéretlen tanácsot, Kovács! A te helyzetemben az a legokosabb, ha egyetemre még és vinni akarsz valamire, hogy: azt mutassad, ami hasznos, azt csináld, amit muszáj, azt érezd és gondold, amit akarsz! Ha... doktor Covaciu leszel, azért még nem lesz neked abból semmi bajod.” (252) A látszólagos alkalmazkodás kulturális mimikrije során Kovács Ilona maga is átalakul, észre sem véve, hogy a gyarmatosító kultúra lassan megteszi hatását. Az ő esetében még nem valósul meg az „identitás-kolonizáció”, de felsejlik annak lehetősége.

Többségi, együtemű zéró identitásmenedzselés: Corina, Leticia és a Ventura nővérek – a regény fiatal román diáklányai. Van köztük erdélyi román, havasalföldi, moldvai. Többségi létük minden tudatával rendelkeznek, ott alázzák meg a régi magyar ház székely cselédjét, ahol tudják. Leticia így beszél a székely–magyar cselédhez: „Hová tette a sárcipőmet maga buta paraszt. Au, tu unuroaica tu! [...] Ez is egy finom hely, mondhatom, ilyen személyzet! (12).” Kovács Ilonát nem tekintik partnernek; leereszkedő stílusban éreztetik szellemi, anyagi, kulturális fölényüket; csak románul beszélnek vele; meg sem kísérelnek közelebb kerülni hozzá. Idős magyar házigazdáikat nem tisztelik, Kovács Ilonáról is lesújtó a véleményük: „Ingyenben van itt. Magyar,[...] Ezek a magyarok pártolják egymást, láthatod. Nem is rokonuk, csak idegen, de segítenek rajta, hogy tanulhasson. Olyan cselédféle...” (64) Nem jelenthető ki egyértelműen, hogy tudatos nemzeti identitással rendelkeznek. A regényben nem is hangsúlyos ez a kérdés, hiszen az életet a többségi lét oltalmában élvező román diáklányok számára nem létfontosságú, hogy nemzeti tudattal rendelkezzenek. Élnek az iskoláztatáshoz való jogukkal, kihasználják társadalmi lehetőségeiket, a pénzt, az oktatási lehetőségeket, a kolozsvári kultúra sokszínűségéből adódó érde-

kes életet. Felelőtlenek, nincs is társadalmi felelősségük, nem is érdekli őket a velük együtt élő más nemzetiségű diák élete, sorsa. Leticia, aki az orvosegyetem hallgatója, származásával büszkélkedik: „Leticia hát nemes. Mégpedig magyar nemessége van. – Papa az egyesülés előtt is jelentős közéleti pozíciót töltött be, ugyebár – szokta Leticia mondogatni. Beszél is Leticia folyékonyan magyarul, bár nem szívesen. Barbár nyelv – mondja. – Ázsiai. Ah a latin nyelvek, az más! Come la dolce lingua italiana, et la langue française surtout, La France! Incomparabil! (14).” Az erdélyi román diáklány sok tekintetben jobban érti a kolozsvári soknemzetiségi kérdéskört, hiszen Erdélyben szocializálódott, románok, magyarok, szászok között. Székely–magyar lakótársával, Ilonával néha még beszélget is (modora és stílusa más kérdés), próbálja megmagyarázni neki, hogy miért jogos a románság térnyerése minden téren. Nagyapja képviselő volt a magyar parlamentben, úri románnak tartja magát: „Mi régi, erdélyi, úri románok, mi más légkör vagyunk. Én megértem a magyarokat is, ámbár mégiscsak az a helyzet, hogy az uralkodó faj mi vagyunk.” (76) Ők is, mint a székely Kovács Ilona, a kolozsvári letűnt arisztokrata hölgyek házában laknak. Az erdélyi román lány a multikulturális közeget egész sajtáságosan értelmezi: „Szegényszagú hely ez nekem [...]. Ezek az öreg spisz nénik viszont – hogyan mondjam csak? A papa megbízik ebben az öreg magyarokban [...]. A papa azt mondja, ezek a kolozsvári autuchtonok, ezek garantált úri környezet [...]. A papa persze régi metód szerint csinálja az életet, máig érzik rajta a múlt század, a magyar szupremácia.” (14). Felsőbbrendűen élnek fiatal diákeveiket, hogy feltehetően majd később a román nemzet értelmiségi rétegét alkossák, akik nem akarnak tudni a kisebbségi kérdés nyomasztó problémáiról. Nincs szükségük identitásválság-menedzselési stratégiára, hiszen a román állam megoldja a kérdést helyettük. Ők, egyelőre öntudatlanul, de a többi kisebbség „identitás-kolonizációjának” sikeres támogatói.

A jelen identitás-kihívás előli visszazárkózás a kulturális emlékezet múltjába: Lenka és Minka néni, Nándor bácsi – az elszegényedett, lecsúszott kolozsvári magyar arisztokrácia képviselői. Mindhárman korosak, nehéz és méltatlan anyagi körülmények között, a valamikor családjuk által létrehozott alapítvány kegyelemkenyerén élnek. Valamikor Kolozsvár első lányai voltak: „bizony a miénk volt egyszer az egész Bartha Miklós-utca, meg a fürdő utca. Tíz gyönyörű kertes villa a Szamosárok partján (6).” Saját tulajdonú polgári lakásuk szobáit fiatal diákoknak adják ki, a román diáklányok fizetnek a szállásért, ellátásért. Székely–magyar cselédjük próbálja szinten tartani az elszegényedett „úrnők” háztartását, eladogatva a még megmaradt értékeket. A néniket nem az új román világ erőszakos társadalmi és kulturális térnyerése zavarja, hanem a letűnt magyar idők hiánya. Magyar nemzeti öntudatuk abban nyilvánul meg, hogy hosszasan mesélik egymásnak és környezetüknek egykori fényes körülményeiket, pénzüket és társadalmi rangjukat. Fel sem fogják a kisebbségi lét nyomorát, kulturális emlékezetük csak a néhai csillogó bálók

emlékét őrzi. Nándor bácsi ezen néhai világ megkopott lovagja, aki rezzenéstele-nül nézi Kolozsvár magyar kulturális életének szétesését, és a felelőtlenség, mely a társadalmi problémákhoz való viszonyulását egész életében jellemezte, változatlan. Esetükben a kulturális emlékezet menekülés az interkulturális jelen, a kisebbség számára traumatizáló hegemonikus kulturális nyomás elől. Ebben a helyzetben az identitásválság-menedzselés stratégiája, hogy nincs menedzselés (zéró-identitás). Ők a jelen struccai, akik a múlt kulturális emlékezetének homokjába dugják a fejüket.

A törvény által előírt zéró-identitás menedzselés, az interkulturális menedzselési lehetőségektől megfosztott csoportidentitás: Engel Éva, Ember Magda, Hirsch Ilona – a regény zsidó diáklányai, akiket a román törvények értelmében eltávolítanak a magyar gimnáziumból. Az iskola magyar igazgatója megtörtén és mélységes szomorúsággal a következőképpen jelenti be a diákoknak az állam döntését: „Az egyre gyakrabban előforduló és egyre jobban elfajuló antiszemita tüntetések arra készítetnek, hogy a különben is pár nap alatt életbe lépő rendelet előtt már, – ez a rendelet ugyanis a magyar nyelvű felekezeti iskolákból az izraelita vallású tanulók eltávolítását kívánja, – búcsút vegyünk három nyolcadik osztályos növendékünkötől.” (40) A diáklányok sorsában megmutatkozik a romániai zsidóság elképzelhető jövője, minden szinten és minden téren diszkriminálják őket. Sajat, magyar osztálytársaik között is akad, aki az állami intézkedésekkel ért egyet: „Eh, a románoknak igazuk van. A zsidók nem magyarok. Kisebbség, mint mi. Állítsanak zsidó iskolát, vagy járjanak államiba.” (43) A diákok nagy része (Ilona, Buda-Hátszegi Margit és még sokan mások) azonban megdöbbenven veszik tudomásul a hírt, és példaértékűen kiállnak zsidó osztálytársaik mellett. A zsidóság a kisebbségi létben összetart, erős identitástudatuk, mélyen gyökerező kulturális emlékezetük, vallásuk megtartó erő a csoport szintjén. A magyar és szász diákok néma tiltakozással próbálkoznak a zsidó diákok eltávolítása ellen protestálni, természetesen eredmény nélkül. Szép példája annak, hogy a közös elnyomott sorsban élő kisebbségek hogyan tudják egymás helyzetét átérzeni, megélni. A zsidóság kisebbségi túlélése ékes bizonyítéka annak, hogy milyen erős megtartó ereje van a Mi-identitásnak.

Identitásválság-menedzselést nem igénylő kisebbségi, immunizált kulturális tudat: Buda-Hátszegi Margit grófkisasszony – a magyar arisztokrácia fiatal tagja, aki ugyan látja és érzékeli a körülötte történő eseményeket, de az arisztokrata „gőgjével” nem tesz semmit ellene. Tulajdonképpen fiatalabb megtestesítője annak az uralkodórétnek, melynek nemzeti öntudata erős ugyan a magyarság vállalása szintjén, de nem társul megfelelő társadalmi felelősséggel (a kulturális felsőbbrendűség immúnis tudata). Gimnáziumi tanulmányait nem veszi komolyan, hiszen tudja, hogy kapcsolatai, családja révén még működnek (az egyre inkább csökkenő) érvényesülési lehetőségei. Szinte kigúnyolja az iskola elvárásait: „Úgy viselkedem, öregem, mint

az egy nyilvános iskolába járó kisleányhoz illik. [...] Fogadtam vele, hogy év végéig kifogástalan középosztályá válok.” (93) Kulturális emlékezete erős gyökerű, és ez meg is óvja az erőszakos asszimilációtól. Hosszú évek múlva is emlegetik osztálytársai különös viselkedése miatt: „Emlékeztek Hátszegire? [...] Emlékeztek-e, amikor történelem órán azt mondta Suciunak, hogy ő nem köteles olyasmit megtanulni, ami sérti az önérzetét? Az ő ősei – kikéri magának – bármit mond is a román tankönyv, nem voltak alacsony termetű, karikalábú, nyershús-zabáló ázsiai hordák s azt se volt hajlandó elhinni, hogy mikor őseink bejöttek, a románok már itt lettek volna.” (192) Értelmes kommunikációra sem társaival, sem a csoporttal nem képes, hiszen évszázadok alatt atavisztikus társadalmi és kulturális felsőbbrendűség-tudatot „gyűjtött magába”, rosszul értelmezett társadalmi sztereotípiá dolgozik benne. Nem veszi komolyan a megváltozott világot, lovon jár iskolába, és az ebből adódó problémái (megírják a helyi újságban) sem keserítik el: „A román újságok? Az bagatell, öregem. A feltűnést hajhászó magyar diák-grófkisasszony [...] Hajhássza a fene. Az ember nem tehet róla, hogy bármit csinál, az a plebsnek feltűnik. Különben Pál gróf majd intézkedik. Fizet nekik valamit, aztán holnap megírják, hogy tévedés.” (96) Nincs identitásválságban, hiszen a mindennapi élet problémái távol maradnak tőle. Saját gondjait egyelőre megoldja az arisztokrácia egyre fogyatkozó pénze, jól működő kapcsolatai átsegítik kisebbségi problémáin. Nem létkérdés számára a román érettségi, hiszen külföldre utazva azt bárhol pótolhatja. Társadalmi és kulturális téren nem fenyegeti a „kulturális kolonizáció”, hiszen túlélési stratégiája az ország elhagyása.

A csoportmimikriben transzcendáló identitás-menedzselés: Graaf Kató – a szász kisebbség ugyancsak nehéz helyzetbe került diáklánya, aki legjobb tudása szerint szeretne helytállni az érettségi vizsgán. Módos, neves szász kereskedő családból származik, akiknek a kisebbségi lét nem újdonság. Megviseli őket az új helyzet, az impériumváltás más pályára kényszeríti őket, de megtalálják a fennmaradáshoz vezető utat. Kulturális mimikrijük rejtőző, óvják és féltik nemzeti és kulturális identitásukat, zárt közösséget alkotnak. Igen fejlett nemzeti öntudattal és kulturális emlékezettel rendelkeznek: „mert a Graaf-villa gazdái nem clujiak és nem kolozsváriak, ők úgy hívják magukat bent, a drótsövénykerítés szigorú rácsain túl, önmaguk között: mi uhrwohninger Klausenburgerek...” (84) Magas kereskedelmi érzéküket, nagy vagyonukat a csoport összetartó ereje is őrzi. Csoport- és társadalmi szinten nagyszerűen kommunikálnak a vezető román réteggel, sikerül megőrizniük társadalmi státuszukat. Nincsenek olyan kiszolgáltatott helyzetben, mint a pénztelen székely–magyarok. Erősen fejlett identitásválság-stratégiájuk van, a kompromisszumot úgy sikerül megvalósítaniuk, hogy közben nem sérül bennük a kisebbségi azonosságtudat. Kolozsváron nincs szász gimnázium, ezért a (magyar édesanyának köszönhetően) a magyar középiskolába járnak, de ezzel nem csorbul nemzeti iden-

titásuk. Tudatos és szervezett módon hajlanak a konszenzusra, kommunikációs konfliktusaik ebből adódóan elenyészőek, és ha vannak, akkor a csoport szintjén keresnek megoldást. Egyelőre nem fenyegeti őket a román állam részéről érkező tudatos „identitás-kolonizáció”.

A regényben a kommunikációs szinteken megjelenő konfliktusok ereje, konszenzusra nehezen hajló természete annak függvénye, hogy mennyire erősek a korábban rögzült sztereotípiák. Az is meghatározza az interkulturális kommunikációt, hogy a közösségi, vagyis a Mi-identitás mennyire erős a különböző szinteken. Minél erősebb a Mi-identitás, annál eredményesebben kommunikál csoport a csoporttal, és a konfliktus ereje a megfelelő (nem identitásfeladó) konszenzussal tompítható. Ha nagyon erős a Mi-identitás és a nemzeti öntudat, az megnehezíti a kommunikációs folyamatot, hiszen a konszenzus ilyenkor nem nyerhet teret. Tehát az interkulturális kommunikáció akkor működhet sikeresen, ha az egyén Én-identitásának egyéni és személyes oldala (melyek Assmann szerint szociogének és kulturálisan meghatározottak) úgy fejlődik, hogy fejlődése során állandó, egyenrangú kulturális kapcsolatban van a más kultúrájú kommunikációs ágenssel.

Amint azt Rosengren állítja, a konfliktus és a konszenzus minden társadalom velejárója és mozgatórugója. Multikulturális közegben, erőszakos kulturális nyomás alatt a kommunikációs felek képtelenek konfliktusmentesen kommunikálni. A konfliktus vállalása társadalmihelyzet-függő. Nem mindegy, hogy kisebbségként vagy a többségi, uralkodó csoport tagjaként vállalja az egyén a konfliktust. Az egyén szintjén vállalt konfliktus konfrontációt eredményez, mely kizárja az egészséges konszenzus lehetőségét. A konfliktus nem vállalása viszont olyan identitásválságmenedzselési stratégiákat követel, melyek könnyen teljes identitásfeladáshoz vezetnek, vagyis bekövetkezhet az asszimiláció. A csoport szintjén vállalt konfliktus nagyobb lehetőség a csoportot alkotó egyének számára ahhoz, hogy vállalván azt, egészséges konszenzusra törekedjenek, miközben nem sérül az egyén Én-identitása és a Mi-identitás. Kisebbségi létben a csoport megtartó ereje, jól megválasztott válságmenedzselési stratégiája nem vezethet nemzeti és kulturális elidegenedéshez.

Bhabha szerint a nyelv homogenizálására vagy lezárására irányuló kísérletek eleve bukásra vannak ítélve, tehát egy rasszista sztereotípiának vagy rögzített diskurzusnak nem lehet eredménye. Jelen irodalmi példánkban nem azzal a jelenséggel találkozunk, mely a csángók keverék nyelvére jellemző, és ellentmond Bhabha megállapításának. Egy erőszakos, rögzített kulturális diskurzusnak igenis lehetnek asszimilációs eredményei, hiszen Kovács Ilona és sorstársai esetében nem a magyar nyelv homogenizálására irányul a román állam figyelme, hanem arra, hogy a kisebbségi anyanyelv fokozatos kiszorítása, a kulturális emlékezet tudatos gyengítése nyelvi, nemzeti és kulturális asszimilációhoz vezessen. A nyelvi azonosságtudat nem tartóztathat fel olyan állami gépezetet, mely elnyomja az anyanyelv használa-

tának természetes tereit, közegeit, belekényszeríti a kisebbségeket a többségi nyelv használatába. Így aztán az anyanyelv használata lassan, de biztosan visszaszorul, és identitáshasadáshoz vezet. Elvégre az identitásadó kulturális emlékezet legfőbb tárháza a nyelv. A nyelv visszaszorításával, vagyis a kulturális emlékezés tárhelyének fokozatos lelakolásával, a román állami diskurzus, hatalmi nyomással és hamistudat-gerjesztéssel kiszámítottan és szisztematikusan megteremtette a magyar kisebbség számára azt a hátrányos helyzetet az interkulturális kommunikációban, mely törvényszerűen sodorta az identitásfeladókat a kulturális gyarmati sorba, a gyarmatosított identitásba.

Felhasznált irodalom

- Ignác Rózsa (1990). *Anyanyelve magyar*. [Budapest], Kelenföld – Püski Kiadó, 1990.
- Kántor Lajos (1999). *Ignác Rózsa helyrajzai és az irodalomtörténet-írás*. In: *Kortárs*, 43. évf., 12. sz., 1999 <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00031/kantor.htm> [2013. július 15.]
- Kárász József (1937). Ignác Rózsa: *Anyanyelve magyar*. <http://katalogus.nlvk.hu/html/visz/index.php?cikk=teljes&id=23> [2013. július 10.]
- Ligeti Ernő (1942). *Eszménykeresések az erdélyi magyar irodalomban*. In: *A Tizenegyek: egy / antológia / elő / és / utóélete*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003., 168–171.

Elméleti háttér:

- Assmann, Jan (2004). *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2004.
- Bhabha, Homi K. (1998). *The location of culture*. Routledge, New York, 1998.
- Rosengren, Karl Erik (2000). *Communication: an introduction*. London, SAGE, 2000.

A tanulmány szűkebb irodalmi tartalommal, elméleti háttérkifejtéssel, *A kulturális emlékezet mint identitásmegejtartó erő a trianoni Traumát követő erdélyi irodalomban (Ignác Rózsa példájával)* címmel megjelent A könyvtártörténettől a jövő internetéig: tanulmányok a 70 éves Bényei Miklós köszöntésére / szerk. Boda István. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2013. kötetben.

Bognár Stefánia

TÖRMELÉKEK

1.

A sötétség kockákból áll,
amik kiürültek.
A helyüket elfoglalták
a megbántott lelkek.

2.

Szép szavaim a kukában
minap beszélgettek.
Egyik azt mondta: – Ma engem
csúnyán felültettek...

3.

Napsugáron lovagolni
ki nem akart volna?
Ám a sok úrszemét között
lova elbotolna...

4.

Lélegzünk és táplálkozunk,
másképp nincsen élet.
Amit beszívunk, megeszünk,
az vet neki végét.

5.

Minden folyó titokzatos,
amíg víz van benne.
Ha kiszáradna a medre,
már nem folyó lenne.

6.

A műköröm esemesez,
elmélyülten alkot,
s jól bírja még a telefon
a sok okos arcot.

7.

Mi a test? Mi a test?
Táplálék-bemenet,
meg salak-kimenet
között egy égi üzenet.

8.

Tudni kéne, hogy a krumpli
jajdul-e a hámozáskor,
s amiről hallgat a csirke
forró kopasztáskor...

9.

Az ember csak álmodozik:
a kék szárnyú lepkék
egy vasárnap, viasz nélkül
a mennybe emelnék.

10.

Az élet elfolyt mellettem
kis bűvópatakként.
Rápillantva megrettentem:
ha szép, nem nekem szép.

Molnár Vilmos

Egy barboncás születése¹

A műszaki fejlődés és a kereskedelem törvényszerűségeinek misztikus összjátéka folytán úgy alakult, hogy az ezernyolcszázkilencvenes évek végén a bicikli ára lement az addigi ár negyedére. Akkoriban váltottak át a bicikligyarak tömör gumiabroncs helyett a felfújható gumitömlő alkalmazására, ami rendkívüli módon hozzájárult a kerékpár elterjedéséhez, ettől meg jóval olcsóbb lett az ára. A kerékpár már nem számított úri huncutságnak, vékonyabb bukszával is hozzá lehetett jutni. Volt valaki, akinek ez álmai beteljesülését jelentette.

Konsza Jakab, majdani szellebélelt politikus és sima nyelvű országgyűlési képviselő, de egyelőre még végzős gimnazista diák, az iskola önképzőkörében parádés díszbeszédék és köszöntők írója, már gyerekkora óta buzgón látogatta a városkában időről időre megforduló cirkuszok előadásait. A biciklis számok voltak a kedvencei. Megbűvölten figyelte az egy- és kétkerekű szerkentyűkön egyensúlyozó artistákat, a bravúrosan végrehajtott nyaktörő figurákat. Kisgyerekként maga is arról álmodozott, hogy felnőttként kerékpáros cirkuszi művész lesz belőle, ott tündérkedik majd két keréken a porondon, és szédületes mutatványokkal kápráztatja el a szájátva bámuló népet.

Végzős gimnazista diákként ugyan már nem vágyott cirkuszban fellépni, de továbbra is álmai netovábbja maradt kerékpáron száguldozva járni be a városka környékét, élő reklámjaként a modern időknek. Szélvészként suhanni el az emberek orra előtt, akár holmi garabonciás diák, vagy ahogy a környező falvakban mondják: barboncás, akinek nyomában mindig ott jár a vihar. Két ezüstösen villogó keréken elnyilamodni valamelyik félreeső falucska főutcáján a nagy szemeket meresztő falusiak között, akik még nem láttak ilyent. Hadd ámuljanak a népek! Még az is eszébe jutott, hogy szereti a tejet, az pedig köztudottan a garabonciások kedvelt itala.

Valamennyi félretett pénze volt már Jakabnak, ehhez járult még némi rokon segítség (jól jött itt a meggyőző szónoki tehetség), és hamarosan megvették a biciklit. Fényesre lakkozva, ezüstösen csillogó küllőkkel olyan szép volt, hogy Jakab jódarabig nem is mert felülni rá, csak nézegette, s időnként egy puha ronggyal letörölte róla a nem létező port. Végül mégis rá kellett szánja magát a nyeregbeszállásra, mivel hátra volt még a biciklizés tudományának elsajátítása, a *hogyanabúsbaniskellcsinálni* kitapasztalása.

Napról napra egyre több lelkes iskolatárs és szomszéd verődött össze délutánon-

¹ Gárdonyi Géza *Barboncás* című novellájának parafrázisa

ként, amikor Jakab kitolta kerékpárját az utcára, és felült rá. Egyszerre öt irányból is adták a tanácsot (– Nem így, hanem úgy! – Nem úgy, hanem így!), hogy szó szerint gördülékenyen menjenek a dolgok, s a sok tanács között természetesen nem akadt két egyforma. Jakab próbált hallgatni valamennyi jótanácsra, úgylehet, ez volt az oka, hogy egy hét után sem tudott még biciklizni. Ha felült a nyeregbe, mindig esés lett a vége. Csupa kék meg zöld folt tarkította kezét-lábát, de még mindig nem tanult meg bánni az ördögös masinával. Már az utcaseprők is úgy időzítették munkájukat, hogy látótávolságban seperjenek, amikor Jakab megkezdi szabadfogású birkózását a biciklivel. Valamikor nem efféle népszerűségről álmodzott.

Így aztán legközelebb lopva, mellékutcákon kerülgetve kitolta betöretlen fémtálcát a városkából. Az üres országúton kiválasztott egy enyhe lejtésű szakaszt, hogy egyelőre ne kelljen pedáloznia, csak a kormányzásra összpontosíthatson, és egyedül folytatta kísérleteit. Így már lényegesen könnyebben ment a dolog, maga is meglepődött, milyen hamar kezd beletanulni a biciklizés furfangjába. Egyre hosszabb távokat gurult, az esések is kimaradoztak. Egy idő múlva talán ez bátorította fel, hogy a lejtős úton most már a pedálok segítségét is igénybe vegye, hadd legyen immár kicsit száguldás íze a dolognak. De a száguldással együtt jelentkezett az útszéli árok is.

A bicikli Jakab elvárásai szerint túl gyorsan közeledett az árok felé, holott ő nem is arra kívánta venni az irányt, főleg nem ekkora sebességgel. De ez a miskulancia az ülepe alatt mintha önálló életre kelt volna, sehogy sem akart engedelmeskedni, így aztán amikor már-már befordultak volna az országút árkába, hirtelen balra rántotta a kormányt. Parádés esés lett az eredmény, Jakab nagyot nyekkenve kiterült az úton, a kerékpár csengője pedig, miközben az ármányos gépezet átbucskázott rajta, vidáman és gúnyosan csilingelt.

Ilyen esések alkalmával az ember érthetően magányra vágyik, bármiféle társaság jelenléte csak zavarná a történetek utáni méla magába szállást, a világ hiábavalóságán való merengést, meg persze a sajtó könyökek és térdek babusgató simogatását. Az elsziszegett szalonképtelen szavak sem közönség számára hangzanak el ilyenkor. Jakabot csak az vigasztalta, hogy nincs szemtanú.

– Azt a leborult szivarvégit, tyű, a nemjóját! – hallatszott ekkor az egyik útszéli akácfa mellől. – Mán rossz néven ne vegye fiatalúr, de ha mondhatom így: egyszer jól ellepcsent! Mint egy földhöz vert kecskebéka! Hű, a mindenségit, ekkora hasraesést mán nem is tudom, mikor láttam vót utoljára!

Az akácfa mellett egy botjára támaszkodó ősz hajú öreg állt fülig érő szájjal, láthatólag élvezve a váratlanul jött ingyencirkuszt. Egy sovány tehénke legelészett odébb az árokparton. Jakab elvörösödött, de inkább a mérge, mint a szégyen miatt. Hát már egy rongyos paraszt is kinevetheti, gúnyolódhat vele? Lassan feltá-

pászkodott, leporolta magát, s nemtörődöm arcot vágva kimérten válaszolt az öregnek:

– Miről beszél öregapám, nem lát a két szemétől? Én mindig így szoktam le szállni a bicikliről. – Jónak látta még pár idegen szóval is megtámogatni kijelentését, a tudományos terminológia mindig hat az ilyen elmaradott falusiakra: – Az orvosom kommandálta, hogy így szálljak le, tudja, a kondícióm tréningben tartása végett. Tudományos metódus, ha ugyan érti, hogy az mi.

– Értem én, kérem, hogyan érteném – bólogatott buzgón az öreg –, erősen felvilágosultak vagyunk mink errefelé. Még a keresztet is tudományos alapon vetjük a templomban. Abbiza jóféle orvos lehet, aki magának ezt a kúrát kommandálta. – Unhatta magát az öreg, mert látható élvezettel folytatta orvosi kérdésben a diskúciót. Hüvelykujjával a háta mögé bökött, ahol egy dombhajlat mögöl egy templomocska tornya kandikált ki, és mint aki nagy titkot árul el, úgy közölte Jakabbal: – Itt a mi falunkban is működik egy efféle gyógyzóban igen járatos személy. Szombat esténként szokott kezeléseket adni a korcsomában, meg a szüreti bálók alkalmával is sokakat gyógyítgat. Ha megiszik pár icce bort, éppen úgy vágja földhöz a körülötte lévőket, ahogy a fiatalúr az imént eltaknyolt az úton. No, de ritka is a mi falunkban a beteg ember, erősen tréningben van mindenki! – Hamiskásan Jakabra hunyorított, majd szemével a porban heverő bicikli felé intve hozzátette: – Ha a fiatalúrnak ezt a gyógyzódot írták elő, ne vesződjék ilyen nyavalyás szerkentyűvel, hanem szombat esténként látogasson el a falunkba. Ott a korcsomában ez a mi doktorunk olyan kezelésben részesíti, hogy nem lesz rá egy szó panasa sem!

Jakab erre már nem válaszolt, némán hátat fordított az öregnek, és kicsit bicegve tolni kezdte a kerékpárját vissza a városba. Ekkor döntötte el véglegesen, hogy mihelyt rendesebben megtanult biciklizni, egy vihart ígérő napon tényleg megcsinálja azt a garabonciás-figurát, mégpedig pont itt, ennek az öregnek a falujában. Hadd riadozzon kicsit ez az erősen tréningben lévő társaság! De akadnak neki egyéb ötletei is, miazhogy! Éjnek évadján foszforos festékekkel bekent bicikliküllökkel és fényesre állított biciklilámpával ide-oda kanyarogni a sírhelyek között a falu temetőjében – csak egyik ezek közül. A barboncás után mindjárt hadd szokjanak a lidércekhez ezek a keresztet is tudományosan vető népek!

És ekkor fogant meg Jakab fejében az az elgondolás is, hogy érettségi után beiratkozik a jogra, s idővel majd politikai pályára lép. Azon a pályán bicikli nélkül is lehet tündérkedni.

Németh István Péter

Velencei képeslapok

Goethétől

Ringat e sikkó gondola lágyan akárha a bölcsőnk
S mint a koporsónk, oly' gyász színű karcsu hajó.
Így igaz épp: utazunk gyerekágy és urna között csak,
Végig a Nagy Canalén visz derüs életutunk.

Eminescutól

Nincs muzsikád már, halott-szép Velence,
Te büszke város, kihunyt sok báli fény;
Falakon Hold hűl, nem ring a víz színén,
Minden márványpalotád merengne.

Ezer év óta szerelmedben hívén
Nem nyughat nagy Ókeánosz isten se,
Verdes szűk riókon – életed mentse,
Még jajjal járja kanáléid e vén.

A vízi város egy néma cinterem,
A kupolák Szent Márkus pora fölött
Éjfél kongatnak – riadsz meg hirtelen.

S mélyből jött Szibilla-jóslat is ott hörög,
Hullámolja percenként az őselem:
„Nincs ébredés, Gyermekek, az álmod örök.”

Nietzschetől

Messziből halk dal
Sodródott hídig a
Barnába hajló alkonyattal:
Csöppnyi arany széledt
A reszketeg víz tükörének.
Gondola, fény, muzsika –
Ittasan úsztak a sok palotaárnyba...

S vélük a lelkem, akárha
Szellőtől is a hárfa,
Egy itteni gondola-dalba fogott,
Ujjongva kezdte játszani.
Halotta vajon valaki?

Traktól

Szobában éji csönd. Egy
Magányos fogna dalba, de még
Sóhajától ezüst láng reszket
Csak a gyertyatartón;
Elvarázsló rózsafelhő.

A kőfalakon egy beröppenő
Légycsapattól is koromlóbb árnyak,
Szoborrá merevíti az arany nap
Fájdalma e semmibe nézőt,
Kinek nincs otthona.

A sötét ég tengere tükörsima,
Csillagát sodorta fekete ár,
Túl a Kanálén.
Gyermek, némán álmomba követsz
A lábadozók bágyadt mosolyával.

Brittingtől

Éppúgy úsznak elő, mint a koromszinű
Hattyúk: gondola-raj és evezőseik.
Mint új bolti ezüst szardiniás doboz –
Csillog a csónakorr.

Vérző város, amíg izzol aranyban, a
Festett címered is e vörös alkonyat.
Gyors rákhad menekül vissza a korhadott
Vén cölöpökbe már.

Aldo Palazzeschitől

Égboltkék akvamarin
kékes zöld berill
zöld krizolit halovány
sárgás árnyalattal
rőt és rózsaszín spinell
malachit lazur vérvörös jáspis
karneol jácint macskaszem
heliotrop gyémánt koráll
opálos borszín és a vörösből
még egy kis kalcedon
riktító rubinpiros
fekete ónix pettyes opál
korund krizodrázsz
igen
élénk gránát
ametiszt topáz smaragd rubin
türkiz zafír
és tömör aranyon állnak a kupolák
a gyöngyház-föllegek között is
arany arany arany arany

és tőlem...

Csak ámultam a szűk sikátorokat róva,
Léptem, mindenik, emlék a fundamentáig,
Hova beállt a Szent Mihály szigetére vagy
Muránóba induló nagy tengerjáró s kicsiny
Hajócska. Mi minden mellett nem haladtam el? ó,
Rőt campanille, rózsaszín Dózse-palota,
Kékarany óratorony, sós szagu zöld riók.
Hidakban Isztria mészköve. Ólomtetők, rézkupolák.
Zárva talált templomajtók s tárlatok előtt
Erkélyek árnyán – hogy kerengek azóta is e dunántúli
Kisváros Malom-tava körül, hol húsz esztendeje
Gyűlik a sok velencei reprodukció, s alig jut
Eszembe már, hogy sohse álltam vagy hevertem
A távoli vízi város még egyetlen lakószobájában sem,
Miben a falakra vagy a plafonra vetül a csatorna
Tükréből a fény; ügyvédek, fogorvosok fémtáblái
Alatt csak ballagtam komótosan, és alig akartak
Cipőmtől odébb ugrálni jóllakott galambok – – –
Holott egyik ablakba odaképzeltetek, üveg mögött
Ülve, huszadik század végi Madonnának,
Kinek ruharedői rendjét nem írja elő más
Mint a pihegő mell és a föl-fölhullámoló csípő.

Aniszi Kálmán

Minden jónak alapja a tiszta jellem

„Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb” – mondja Szophoklész. Nincs okunk kételkedni benne.

Márai Sándor Füves könyvében olvassuk: „Egy népes kávéház is van olyan érdekes, mint az Atlanti-óceán vagy a Szahara, vagy a Kárpátok fenyőerdői. Igen, egyetlen ember, mikor megmutatja lényét és elárulja titkát, érdekesebb, mint a Mont Blanc. Csodáld a természet végtelenségét, iparkodj összhangban élni jellemeddel és a természet erőivel, de ne szégyelld és ne is tagadd, hogy a legfenségebb természeti színjáték is meglepő gyorsan elveszti számodra igazi érdekességét és vonzerejét, ha nincs közvetlen köze általad ismert emberek sorsához.”

Az emberi mivolt legösszetettebb része, szegmense pedig jelleme. Egyenesen becserkészhetetlen. Kielégítően tán meg se határozható. Könnyebben üstökön ragadhatjuk, ha körülírva közelítjük meg lényegét. Ilyenformán: A jellem a lelki sajátosságok összessége, olyan belső erő, amely irányt szab a cselekvéseknek, meghatározza a viselkedést, magatartást. A jellem a személyiségnek a humánus irányába mutató fokmérője.

Csak erkölcsileg fejlett ember lehet igazán jellemes, illetve csak jellemes ember lehet erkölcsileg fejlett.

Aki jellemes, az nemes eszméktől fűtött, bensőjéből vezérelt, őszinte, bátor, állhatatos, nem váltogatja és nem adja fel elveit, nem alkuszik, fejlett igazságérzékű, megbízható, olyan teremtménye a Fennvalónak, akire, ha a szükség úgy hozza, akár az életedet is rábízhatod.

Az átlagot felülmúló, derekas viselkedésű, elveihez következetesen ragaszkodó, őszinte egyént szoktuk jellemesnek, igazi karakternek nevezni.

Az erős, férfias, igazi, kiforrott, római jellemről a tisztelet hangján beszélünk. De fenntartásokkal vagy elmarasztalóan szólunk a gyenge, ingadozó, megbízhatatlan, kiforratlan jellemről, és elítélően a jellemtelenről, akivel nem szívesen dolgoznánk együtt, még kevésbé mernénk kockázatosabb, veszélyesebb feladatokra vállalkozni vele. A szilárd, tiszta jellem az egyik legnagyobb emberi-erkölcsi tulajdonság, érték.

Anyagelvű világunkban anakronizmus ilyes dolgokkal bíbelődni - mondják leicsinylően a sikerorientáltak. Ne törődjünk velük! Mammon szolgálhata és az opportunizmus kiterjedt tenyészete mellett azért jut még hely azoknak is, akik merőben másképp ítélik meg a világot, főleg másmilyennek szeretnék látni az életet.

Tudjuk, hogyne tudnánk, hogy sokkal több a történelmi széljárásokhoz igazodó,

önös érdekektől hajtott, jobbító eszmékért, eszményekért lelkesülni képtelen és/vagy nem is akaró szélkakas, mint a bensőjéből vezérelt „idealista”. Mégis hinnünk kell, hogy a szárnyalni vágyók és szárnyaszegettek örök párharcában, időről-időre felülkerekedik az, ami értékesebb, emberibb, ami méltóságot sugárzó. Amint-hogy abban is bízunk kell, hogy az erkölcsi jó időnkénti sikere - amit vallunk, és fennen hirdetünk - sokkal inkább megelőlegezett bizalom, semmint gyermeki hiszékenység. Legalább résnyire mindig nyitva kell hagyni a reménység kapuját, különben... Különben nem igen marad más, mint az alkohol, a narkó, a stukker... S persze a hit!... Aki őszintén hisz, az minden akadályt, nehézséget legyőz.

„Az életet nem az dönti el, ami az embert kívülről érinti” – írja Hamvas Béla. – „Az élet az elhatározáson múlik... a belső aktivitáson... Az emberi lét nem jelenségekből, hanem elhatározásokból áll... Ma még sokan hiszik, hogy a hősből a látvány, a színpadi meghatározó és elragadó szerep a legfontosabb. Nem. A hősből egyedül a megvalósuló álm és eszmény a fontos.”

Jellemről, jellemességről nem beszélhetünk úgy, hogy szót ne ejtenénk a felelősségről. Honnan a felelősségérzet, -tudat az emberben? Honnan is származna máshonnan, mint abból, hogy a jellemes ember önelemző. Az egyetemes értékrend viszonyrendszerében újra és újra megvizsgálja a maga és mások tetteit, szándékait, gondolatait, magatartását, s ha kell, felülvizsgálja előző döntéseit.

Aki erős jellemű, sem nem csüggeteg, sem nem hurráoptimista, hanem józan, a realizmus híve.

A jellemes ember habitusa, magatartása mérce, eligazító pont, amihez viszonyítva egyaránt megítélhetjük a saját magunk és mások gondolkodásának, szándékainak, tetteinek minőségét, értékét, értéktelenségét, veszélyességét vagy káros jellegét.

Képzljünk el egy csupa jellemtelenekből álló kisebb bandát vagy nagyobb csoportot. Működőképes lehet-e egy ilyen képződmény? Amíg az érzékazonosság összetartja őket, igen. Csakhogy az elvtelenek, enyveskezők között csupáncsak a maga hasznát leső csakhamar „munkanélkülivé” válik vagy „lebénul”, az alkalmi rendszer pedig összeomlik.

A társadalmak életében mindig voltak és mindenha lesznek is olyan mocskos, alávaló, aljas szándékok, célok által motivált társaságok, szövetségek, egyesületek, pártok, amelyek a komolyabb haszon- és/vagy pozíciószerezés reményében mások tönkretételére összpontosítottak, utaznak. Az ilyen üzemeket azonban - hála a társadalom öntisztító képességének - előbb-utóbb lefűlelik, az értelmi szerzőket és végrehajtókat pedig hamarabb vagy később, kiiktatják a rendszerből.

Úgy tűnik, hogy a népek, nemzetek életében időről-időre végbe kell, hogy menjenek bizonyos öntisztító aktusok, mert az immoralitás módfeletti elburjánzása, kiterjedt tenyészetere erősen gátolja, sőt megakadályozhatja a közösségek zavar-

talán működését, megmételtyezi az amúgy is ezer veszélynek kitett társadalmi együttélést.

Az érvényes jogrend mellett a társadalom viszonylagos erkölcsi tisztaságának, a humánus és méltóság szinonimájaként értelmezett haladásnak egyik, ha nem éppen legfőbb záloga a becsület, a tisztesség, az őszinteség, a jellemesség.

A jellem egyszerre tilt és sugall. Ne tedd ezt, ne tedd azt, mert törvénybe ütközik, jellemtelenségre vall! Íme, ezt és ezt cselekedd, ekként és ne máshogyan gondolkozz, érezz, viselkedj, hogy mások elfogadjanak és megbecsüljenek! Szabályoz és nevel, normatív és formatív funkciót tölts be egyszerre. Példaértékénél fogva alakít, gyarapít, nemesít.

És az embernek van egy érdekes szokása: utánoz. Szerencsére nemcsak a rossz, a jót is lekopírozza és megpróbálja tovább fejleszteni magában. Az utánzás pedig nagyon hangsúlyosan van jelen abban az életkorban, amikor a jellem legintenzívebben alakul, fejlődik: a gyermek- és ifjúévekben.

Nagy szükség is van rá, hisz az emberiség erkölcsiek tekintetében igencsak lemaradt, erősen kullog a gazdasági, még inkább a műszaki fejlődés mögött. Valószínű, hogy ez a fáziseltolódás mindig is létezett a történelemben, de egy ideje sokkal észrevehetőbb, szembeütőbb, nyilvánvaló. Ami nem annyira azt jelenti, hogy ma sokkal kevésbé erkölcsösek lennénk, mint amilyenek eleink voltak, hanem inkább azt, hogy napjainkra bizonyossá lett, hogy a kellemesebbé vált (műszakilag fejlettebb, gazdagabb) külső élet csak akkor és csakis az által lesz humánusabb, méltóbb az emberhez, ha ki-ki erkölcsileg is lép egy-egy fokot fölfele azon a bizonyos grádicson.

Nevezék bárhogy, illessék bármilyen jelzővel, emberibb világot csak egészséges gondolkodású, tiszta érzésvilágú, becsületes emberekkel lehet létrehozni. Csakhogy, sajnos, szép és igaz eszméket is lehet - legalábbis ideig-óráig - rossz célok szolgálatába állítani. Ezt a lehetőséget használták ki például az „új világ” farizeus-ideológusai, akik saját politikai céljaik, személyes hatalmuk megszilárdítása, illetve nagyhatalmi törekvéseik érvényesítése érdekében - anno - kitalálták és megkomponálták a felsőbb rendűnek kikiáltott kommunista erkölcsi kódexet, ezt a tökéletesen működésképtelen „új tízparancsolatot”.

Vajon velünk született vagy szerzett tulajdonság-e a jellem? - tesszük fel gyakran a kérdést. Az egyik ember jellemesnek, a másik jellemtelennek születik-e?

Bizonyos készségekkel, hajlamokkal együtt születünk, ehhez nem fér kétség, ám ezek csupán lehetőségek. Hogy kiből mi lesz, milyenné serdül az egyik és mivé válik a másik emberpalánta, az döntően a ráhatástól, a neveléstől, a körülményektől, a környezettől függ.

Goethe szerint a tehetség magányban, a jellem közösségben fejlődik. Milyen igaz!

Helvétius alkalmasint eltúlozta egy kicsit, amikor azt állította, hogy az ember a körülmények terméke. Valóban azok lennének, a körülmények produktumai, gyermekei? Nos, lehet, ugyan ebben a kijelentésben némi túlzás, de mégse jár meszsze az igazságtól. Mert bár a gyermek nem nulláról indul, agya nem tabula rasa (Locke), világra jöttekor, igenis, magával hoz bizonyos készségeket, lehetőségeket, viszont a környezetnek, a körülményeknek komoly, némelykor meghatározó szerepük van, illetve lehet a képességek kibontakozásában, a személyiség alakulásában, fejlődésében, illetve azok elakadásában, megcsökésében. Ha Apáczait Geleji Katona István erdélyi püspök, református egyházi író a neki odaitélt ösztöndíjjal nem segítette volna hozzá, hogy holland egyetemeken kamatoztassa kiváló képességeit, a szép reményű szegény sorú falusi gyermekből aligha lett volna korának legnagyobb erdélyi tudósa, gondolkodója, pedagógusa.

Bizonyos, hogy a mai magyar társadalom a maga mindenre kiterjedő vadkapitalista viszonyaival nem egy nagyra hivatott ifjút fog agyagba döngölni, ha az állam, a szakintézmények és jótét lelkek idejekorán meg nem találják az arra érdemesek felkarolásának anyagi módozatait. Bizony a körülmények nagyon is beleszólnak életünk alakulásába! A dúsgazdag bugyuta csemetéjéből sohasem lesz zseni, képezék bár a legragyogóbb körülmények között, viszont aki szegényben ott vibrál az isteni szikra, de önerőből képtelen a tudás, művelődés grádicsain fennebb hágni, az állam, a szakintézmények nagy bünt követnek el, ha a ragyogó ígéretet veszni hagyják.

A jellem az erkölcsiséggel, a belső erkölcsi érzékekkel egyszerre, fokozatosan alakul ki és azokkal együtt fejlődik. És éppen úgy, mint a jóság, a felebaráti szeretet, a tisztesség, az őszinteség, a becsület, a bajtársiasság, az igazságszeretet, a szolidaritás... átadható, terjeszthető.

Ezt, nyilván, nem mindenki gondolta így az idők folyamán. Harmadfélezer esztendővel ezelőtt Platón még úgy vélte, mindegyik nagy társadalmi képződménynek, rendnek megvan a maga jellegzetes karakterjegye, tulajdonsága, ami csak őrá jellemző, azokat mások nem bírhatják. Szerinte az államvezetőket alapvetően a bölcsesség, a katonákat a bátorság, a tömeget pedig a mértékletesség jellemzi.

Arisztotelész nem osztotta mestere véleményét. Ő azt vallotta, hogy gyakorlással az erények fejleszthetők és terjeszthetők. Bárcsak megfogadnók bölcs szavait – mert örök-igazságot mondott ki.

Eszerint jó, becsületes, tisztességes, jellemes ember az, aki nemcsak tudja, mi a jóság, a becsület, a tisztesség, a jellemesség, hanem gyakorolja is ezeket az erényeket. „Hidd el nekem – idézi Seneca Epikurost Luciliushoz írott 12. levelében –, nagyszerűbben hangzik beszéded a táborigyon és a durva köpenyben, mert így nemcsak mondd tanításaidat, hanem bizonyítod is.”

A jellem az erkölccsel együtt fejlődik és teljesedik ki. A káros hajlamokat, a csí-

rázó rossz tulajdonságokat elfojtani, elsorvasztani, a jókat izmosítani, pallérozni a család, az iskola, a munkahely, a legkülönbözőbb közösségek feladata, kötelessége. Az iskoláknak, a tanároknak nyilván nemcsak az (lenne) a dolguk, hogy új ismereteket közöljenek és sajátíttassanak el az atomizálódás és elidegenedés ezer veszélyének kitett mai és mindenkori ifjúsággal, hanem az is, hogy csiszolják, alakítsák, gazdagítsák személyiségüket, felvértezzék őket az egymás tiszteletén és megbecsülésén alapuló igaz-szép eszmékkel, hiteles belső értékekkel. Ezért nevezik oktatói-nevelői tevékenységnek a pedagógusok munkáját. Ami – idő és pénz híján? – jószerével csak az ismeretek közlésére szorítkozik.

A tanárok tényleg túlterheltek. De valamit mindenképp tenni kellene, mert annak, hogy a pedagógusok – önhibájukon kívül – félmunkát végeznek, maradékaink fogják meginni a levét. Változik-e a jellem? – kérdezzük magunktól tanácsalanel. Igen is, meg nem is. Nem változik abban az értelemben, hogy a jellemes ember kitart elvei mellett, meggyőződésén nem változtat párt- vagy egyéb önös érdekektől indítva. Ám mivel a jellem csoportérdekekhez is fűződik, ha azokban menet közben változások állnak be, a csoporthoz tartozónak a felfogása, jellege is módosulhat valamelyest. Az újabb és újabb felismerések, a több tudás és tapasztalat szintén módosíthatják a karaktert. Sajnos, nem mindig jó irányba.

Tetteink időnként más-másféle szokás- és értékrendszerű közösségek erkölcsi megítélései alá vettetnek. S bizony megeshet, hogy ugyanazt a cselekedetet az egyik fél jellemesnek, a másik jellemtelennek ítéli.

Az arisztokrata szemében a királygyilkos a legelvetemültebb bűnöző, a proletáriában a legdicsőbb hős. Egyik politikai párt, érdekcsoport, közös érdekeken alapuló országcsoport... egy és ugyanazon tettéért, szándékáért, törekvéséért ugyanazt a személyt vagy csoportot terroristának, a másik fél pedig szabadságharcos(ok)nak, hősnek tekint. Az egyik porba rántja, mélyen elítéli, a másik az erkölcsi-emberi felmagasztalás, dicsőség piedesztáljára emeli. Hol hát az igazság, kinek van igaza? Ki mondja meg, hogy aljas gyilkos vagy bátor patrióta-e az elkövető? Terrorista-e vagy szabadságharcos a titkon, lopva támadó elszánt magános vagy kis csapat? Korrekt értékelést, hiteles minősítést a (töbnyire erőfölényben lévő) sértettől ne kérj, mert nem kaphatsz. A tömeg se ítél egyértelműen.

A józan mérlegelő szerint azt, hogy egy tett, szándék a maga objektívitasában micsoda, vagyis hogy minek mi a minősége, mindig az dönti el, hogy a szóban forgó cselekedet a humánium (emberiesség, igazság, igazságosság, haladás) jegyében áll-e, annak a szolgálatában van-e vagy sem. Ha igen, akkor harsoghatja bárhogy a propaganda a maga „igazát”, a tény tény marad, a körülmények, az erőviszonyok megváltozásával pedig a minősítés is - menet közben, idővel - módosul, felszínre kerül, győzelemre jut az igazság.

Ellenben ha kiderül, hogy a tettet aljas szándék motiválta, a tettetést semmi sem

mentheti. Igaz, hogy az ilyesmire legtöbbször utólag derül fény, de ennél biztosabb „döntőbíró” ebben a kérdésben még nem találtak ki a história. (A Romanovok legyilkoltatásával elkövetett gazzettéért nincs az a hatalom, amely Lenint valaha is felmenthetné!)

Anna Karenina végzete meggyőzően bizonyítja, mennyire igazságtalan, sőt gyilkos erejű is lehet valamely idejétmúlt konvenciórendszerhez való feltétlen ragaszkodás. Anna csak úgy őrizhette meg jellemtisztaságát, hogy elemésztette önmagát. Sorsa a túl korán érkezőké (az igazságot túl korán felismerőké és kimondóké) volt. Igaz szerelme ezért lett szükségképpen tragikus végkifejletű.

Bonyolítja dolgunkat az a körülmény, hogy idővel a fogalmak tartalma is megváltozik. A spártaiaknál és a rómaiaknál a bátor, tántoríthatatlan, rettenthetetlen harcos volt a jellemnagyság, jellemszilárdság mintaképe. Joggal, hisz akkoriban az embereknek nemcsak a jövőjük, hanem gyakran az életük is a halált megvető katonák, vezérek személyes bátorságától függött. Annak a történelmi helyzetnek és azoknak a körülményeknek az elmúltával azonban még a legharciasabb jellemvonások is veszítettek csillogásukból. Kétezer évvel később, ma már sokkal inkább a lelki bátorság, a megfontolt, felelős gondolkodás és bölcs döntés jelentik a jellemnagyságot. Mert hiszen manapság nem annyira a harcosok fizikai erőnlététől, izomerejétől függ valamely küzdelem kimenetele, sokkal inkább a technikai fölény s még inkább a politikusi bravúr, az előrelátó, idejében hozott ügyes politikai húzás, döntés hozhatja meg az áhított győzelmet.

A huszadik század sok-sok gazzette és két szörnyűséges világégés után különösen élesen vetődik fel a kérdés: összefügg-e a jellem a tanultsággal? Jelek szerint közvetlenül nem. Tudunk olyan tanult emberekről (Hitler, Sztálin), akik nagyon is jól tudták, mi az erkölcsös, a jellemes, mégis az ellenkezőjét cselekedték: ártatlan emberek millióit küldték a halálba (holokauszt, gulág-világ).

A jellemesség előfeltétele a megfontoltság, a felelős gondolkodás. A felelősségének tudatában lévő ember bölcs: mérlegel, végiggondolja a lehetséges következményeket és az átlagnál jóval fejlettebb igazságérzékű.

Ám amennyiben a tanultság hozzájárul ahhoz, hogy jobban és gyorsabban felismerjük az igazságot, ha a nagyobb tudás elősegíti, hogy biztosabb kézzel szelektáljunk az értékek és álértékek között, annyiban a tanultság összefügg(het) a jellemmel, jellemességgel. Összefügghet vele, de nem következik belőle automatikusan.

Mellékesen, de csöppet sem jelentőség nélkül valóként jegyezzük meg, hogy a közvélemény mindig átlagvéleményt fejez ki, viszont sohase téved nagyokat, mert távol áll a végletektől. Más lesz a helyzet akkor, ha a különböző csoportok, ilyen-olyan tömegerősen manipulált, agymosott...

Jellemről nemcsak egyének esetében, hanem történelmi közösségek vonatko-

zásában is beszélhetünk. Itt a jellem azoknak a pozitív lelki tulajdonságoknak az összességét jelenti, amelyek mindenekelőtt valamely nép, nemzet kultúrájának, habitusának sajátosságában fejeződnek ki, abban, ami azt a közösséget, népet, nemzetet leginkább megkülönbözteti a másiktól, másoktól. Ilyen értelemben joggal beszél(het)ünk nemzeti karakterről.

Ezért is döböntött meg az, amit egy alkalommal az egyik tévécsatorna délelőtti vallási műsorában hallottam. Hogy tudniillik Isten nem egyenlőknek, hanem egyenlőtleneknek teremtette az embereket, népeket, nemzeteket. Tudniillik abban a tekintetben, hogy mindegyik népnek, nemzetnek megvan a maga feladata, hivatása a világon, az életben. Következésképpen mindegyik nép arra van teremtve, hogy ne mondjam: ítélve, hogy mind az idők végezetéig azt tegye (csakis azt, és nem mást!), mint amire teremtődött, predestináltatott.

Eszerint az egyik nép, nemzet arra van (volna?) ítélve, hogy amíg a világ világ a földet túrja, a másik pásztorkodjon, a harmadik üzemekben robotoljon, a negyedik hogy a csúcstechnológiával foglalkozzon, az ötödik meg, hogy a bank-, és pénzvilágot uralja? Milyen meggondolásból diszkriminálta volna így Isten a népeket, ha a Szentírás szerint az emberiség, kivétel nélkül minden nép, nemzet, individuum bűnben, méghozzá ugyanakkora bűnben ugyan, de egyenlőnek született, születik?

Miféle hittel bír és milyen „keresztényi”/ „keresztyéni” – mert magát kereszténynek hirdette a jelzett gyülekezet! – erkölcsöt képvisel az olyan igehirdető, aki diszkrimináló ideológiát hirdet, sugalmaz, sulykol a lelki békét, üdvözítő igéket áhító jámbor és fölöttébb hiszékeny hallgatók (balekok) fejébe? Ilyeténképpen übermenschit – nemde!?

Hát ide jutottunk a nagy demokrácia-csinálásban!?

Még ha százszor Isten „szolgája” is, én mélységesen megvetem és „hivatására” méltatlannak tartom az olyan „prédikátort”, aki Istenre való hivatkozással olyan galádságokat terjeszt, miszerint az egyik nép, nemzet magasabb rendű a másiknál, s hogy egyik erre, a másik meg másra hivatott, teremtődött, ennek ez, amannak meg az a feladata, kötelessége, sorsa, azaz végzete. Amibe jobb, ha beletörődik...

Szerintem egyik nép, nemzet sem magasabb rendű a másiknál, hanem más. Minket, magyarokat például szabadságszerető nemzetnek ismer a világ és a történelem. Szenved(t)ünk is érte, miatta éppen eleget!...

Summázat: Ha a tehetség az élet dísze, akkor a jellem a koronája. A jellem ereje pedig felülmúlja az intelligenciáét.

Oberczián Géza

Tünetek

Az a vastag ajkad, az...!

Korán ébredtem, viszonylag frissen, csak egy kis szédülés és enyhe fejfájás emlékeztet az életre. Biztos megint a vérnyomásom ugrál. Hallom a reggeli motoszkalást a konyhából, a feleségem, J készíti a tízórait a gyerekeknek, kávéfőz, zörgés, csörömpölés kíséri. Kicsit kábán az altatótól kibaktatok a vécére, vizelek hosszan, lassan, már kezdem megszokni, hogy nem úgy megy, mint régen. Kerülgetem a gyerekeket az előszobában, indulnak a suliba, odamordulnak valamit a hangos jóreggeltemre, összeütköznek, visszafogott ingerültséggel forgolódnak a táskákkal, kabátokkal, szemükben levertség és utálkozás, menj már arrébb, hagyjál békén, húzzál már kifelé, állok közöttük, mint egy ottfelajtott madárijesztő, végre kilépnek az ajtón. J még utánuk szól, hangja tompa: siessetek, mert elkéstek, és zárjátok kulcsra a kaput! A konyhában kávéfőzök, és vizet a gyógyszerekhez: vérnyomás, koleszterin, húgysav (bármilyen legyen is az), gyomorsav, prosztata és vitaminok. A reggeli rutin. A Xanaxot későbbre hagyom, szükség lesz rá délután. J ilyenkor ugyanazzal a hangszínnel, amin elbúcsúztatta a gyerekeket, elmondja a litániáját, de nem érzem, hogy nekem szól, inkább csak belekapaszkodik a témába, feszültségoldásra ez is jó, a kilátástalanságot beszéli ki, hogy milyen reménytelenül hosszú és idegesítő lesz ez a nap is: minek ez a sok vacak, csak beteg leszel tőlük, tisztára pszichoszomatikus vagy, különben is, viszi a pénzt, rengetegbe kerül, a gyerekeknek meg májkrémet pakolok tízóraitra egy hete, nincs pénzünk semmire, cipő is kell mind a kettőnek, a csekket is be kell fizetni, nyomorgunk csak, lószar az egész. Mintha nem tudná, hogy azért szedem ezeket, mert jól kellennem, mert a munkának mennie kell, ebből élünk. Annak meg ez az ára.

A francba, de forró még a kávé, összeégettem a nyelvem, tessék, ma selypíteni fogok egész nap miatta! A délutáni prezentáción jól fog hangzani a szlogen, csupa es és csé. Sikertelt mondat, minden benne van, amit ki lehet hozni egy reklámfilm-ből. Jó lenne, ha igaz lenne. Talán az első szlogen, amiben hinni is szeretnék az utóbbi pár évben.

J csak mondja a magáét, zsörtölődik, ilyenkor nehéz vele, ideges az iskolától, leszívja teljesen, nem való neki a tanárság, sokkal szabadabb szellem ő annál. Ha tehetem, elő sem mászkos az ágyból, amíg el nem megy, de ma sok a dolgom. Akár nyugodt is lehetnék, mert ma itthon dolgozom, mégis nő bennem a feszültség, mint rendszeren reggelente. És ekkor megszólal a telefon, jellegzetes egyedi csengőhang, összerázkódom. V az, reggel fél nyolckor, ez nem lehet igaz! Nehéz nap

lesz! Becsoszogok, fülhallgatót dugok a telefonba, zsebre vágom, megnyomom a gombot. Ettől kezdve egyszerre két nő beszél hozzám.

V az a fajta nő, a negyvenes éveinek közepén, aki öt perc alatt képes elvonni valakinek az egész napi energiáját. Teste mintha gömbökből lenne összetéve, de megjelenése vibráló, erőteljes, szeme villog, nagy lángon ég, kell neki az üzemanyag, a másik lelke, lehetőleg testestül. Mindenki kikészül mellette, mégis, a pasiknak bejön, van kisugárzása. Nemrég vált el, a férjét teljesen kifacsarta 14 év alatt, a gyereket pszichiáter kezeli azóta. Most V ismét keresgél, újabb randevúk, lehetséges áldozatok a színen. A kollégák fogadtak, most összejövünk-e. Nem erősségük az emberismeret, képtelen lennék V-vel élni. Rettenetesen fáraszt a sznobizmusa, meg ahogy időnként főnököt játszik, néha meg flörtöl, máskor szeszélyes, számonkérő vagy megengedő, egyszóval kiszámíthatatlan. J nem szereti, sőt! Átlát rajta. Tíz éve együtt vezetjük a céget, kicsi ügynökség, de nagyon kreatív, egyre sikeresebbek vagyunk. Ma egy nagyon fontos tárgyalásunk lesz, mérföldkő az életünkben. Egy újabb mosóporkampány, asztallábfaragás is lehetne, de most igazán erős anyagot állítottunk össze. Az viszont biztos, hogy ő a tárgyalási témából teljesen felkészületlen. Most kéne felkészítenem.

V mondja a magát a telefonba, a fiát viszi a pszichiáterhez, a Kút völgyibe, lesz ott egy órája, de most van ideje velem beszélni, hogy áll az anyag, mit fogok felvenni délutánra, ő a barackszínű kosztümben van, ujjatlan fehér garbóval, és képzelem, van egy új cipője, az gyönyörű, dizájner darab és milyen olcsón. Ha találkozzunk délután, megnézhetem az új autóját is, el fogok ájulni. Közben J bejelenti az előszobából, indulásra készen, hogy későn jön, dolga van délután, egy új szerepet kínáltak neki a helyi kisházban, mire én: alig várom, hogy láthassalak. V meglepődik a fülemben, tényleg? mondja, nem úgy volt, hogy csak délután, a prezentáción? J kijelenti: minek, eddig se néztem meg, ha játszott, most se nézek rá, csak a kávékat kavargatom, de már megszokta. Erre azt válaszolom, éppen elképezelem, milyen csinos leszel ott, és V teljesen elolvad, búgja a hallgatóba: igazán? Hülye vagy, hozzám se érsz hetek óta, ezt mondja J, én meg, hogy van egy csomó részed, amit folyton nézek, ha a közelemben vagy. J csücsörít, mintha pusztit volna, rázza kicsit a fejét hozzám, de gúnyosan elnagyolja a mozdulatot, kinyitja az ajtót, és kifarol a folyosóra a csomagjaival, közben V nevetve kérdi a fülemben: és például melyik?

Az a vastag ajkad, az...! mondom. Csattan a zár, ahogy az ajtó bezárul J mögött, és egy halk kattánás a fülemben, V kuncogva letette. Egyedül maradtam, kezdődhet a munka.

Mert nincs ritmusa, azért!

A nő hófehér ruhában érkezik, szorosan a fiatal munkaruhás férfihoz simul, aki valószínűleg autószerelő. A kamera végigpásztázza a csípőjét, derekát, majd távolodik, nagytotálban látjuk a párt, szenvedélyes csók. Snitt. Az ágyban, hófehér lepedővel állig betakarva fekszik a nő, feje alatt a férfi karja, mosolyog, elégedett, boldog. A férfi karórájára pillant, elkomolyodik, felpattan. Snitt. Kamera távolodik, látszik az ágy kettejükkel, háttérben ajtó. A nő magára tekeri a lepedőt, kiszalad a fürdőszobába, csak a férfi marad az ágyban. Közben a nő hangja hallatszik kintről: Rohannom kell, a férjemmel találkozom, ne haragudj, drágám! Snitt. Kinyílik az ajtó, a nő a fehér ruhában, de most egy folt terjeng az oldalán. Nő: vigyázhattál volna, összefogta a ruhámat az olajos overalldal! Hogy magyarázom ezt meg? Snitt. A férfi felkel, leveszi a ruhát a nőről, bedobja a mosógépbe, hozzáadja a MOSÓPORT. Snitt. A nőhöz lép. Csókolózás, ölelés, irány az ágy újra. Snitt. A kamera a nő arcán, mint az imént: boldog, kielégült. Snitt. Nagytotál: férfi érkezik a ruhával, nő felkel, felveszi, tiszta, mint a hó. Nő boldogan elrohan. Snitt. Terecskén találkozik a középkorú férjjel, magabiztosan a nyakába borul. Férj: milyen üde vagy, drágám és milyen jó az illatod! Snitt. Hátról veszi őket a kamera, összekapaszkodva elsétálnak. Szlogen beúszik: MI KIMOSSUK MINDEN MOCSOKBÓL!

Felállok a gép mellől, kinyújtózok, egészen elmacskásodtam. Vagy két órája ültem egy helyben, de büszke vagyok, ez az eddigi leghitelesebb reklámfilm-forgatókönyv, amit csináltam. A megbízó külön kihangsúlyozta, hogy a cégük komolyan veszi a társadalmi felelősségvállalást, nyitott a szociális kérdésekre. A reklámunk ezen alapul. Mindig azt mondjuk, hogy különlegeset adunk, nálunk testreszabott megoldásokat kap, aki velünk dolgozik. Általános mondanivaló a célcsoport életéből vett jellemző, de tanulságos motívumokkal. Ha már leadják a tévék vagy hússzor naponta, mondjunk is valamit a nézőknek.

Kimegyek, töltök egy kis kávé. Kihűlt. Felhívom V-t, hogy elmondjam, az első kész, de nem veszi fel. Tornázok kicsit, mert a térdem nagyon fáj, biztos a tegnapi futástól. Le kell lazítani. A hátam is húzódik, régen mozogtam, berozsdásodtam. Hetente háromszor futok kábé öt kilométert, néha többet, de mostanában annyira gyengének éreztem magam, hogy elhanyagoltam.

Eszembe jut, hogy megnézzem a naptárat, amit nemrég töltöttem le. Amíg betölti a gép, elindítok egy zenét, Tangerine Dream, régi progresszív együttes, elvont, lassú, háttérnek kiváló. A naptárban kiválasztom a HOLNAP MEGTÖRTÉNT ESEMÉNYEK menüpontot. Üres, ez furcsa, hiszen sok mindent tervezek. Megnézem a HOLNAPUTÁNT, de nem jobb a helyzet. Megszólal a telefon.

Bocs, bocs, eltűnt a gyerek, elkószált a kórházban, pedig csak egy pillanatra

mentem ki a váróból, amíg ő a pszichiáterrel volt a rendelőben, telefonáltam, nem akartam zavarni a többieket, meg intim is volt a dolog, mondta V egy szuszra, új pasi a láthatáron, hallom, hogy liheg, menet közben beszél. Merre jársz, kérdezem, tudsz most beszélni? A kórház alagsorában vagyok egy szerelővel, mondja, itt keressük a fiamat, mások meg máshol, az egész helyet riadóztatták, az orvosa szerint nagyon intelligens, de most labilis, kiszámíthatatlan, megviselte, hogy elment az apja. De csak mondjam, biztatott, és megkérdeztem, mit tervez holnapra, mert zavar, hogy a naptár szerint holnap nem fog történni semmi, elvégre ma sorsdöntő nap van, vagy mi? Egy órára sem látok előre, a prezentációra beesek, de ne várjam, hogy a holnapra lenne bármilyen elképzelése, túl sok minden van, beoszthatatlan, válaszolta. Ma este még lesz egy fogadás is, most szóltak, találkoznia kell ott valakivel, hát hogyan lehet így tervezni? Sóhajtottam, és elmondtam neki a filmforgatókönyvet dióhéjban, kihangsúlyoztam a dinamikáját, a mozgalmas vágásokat, változó kameraállásokat, hümmögött, ez mindig rossz jel, elárulta magát, nem tetszik neki, végül megkérdezte: mit hallgatsz, mi ez a szörnyű zene a háttérben? Miért, nem tetszik, tök jó! mondtam. *Mert nincs ritmusa, azért!* Olyan, mint te, tele kifejezésvágygal, útkereséssel, tartalommal, de lassú, bonyolult és teljesen ódivatú. Elszállt feletted az idő. A megrendelők fiatalok, dinamikusak, és nincs fantáziájuk! Legyél trendi, járj társaságba!

Kimentem ebédelni. Elszállt minden lelkesedésem. Zacskós levest főztem, és téstát. Nem tesz jót a cukromnak, de sebjaj, majd holnap elmegyek futni. Éreztem, ahogy előnt a feszültség, légyőgyakorlatokat végeztem, amíg elkészült a kaja, aztán hagytam kihűlni, relaxálni próbáltam a padlón, és egyre csak azon járt az eszem, mennyi fantázia kell egy házasságtöréshez? Nem tudhatom, sose próbáltam. Megint utáltam V-t.

Szűköl, mint...

Fiatál bróker csíkos ingben a monitorhoz hajol, hosszan nézi a grafikont, amin van egy fekete vízszintes vonal, és egy pirossal kihúzott görbe messze alatta. Kamera az arcáról a képernyőre fordul, közelit mutat. Snitt. Most már zakóban a fiatal bróker belép a főnök irodájába, közben odaköszön a titkárnőnek. Snitt. Bróker: a gyárral kapcsolatban a piaci folyamatok nem kedvezőek, kifejezett esést mutatnak minden területen. Snitt. Kamera a középkorú főnök arcára fordul, rákoncentrál. Főnök rezzenéstelen arccal mondja: eladunk, amit lehet, azonnal! Snitt. Sajtótájékoztató a szabad ég alatt, szóvivői pultnál a főnök áll, ingujjban, határozottan markolja a pult szélét. Snitt, vágókép. A háttérben gyár, frissen épült, a kéményből gőz gomolyog. Snitt. Kamera a középkorú férfin. Főnök: a kormány befektetés-támogatási politikájának, valamint a külföldi befektető tőkeerejének és piaci pozí-

ciójának köszönhetően nagyon pozitív várakozásokkal nézzük a cég növekedését. Snitt. Ebben a pillanatban leszárja egy madár, kamera ráközelít a foltra, ahogy az lassan terjeszkedik, sötétedik a fehér ingen. Titkár nő beszalad egy tisztával. Snitt. Fürdőszoba, mosógép. A koszos inget bedobja a gépbe és MOSÓPORT önt utána. Beúszik a szlogen: MI KIMOSSUK MINDEN MOCSOKBÓL!

Már délután van, jócskán itt az idő, hogy elkezdjek öltözni, megjött J is, mégis hazajött a színház előtt, hogy rám nézzen, a zenét kikapcsoltam, mert neki sem jött be, bár mondta, hogy maradhat, látta rajtam, hogy feszült vagyok. Még nem tartok sehol, le se zuhanyoztam, V eltűnt, hiába hívom, ilyenkor mindig azon tűnődöm, minek is csinálom ezt. Ez az utolsó kihívás, ha ez nem működik, már nem érdekel tovább. A mai nap sorsdöntő, ilyen merész megközelítést még sose vállaltunk fel, ennek megfelelően kellőképpen bizonytalan is vagyok. A holnap megtörtént események naptárja megbolondult, most azt mutatja, temetés szervezése történt holnap. Biztos csak szoftverhiba, bár eddig jól működött.

J elolvasta az elkészült anyagot, és annyit mondott, rád ismerek, nagyon jó, de senki nem fogja megvenni. Kiakadok, kiabálok hadonászva, hogy ez a legjobb terünk eddig, és minden cég boldog lehet, hogy ennyire az életre hajazó, az emberek számára ismerős és valós világot idéző helyzetekben mutatjuk be a terméküket. Mindenki menjen a picsába, ha ez nem elég, csinálják a szokásos szart, a műemberek műéletét, a mosóporreklám úgyis a kreatív munka temetője, hagyjanak békén, én kiszállok! Eléggé felizgattam magam, be kellett vennem a félrerakott Xanaxot. Na jó, egy felet. De miért nem hív V? Indulnom kéne! Megjöttek a gyerekek is, nevetve, lökdösődve, táskát, cipőt, kabátot szanaszét hajítva már birkóznak a padlón, tépik egymást, ügyet se vetnek ránk, jól teszik. Kapkodva öltözök. Kilépek a lakásból, szinte futok. Már a kocsinál jut eszembe, hogy nem köszöntem.

Úton, vezetek. Rendőr megállít. Kézből telefonáltam, nem is tagadom, V az, *szűkül, mint ....* A gyerek öngyilkos lett, szerzett egy csomó nyugtatót, a Normafánál találták meg, a fűben feküdt, tátott szájjal nézte az eget, kitágult pupilláján táncoltak a felhők, V magán kívül van. Megalkuszunk a rendőrrel, nem jelent fel, olcsón megúszom. Leeresztem az ablakot, kiadom a pénzt, indítok, gyerünk, haladjunk! Megyek fel a hegyre V-hez, egy busz felveri az útszéli pocsolyát, sáros víz zúdul be az ablakon, ahol a pénz kiment. Kínomban ütöm a kormányt teljes erőből, aztán hisztérikus röhögésben török ki, harsog a kacaj, szűkül a jókedv... Jól jönne egy kis MOSÓPOR. MI KIMOSSUK MINDEN MOCSOKBÓL!

Paul Celan

CSILLÁMZSIGEREK, rajtuk
keresztül
löktem célba a színsüket
némaságot.

Csúszott,
a szívplyvába,
oda szóródnak
a szövetséges
gondolatok.

TE AZ EGET KÉMLELŐKKEL
a csillagvizsgálóban.
Optikai véletlenek,
egyenetlen
tudás, melyet
fiam vitt el oda,
hová menni akart.

KIÚZETVE magadból, nem küzdesz tovább,
ilyen ez a játék,
melyet a mandulafenyők, napokkal megszórtan,
az árnyaknak ajándékoznak,
ott, hol a szakállasok tolonganak.

TITKOSAN az üvegmeredély alatt.
Az
óramutató tizenkét számjegye
tapogatózik
a legkisebb másodperc
után.

Jégmadárként lövell
szakállas lépsejteket
minden jelöletlen öbölbe,
balra, egyre csak balra.

SZÚNYOG, galambnagyságú,
megfeji az arcot a hegy mögött,
elég éjszakád
van a
kőtehén
takarta szónak,

ha emlékezeted jön,
utólagos értelemmel,
miként idegen
tájakra tévedt
istened.

ÖNMAGA FELETT
Kilépve magából
segíti óránként
a hatalmasokat
tétovázás és félfény között:

Megcsavarodott Jákob,
nyújtsd felém kéken lajtorjád
habkörvonalát.

BELÉD FECSKENDEZIK a növényvédő szert:
ezt kell kezdnek
életre keltenie,

oldozd el a magzatvidámakat,
szempillájuk helyén
toronytövis fakad,

mit soha nem hittek el,
életre kel.

ELHAGYOTT, ELŐRE megkárosított
bordák
mögött kaptat egyre

a hivatalosan
gyászolt érzésgombolyag
a szükség után,

vezet téged, szaporán, önmagadból kifelé,
a vakságba parancsolt reggel
agyagosan megbénít.

ÜVEGLÉPSEJT, a
kőfénybe főzve,
bánattól átfújtt,
vendégszerető,

átcsörtetsz
mindenen,
egy olajcsepp,
kanóc után kutató,
veszteséggel, csillagzattal szemben.

TITKOK ÁLTAL KÖRBETAJTÉKOZVA
állnak teledben
az istenkoldusok.

Ahol a mellékvilág
is segíti őket,
kivándorolnak
az emlékezetsziklák.

A LÉLEKKÜSZÖBÖN
táncoló szúnyogok jelölik
boldogságod finom díszrovátkáit.

Az üstdobszóra vársz,
kibiztosított szívaggyal.

ÉRVERÉS a
kar-
hajlításban: a
szerelmes
szó, kenyérkezek
bontják ki s tartják meg
hosszasan,
örökkévaló,
mintha rólam kérdezne az éj,
napjaid védelmében.

TÖRETLEN A BESZÉD. Füstkö, semmire
sem vonatkoztatható.
Ing.

Zúgnak a vad dallamok,
útjáról le nem
térő szerelmes szavad
utánuk tapogat.

SEBHELYCÍMERTAN a sötétben, mi,
megfosztva sebhelyeinktől, középén,
sorsunk minden
kisugárzott pompájával,

veszésemről
énekelsz, feletted
állok, uralom
az előre tudottat,
mint második,
hatalmas szerencsét.

TENGERI KÍSÉRETTTEL,
az evilági égbolt
alatt is földeket
hódítasz meg, odakint,

a zászló, melyet
elért legerősebb dalod,
téged lobog,

magad
lobogsz.

A HIDEGLELÉSSZŰRŐN át küldöm álmat,
elkapod, s lélek-
tányérokban
tálalod fel magadnak,
amit mi, egymásba térdelők
meg kell, hogy
vessünk.

HALÁNTÉKHŐSÉG, odafent
a kulcsra zárt fájdalomnál,
(semmit nem ereszt el):
hozzá-
csapódik párnád, melyre
frissen húztál
félig kegyelmet
kapott
huzatot.

A csendes jel,
szemtől nedvesen:
utad, amint
önmagába lép.

Menedék után
kutatsz a megbonthatatlan
örökcsillagnál – neked
folytatódik. Most
éled túl második
életedet.

A FELEDÉS EMLÉKEZETTEL ajándékoz
meg a tovaszállt hold napján,

már némán ásol az asztrálpörben,
köréd feszül az
örökkévalóságkemény
mikrobák remegése.

Időemelőben,
világelnél,

a sirály függeszkedik,
a kréta megalkotja magát,

jéggel átellenben
bólogat a magára
s mindenkire legveszélyesebb
név.

Kántás Balázs műfordításai

Vitéz Ferenc

Holló László művészete – a grafikai noteszlapok tükrében

„Holló rajzaiból külön is kitelne egy halhatatlan életmű”. Először Pogány Ö. Gábor utalt egy 1967-es tanulmányban az akkor már Kossuth-díjas festőművész grafikai autonóm művészi értékére. Megállapítását igazolta a grafikai oeuvre utóélete. Monográfusa, Tóth Ervin kiemelt figyelmet szentelt Holló grafikai munkásságának. (1965-ös könyvének fontos fejezetei méltatták a rajzok „tévedhetetlen ecsetjárás” felé vezető szerepét: „*A rajzban nem lehet tréfálni, ott minden kiderül!*”; 1969-ben reprezentatív albumban mutatta be Holló rajzait és akvarelljeit). A 120. jubileumra jelent meg Holló László aktrajzait áttekintő könyvem (*Holló László 120 aktgrafikája*); számos Holló-emlékhelyet alapoztak meg Ujváry Zoltán professzor (a szellemi és művészi hagyatékat ápolója) grafikai adományai.

A rajzok életműértékét jelölték az Ujváry Zoltán által Putnokon alapított Holló László Galériának szánt későbbi adományok mellett azok a kollektívreszek is, melyek újabb emlékhelyek kialakítását tették lehetővé. Putnokon kívül a tiszadadai (egykori) „Holló-Barbizonba” került az impozáns grafikai anyagból. Az időközben festményekkel és újabb (tiszadadai vonatkozású grafikákkal) gyarapodó gyűjteményrész fölé 2012-ben alakították ki a Holló-emlékházat. Mátészalkán a Szt. Máriai Múzeum, Szolnokon a Damjanich János Múzeum kapott egy-egy Holló-kollekciót. Nyírácsádon a Malom Galéria ad otthont különtermében műveinek; Hajdúhadházon is egy grafikai adományra épült a Holló László Emlékszoba az Égerházi Imre Emlékházban. Gyomaendrőd is egy adomány számára hozta létre saját Holló-emlékhelyét: a Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjtemény és Képtár is fölíratkozott az emlékhelyek sorába. Konyáron csakúgy, mint a többi helyszínen: a técsői időszakból származó korai képek, egy-egy önarckép és akvarell mellett a grafikák (nagyobb részt tusrajzok, diópacók, illetve ceruza- és szénvázlatok) kerültek a dr. Kurucz Albert Emlékmúzeumban kialakított Holló-emlékszobákba. Egerben a Dobó István Vármúzeum számára adományozott Ujváry Zoltán 50 Holló László-grafikát (valamint egy kétoldalas festményt és egy akvarellt). A kollektívot 2008-ban mutatták be a Dobó-bástyában.

Magam is ott lehettem az adományrészek válogatásánál. Már a putnoki kollektív összeállításakor világos lett: nemcsak az eleve önálló grafikai lapnak készült művek autonóm alkotások, hanem a tanulmányrajzok és vázlatok, a kisebb kromkik, rajzi jegyzetek között is számos érték rejtőzik. Putnokra 2004-ben (a Holló László Galéria alapításának 10. évfordulóján) félszáz keretezett, kiállításra elő-

készített grafika mellett 200 kisebb, a jellemző témaérdeklődést jól reprezentáló vázlat került. Akkor fogalmazódott meg először a gondolat, hogy érdemes volna külön tanulmány keretében bemutatni Holló László hasonló munkáit. Erre végül az adta meg az ösztönzést, hogy a 125. jubileumra megjelent elemző monográfia (*Holló László művészete – élet és mű az életmű-képek tükrében*) írása közben ismét belelapozhattam azokba a rajznoteszekbe – és kinyíltak azok a „mellékesnek” gondolt dossziék –, melyekben ott rejtőztek Holló László fönmaradt jegyzetlapjai, a noteszekben számos rajzi ötlettel, kroszi szinten kivitelezett karakterstúdiók és helyzetgyakorlatok izgalmas sorával.¹

A vázlatfüzetekben, rajznoteszekben, alkalmi mappák mélyén rejtőző több mint 600 jegyzetlap – az A/6-ostól az A/4-esnél nagyobb, 23,5x32,5 cm-es méretig (ha nem is változtatja meg a Hollóról alkotott képünket, azzal viszont, hogy újabb kontextus lehetőségét tárja föl) – segít bizonyos hangsúlyok, erőpontok rögzítésében Holló rajzművészetével kapcsolatban. Lehetőséget kínál arra is, hogy bepillantást nyerjünk általa a műhelytitkok izgalmas homályába. Mert itt valóban a Műhely elővillanó titkairól van szó, a ceruzával halványan följegyzett vonalötletektől kezdve a kidolgozott, az önálló grafikai alkotás szándékával készült különböző jelenetekig. Fölfigyelhetünk a Hollót jellemző munkamódszer egyes sajátosságaira, betekinthetünk abba a folyamatba, ahogy a témát érlelte és variálta a művész. A noteszek arról is beszámolnak, hogy sokáig foglalkoztatta egy-egy festménytéma. Ilyen továbbgondolást bizonyítanak például a *Szent Antal megkísértése*, a *Debreceni csata*, a *Hazatérők* vagy a *Bűnbánó Magdolna* képeihez készített rajzi jegyzetek. Olyan vázlatokról van szó, melyek arra utalnak, hogy a művész újabb kompozíciókon szerette volna érzékeltetni a már megfestett témák további alakulását annak tükrében, ahogyan saját világképe is árnyalódott. Ám a számos lehetőség közül – nem tekintve most a magyar festészetben legjelentősebb sorozatot alkotó önarcképeket – előbb csak a Szent István-tematika volt jelen évtizedeken keresztül, és később a *Vihar (Vihar előtt)* képei kínáltak (jellemzően 1941–69 között) meghatározó ciklust, középpontban a sorshordozó jelképeknek számító lovakkal.

A grafika nem öncél volt Holló László számára, hanem a festménynek alárendelt eszköz. Akkor is így van ez, ha a rajzok önálló művészi értéket hordoznak. Végvári Lajos és Tóth Ervin nyomán fogalmazta meg H. Szilasi Ágota az egri adományt ismertető katalógus bevezető tanulmányában, hogy Hollónál a rajz közvetlen rögzítő eszköz volt – „célja nem elsősorban a látványteremtés, hanem a gondolat, a

¹ A tanulmányból végül kisebb könyv lesz, azt az *Ethnica Kiadó* jelenteti meg. A noteszlapok közül többet bemutattam 2013-ban *Néző • Pont* című folyóiratomban; az *Agria* olvasói most a készülő könyv fejezeteiből szemelgethetnek, reflektálva egyúttal a *Dobó István Vármúzeum* birtokában lévő grafikai adományra.

művészre éppen ható energiák, élmények lejegyzése. Esztétikai megformálásukban lényeges a vonalvezetés, a sötét foltok ritmikus elhelyezése, mégis gyakran e rajzok olyan mesterkéletlen és spontán jegyzeteknek tűnnek, mint a kézírás. Közvetlen és egyszeri közlések, melyeket olvasni kell.”

Az első dokumentum az említett rajzi jegyzetanyagban egy párizsi notesz, a borítón a 8-as sorszámmal. Dátum a füzetben és a lapokon sincs, de párizsi noteszről lévén szó, a 72 tanulmány 1911 ősze és 1913 tavasza között készülhetett. Valószínűbb az 1911–12-es dátum. A tustollal, néha ceruzával skiccelt rajzok a Függetlenek Szalonja 1912. évi kiállításán szereplő Holló-aktok előtanulmányai, s közvetlen előzményei az 1920-as erős kontúrvonalas, a fény-árnyékolást satírozással megoldó, egyszerre meditatív és darabos, húsosan érzéki aktgrafikáknak. A művész a férfiakok esetében nagyobb gondot fordított az anatómia tanulmányozására, a női aktoknál ezzel szemben inkább a mozdulatstúdium szándéka jellemezte Hollót. Az egi adományban négy hasonló, 1920-as grafika szerepel (néhány rajz az évtized végéről is fölbukkan, ezek a munkák viszont már az önálló értékű lapok sorába illeszkednek).

***

Holló László Kossuth- és Munkácsy-díjas Kiváló és Érdemes Művész 1887. március 6-án, Kiskunfélegyházán született. A képzőművészeti főiskola elvégzése után Münchenben (1909–11) és Párizsban (1911–13) volt ösztöndíjas. Münchenben lett Hollósy Simon tanítványa, az első világháború kitörésének híre Hollósy técsői művésztelepén érte. 1914-ben Debrecenbe került, a következő évben feleségül vette Hrabéczy Annát. A háború idején Podolinban (Felvidék) és Karánsebesen (Erdély) tanított. 1919-től haláláig (1976. augusztus 14.) Debrecenben élt. 1956-ban Hrabéczy Anna meghalt. Új társra talált a nála 40 évvel fiatalabb Maksza Olga-ban, akit 1961-ben vett feleségül, ebben az évben kapta meg a Kossuth-díjat is. A főiskolás évek alatt készült munkái nagyrészt elpusztultak Debrecen 1944-es ostromakor. A müncheni, a párizsi és a técsői tanulmányévekből ismereteink szerint mintegy 70 műve maradt fenn (külön számolva a karton mindkét oldalára festett alkotásait – ebből a sorozatból Eger is kapott egy képet). A párizsi évek nemzetközi sikert hoztak számára. 1912-ben a Függetlenek Szalonjában a 120 terem közül az igen előkelő második terembe válogatták be munkáit. Április 28-án meghívást kapott az *Union Internationale des Beaux-Arts et des Lettres* tagjai közé, nem kisebb festők, írók, tudósok mellé, mint például Rodin, Degas, Anatole France, Monet, Cézanne vagy Tolsztoj. A tagság olyan előjoggal is járt, hogy előzetes zsűrizés nélkül állíthatott ki.

Holló a *Salon des Independents* kiállítására három akttanulmányt választott. A párizsi stúdiumok már az 1929–36 közötti időszak aktábrázolásaiban kiforrott expresszív, önfeltáró tartalmakat vetítettek előre. A párizsi kiállításon szereplő

Álló női akt még magán hordozta a tanulmányjellegét, ugyanakkor a „finoman bensőséges lírai vonulat” első megjelenése volt Holló festészetében. Ez az attitűd, Sz. Kürti Katalin jellemzésével, „búvópatakként kísért a drámai festői hatásokra törekvő művek áradatát, és csak ritka pillanatokban, jobbára portrékban és életképekben bukkant föl”. Az aktábrázoló tusraszok egyik vonulata is ezt a lírai bensőségeséget vázolja elénk. Egy évvel később, de még szintén Párizsban készült az *Ülő női akt*, mely a többi párizsi és técsői aktfestményt ugyanúgy reprezentálja, mint Holló későbbi fölfogását az aktokról. Már nincs nyoma a festői intimitásnak, a merev tartásban ülő nőalakot erős, sötét kontúrvonalakkal és mély árnyékokkal egyaránt jellemezte. 1923-as akvarellje (*Ülő női akt*) az egri adományból részben még ezt a hagyományt őrzi, de a plein air impresszionizmus hatása is megfigyelhető, mely irányt épp ebben az időszakban készült elhagyni az akvarellen megfigyelhető expresszív festői attitűd késztetései miatt.

Mivel Holló a *Szalon* kiállításán akttanulmányjaival vett részt, különösen izgalmas ez a párizsi notesz. Holló érett expresszív stílusának kialakulásában nehezen mutatható ki közvetlen müncheni és párizsi hatás, a francia művészet ismerete, szeretete. Ez az első időszak ('20-as évek eleje) bibliai és mitológiai képeire inkább érvényes. Greco, Delacroix, Millet forma- és szimbólumkezelése szintén ösztönözte, majd Rembrandt elsősorban önarcképsorozatának alakulására hatott. Végvári Lajos szerint ez az időszak azért volt fontos, mert ekkor ismerkedett meg Holló az európai festészet modern törekvéseivel. Holló egy magában olyan szemléleti útmutató volt számára, mint a modern európai művészet együttvéve, amikor azonban rátalált a saját festőegyéniségére, újraértékelte a Hollósy-hagyományokat is. Párizstól és Hollósy Simontól egyaránt a szenvedélyt, az érzelmi fűtöttséget látta. A hangulatról az érzelmre, illetve a látványról az indulatra helyezte át a hangsúlyt. Ez egyúttal azt jelentette, hogy a plein air impresszionizmustól eltávolodva, a plein air impresszionizmus útjára lépett.

***

Az 1920-as évek bibliai és mitológiai témafeldolgozásai sajátosan hollói epikus narratívumok. A festői elbeszélés túllép a képi mezőbe átültetett „irodalmi” referenciákon, egyaránt mellőzi a romantikus mítoszalkotást, a realista aktualizálást és a barokkos naturalizmust. Ehelyett a formák ellentéte, feszültsége, a színek kontrasztja és intenzitásváltozatai, a képek atmoszférájából sötétben felizzó-felsejlő drámaiság mentén építette föl a kompozíciót a művész. A festőiség mellé ezért társult a plaszticitás, ennek reprezentatív példája a *Szent Antal megkísértése*. A Magdolna-festmények szoborszerű megérinthetősége is a kép testébe zárt idő és tér egységét fejezi ki. A Bűnbánó Magdolnák egyszerre elfojtott-extatikus, szelíd- vad, érzelmi-ösztönös, indulati-intellektuális áramlását az időtlenként átélt jelenvalóságban visszatérő olvasóhelyzet erősíti. Magdolna, előtte a (szent) könyvvel,

ellentéte az Angyali üdvözet olvasó Máriájának, mégis a vele való egylényegűséget sugározza: a Megváltásra várakozás atmoszferikus pillanatainak megrendítő közelségét.

Az olvasó (vagy író) helyzet visszatér Holló figuravázlatain és szituatív grafikáin, rajzi tanulmányain. Az egri lapok közt is találunk erre példát. Ez a helyzet ugyanúgy a figura belső életére irányítja a figyelmet, mint a varró vagy krumplit hámozó asszony: magára a tevékenységre, a gesztusra fókuszál, kívül marad a külvilág, a könyvlepon vagy a papíron keresztül ellenben megnyílik egy másik világ is. Előfordul, hogy az olvasót ábrázoló lapon ugyanúgy megjelenik a művész önportréja, mint a számos aktvázlaton: Holló az általa megfigyelt alakon és mozdulaton keresztül saját magát is tanulmányozta.

***

A magyar történelemhez való vonzalma Holló László egész életművét egységbe fogja. 1938-ban a Szent István-év keretében országos képzőművészeti pályázatot hirdetett. Holló nem a kerek évforduló (900 év) miatt fordult ehhez a gondolatkörhöz, hiszen már 1928-ban is készített tanulmányokat a *Koppány leverése* és a *Koppány halála* későbbi kompozíciókhoz. Az 1937-ben festett *Koppány leverése* történelmi érdeklődésének egyik vezérmotívumát jelölte. Bíró Katalin észrevétele szerint „az István-képekben koncentráltak a festő számára legizgalmasabb, újabb és újabb megoldásokra váró festői-kompozíciós és az ezzel összefüggő emberi-etikai és történelmi problémák”.

A *Szent István temetése* témakörét grafikán, akvarellen, festményen és freskóterv formájában is feldolgozta. 1947-es akvarell tervén Szent István életét és halálát mutatta be öt jelenetben. Az István temetését megjelenítő kép alatt a király életének mozzanatait ábrázolta (az esztergomi bazilika alapítása, az uralkodó halála, a korona felajánlása, Imre herceg megkoronázása). Az *esztergomi székesegyház alapítása* 1940-ben olajkép formájában elkészült, és azért jelentős Holló István ábrázolásai között, mert a királyt szinte csak ezen az egy festményen látjuk kiegyensúlyozottnak. Bíró úgy látja, Holló történelemfelfogásának kiindulópontja az volt, hogy a történelmünk alakulására legnagyobb hatást gyakorló tényezők egyetlen időszakba sűrűsödtek. „Szent István korának eseményei, István személye és Koppánnyal való összecsapásában kifejeződő törekvései döntően meghatározták a magyarság további, tragikus mozzanatokban bővelkedő sorsát” – a festői történelemértelmezés kulcsa tehát Szent István alakja lett.

A Szent István-emlékév alkalmából festett (s általában az István-tematika) legjellemzőbb és legnagyobb számban feldolgozott jelenete a *Koppány halála* (*Koppány felnégyelése*, *Koppány legyőzése*); a motívumkör az 1940-es években és idős korában is foglalkoztatta Hollót. Több kép mutatta be *Szent István temetését*, a grafikai vázlatok között találunk előtanulmányt a *Szent Korona felajánlásához*,

a végül két olajképen megörökített *Merénylet Szent István ellen* témáját szintén grafikai vázlatok, noteszlapok, témavariációk hosszú során érlelte magában.

A *Szent István felajánlja a koronát* mindkét olajképváltozata 1937-ben készült, alkalmazkodva a Mária Országá (*Regnum Marianum*) gondolatához. Pogány Ö. Gábor szerint viszont „egy tépett szakállú, lerongyolódott Lear tétovázik Mária kis fülkeszobra előtt”, s az arcán fölfedezzük a fájdalom, a megalázottság nyomait. A *Szent Korona felajánlása* témájának több grafikai vázlata és két festményfeldolgozása ismert. H. Szilasi Ágota külön méltatta a motívumhoz készített diófapác vázlatot, mely – a méretek és az egyéb paraméterek (pl. datálás, technika) alapján – az 1937-ben megkezdett, nagyobb alakú noteszből származhat. Ebben viszonylag sok lap foglalkozott a *Merénylet István ellen* és a *Koppány halála* motívumkörrel. Egy föltételezhetően ugyaninnen kiemelt lapon rendhagyó megoldásra figyelhetünk föl. A *Koppány halála* jelenet mellett (egy falat jelképező, elválasztó vonal mögött) föltűnik a *Szent Korona felajánlásának* mozzanata. Hollóra egyébként az is jellemző volt, hogy egy-egy lapon több, akár egymással össze nem függő vázlatot jelenített meg. Gyakori volt egyazon élmény (látvány, mozdulatsor) különböző stációinak rögzítése (a mozdulattanulmányok részleteit összerakva tudjuk rekonstruálni szinte az egész jelenetet). Tóth Ervin az önarckép- és arcképvázlatok gyors egymásutánban készített grafikai sorozatairól jegyezte meg, hogy azok mintegy „pergő filmszalagként rögzítik a mimika alig észlelhető vonásait”. Találunk ilyen fázisrajzokat az egi kollekcióban is: aktokról és arcokról, pihenő parasztról, lovakról, kutyákról.

Visszatérve az István-grafikához, itt a gondolatkör kronológiáját egyetlen vázlat keretei közé sűrítve látjuk, egy fajta szinkronikus eseménykövetést jelölve ki. Előbb István legyőzi Koppányt – megrendülten áll meg fölötte lovával (érezkelve, mint ha önnön magának egy részét győzte volna le) –, majd megkoronázzák (fölv teszi a kereszténységet, így teljesíti be Koppány legyőzésének aktusát), végül felajánlja a koronát Máriának, az Istenanya oltalmába helyezi az országot. Itt egyetlen kisebb felületen szembesülünk István életének-uralkodásának két meghatározó mozzanatával, Koppány legyőzésével és Mária országa alapjainak lerakásával.

A Koppány-képek jellemzően azt az érzésünket erősítik föl, hogy Istvánnak meg kellett rendülni Koppány halála fölött. Jogos volt a büntudata, s ebből a büntudatból is erőt kellett merítenie. A számos változat közül a *Koppány leverése* (1937) és a *Koppány halála* (1941) is jól bizonyítja ezt. (Koppány leverésének és halálának témája összesen 15 olajképen, néhány akvarellen és rajzok tucatján jelenik meg.) A Koppány-képek egyik típusán a háttérben vágató lovasok lendülete még jobban kiemeli a tetem mozdulatlanságát, egyaránt fontos üzenetet társítva a megváltoztathatatlanhoz, illetve a fájdalom és dicsőség ellentétéhez. A halott Koppány testéhez hajoló fehér ló fontos szerepet kap: a fájdalom gesztusát mint-

egy a ló mozdulata mutatja, hangsúlyozva az ember elmúlásának döbbenetét. (E változatok mindegyikén szerepel a király alakja: soha nem győztesként, hanem a fájdalom érzését közvetítve.)

István (vagy Koppány) és Holló lovai között feltűnő a hasonlatosság. Ugyanezt a lovat látjuk a *Fehér ló áldozása* képeken (1927, 1929), a *Debreceni csatán* (1948); a többször feldolgozott *Vihar előtt* kompozíciókon (pl. 1940, 1941, 1958, 1971). Ez a ló van jelen a *Fuvaros szekéren* (1952), a Tornyai-kép párjaként alkotott *Bús magyar ló* (1953) festményen, az olyan expresszív paraszti életképeken, mint a *Lóitatás* (1958), az *Őszi szántás* (1962, 1963) és a *Kukoricaszüret* (1964). A ló szabadságszimbólum, ekképp a szabadsághiányt is megtestesíti. Itt István választási lehetőségeinek hiányát jelöli, egyúttal az elrendeltetést: hiszen csak ez az egy út állt előtte és az ország előtt.

***

Holló aktgrafikai közül több tekinthető valamely festmény előtanulmányának (ezen kívül viszonylag sok mozdulattanulmánnyal találkozunk). A Hollóra jellemző expresszív torzítások előre jelzik (s magukban hordozzák) a drámaiságot. Ezt az attitűdöt erősítette föl 1929-es naplóbejegyzése: „A szépség most taszít.” A harmónia helyett a női testben is a torz foglalkoztatta. Nemcsak anatómiai tényként kezelte a korpust, hanem vele mondta ki mindazt, amit maga a testiségről gondolt. Végvári Lajos szerint a testiségből való kiábrándulás – a szépség idealizálásától való elfordulás – nem pusztán a manierizmusra emlékeztető stilizálási módszerrel magyarázható. „Nem valószínű, hogy csupán a művész lelki világában rejtőzködő konfliktusok, egy hirtelen feltörő életidegenség kifejezései ezek”.

A testiség iránti iszonyat áradt Holló több művéből a '20-as évek végén, a '30-as évek elején. Ez arra mutat, hogy a szépségre annak hiányával szerette volna felhívni a figyelmet. Az aktrajzban hol egy merész rövidülést keresett, hol egy nehéz testhelyzetet. Modelljei természetellenes pozíciót vettek föl: a test viselkedését, az izmok megfeszülését és harmóniáját így tudta jól érzékeltetni. A szokatlan helyzetek és különleges beállítások során egyes testrészek lerövidültek, mások elsatnyultak, kidomborodtak vagy feltűnően megnyúltak. Mindez ráirányította a figyelmet a női szépség esendőségére, a szépség és a harmónia viszonylagosságára. Az aktok önvallomások is voltak: a művész szimbolikusan fejezte ki bennük világ- és önértelmezését.

Különösen érvényes lehet mindez a férfiakokra (többet magáról modellezett a művész – szerepel egy ilyen, 1950-es krétarajz az egri Holló-kollekcióban is abból a kisszámú lapból, melyen a férfi erekciója is jól látható). Gyakran ejt zavarba az arc és a nemi karakterek viszonya, itt ugyanis nem egyszerű anatómiai kérdéssel állunk szemben. Holló nem egy alkalommal (markáns) férfifejjel ábrázolta a női testeket (és fordítva). Másutt a férfi női melleket kapott. S nem holmi szürrealis-

ta kalandról van szó, inkább szimbolikus ábrázolásról. Mintha a platóni férfi-nő androgynitás sajátos hollói reprezentációi volnának ezek a lapok.

„A szépség most taszít” jelentésében egyrészt megnyilvánul a szándék, hogy Holló az érzékiség helyett az intellektusra tegye át a hangsúlyt. Másrészt azért „taszította” őt a szépség, mert nem érezhette magát szabadnak. A szépség az ember szabadságfokának érzéki megjelenése, s megformálásának egyik legalkalmasabb formája a meztelen test ábrázolása. Egy művész szabadságérzetét pusztán a szépségeszménye alakulásán keresztül is meg lehet vizsgálni. Holló hatalmas művészi energiáit külső korlátok fojtogatták. Ilyen korlát lehetett az otthontalanság (Kiskunfélegyháza már nem jelentette az aktuális hazaérzetet, s Debrecenben a közöny fogadta, nem tudott a Hrabéczy-családba sem beilleszkedni). Európa meghódítása helyett folyamatosan anyagi bizonytalanságban élt (maga kertészkedett, piacra járt, hogy tüzelőt tudjon venni), felesége gyakran volt beteg. A környezet szellemi kicsinyességhez a 2. világháború képromboló barbársága társult (a házukban állomásozó német és az őket felváltó szovjet katonák a műveit feldarabolták tűzrevalónak). Mellőzték a Rákosi-érában, művészetét polgári csökevénynek tartották. Holló aktjai bizonyítják, hogy a test érzékiségében az intellektus kifejezésének lehetőségeit kereste, a torzításokkal, a groteszk arcokkal pedig azt fogalmazta meg, hogy korlátozva van művészi és emberi szabadságának kiteljesítésében.

***

Kezünkben egy az 1937 utáni időszakból származó, megsárgult füzet. Az első dátumjelzést csak a 16. lapon találjuk (1939. X. 16.), rögtön négy, egymást követő, falusi udvart rögzítő jegyzet mindegyikén, de éppen a két noteszindító vázlat segít bennünket a pontosabb időbeli elhelyezésben. (A notesz amúgy meglehetősen szellős módon datál, újabb több mint húsz halvány ceruzaskicc alatt nincs dátum, majd egy hangulatvázlatnál látjuk az 1941 és – a végén egy háromlappos mezei, ceruza munkavázlat alatt – az 1942. IX. 22. dátumjelzést.)

A *Vasárnapi delelők* Dadán és a *Lakodalmások* diópác vázlataival indul a kis notesz. A több mint félszáz lap közül számos vékony, halvány (mára egyre inkább megkopott) vonalas ceruzarajz. Nagyobb részük látvány- és mozdulatvázlat, emlékeztető, gesztusvariáció. Ám néhány lapot ebből a kis sorozatból is érdemes kiemelni. Első a *Vasárnapi delelők*: 1938-ban készült az olajkép, így valószínű, hogy ebből az évből származik a vázlat is. Az ismert festménnyel összevetve a tanulmányt, a képen látható három – két álló és egy ülő, ölében imádságos könyvet tartó – figura helyzete megegyezik, ám a rajz háttérében ugyanolyan templom, fa és ház látható, mint amilyen a *Lakodalmások* festménye 1940-es változatán is szerepel.

A kép első két változatát (1. vászon, 100×85 cm; 2. lemez, 79×99 cm) Holló 1940-ben festette. Mindkét mű többször volt kiállítva: pl. Műcsarnok (1961);

Ernst Múzeum (1967); Párizs (1968); Magyar Nemzeti Galéria (1972); s Debrecenben is többször bemutatták. 1943-ban újra megfestette a képet, a 60×73 cm-es lemezre készült kompozíció egyaránt ismert a *Dadai lakodalmások* és a *Lakodalmás menet* cím alatt is – a kép a Műcsarnok kiállításán szerepelt, és a '68-as Párizs–Montreuil-i kiállítás katalógusába is bekerült. A *Falusi lakodalmások* témája a művészt már korábban (1934-ben) kezdte foglalkoztatni – a téma érlelésének folyamatáról tanúskodik egy akkorra datált nagyobb méretű tusrajz. Az 1934-es tusrajz (*Vázlat a Falusi lakodalmásokhoz*) azt illusztrálja, hogy Holló a festménytémát gyakran évekkal az első képek megszületése előtt kipróbálta. (Sőt, a téma később is foglalkoztatta Hollót: egy 1956-os lavírozott tusrajzon a '43-as olajkép helyzetét dolgozza föl.)

A vázlaton föltűntek a háttérben a zenészek figurái is, a festményről azonban már hiányzanak a muzikusok. A másik vázlat – mely a figurákat tekintve a *Vasárnapi delelők*, a környezeti és a kompozíciós kontextust illetően azonban a *Lakodalmások* világát is képes megidézni – az erős tömörítéssel jelentősen fokozta az alakok expresszivitását. A művész jól játszott az előtér és a háttér erőviszonyaival, ez a szemlélet érvényesült az olajképek készítésekor is. A környezeti elemek csupán jelzésértékűek, fokozódik a bemutatott jelenet drámai minősége; és a kicsiny lapról sem valamilyen szabadságérzés vagy az öröm sugárzik, hanem erős szorongásélmény, az emberi létezés már-már filozófiai problémája fogalmazódik meg az epizódban.

A *Lakodalmások* képei azt példázzák, hogy Holló érdeklődése nyitott volt az emberi létezés filozófiai problémái iránt. Az 1940-es első változatok azt mutatják be, hogyan él meg életük egyik jeles ünnepét a jellegzetesen paraszti figurák. Az első változatokban még úgy tűnik, mintha nem oldódott volna föl bennük a szertartás meghatottsága – a háttérben látszik a templom (noha e szakrális környezetben is föltűnő a parasztfigurák „bumfordisága”). Ez a naiv násznépi hangulat fokozatosan ölt drámai karaktert a későbbi változatokban. Az 1943-as képen a „megfogalmazás robbanással fenyegető feszültsége” szinte kézzel tapintható. Bíró Katalin szerint az 1943-as változatban Holló „egyértelműen, a zásnerképek epikus szándéka nélkül, a drámára koncentrált. A környezeti elemek csak jelzésszerűk, s talán éppen e miatt a figurák 'emberibbek', mint a második változat bálványyszerű változatai. (...) Zaklatott ecsetjárság foglalja egységbe a képfelületet. Ez a lakodalmás téma legtömörebb, legkoncentráltabb megfogalmazása.”

De miért is drámai egy lakodalmás téma? A képeken a boldog megilletődöttség hiánya olyan érzést kelt a nézőben, mintha e lakodalmi aktus valamilyen kényszer lenne. S arról lehet szó, valóban, átvitt értelemben: a történelem kényszeríti rá saját akaratát/hangulatát az ifjú párra (mint korhangulatot). Ugyanis bizonyos történelmi helyzetekben az egyén és a kisközösség sem függetlenítheti magát a társadalmi sors-

és történelmi szükségszerűségtől. Itt tehát a lakodalom nem egy közösségi léthelyzet vagy cselekvésminta allegóriája, hanem az egyén és a közösség történelemmel való kapcsolatának drámai kifejezése. A harmónia és szépség hiánya egyúttal a szabadság-hiányra mutat rá (akár az aktoknál). Sz. Kürti Katalin szavaival élve: „a saját környezetében is idegenként fölmagasodó embercsoport” a közös magányt reprezentálja.

A *Lakodalmások* festményeit, s különösen a '43-as változatot, Végvári Holló legjobban komponált művei, sőt, a magyar festészet párját ritkító alkotásai közé sorolja, ahol a kollektív emberiség példaadó hagyománya érzékenyen találkozik a modern, individualista életérzéssel. Ezekhez a kiemelkedő Holló-művekhez kínálnak tehát további adalékokat a noteszlapok is.

***

Holló több festményén vannak gyerekek, s gyakran vázlatozta őket grafikákon. Képei, rajzai nem idealizáltak, „modelljei” ugyanolyan közegből kerültek ki, mint a drámai viaskodást tükröző, sorsábrázoló festmények szereplői. Faluszéli szegénygyerekek népesítik be a lapokat és vásznakat – a szegénysors már a miliőben azonosítható, noha ettől még nem naturalista képek Holló parasztgyermeki tematikájú alkotásai. A '20-as évek végén, a '30-as évek elején, majd az időskori, az 1950-es és '60-as években készült munkák arra utalnak, hogy Holló a szegény gyerekben a szegény felnőttet látta, de a piszkos arc mögött mindig a tiszta embert sejtette. S ami alapjaiban egyminőségűvé tette a gyereket a felnőttel: a gyerek leplezetlen őszinteségéből ered a munkába kérgesedett felnőtt makacs kitartása. A gyermekből épp a gyermekkor hiányzik, és ez (függetlenül az arcok felnőttes torzításaitól) alapvetően meghatározza hangulatukat.

A gyerekeket vázlatozó grafikákon szintén nyomon követhető vonalkultúrája. Gyakran megesett, hogy a rajzot nem fejezte be, nem rajzolta meg a környezetet. Tóth Ervin írta: „Holló segít bennünket abban, hogy vonalvázaihoz, mint csontvázpillérekre s idegszálakra a húst: a térbeliséget is hozzáképzelhessük. Így éri el, hogy rajzai valójában nemcsak a belőlük kialakult későbbi nagy művek csírái, hanem még a részletek érzetét is felkeltik.” Több száz arcstúdiumot és gyermektanulmányt rajzolt, s tovább gyarapszik az ismert szám a noteszlapok tucatjával a '30-as évek közepéről-végéről, melyek közt a ceruzavázlatok dominálnak. Végvári szerint Holló László „java rajzait a sommázó naturalizmus, a látvány analíziséből spontán kibontakozó szintézis jellemzi”. Az összegző látás úgy a festői, mint a grafikai gyermekábrázolásokban bizonyos morális és filozófiai árnyalatot kap. Sorsszimbólum nemcsak a magányos (magára hagyott) paraszt, de a kiszolgáltatott gyerek is, akitől elvették a gyermekkort.

***

Holló nagyjából az 1920-as évek közepére alakította ki önálló grafikai habitusát. Tóth Ervin szerint negyvenéves kora után nem mutatható ki változás, rajzművésze nem is osztható fel különböző tevékenységi korszakokra, tehát azt a grafikai stílust, melyre rátalált, a továbbiakban már nem módosította. Ezzel a minősítéssel

vitatkozik Végvári Lajos, mondván: Holló grafikai munkássága periódusokra oszlik. Ám a periódusok valóban nem kronológiai rendben követik egymást, inkább tematikusan tagozódnak.

El lehet különíteni a (többnyire női aktokat ábrázoló) tanulmányszerű rajzokat, melyek a mesterségbeli tudást tartották frissen, illetve a vonalas és lavírozott tusvagy (ecset)rajzokat, melyekkel Holló „finom, remegő tónusokat, komor árnyékokat és a formákat gyengéden körülölelő vonalak kombinációit” volt képes megteremteni. Az ide sorolható grafikák csak a harmincas évek elején jelentek meg, és java munkái 1960 körül készültek. A ceruzakrokik mellett a jellemzően 1937 körül keletkezett diófafác „jegyzetek” éppen arra az időszakra esnek, amikor az említett finom tónusok, az árnyékoló és vonaltechnika révén kibontakozó, hétköznapi vagy történelmi, immanens vagy szakrális szituációba rögzített expresszív drámaiság fölváltotta az állapotrajzot.

A grafikák téma- és motívumkincse nagyjából a festői érdeklődéssel párhuzamosan alakult. A művész gyorsan rögzítette a mozdulat lényegét, rajzain a vonalnak töretlen lendülete van, frissessége nem csorbul. A grafikákon Holló nem viaskodott a technikai problémákkal, inkább valóban „csak” rögzítette azokat. Olykor távirati stílusban. Tóth Ervin szavaival: szűkszavú „rajztelegram” ad hiteles képet a pillanatnyi benyomásról is. Az 1920-as évek elején véget érő klasszikus stúdiumrajzok (a realizmusra törekvő rajzi ábrázolások) után újabb erőre kapott a humánium iráni érzékenység kifejezése.

A '30-as évekre Holló valóban új erőt jelentett a hazai művészgárdában. Rajzi vonalvezetése, a sötét foltok elhelyezkedése kezdett éppoly spontánná, szabálytalanúvá és közvetlenné válni, mint a kézírás. Végvári Lajost idézve: „a megjelenítés módja már maga közlés (...) A rajz nem csupán néznivaló, a rajzot olvasni is lehet (...) Holló elérte azt, ami csak a legnagyobbak osztályrésze: a többsíkúság, a jelentésbeli pluralizmus csodáját érezhetjük.” A noteszlapok mellett föltáruuló grafikai mappákban rejtőző vázlatok a következő korszakra, a „sommázó naturalizmus, a látvány analíziséből spontán kibontakozó szintézis” jelenléteére is találtunk példát (elsősorban a lovakat és teheneket, tájakat és szituatív zsánereket őrző tollrajzokon).

A noteszlapok tovább árnyalják a grafikai attitűdöt, megerősítve a grafikák „mozdulattanulmány” jellegét. Az aktrajzok mellett az állatrajzokon és a paraszti életből kiragadott jelenetrészletekben a test mozgásának különböző stációi tűnnek föl. A figurát Holló egyrészt valamely mozdulat közben ábrázolta, másutt két vagy több alakot mutatott be, azt az élményt is fölkínálva, hogy a mozdulatok egymásutánosságát vagy kontrapozícióját lássuk. Jellemző volt az egyetlen figura több, egymást követő mozdulatának megörökítése, illetve az alakok egymáshoz való viszonyának kifejezése.

Ez a szándék még a gyakori töredékek esetében is érvényesült. Arra szintén a noteszvázlatok hívják föl a figyelmünket, hogy a mozdulat ereje éppen a torzóban, tehát a félbehagyott mozdulatban lesz a legmarkánsabb. A grafikák, de még a kis tenyéryi lapok autonóm jellegét is az fokozta, hogy a mozdulat tanulmány egészeiben elveszítette tanulmányvoltát. A mozdulatban rögzített alak a maga plasztikus teljességében jelent meg a lapon.

***

Holló László önarcképeit vizsgálva magam is többször kiemeltem a saját személyiség ábrázolásának transzpozíciós jellegét. Utaltam rá főntebb (a vármúzeum birtokában lévő egyik lapra hivatkozva), hogy több grafikán jelenik meg a művész arcmása olyan környezetben és olyan szereplők mellett, ahol ezt látszólag semmi nem indokolja – résztvevő megfigyelőként maga is cselekszik. Egy helyütt (1943. IV. 6.) a krumplivetőt vázlatozó művészt megfigyelő festőként ábrázolja önmagát. Itt a megfigyelői pozíciók rétegződnek: több szintje van a lehetséges olvasatoknak; illetve az alkotás folyamatábrázolásának (festménytéma, grafikai vázlat, a festő témamegjelenítése, festés közbeni önmegfigyelése, reflektív viszony kialakítása a képpel és ábrázolt tárgyával) vagyunk a tanúi.

Több példánk van tehát arra a megoldásra, hogy önarcképet rajzolt a művész a megjelenített szituáció vagy figura mellé. Az egyik korai (rossz állapotban és hiányosan ránk maradt vázlatfüzetben) 1922-es tanulmányrajzon látjuk Holló önarcképét egy nőalak három mozdulatstációs ábrázolása mellett. 1924-ből egy nagyobb lapon figyeli Holló az általa megfestendő életképi jelenetet; és ugyanebből az időszakból (1920-ból) maradt meg egy önálló diófapác lap – itt egy térdeplő Magdolna-tanulmányt figyel a művész, s a felület bal felső részén egy hétköznapi parasztfej látszik. Ebben a női akt-tanulmányban ugyanúgy ott van az 1924-es, mint a '29-es vagy '32-es *Bűnbánó Magdolna* helyzete, sőt, az 1927-es *Akt lepellel* festményszituációja; de még az 1942-es *Lázadók* című kép központi alakjára is ráismerhetünk. Ez a párhuzam akkor döbbsent meg inkább, mikor az 1920-as vázlat mellé helyezünk egy keskeny lapocskát 1941. XI. 28-as keltezéssel. A diófapác rajz két évtizeddel később (és egy évvel a *Lázadók* előtt) a korábbi aktgrafika szinte pontos szimmetriaképét adja vissza.

Persze, nyitott marad a kérdés: mit keres a parasztfej a festő témáját vizsgáló művész portréja mellett? Ha nem a párhuzamos élmény vagy látvány szinkron rögzítése áll e tény mögött, úgy csak arra gondolhatunk, hogy „Zsuzsannát meglesik a vének”. Az 1920-as tanulmány ez esetben nem Magdolna-vázlat, hanem az egyszerre kihívó és kiszolgáltatott, helyzetét élvező és önnön szemérmertlenségétől is megrémülő Zsuzsanna-változat, akit ezúttal nem a mitológiai vének lesnek meg, hanem a paraszt és a festő. Többszörös identitáskonstrukcióról és azonosságvállalásról van szó: Holló László parasztsorsok iránti elkötelezettsége talán még ezen a rejtett módon is megnyilvánul.

***

Holló László művészetének eredetiségét a „szociográfiai” életképeken, azok kialakulásán és témavariációin, a témafeldolgozás mélységén, a művészi és etikai problémák kifejezési szándékán keresztül érzékeltettem a 125. jubileumra kiadott könyvben. Idekívánczó összegzésként fogalmazhatjuk meg, hogy a paraszti tematikában sejtett drámai mozzanat már a técsői tanulmányidőszakban ott volt, ahol Hollósy Simon példája ösztönözte. Az új utak keresésében előremutató példa lehetett volna a párizsi időszakot lezáró *Kiskundorozsmai parasztszoba* – ám az (noha kiváló plasztikai térszervezési megoldásokat reprezentált) a hagyományos realista (később alföldi realista) keretek között maradt. S tudvalevő: Holló Lászlót tévesen sorolták be az alföldi festészet képviselői közé. Az említett kép a Fényes Adolf-féle irányzatot követte volna – benne a naturalista elemek hangsúlyával.

1920 után Holló a posztimpreszionista kifejezéstől az expresszív realizmus felé haladt, de ez az irány kevésnek bizonyult új festői és etikai témáinak kifejezéséhez (a kritikai zsáner csapdáival fenyegetett). A téma és kifejezésmód összhangja nem a plein air vagy az alföldi festészetben és a realista életképben, hanem az allegorikus expresszionizmusban teljedhetett ki, magával a kifejezésmóddal is fokozva a narratív feszültséget. Az allegorikus keretbe helyezett szociográfiai üzenet megfogalmazása azt igényelte, hogy találja meg a jelenkor mitologikus magasságokba helyezhető, szakrális jelentésekkel átszőtt figuráit és élethelyzeteit. Azokat az alföldi emberben, a magyar parasztban, a szegénysorsokban és a szegénysorokon találta meg. És épp e modern mitológiák teszik a szociográfiai érdeklődést mentessé a kritikai realista tartalomtól, melyről Holló következetesen idegenkedett (visszautasította a „kötelező” tiszalöki téma megfestését; nem volt hajlandó beállni a bútorgyári sztahanovistákat festők sorába; s a '60-as évek elején államilag rendelt képein is a valóság érvényesült a „színpad” képe mögött).

Rámutattam, hogy az allegorikus példázatteremtéshez túl kellett lépni a szimpla jelképeken, s föl kellett emelkedni a jel- és szimbólumkapcsolatok szintjére, mely alapot kínált a metaforaképzéshez vagy asszociatív képteremtéshez. S ahhoz, hogy mitológia születhessék e festészetből, az alkotónak szüksége volt típusokra, tipizálható karakterjegyekre vagy szituációkra. A mítosz a rítusok (ismétlődő cselekvések) jelenlétét és festői ábrázolását követelte meg. S e rítusok, mint szituációs keretek, egyúttal tartalmak is, körvonalazzák Holló szociográfiai témaérdeklődésének legfontosabb irányait.

Ezek a rítuslányegű, mítoszalkotó, ismétlődő cselekvések a rajzok révén váltak a festői életutrin (a napi gyakorlat) részeivé. A rítus szintjén jelen lévő gyakori cselekménytípus, illetve eseménymozzanat volt a krumplivető, kapáló, lucernakaszáló, hazatérő jelenetek sora; a vízhordó, vesszőhántó, pásztorlány, pihenő gazda, ebédelő paraszt; a Tisza-parti vagy tócskerti epizód; arcok és mozdula-

tok, sorsok és életterek, tájak és hangulatok, történelmi mozzanatokba illeszkedő gesztusvariációk és lehetőségkísérletek fokozatai a lapokon.

A visszatérő cselekvések, nemcsak Holló festészetében, de grafikai tanulmányainak száz meg száz változatában is megfelelően reprezentálják a művészi létmódzatot. A most föltárt hatszáz „művészcedula” csak ráerősít arra a fölvetésemre, miszerint allegorikus (szociografikus) expresszionizmusának modern mitológiai színtereit vizsgálva lehet igazán elhelyezni az utókornak Hollót a 20. századi magyar képzőművészet legelső vonalában.

Felhasznált irodalom

- Bíró Katalin (1984): Holló László-életrajzok. *Művészet*, 1984/12.
- Bíró Katalin (1987): Holló László vallási témájú képeiről. *Alföld*, 1987/3.
- H. Szilasi Ágota (2008): *Holló László művészete. Holló-gyűjtemény a Dobó István Vármúzeumban*. Eger.
- Koczogh Ákos (1987): *Holló László*. Debrecen.
- Módy György (1978): *Holló László történelmi képei*. In: *Képzőművészeti írások*. A Debreceni Déry Múzeum Közleményei.
- Pogány Ö. Gábor (1967): A nyolcvanéves Holló László. *Alföld*, 1967/3.
- Pogány Ö. Gábor (1968): *Öt magyar alföldi festő*. Paris. *Montreuil*. (Katalógus; bevezető.) Budapest.
- Sz. Kürti Katalin (1972): Holló László mitológikus témájú alkotásai. *Alföld*, 1972/3.
- Sz. Kürti Katalin (1986): *Holló László festészete – Hrabéczy Ernő emlékezete*. (Vezető a Holló László Emlékmúzeum állandó kiállításához.) Debrecen
- Tóth Ervin (1965): *Holló László*. Debrecen.
- Tóth Ervin (1968): Lényeg és hangsúly. Holló László grafikai művészetéről. *Alföld*, 1968/9.
- Tóth Ervin (1969): *Holló rajzai és akvarelljei*. Debrecen.
- Ujváry Zoltán (1997. szerk.): *Holló László, a művész és az ember*. Debrecen–Kiskunfélegyháza.
- Ujváry Zoltán (2002): *München – Técső – Párizs. Holló László ösztöndíjas éve*. Debrecen.
- Végyvári Lajos (1990; 2007 – 2. kiadás): *Holló László*. Debrecen.
- Vitéz Ferenc (2002): „Szent Antal megkísértése”. *Holló László életregénye*. Debrecen.
- Vitéz Ferenc (2007): *Holló László 120 aktgrafikája*. Debrecen.
- Vitéz Ferenc (2012): *Holló László művészete – élet és mű az életmű-képek tükrében*. Debrecen.

Demeter József

Betyár költő

Szabó Bogár Imre halálára

*„Hunyorogva bámulnánk a lemenő napba
két visszanyesett szárnyú mihaszna
költő a szívünk mint a söröző ajtaja nyitva
beleröppen öröm lepkéje bánat darazsa
és lesz egy pillanat mely éppúgy elillan
mint a többi de el nem múlik soha”*
(Fecske Csaba)

A költő véges élete örök pillanat...

Későn fekszik, korán kel, főleg, amikor a telehold besüt az ablakán. Misztikus fényvel kelti életre a vers egy-két sorát. Van, amikor a Születendő már teljes egész-ként benne tükröződik, mint! A népdalban a fésülködő lány -- éji napunk föl-dig érő, szőke sugaraiban. Fényhajfonatában. Befelé rímelő csillagok csöndjében. Foszforeszkálósan. Csupa tükör a világ. Ilyenkor. Múzsaközelen, hisz!

Versfeltámadás léssen.

Ámítja magát minden költő bizodalmasan, gondolván, hogyha!

Nem előbb.

Utóbb.

Post mortem.

Nem véletlenül vette föl tehát költőként a Bogár nevet – a magyar puszták Bo-gár Imrétől, és lett belőle: Szabó Bogár Imre.

Betyárként bújdokolt a magyar irodalom Pusztájában. Minő „hajdúk” elől?! Nem is a válasz a lényeg, inkább az, hogy!

Egyenes gerinccel bújdokolt. Nem álarcosan. A Hortobágyról Miskolcra. Is. Az ő térde sem hajlott meg a „hatóságok” előtt. Ó, ízületek, térdzületek, betyárízü-letek, mert! Betyár maradt. Költő betyár. Betyár költő. Konok fajta, nem puhány, nem gyurmaféle.

„Vagyok, mint minden ember: fenség.” Nem megalkuvó, nagybetűs: Em-ber. Persze, nem Észak-fok, nem titok, nem idegenség, hanem! Igaz költőbarát, de nem siker-kunyerálós. Szilárd jellem. Fel-felhúzott ínnyel vitatkozott, főleg poharazgatások idején. Talán túl szilárdan is, ami esetenként makacsságnak tet-szett. Vagy az is volt. Súlyos teher ilyenkor az élet. Döcögösebbek a napok. Ton-násabb a gravitáció. Szigorú ítések szűk köreibben. Telehold alatt is. Kegyetlen

jóság, hogy költőként több volt, mint amennyit elismertek, elismertem belőle. Mea culpa!

Nehezen lehetett kijönni vele. Nem engedett a '48-ból. Amikor igen, akkor is Bogárimrésen. Makacsságáért, önfejűségéért meg-megfedtem, de! Határozott keménysége, somfaszívóssága tiszteletet követelt. Őszinte szellemiárfolyamú barát volt. Megbízható – majmoló világunk divatos létbizonytalanságainak mesterséges berkeiben. Délceg volt. Büszke fejtartású, de!

Tisztelettudó és -adó. Lényét makacs szelídség jellemezte, mégha ellentmondásosnak tetszik is eme párosítás, lévén, hogy így illik Szabó Bogár Imre emberi páratlanságára. Mindez. Tetőtől talpig.

Imre, Imre, Szabó Bogár Imre,
Verseidet miért írod a csillagos égre.
„Átvérzik a Mindenség”, mint! holdfény
A gézen...
Gyászos napszentület virrad –
Szív tekintetében.

Imre, Imre, Szabó Bogár Imre,
Verseidet véd e-mail-ben a csillagos égre –
Jussként – nekünk, halálodban, érted.

Nyugodjunk békében, mondd, hol, mikor,
Meddig, kiért, és! Mivégett. Ámen?

Fekete lyukat hord verseidből a
Fény hiánya beteg jaj-tekénkre.
Sötétedik a világ, uraim. Jó reggelt!

Nyugodj békében hát, Betyár Szabó Bogár Imre!

Szűk Balázs

Jancsó feltámadt

Aki meghalt, annak hírét költik. De ő nem halt meg, hiszen egyik utolsó groteszk blóddlijében (*Ede megevé ebédem*, 2006) még fel is támasztotta önmagát, de már korábban is játszadozott a saját halállal, hófehér ruhában egy kerti medencében lebegve (*Nekem lámpást adott kezembe az Úr Pesten*, 1998). Mondták prófétának, de inkább münchauseni fájdalmas –nevető bohóc volt, aki mindig tudott újra kezdeni és egyre keserűbbeket mondani a történelmi és emberi semmiről. Szinte mindig „eszmedrámákat” forgatott a hatalom technikanizált-apokaliptikus (*Szegénylegények*, *Fényes szelek*, *Technika és rítus*, *Szörnyek évadja*) vagy groteszk-abszurd rítusairól (*Nekem lámpást adott kezembe az Úr Pesten*; *Kelj fel komám, ne aludjál*; *Oda az igazság!*) Mindig a fiatalok érdekelték, akik persze valamilyen módon szembeszálltak a zarnoki rendszerekkel: vitáztak, daloltak, zenéltek, táncoltak, összefonódtak, szeretkeztek a történelmi kataklizmák ellenében (*Csillagosok, katonák*; *Magánbűnök, közerkölcsök*; *Még kér a nép*; *Szerelmem*, *Elektra*; *Szörnyek évadja*; *Kék Duna keringő*; *Utolsó vacsora az Arabs Szürkénél*).

A *Szegénylegények* (1965) című remekművétől kezdve teljesen eltüntette a klaszrikus értelemben vett kísérőzenét, ezek szerepét a pontos, dramaturgiailag elhelyezett, többnyire a filmben valósan megszólaló dalok és zenei kísérek, zörejek vették át. Filmjeiben a szigorú geometriát és a történelmi kötött-koreografált táncokat felváltotta a mellérendelő epizodikusság, s így egyre több lett aktuálisan mixelt zenei vendégszöveg (Lovasi András/Kispál és a Borz, Sub Bass Monster, Burai Árpád és a Lyuhász Lyácint Bt., Burzsoá Nyugdíjasok, Belga, Lagzi Lajcsi, Ivanovici-Szécsi, Sebő Ferenc, Szászcsávás Band, Ferenczy György stb.), amelyek olyan jól kifejezték egy magatehetetlen kor szent-emelkedett és profán-szürreális birkózását.

Debrecenbe megújulni jött, vagy ő újította meg Debrecent. Mert izgatottan a fiatalokra figyelt, s a fiatalok mindig találtak valami különöset, valami igazat benne. Ezek röpké idők voltak, de szelleme ekkor ide költözött. Csengey Dénes drámai burleszkét, a *Cellát* (1983), Szíki Károly-villódzó-protestáló Villon-alakításában szinte titokban rendezte az KLTE egyik klubjában (1984). Később a *Szörnyek évadjában* (1987) Csengey egyike lett a filmbeli professzor tanítványainak. A hőstelenítő Kapa-Pepe sorozat antizenei világára (*Anyád! A szúnyogok*, 1999.; *Vacsora az Arabs Szürkénél*, 2000) is itt lelt a fekete bőrkabátos/hegesztőszemüveges Burai Árpád és a Lyuhász Lyácint Bt. nyers, iparzenés hangzásvilágában. Az 1989-ben alakult, Pszichokinetikus Ipari és Mezőgazdasági Tánczenét játszó, 8-12 fős „légvédelmi brigád” a hagyományos gitárfelálláson kívül zajkeltő instrumentu-

mokat is használt bő fantáziával (centrifuga, mosógép, vashordó, fémtányér, lemezjátszó, „hang-térkép”, fúrógép, flex, lyukasztó, reszelő-ráspoly). Az Anyád! A szűnyogok felvezető képsoraiban a mozdonyforgató előtti ködben készülődnek a koncertre. Később ugyanitt énekelnek el egy vad retrót: Szécsi Pál „Egy szál harangvirág” slágerét, alaposan kifordítva. Emlékezetes ugyanebben az opusban, amikor a daru felemelkedik a gellérthegyi Szabadság szobor üres-megpattogzott szeméig, s a Rákóczi induló helyett a „Vakpali, vakpali mindent lát...” dalparódia józanít ki minket. De a zenészek ott ülnek, állnak, hevernek, és a falnak támaszkodnak a leégett Budapesti Sportcsarnok egyik irtóztató hosszú folyosóján. Sőt a Lyuhász Lyácint Bt. 8 tagja átköltözik – bumfordi fürdőnadrágos bandatagokká lezüllyedve – Hajdu Szabolcs debütáló *Macerás ügyek* (2001) filmjébe is. S e film középpontjában a színházi bemutatóra érkező híres fővárosi rendező, Jancsó Miklós áll, akiről állandóan beszélnek, de csak egyetlen röpké pillanatra látjuk, a függöny mögül kukucskáló gyerekek szemszögéből, aki a nézőtérre érkezik egy „riporter” társaságában. Második találkozása Mikepércsen a fiatal középiskolás Lorca-színésznővel szintén meghiúsul.

E sorok írója (werknaplója anyagának gyűjtése közben) fiával jelen volt az imént említett jelenet forgatásán a szépségessé varázsolt Békás-tó lampionerdejében. Eredetileg én egy kérdező riporter lettem volna, aki kicsit szemtelenül faggatja a Mestert inkognitóban érkezéséről. Mi tehát Jancsóval egy álbeszélgetést folytattunk a nézőtérén, amit a kamera a mi tudomásunk szerint folyamatosan vett. De utólag ez a félpercnyi anyag mint a Jancsó-mítoszt nem segítő fölösleges töltelék, kimaradt a filmszövegből. Így Jancsó és én talán 5-6 másodpercre látszunk a vendéget fogadó Gelányi József színész társaságában. A *Macerás ügyek* egyetlen 30 perces werkfilmjét én készítettem, ami a mai napig (pénz és érdeklődés hiánya miatt) vágatlanul van a birtokomban, s várja, hogy felébredjen „csipkerózsika álmából”.

Egy ún. werknaplót (a mai napig kiadatlan) is készítettem a legfontosabb stábotagokkal. 2000 júniusában, a 16. forgatási napon volt lehetőségem egy rövidebb interjút kérnem Jancsó Miklós epizód szereplőtől. A beszélgetés teljes anyagát átadtam Hajdu Szabolcsnak, aki azt jóhiszeműen felajánlotta a Pesti est 2001-es 33-as különszámának. A főszerkesztő, Galambos Attila és a szerkesztő, Varga Balázs azonban úgy kezelték a szöveget, mint akinek nincs szerzője, pontosabban Jancsó Miklós az, holott a filmről szóló kritikák mindegyik részletének a végén fel volt tüntetve a szellemi tulajdonosok neve (Báron, Schubert, Bikácsy, Stöhr). Íme a részlet, amely arról tanúskodik, hogy Jancsó Miklós mennyire féltő figyelemmel kísérte a tehetséges fiatal filmeseket, különösen a debreceni Hajdu Szabolcsot:

„...van benne valami mágikus. Valami olyasmi, ami a valóságon túl emelkedik. Szóval úgy hat, mintha valóság lenne, de mégsem az. Majdnem olyan, mintha

valami furcsa irodalmat olvasnék. A kép hordozza ezt a furcsa mágikusságot, meg ahogy a képet használja, a furcsa, lélegzetszerűen lüktető montázsokat. Mintha Fellinit látnék. Angyali szürrealizmus. Szabolcs arról beszél, hogy lehet megnyugtató a világban levőket. Erre nem vállalkozik ma senki: nemcsak itthon, más országokban sem, vagy alig.”

Jancsó feltámadt. Nekem egészen biztosan. Az előző történet már kibogozhatatlanul kettőnké, visszazökkentve a történelmi időt az igazmondás kerékvágásába, mint ahogy Kapa és Pepe helyrebillentette az elrontott történelmet a *Mohácsi vész* (2004) megérdemelt időutazásában.

Molnár József

Aztán...

Aztán a patakokban úsztunk,
egészen a folyóig felfutottunk,
majd az erdőkben kerestünk fákat,
megmászva fiatalságunkat,
és a rétet sem hagyhattuk ki,
boglya alatt kígyókat kutatva,
aztán lefeküdvé a fűre,
csak úgy kiáltoztunk az égre,
ahonnan semmit sem vártunk,
ettől még bőrig áztunk,
akkor ez majdnem természetes volt,
felhős, majd tiszta lett az égbolt,
aztán már nevtünk, és újra,
kopoghatott jég, míg meg nem unta,
jöhetett tél, és fagyos utca,
mi csak néztük, kinek szakad cucca,
aztán csönd lett, az ég is elsötétült,
mikor a fegyverek szava kékült.

Aztán 2....

Ma már a patakcsönd hiányát
elnyomja a tévé, meg az autófüst,
ma már az erdőkből kihulltak a fények,
hiába hívok, múltat megidézve,
elszaladtak az órák, évek,
hiába állok, mint régen székre,
sötét van, a magasból rongyrazás,
a mindent elfedő megmagyarázás.
Sötét van, hiába kiáltom,
holnap jöjjön el megváltóm,
nem kell a világnak már ének,
csak a szappan ízű lidércek,
vakolathullató percek,
vallató magunkba léptek,
nem kell már hűsítő zápor,
csak a téboly, szekértábor.

Ma korán jött

Ma korán jött az alkony, már délben,
a fák táncolnak a széllel,
a csillagokat is lehoznám,
mondja az egyik,
itt senki nem haragszik.
Aztán már futottak a földek,
lakói ködben gyülekeznek,
a remény hátul maradt,
senki sem tolja,
a remény előre szalad,
senki sem érti,
csak bámulnak a fejek,
a nap ránk rántja az eget,
valaki kimászik alóla,
még ma is szól a nóta,
dinom-dánom, és
égzengés volt éjjel,
ma korán jött az alkony, már délben.

Második eljövétel

Lejött a véres keresztről átázva.
Szemében a mennydörgő szeretet
rózsa-harcosai nyitnak teret,
elindul, az aszott lelkeket rázza.

Tűnt apostolait hívja, jelet
rajzol ételre, asztalra, vég-várat
hamu-porból emel, hű katonákat
cseppként hulló kő-viaszból teremt.

Az meg sem fordul fejében, elkésett,
s hasztalan száll ide minden ige,
csillapítja a medrükből kilépett

tengerek égettagyag-színét. Vésett
kínként szúr a koszorú tövise.
Nem is érzi. Megérkezett. Bölcsőbb lett.

Mészáros József

A lady

Ezen a szép, napsütötte nyári délutánon ráérősen ballagtam a Batthyány téren a békásmegyeri HÉV-hez, mert még volt öt percem az indulásig. Mögöttem, üveg-hangon kopogós körömcipők ütemére figyeltem fel. Ezekhez a csengő hangú kopogásokhoz leginkább elegánsan vonuló nő párosítható – szoktam mondani. A kipp-koppos lady elshant mellettem, a vonulást Givenchy-illat kísérte. Ez az illat mélyen be van ivódva az érzékszerveimbe. Kis diákként a tanító néni, amikor a ropogásra vasalt fehér blúzában fölém hajolt és átnyúlt a jobb kezemhez, hogy azt vezesse az R-betű megrajzolásában, ez az illat csapott meg. Mindeközben a fejem a vállgödre és a melle közé szorult. (Igen! Én is szerelmes voltam a tanító nénibe!)

A lady már az én nyomvonalamban hatolt előttem, s felvettem az ő ritmusát. A darázsdereka, kerek feneke, hosszú combjai érzéken ringtak a májszínű, se-lyemből készült zsákruhában. A ruha díszítőeleme volt két, hullámos vonalú dísz-varrás a hónaljak vonalától a tomporig. Teste a két hullámvonal között siklott. A vonat utolsó kocsijának lépcsőjén libbent fel a szerelvényre. Felpezdülve, a sarká-ban robogtam. Az ablakhoz ült, vele szemben én is. Őzbarna szemében mosolyt láttam, amikor ránéztem. Májszínű bőrmappáját, amit átölelve a telt kebleihez szorított, az ölébe ejtette. A zárt mappából kihúzta a TIME magazint, melyet lepedőként szétnyitott maga előtt, mintha olvasna. Gondoltam, a fedezékben gyönyörködhetem szép, sudár termetében. Ekkor vettem észre, hogy a lap felső éle felett ő is méricskél engemet. Szilva formájú száján, középen, a borsónyi nyílás erotikussá tette az ajkát. Hűű...! Lépnem kell! Megszólítottam:

– Excuse me! Are you English?

– No, I'm not – válaszolta. Magyarra váltottam a szót, lesz, ami lesz, mégsem éghetek a nyögős nyelvtudásommal. Szerencsémre, a jó Isten honfitársamként teremtette, örömeiben ezt a gyönyörű nőt. Szóra szót, mondatra mondatot fűztünk, mintha már régóta nem láttuk volna egymást, közben a Rómainál leszállni készült, én is, mint együvé tartozó pár keltünk át az úton.

Egymást lázas izgalommal hallgatva körbejártuk a környék utcáit. Nem érdekelt bennünket a kutyák kerítésszagató harci ugatása, a tengernyi szúnyog rajzása, marása. Ő a túsarkú körömcipőjében nevetve rúgta szét a poros utat, kacagva botladozott a járdákból kinövő, karvastagságú gyökerekben. Most nem elegánsan vonuló büszke nő volt, hanem, csintalan, pajkos, felszabadult a fiatalágát élvező lány. Közben azért csatáztak a gondolatai, s arra gondolt, hogy jól kibeszéljük magunkat, és jó éjt kívánva elköszönünk egymástól, persze a találkozás reményében. A másik gondolata harcolt az előzővel: Mi lesz a következménye, ha mégis

behív az otthonába? Régen nem kapott már olyan szeretetet, melyre vágyai hajtják... Sajgott a teste, hogy fényárban és ölelésben ússzon. Oh! Jaj! A mama?! Hát, a Mama mindig reggel jön, nyugtatgatta magát. „Nem lehetek egyszerre szűz is meg kurva is. Apa halála után azon vettem magam észre, hogy Anya túlcsonduló gondoskodása alá és házi őrizetébe kerültem. Mi a legfontosabb az életemben? A kitörés! Ismét szabadon éljek, lélegezzem, szeressek...” Ezen gondolatai után olyan utcába fordult be, ahol már legalább háromszor elbarangoltunk. A lány megállt az egyik ház előtt, s közölte:

– Megérkeztem.

Rápillantottam a névtáblára, s látom, hogy ott a „dr. Ércfalvi Mátyás nagykövet” kiírás szerepel. Válaszként közölte:

– Apa... Tavaly autóbalesetben meghalt, amikor a montreali repülőtérrel a diplomakiosztó ünnepségemre volt úton.

Néma részvétellel átöleltem a vállát, a mellkasomra borult és sírt. Könnyeit zsebkendőmmel törölgettem, majd apró csókok közepette felittam azokat. Lassan csendesült a megrendültsége. Könnyben úszó, vörös szemekkel, szipogó orral, fátyolos hangon megkérdezte:

– Bejössz?

A szobák falai a korall, a ciklámen és az azúrkék élénk árnyalataiban váltakoztak. A dohányzóasztalon egy olló alatt kettévágott, két fényképdarab volt, a felsőn egy öregúr, alóla félig kilátszott egy korban hozzáillő hölgy. A májszínű zsákruháját a gardrób szobában lecserélte ciklámen színű uszályos hálóingre. Mindeközben a nappali bőrfoteljében ültem egy pohár borral a kezemben, és figyeltem a lelkes, de a pattanásig feszült robogását. Érződött a levegőben, hogy a döntésének helyességén emészti magát. Összekulcsolta a kezeit a mellkasánál, és az ujjait tördelve nézett körbe-körbe. Végigjárta a tekintetével a különböző magasságú komódokat, az azokon elhelyezett egy- és többágú bronz gyertyatartókat. Ekkor, hirtelen mozdulattal kiszakította az összekulcsolt kezeit egymásból. Kirántotta az egyik fiókot, oda bevágta a két fényképdarabot, és az ollót. A fiókból kivett egy gyújtót, amilyennel a templomszolga gyújtogatja a gyertyákat. A gyertyák hajlékony lobogása közben lekapcsolta a villanyt. Gyertyafényárban úszott a lakás. Kinyitotta az erkély ajtaját. Enyhe, nyári huzatot varázsolt. A fények, a huzat és a függöny lengésének hatására olyan festői ecsetvonások úsztak a falakon, a bútorokon és rajtuk, mintha mi és a tárgyak egy fényfestmény szereplői lennénk.

Az uszályos hálóingből úgy dugta ki a két kezét, hogy a tenyerei egymásra tapadtak, a karjait a magasba emelve kinyújtotta, mint az úszónők a startkőnél. A testével ringott egyet és az uszályos ruha a földre hullott, s kilépett belőle. A lábával a földön lévő ruhának, mint a focista a labdának aláyesett, és az berepült a gardrób szoba előterébe. Hosszú, barna, loknis haját hátradobta, alkarjaival and-

ráskeresztet képezve a szép körtemelleit eltakarta, és az ölembe szökkent. Átölelt és a fülembe súgta:

– A tied vagyok.

Szaggató csókok váltása közben szedtük le rólam a ruházatot. Honnan, honnan nem, gumi volt a kezében, erre én:

– De ez...?

A mutatóujjával, mint egy felkiáltó jellel, lelakatolta a számát, és a gumi „öltözék” felhelyezte. Ekkor csengetés hallatszott. Riadtan néztünk egymásra, ő kiszólt:

– Ki az?

– Anya! – jött a válasz.

Pillanat – mondta ő. Riadóztatott desszantosok gyorsaságával felkapkodta ki-ki a maga öltözékét, én az inget és a pantallót, ő a májszínű zsákruháját. Ott álltunk az előszobában, ő kinyitotta az ajtót. Velünk szemben egy öreg hölgy (Hááá...t, akit a nyírdalt képen láttam!), a karjai között az álláig felrakott mosott és vasalt ruhákkal. Én meg a harmonikaszerűen összement és felgumírozott altájékkal.

– De, Anya, miért nem telefonáltál? – mondta ő.

– Az Apád halála óta bármikor jöhöttem... – mondta az öreg hölgy. Évfolyamtársi vizitelőnek lettem előléptetve, de az öreg hölgy a földön meglátta a gatyámat és a zoknimat. A hozott ruhák röptükben értek a dohányzóasztalra, lesodorva a poharat, borral együtt. A bor folyt, mint a szabályozatlan folyó. Ezután, mint a tűzoltó rontott be a helyiségekbe. Teljes tüdővel fújta el a gyertyákat. (A fények táncát visszaverte az árnyék.) A lány felkapcsolta a villanyt. Az öreg hölgy egy sziszegő vipera tekintetével és felpuffedt arccal távozott, közölte:

– Lányom! Reggel 7-re itt vagyok elkészíteni a reggelidet! Ezzel bevágta az ajtót, majd az utcai kapu csattanása jelezte, hogy vége a mai napra rendelt regulának.

Amikor magunkhoz tértünk, behordtuk a rongyaimat a hálósobába, ha reggelig nem indulnék haza, akkor ne legyen újabb trauma az öreg hölgynek. Az ígéret rendje szerint, reggel csengetés vert fel bennünket a romossá verejtékezett franciaágyon.

– Jött a Mama!

A lány kirohant a fogadására. Hallottam az öreg hölgy kérdését:

– Mikor ment el? Ó, 10 órakor – válaszolta a lány.

– A nyomorult...

– Miért, anya?

– Mert itt felejtette a cipőjét, ott van a fogas alatt.

Ekkor az öreg hölgy berúgta a cipőimet a komód alá, feltépte a kijáratit ajtót, s csak annyit értettem:

– ...hiába áldozom fel...?

Szoviár János

„Az isteni kegyelem lesz a Múzsám” – Műfaji és poétikai sokszínűség Tárkányi Béla egri papköltő költészetében

Tárkányi Béla egri papköltő irodalmi működése a XIX. század közepén abban az érásban gyökerezik, mikor a magyar poéták és írók még nagy eszményekért tudtak hevülni. Tárkányi is olyan alkotó, akinek nem a szoros értelemben vett költészeti-irodalmi siker, mint inkább az őszinte lelkesedés és mások lelkesedése volt az érdeme, érdemének mértéke.

Azon költők sorából lépett ő elő, akiknek hite, meggyőződése volt az, hogy a magyarságot leginkább nyelvünk művelésével lehet megmenteni, fölemelni. Ő azonban a hazafisággal egy másik nagy eszményt is egyesített: a szívből jövő, lélekből fakadó, igaz, őszinte és odaadó vallásosságot. Így költészetét alapvetően határozza meg a hazaszeretet és az istenfélelem.

Az 1821. január 2-án, Miskolcon, a szegény mesterember, Viperina Ádám és a mélyen vallásos, csodálatra méltó anya, Andresz Mária gyermekeként született későbbi költőnek az egri papneveldeben eltöltött idő volt – saját bevallása szerint – élete egyik legszebb időszaka. *„Én az egri papneveldeire mindig a legérzékenyebb hálával gondolok...”* – írja a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglalójában. Prefektusa, Kovalcsik József, befolyással volt egész életére, jó szándékkal vezette, irányította az ifjú kibontakozó tehetségét.

Tárkányi itt, a szemináriumában, egy véletlennek köszönhetően kezdett verset írni: *„Verselési dühöm nőttön-nőtt, miért társaim igen vexáltak s ez volt az oka, hogy a Tárkányi név alá bújtam, még keresztnevemet is Bélára változtattam, csakhogy meg ne ismerjenek. Midőn a Kisfaludy Társaság megdicsérte pályaballadámát, lerántám az álcot, ezután többé nem csúfoltak”* – írja Tárkányi Béla, eredeti nevén Viperina József, naplójában, melynek vezetését negyedéves teológusként, 1841. október 1-jén kezdi el.

Az említett mű a Kisfaludy Társaság 1839-ben kiírt pályázatára született, *Honáldozat* címmel. E költemény a harmadik helyen nyert dicséretet, s ez a poétai siker egy irodalmi munkásságban dús életpálya elindítója lett.

Az érző szívű, ellenfelei által is őszintének tartott, önmagát a végsőig tökéletesíteni vágyó, érzékeny költő indulása a magyar romantika, a magyar reformkor időszakába, az 1840-es évek irodalmába illeszkedik bele. Ekkor van Tárkányi ifúsága delén, s fő erénye – a hazafiság és a vallásosság mellett – a tenni akarás. Mohón falja kortársai könyveit, igyekszik mindent megismerni, s értő gondolatokkal törekszik elválasztani a jót a rossztól, az értékeset az értéktelentől: célja leszűrni és formálni a tapasztalatokat.

Garay, Arany, Kölcsey, Petőfi, Bajza és Vörösmarty munkáiban gyönyörködik, s sokat is tanul belőlük. Goethe, Seneca, Herder és Klopstock saját filozófiáját mélyíti el, a *Religio* című folyóirat, a Kisfaludy Társaság vagy éppen Kazinczy fordításai az ízlését fokozzák.

Mindezekhez hozzájárul a korbeli Magyarország vezető költőivel és íróival való ismeretsége: Petőfi meglátogatja Egerben, s levelezés is indul köztük, Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc – akivel komoly levelezést is folytatott – költői pályáját egyengeti, Garay és Czuczor támogatja; Kazinczy Gáborral, Vahot Imrével, Szelestey Lászlóval, Császár Ferencsel, Vadnay Károllyal barátságot ápol, s velük együtt igyekszik segíteni és előbbre vinni a magyar irodalom ügyét. De nem kerülhetjük el Pyrker János László és Bartakovics Béla egri érsekeket, a legjobb, leghívebb barátokat és támogatókat sem, akikkel Tárkányi szinte együtt él és gondolkodik, vagy Szvorényi Józsefet, a tudós cisztercit, kivel költői terveit osztja és beszél meg.

Legelső versét gyermekként, kilencévesen írta, melyben egy kedves kismadár, Gimpli halálát és az őt elpusztító macska kegyetlenségét énekelte meg. E vers nem maradt ránk: a madár tetemét abba a papírba temette el, melyre a verset írta.

Tárkányi Béla lírájára sok benyomás, téma van hatással, az egyetlen állandó szín, mely egész költészetén végigvonul: a vallásosság. Leggyakoribb témája az Isten dicsőségének hirdetése mellett a haza, a hazafiság, az otthon, de a végtelen természet, a világ költői témái iránt sem érzéketlen.

Tárkányi alkotói módszere egyszerű: szeret elbeszélni. Mindezt egyszer jókedvűen, helyenként humorral átítatva teszi, másszor a bús érzelmek rezignált hangján önti ki panaszát, bánatát. Ugyanakkor nem hiányzik fiatalkori lírájából – későbbi pap létére – a szerelem sem. Naplója – amelyből egy őszinte és tiszta lélek rajzolódik ki – bizonyossága annak, hogy a szerelem, amely Tárkányit dalra kényszeríti, az ifjúság természetes szimptomája csupán, szalmaláng, melynek csalóka, édesnek hitt pillanatait a bosszús megbánás és a gúnykacaj követte.

Tárkányi Bélában csak lassan, a papnevelde falai között, az előjárók bölcs nevelése, útmutatása és vezetése mellett fejlődik, bontakozik ki, érik meg a papi hivatás reális, ugyanakkor eszményi képe. A szeminárium törvényeihez való ragaszkodás az egyik feltétele a pappá válás elérésének, de ezeket a regulákat megingatta a természeti törvény, a fiatalkori szerelem egész addig, míg a teljes átmenet, a bölcs belátás be nem következik.

Tárkányiban 1838-ban, élete 18. esztendejében lobbant föl a szerelem lángja egy nagypénteki templomlátogatáskor: „Egy barna leányka ragadta el nyugtomat; az eszemnek legalább három hónapig semmi hasznát sem vettem. Ekkor kezdtem verseket csinálni...” – jegyzi föl naplójában. A hév, az érzés egy év múlva újra hatalmába keríti, de a távolság véget vet a szerelemnek, s mint ahogy írja: „úgy hiszem, örökre.”

Ezek a szerelmi versek, lírai megnyilatkozások lesznek érzelmeinek hű tolmácsolói; azon fiatalos emócióké, melyek szerelmi költészetének alapjául szolgálnak, s melyek az

első igazi költői szárnypróbálgatásokat, kísérleteket jelentik: *Kis hajó, Téli csillag, Az ő neve, Pillantata, Az áttérő, Mentegetőzés, Örök hűség, Elragadtatás, Hódolat* című versei.

A szerelem – melynek kapcsán Múzsáját hol M.L.-nek, hol Júliának, hol pedig Regiának nevezi – boldog álomba ringatja a fiatal Tárkányit. Ábrándjai elfeledtetik vele a rideg valót, a távoli szent célokat, s az ifjú papnövendék meg is retten, mikor észreveszi, hogy költészete csak a szerelemé. Ezt mutatja a *Harang, a Titok, az Óhajlás* és a *Köd* című verse: „*Óh, ne bántsatok, ha lantom / Csak szerelmet énekel, / S érzeményem csak szerelmi / Hangzatokban árad el...*”

De hamarosan kinövi a szerelmet: kikacagja fiatalsága esztelenségét, az érzést, melynek eddig foglya volt. Derengeni kezd belátása: tetteit, a valódi, komoly vágyait, céljait kezdi tervezgetni, s félreteresi a szerelmes húrokra hangolt lantot – örökre. Erre utalnak a következő strófák: „*Az éjszemű leányt / Miért imádom én, / Ki mondja meg, ha őt / Bírhatni nincs remény?*” (M.L.-hoz); „*A szívemmel sok bajom van, / Sokszor gondoltam magamban, / Tán jobb lenne nem szeretni, / A szív dolgát szögre tenni. / Az a szép kis lány, a lelkem, / Már igen sok kárt tett bennem, / Ráveszem hát arra őtet, / Ne szeressük egymást többet.*” (Szívбай); „*Most szilárdabb már az ifjú, / S többé nem perc gyermeke, / Keblét most jobban hevíti / A szép s jónak érzete...*” (Változás).

Helyenként ugyan még fölbukkan költeményeiben a szerelem emléke, de e művekben már csak temeti a múlt, a meggondolatlan ifjúság érzelmvilágát. Ez a hangulat adja a tárgyát elégiáinak, melyek érezhetően kiemelkednek Tárkányi szerelmi költeményeinek tematikus csoportjából: „*Hiszem, hogy szívem alvó régi lángját / Nem fogja senki föllobbantani, / S hogy a hiú szerelmen túlemeltek / Éltem komor tapasztalásai.*” (Elégiák R.-hoz)

A szerelem kínzó parazsának elhamvadása után nemes érzések, gondolatok születnek meg lírájában, s egyértelmű céljává lesz, hogy kora magyarságának gondolatvilágát, szellemi törekvéseit nemes eszményekkel ő is gazdagítsa.

Tárkányi Béla érdeklődése Klopstock *Messiásának* magyar nyelvre ültetésével (1841-ben kezd, s 1872-ben jelenik meg) fordul az epika felé. De már mint papnövendék is gyűjtötte a nép ajkán élő, a nép körében terjedő mondákat, regéket.

Feljegyzéseiben, *Költeményes füzet*eiben szép számmal találni olyan „*költészeti tárgyakat*”, melyek döntő többsége a népi vagy népies mondák érdekesebb, irodalmi feldolgozásra méltóbb darabjai. Ezek közül kiemelkedik a naiv, népi meséjű, érdekes gyermeki és testvéri sorsot bemutató *Az árvák*, valamint a *Rózsa*, melyben egy kalmárlányról szóló népi történetet dolgoz föl: a lány szerelmével megváltja a szarvassá lett, elátkozott ifjút. További ilyen, a nép köréből vett műve: *A bosszú*, a *Szép Julcsa*, a *Máté gyilkos*, a *Könnyharmat*, *Az ősi bosszú*, valamint Tárkányi egyik leghosszabb epikai alkotása, egy nép ajkán is élő tündérrege feldolgozása, *A királyfi kalandjai*.

Tárkányi Béla regeköltészete rokonságot mutat kortársa, a szintén borsodi illetőségű

Tompa Mihály, a református lelképásztor költői tevékenységével, hiszen Tompa volt az, akivel – kis túlzással – megindul a népköltészet elemeinek műköltészetbe emelése (ennek a folyamatnak lesz Petőfi és Arany a betetőzője). Tompa vitathatatlanul nagyobb mestere a népregék feldolgozásának, mint Tárkányi, aki azonban lelkes és cselekvő híve ennek az irányvonalnak. Míg Tompát Gömör vármegye, addig Tárkányit Heves vármegye látja el olyan epikai anyaggal, amelyek átírata, feldolgozása Tompát országos hírű, Tárkányit pedig kedvelt költővé tette.

Tárkányi – Tompával ellentétben – csak a mesére koncentrál: őt csak a történet érdekli, a benne húzódó alapeszme és erkölcsi példázat, melyet sokszor el sem rejt műveiben, csattanóként, irodalmi poénként nyíltan fejezi ki alkotásai végén.

Tárkányi Béla legnagyobb epikus műve az 1843 novemberében írt *Zrínyi Ilona* című elbeszélő költeménye, melyben Thököly Imrénének és Zrínyi Péter leányának történetét jeleníti meg.

Bár Tárkányi elbeszélő költészetében jócskán találhatunk szerkezeti hiányosságokat, s verselése és nyelvezete sem kifogástalan, mégis sokat elárulnak a papköltő líriko-epikai tehetségéről, mely azonban balladaköltészetében érhető tetten a leglátványosabbban.

Balladaira elsősorban a német irodalom (Goethe, Schiller) volt hatással, de ilyen műveinek tematikája javarészt nemzeti. Balladáiban – az epikai szál mellett, a ballada műfajának megfelelően – találhatók drámai, illetve lírai elemek is, de több művében az epikai elemek – történetmondás, jellemzés – dominanciája érhető tetten. Bár balladáinak formája a nagy kortárs balladairókat – Bajza, Czuczor, Garay – túl is lépi, fölül is múlja, de egynéhány alkotását csak önkényesen nevezi balladának: több műve e műfajkörben inkább elbeszélő költemény vagy rege.

Tárkányi Béla költői munkásságának első jelentősebb darabjai közé tartozik a Kisfaludy Társaság 1839-ben kiírt pályázatán harmadik díjat nyert *Honáldozat* című balladája, melyben a jog nagy Istene látja a vétkekben, szenvedélyekben tobzódó, hazaszeretet és szabadságérzet nélkül élő emberek honát, s elhatározza, példát mutat minden nemzetnek, hogy hogyan kell szeretni a szülőföldet: „*Magyarhon lett a nagyszerű / példának színhelye...*” – bárcsak ma is elmondhatnánk ugyanezt...

A dühében honjára átkokat szóró, később hazája ellen forduló, de anyja szavára visszahőkölő hadvezér, *Coriolán* történetét bemutató balladája (1841) korának egyik legnépszerűbb műve volt.

A magyar história egy epizódját feldolgozó *A nándori fogolynő* a haza iránti végtelen szeretetet, a vitézséget („*Künn zúg a kürt, a vár remeg, / S miként ha száz vihar / Egymás ellen dühöngene, / Úgy ví a hős magyar!*”), valamint az Egerben élő költőnek korántsem ismeretlen női hősiességet énekli meg (*Kivíjja egy magyar leány / A harci hős babért, / Mert kész áldozni életet, / Kész halni a honért...*).

A *Honfiak haragja* című balladájának tárgyköre Mátyás király és Szilágyi Mihály vi-

szályát, majd a haza védelméért önkéntelenül is végbemenő békülését írja le: „*Szilágyi s Mátyás összenéz, / S kezet fog önkénytelen. / Enyém a cseh – szól a király. / Törökvért szomjaz fegyverem, / Felel Szilágyi, s elrontanak, / Többé szívükben nincs harag.*”

Tárkányi balladaköltészetének egyik legkedvesebb nőalakját állítja címszerepbe *Az egri amazon*. A hős egri asszony kerül műve középpontjába, a legendássá lett egri nő, aki elesett férje fegyvereit és öltözetét magára öltve megy bosszúvággyal a szívében a vár falára: „*Mellén acél, fején sisak, / Kezében kard, szemén harag; / Arcán lelki fürgeteg... / Így nézhetett ki tán az Ég / Bosszúra küldött angyala, / Midőn fegyverbe öltözék / S a pártosokra tört vala. [...] S midőn az est aludni szállt, / Az elszánt lelkű hősi nő / Hat véres tarfőt, kopjanyílt, / S hat görbe kardot hozva jó..*”

A mohácsi temetés a „*nemzeti nagylétiünk nagy temetőjét*”, a Mohácson elesett hősök végtisztességadását jeleníti meg, középpontba állítva a magyar történelem egy jeles nőalakját, Perényinét. E műve egyike a legszebb balladáinak, mely barátját, Kovács Mihály festőművészt talán legsikeresebb és legnagyobb kompozíciójára, a *Mohácsi temetésre* ösztönzi, s a főváros ünnepelt színésznőjének, a Tárkányi életébe is bonyodalmat hozó Komlóssy Idának – akinek egyébként a költő több szaválnivaló művet is írt, pl. *Stuart Mária, Színművésznő* – kedvenc szavalmánya lesz: „*Elmúlt az éj, a másnap is / Nyugodni szálla már; / Mohács terén négyszáz magyar / Komoly parancsra vár. / Elöttök ősz Perényiné, / Mély gyász volt mindene: / Ilyen lehetne tán a bú, / Ha testet öltene. / Utánam – szól és felzokog, / S ásóval földbe vág, / S a szó után négyszáz magyar / Zokogva földbe vág. / Csak mélyen, mélyen ássatok, / Hisz nem kemény a föld, / Hol annyi drága honfivér / Hazátokért ömölt. / És ástak ők, Mély lett a sír, / S holtakkal eltelik. / Az égnek csillagsátorán / Ború emelkedik..*”

A *Honszeretben* a spártai asszonyok hazaszeretetét, a *Virgil végrendeletében* az ókori költő eposzának, az *Aeneisnek* a sorsát éneklí meg: a költői rendelkezés szerint a műnek a tűz martalékává kell válnia, a császár ítélete azonban más: „*A beteg forgatja könyvét; / Ők feszülten szóra várnak. / Tűzbe véle – szól, s elalvók: / Ők egy holt felett sírának. [...] Szent a törvény, ámde a mű / Fényt derítend a hazára, / Szólnak bírúk habozva; / Csend lőn a Caesar szavára. / Nem, inkább csorbuljon a jog / Tisztelendő szent hatalma: / Mint az által füstbe szálljon / Tíz nagy évek fáradalma. / S a megmentett énekekben, / A törvénynek drága romján / Hőst s egy nagy költőt csudálunk / Szánakodva Trója sorsán.*”

Az egyik legszebb női erény, a hitvesi szeretet áll a *Nőhűség* című, tragikus tárgyú, drámai erejű balladájának centrumában: a mérgezett nyíllal meglőtt király életét saját halálával menti meg hű neje: „*A nő kiszítta a halált. / Fölebred a király, / Előtte, mint egy liliom / A hölgy halványan áll. / Kedves férjem, mit álmodtál? / Rebeg szelíd szava. / Hogy elvivé halálotat / Az égnek angyala. / Én hát köszönni elmegyek / Az ég magas kegyét. / Szólt, s férjének szerelmesen / Megcsókolá sebet..*”

A *Gyermeki szeretet* a szülő, az édesapa iránti szeretet gyönyörű és egyben megle-

pő példája, melyben a börtönben ülő, éhhalálra ítélt apát egyetlen leánya, ki hosszú könnyörgés után látogathatja a rabot, tartja életben – saját anyatejével: „*És ím feltépi öltönyét, / S atyjának nyújtja át / A legszebb hóemlő piros / Epernyi bimbaját. / És atyja elfogadva azt, / Attól vón életet, / Kinek keblébe egykoron / Ő éltet ihletett.*”

A *nemtő* idegen tárgyú balladája Tárkányinak. Benne Apchon auchi érsek hőstettét mutatja be, midőn egy gyermeket ment ki egy égő házból: „*Vizet vón és az égre néz, / S Isten nevével bérohan, / A meglepett nép arcain / A szegyenülés pírja van. / Dühöng a szél és reng a ház, / Feszült kebellet áll a nép; / S a főpap hozva a fiút, / A láng dicsfénye közt kilép. [...] A nő feléled, hála szól / Szívében, ajkán s szemein, / De már a nemtő akkoron / Máshol segíté hívein.*”

A magyar történelem nagy alakját, a hun nagykirály, Atilla I. Leó pápával kötött egyezségét, a pápaság és a kereszt hatalmát mutatja be az *Etele Rómánál* című műve.

Katona Józsefhez hasonlóan Tárkányi Béla is feldolgozta *Bánk bán* történetét: a drámaíróhoz hasonlóan ő is a nemzet képviselőjeként állítja az olvasó elé Bánkot: „*Bosszút dörög és körülnéz, / Ajkán a szó remeg. / Még szólna, de igéit / Tettel előzte meg. / A nádor hős kezében / Véres tör tévedez. / Megölve a királyné, / Bánk bán bosszúja ez.*”

Bár Tárkányi – a mai megítélés szerint – nem kiemelkedő balladaköltő, saját korában nagy népszerűségnek örvendtek művei. Balladái a kor szívéhez-lelkéhez szóltak, célként és feladatként fogalmazták meg a példaállítást, a nemzeti erények felvillantását és követését, az áldozatvállalás magasztosságát s a haza iránti kötelességek teljesítését.

Románcaiban (*Orgonavirág, Tavaszi öröm, Harangszó, Három kert*) Tárkányi a kellemes elbeszélő benyomását kelti.

A nagy barát és alkotásokra ösztönző levelezőtárs, Toldy Ferenc szép jövőt jósol Tárkányi Bélának a satíráírás terén is. A Kisfaludy Társaság által is díjazott *Indítványok* a magyarság bűneit, a félszogséget, a káros szokásokat, a csak szavakban élő tettekkészséget, a nagyhangúságot és a szalmalángtermészetet teszi a neveltség tárgyává. *A két vándorban* Spiller Bandinak, a kártyásnak és Lesdy Mártonnak, a könnyű, léha élet képviselőjének történetén keresztül mutatja be a kor magyar fiatalságát, a generáció minden negatívumát: az adott szó meg nem tartását, a szerencsejáték-szenvedélyt, a bűnök hajszolását.

Tárkányi lírai költészete is sokrétű. Nagy figyelemmel kutatja, fűrkészi a természet titkait, hiszen a természetben való gyönyörködés, a táj apró rezdüléseinek megfigyelése felemelő, tanító, s magában viseli az isteni teremtetést. A tájelemek növelik a költőben a vallásos érzelmet, az istenfélelmet. Lenyűgözi és megihleti az üveg-tiszta hegyi patakok csobogása, a tavaszt és az új napot hirdető madarak éneke, a virágok palettára való tarkasága, az erdő szilajsága, a mezők horizontja, a hegyek fenyősusogása és a tavaszhozó, víg pacsirta éneke: „*Dalt hallék, a dal magas volt, / Olvadékony, ihletett. / Szívre szólott és betöltte / Völgyet, sík mezőt, hegyet. / Nagy csudákat tőn varázsa, / Messze üzte a telet. / Megcsozdult a szirt patakja, / Felvidult a bús liget.*”

Tárkányi, a szerető, odaadó, jóra való és hűséges fiú költészeti témává emeli a szülei

iránti szeretetet is. Érző szívvel, gyengéd érzellemmel szól édesanyjáról és édesapjáról – nemcsak verseiben, naplóbejegyzéseiben is. Otthon, a múlt, a gyermekkor és a biztonság világában jól érzi magát, s élete legborzasztóbb élményei közé sorolja azokat a perceket, melyeket a szüleitől való búcsúzás, az elválás jelent: „Szülő, barát, testvér, rokon / Búsan könnyeznek engemet. / Áldásra nyílik ajkukon / A lángoló szívérezt. / Nekik megválni mily nehéz / Tőlem, pedig csak egy vagyok. / Szűm hányféle szakadjon, hogy / Ha ennyi kedvest elhagyok.” (A válás perce)

Édesanyja iránti rajongó szeretete szólal meg az *Anyámról* című költeményében is. A vers valódi erkölcsi tanítás: „S az ég sokat kincsekkel álda meg, / De drága pénzen aggodalmat / Hányszor vevének már az emberek, / Azt úgy imádvá, mint bálványukat; / Bőségben is szükséget érzenek, / S ember tesz ilyen balgaságokat! / Oh hála néked, égi végezet, / Hogy jó anyát adál kincsek helyett.” Szülőanyját neve napján is versben köszönti: „Drága gyönggyel, drága kincssel / Nem hódolhatunk Neked, / Mint a nap királynéjának / Szentelvén ez ünnepet. / De Te nem is vagy királyné, / Több vagy, te jó anya vagy. / Te rajtunk a jó Istennek / Dúsgazdag áldása vagy.”

Az 1844. július 25-én Rajner Károly érseki helyettes által pappá szentelt Tárkányi Béla magyarsága, hazafiassága kitűnt már epikai alkotásaiból is, de mindezt megszólaltatja lírájában is. Nincs olyan nemzeti ügy, törekvés, melyért ne telne meg szíve hazafiúi lelkesedéssel, s nincs előtte nagyobb bűn és utálatosság, mint a nemzeti jelleg háttérbe szorítása, a külföld, a nyugat majmolása. Ugyanakkor elfordul a zajos demonstrációktól, a hangoskodóktól, mint ahogy a csak hangzatos szavakban élő hazafiságtól is. Ő tenni akar. Istenfélő lelke-szíve egész tettekkészségével áll a legnagyobb magyar, Széchenyi István mellé. Politikai felfogásáról, érzelmeiről néhány epigrammája nyújt felvilágosítást.

Az 1850-es évek nehéz és dermesztő viszonyai közt a vallási költészetben lel vigaszt, de aztán nekibátorodva, az epikai alkotásaiból már ismert példaállítás szándékával igyekszik honának, nemzetének iránymutatást adni. Elégikus hangú költeményeiben (*Eger vár romjain, A várromok*) a romantika toposzát fölhasználva mereng a hajdani, mára már megtépázott nagyság felett. A *várromok* című versét 1857-ben Szelestey László *Szépirodalmi Album*ába írta, azonban a lapban csak csonkítottan jelent meg. A cenzor kihagyta azokat a strófákat a költeményből, melyek egyébként nagy rokonságot mutatnak a reformkor egyik legnagyobb költőjének, Kölcsey Ferencnek a gondolataival: „Hányszor támadt külerőszak / Vészthozólag ellene; / Hányszor a nagy ősi átok, / Istenverte pártviszályok / Nemzetgyilkos fegyvere. / És a megsebzett orozslán / Újra mint üdült vala, / Mint lőn a csorbult dicsőség / Áldozatos védőfala. / Hányszor ontott hasztalan vért / S éltet háládtlanul. / A hős faj fogyott, s helyébe / Szolganép csoportja lépe, / Mely létfáján rontva dül.”

A haza iránti rajongás és a barátság érzésének dicsérete, az életöröm szólal meg Tárkányi bordalaiban. Nemcsak az egeri bikavért, de Tokaj szőlővesszeinek nektárját is megéneklei: *Tanúm a mennyben Isten / S úgy üdvözítsen, amint / Magyar hazámnak*

élek, / S ha vér kell, érte ontok, / Akármikor kívánja. / Miért? Mi balga kérdés, / Mivel hazám az Árpád, / Lajos, Hunyad hazája, / És mi nem csekély ok, / Mert a Tokaj hazája.” A fesztelen egri szüreti jókedvet énekli meg egyik legkedvesebb bordala, a Szüretkor: „Fel barátim a kupákhoz, / Itt a must, merítetek, / Bárha nem hevít, azért ne / Lankadozzék kedvetek. / Aki inni nem akar, / Nem barátunk, nem magyar! / Isten áldja meg hegyünket, / A jó kedvek Istene. / Csengjen a pohár dalunkhoz, / És a friss magyar zene!” A Farsang című verse a bor bűző hatását énekli meg: „Fusson el innen az aggodalom, / Éljen a tánc, zene és vigalom, / Mondja, s igyék bort minden ajak, / Éljen a farsang s a tölt poharak!”

Tárkányi Bélát tettekre készíti Vörösmarty Mihály *Rossz bor* című költeménye, melyben a *Szózat* szerzője a következőket írja: „Mondják: Egernél híres bor terem. / Verembe szűrik tán? Nem ismerem. / Megénekeltem harcait, borát, / S mind e napig nem láttam áldomást.” Az egri papköltő, tudván és érezvén hazafiúi kötelességét, 1844. augusztus 6-án egy hordó egri borral kedveskedik Vörösmartynak. A hegy vörös levéhez verset is mellékel a költőóriásnak: „Hogy Néked a hatalmas Hunnia / Légyétetőt hagy inni: nagy hiba; / De még nagyobb, hogy hős Eger borát / Megénekelted, s még nem kóstolád, / Hogy hát lemoszuk ezt az ősi vétket, / Engesztelésül bort küldünk tenéked. / Egerben termé a legjobb tető, / Talán-talán nem lesz légyétető. / Igaz, nem oly tűző, mint verseid, / Miknek heve éltetve részegít...”

Tárkányi Béla népies verseinek, dalainak ihletője a magyar nép gondolat- és érzelmvilága. Ezen művei nem magas színvonalúak, de erényük, hogy a költő bennük tökéletesen megérzi és visszaadja a magyar népköltészet, a magyar népdal naivságát, motivisztikáját, eszköz- és formakincsét: „Jaj, de halvány az orcája, / Búbánat van írva rája, / Adja nékem, hadd viseljem, / Úgy se szeret senki engem.” „Az égnek is van felhője, / Tiszta napnak is van éje, / nincs szép rózsza tövis nélkül, / Nincs emberszív bánat nélkül.”

Tárkányi költészetének alaptónusát, sajátos atmoszféráját egyfajta borongó, rezignált miszticizmus adja. Ebből fakad költészetének egyéni színezete. Ugyanakkor nem hiányzik lírájából az életöröm, a vígság, a humor sem. De ezen műveinek soha nem adott publicitást, csak ritkán s igen szűk baráti körben állt elő efféle, *Quodlibetjeiből* származó sorokkal: „A jó portékának mindig van becse, / aki jó borocskát iszik, van esze. / Doktor az, mit tátod szád, mit bámulsz, hülye, / Hiszen e nótának nincsen farka, sem füle. / Aki jó barátok közt apprehendál, / Az, tisztesség szólva, circiter számár.”

Vallásos versei tökéletesen visszatükrözik Tárkányi Béla Istene, egyháza iránti mélyes és őszinte szeretetét. Istenes témájú versei alig hasonlíthatók a kortárs irodalom vallási költészetéhez. Művei a középkori hagyományban gyökereznek: Assisi Szent Ferenc vagy Jacopone da Todi írásait idézik föl, ugyanakkor vallásos lírája mintegy folytatása a középkori magyar költők tevékenységének is. A katolikus élménykört – melyet otthon, a szülői házban szívott magába, s a szentatyák műveinek olvasásával folyamatosan nöött benne – költői formába öntötte a lelki öröm, az isteni béke s a külső esemé-

nyek ihlette alkotás csendes perceiben. Ars poeticája: „Az Úr irgalmát mindig zengeni fogom a zsoldárokkal, bűnbánatom lesz a bús elégia, a fiúi bizodalom fog felragadni az óda fellengő szárnyaira, erényeim lesznek a győzedelmi énekek, az isteni kegyelem lesz a Múzsám, s tetteim összhangzata teendi a magasztaló ének harmóniáját” – adhat magyarázatot a zsoldárok iránti vonzalmára.

Kezdetben időtöltésből, később költői becsvágyból és költői tudatossággal lát neki a *Zsoldárok* fordításának, s nagyon ritka életében az a pillanat, mikor ne foglalkozna egy zsoldárral, ne fordítana le néhány sort vagy versszakot. Ezt igazolja naplójának többször ismétlődő följegyzése is: „Ma ismét egy zsoldár!”

Zsoldárai vallásos érzelmeit, az Isten iránti mérhetetlen szeretetet, az ártatlan élet vágyát és a jó követésére való buzdítást fogalmazzák meg ékes, patetikus, megújított nyelven. Tárkányi Béla Kazinczy Ferenc híve. Ez leginkább nyelvhasználatában mutatkozik meg (*Kazinczy emlékezete*). Vallásos lírai tevékenységéhez a legtöbb élményi anyagot – természetesen – a *Szentírás*ból merítette, melynek olvasása egyike volt legkedvesebb tevékenységeinek. „*Boldog ember, aki nem jár / A gonoszság útjain; / S nem hajolva rossz tanácsra, / Nem nyög a bűn láncain. [...] Mert a jók erényes útján / Isten a biztos vezér; / Amit a gonosz cselekszik, / Mind mulandó s célt nem ér.*” (I. zsoldár), „*Nyugodt szívvel szállok ágyba, / Nyugton alszom, s ébredek, / Isten véd, – kitől remegjek? / Ellenim bár ezerek. / Kelj fel, védj, s te légy segédem, Törd meg ellenségimemet. / Üdvöt csak benned találok, / Isten, áldd meg népedet!*” (III. zsoldár), „*Áldom Istent, ajkamon lesz / Szüntelen dicsérete; / Ő lesz lelkem büszkesége / S életemnek élete. [...] Kértem őt, és megsegíte, / Távozott a félelem; / Nem pirul meg, aki téged / Hí segédiül Istenem.*” (XXXIII. zsoldár), „*Isten Úr a földön, égen, / És jósága végtelen, / Törvényt s enyhet tőle vár az / Éhező és védtelen. / Fényt ad a világtalannak, / Ő a gyenge védőfala, / Ő szabadság a fogolynak, / S özvegyeknek gyámola. / Benne az igaz barátot / Lel, az árva jó atyát, / Az utas vezért, a bűnös / Benne féli ostorát.*” (XLV. zsoldár)

A *Biblia* ószövetségi történetei között található meg az *Énekek éneke*, mely Tárkányi egyik legszebb versének – mely miatt nagypréposti fejmosást is kap 1842-ben –, a világiass szellemű, a menyasszony és a vőlegény párbeszédére épülő, az igaz, őszinte szerelmet és hűséget megfogalmazó, a lelki tisztaságot például állító azonos című művének az élményi magva.

Vallásos tematikájú versei közül kiemelkedik még a Krisztus születését bemutató *Messias*, az *Új csillag*, a Szent Erzsébet életéből jeleneteket interpretáló *Két korona*, a Szent Ágoston-i kétely feldolgozását megjelenítő *Szentháromság titka*, a bűnös kerserveit bemutató *A bűnbánó*, a lélek nyomasztó vergődését ábrázoló *A gonosz halála* és ennek párverse, a nyugodt elmúlást feldolgozó *Igaz halála*. Megható a karácsonyi történetet lirizáló, az egri angolkisasszonyok karácsonyi ünnepségére írt *A kis Jézus csókja*, s az ugyannerre az alkalomra készült *Betlehemi pásztorfű*. E két utóbbi vers mind Szvorényi József, mind az említett ünnepségen megjelenő egri érsek, Bartakovics Béla – aki Tárkányit 1851-ben titkárának, 1868-ban egri kanonoknak nevezi ki, s kinek

érseki és baráti megbízásából kezdi a költő lefordítani a Bibliát, mely munkájáért az Akadémia is a tagjai közé választja – tetszését is elnyerte.

A karácsony Tárkányi Béla legkedvesebb ünnepe, ezt igazolják a Krisztus születésére írt versei: „Éj volt, s egy csillag támadott / Kelet szelíd egén. / Fénnyel jelentve, hogy le szállt / A rég várt égi fény. / Keletnek három bölcsei / Érték a csillagot. / Igaz szív mindig érti a / Mennybéli szózatot...” (Új csillag), „Néma s ünnepélyes éj van, / És az emberek honát, / Mintha újra most születnék, / Békesség övedzi át.” (Messiás)

Legendáinak zöme Pyrker János László, egri érsek utáni fordítás. Tárkányi Béla már a szeminárium növendékeként nagy érdeklődéssel olvasta e legendákat, s végül két ok viszi rá ezek lefordítására: a művek magával ragadó szépsége s a Pyrker iránti hála. 1843. augusztus 23-án, a szeminárium befejezése után Pyrker egyházmegyei irodájába rendeli Tárkányit írnoknak, aki több külföldi útra – Bécs, Prága, Karlsbad – kíséri el az érseket, akinek sok mindent köszönhet: Pyrker ösztönzi a fiatal Tárkányit, hogy művelődjön, hogy lásson, s az érsek volt az is, aki Tárkányi szorgalmát, tehetségét, nagy és őszinte vallásossággal átítatott tevékenységét legelőször méltányolta – igazi értéke szerint. Ilyen Pyrker-fordítás az *Uram, hová mégy*, *A Boldogságos Szűz temetése*, a *Szent János evangélista* vagy a *Szent Thekla*.

Tárkányi az egyházi líra nagy újítója, tekintély e téren. Nemcsak gyűjti a vallási népeket, formába is önti, eggyé is gyúrja ezeket (tíz év munkája után jelenik meg az *Egyházi Énektár*, 1855-ben), s mintegy másfélszáz egyházi ének maga is ír (*Reggeli ének*, *Karácsonyi ének*, *Arany misére*). Mártay Gábor igazgató felkérésére alkotta meg etyeki magányában a *Miseéneket a Nemzeti Zenede számára*.

Életének utolsó esztendeiben elfordult a költészettől, hűtlen lett Múzsájához vagy a Múzsa hozzá. A hallgatás oka talán a hosszú betegség. Gyulai Pál leányának, Margitnak a halála azonban újra versírásra ihleti. Három kis elégikus költeményt alkot, a leány emlékének szentelve azokat. Ezek a költemények az ekkorra már az országszerte óriási tiszteletnek örvendő Tárkányi Béla hatyúdalai. Költészete – talán Isten akaratából – sajátos keretet alkot így: egy leányhoz szól a legelső verse, s egy leányról emlékezik meg a legutolsóban.

Tárkányi Béla költészetének értékét a mai kánon szerint már nehéz megítélni. Az azonban biztosnak tetszik, hogy korának nagyjaival, Vörösmartyval, Petőfivel vagy Arannyal nem veheti föl a versenyt. De az is elmondható, hogy nem is az utolsó a kor költői közül. Költészetének, életének értékét igazolja a nagy költőkkel ápolt őszinte barátsága, a korabeli olvasóközönség szeretete és elismerése, valamint az is, hogy verseit népszerű lapok közölték.

Ha közvetlen hangú, ízlésességre törő, a nyelv mesteri színezésével létrehozott költészete nem is feltétlenül kiemelkedő, a katolikus hívek előtt ma sem szorul propagandára. Nagy alkotásai, az összegyűjtött egyházi népelemek s az új bibliafordítás, Káldi György *Szentírásának átdolgozása* (1854–1861) hirdeti a bazilika altplomában nyugvó papköltő nevét.

Pusztai-Tárczy Beatrix

A titkárnő

A nő berontott az ajtón. Agresszívan kopogott cipőjének sarka. Megállt, majd teljes elszántsággal belekezdett monológjába. Évek óta a szívében voltak ezek a mondatok, és az indulatok napról napra nőttek benne. Mint valami vulkán, úgy készült kitörni: arca izzott, szeme vöröslött, talán még füst is szállt az orrából. Szavai éket hasítottak a csendbe, amikor megszólalt: FELMONDOK! Évek óta önnek dolgozom. Hűségesen és becsületesen végeztem a munkám. A munkaszereződésben lefektetett kötelességeim mellett én az ön munkáját is elláttam. De ez nem volt elég! Túrtem szeszélyes természetét, betanultam bogarait, hogy azoknak eleget tehessek: a kávé nem lehetett sem forró, sem langyos, hanem középmeleg, az irattartók csak feketék lehettek piros címkével, nekem kellett felolvasni az üzenetrögzítőn hagyott üzeneteket, azt is megszabta, hogy melyik nap milyen színű ruhát vegyek fel, és estig sorolhatnám hóbortjait. Természetesen fizetésemelést nem kaptam az itt töltött évek alatt, sem prémiumot vagy jutalmat. És én csendesen túrtem zsarnokoskodását, hagytam hogy kihasználjon, szótlan maradtam, amikor megalázott. De ma, ma betelt a pohár, ma kiborult a bili. Felmondok, vegye tudomásul, felmondok. Ne is könyörögjön, ne is próbáljon megállítani!

Határozottan fordult meg és az ajtó felé vette az irányt. Erőteljes mozdulattal csapta be az ajtót, s a női mosdó újra csendes magányba burkolózott. Vége a kávészünetnek.

Memento

Az öregúr hosszú, fehér szakállát simogatta csontos ujjaiával. Úgy tűnt, mint aki töpreng valamin, de igazából semmin sem gondolkodott, csak ücsörögött. Ekkor lépett be a szobába a fiatal lány. Üde illat lepte meg a szobát. Megjelenése kellemes volt, és nőiesség sugárzott minden porcikájából. Az öregúr figyelmét igencsak felcsigázta a lány. Homályosodó szemeivel végigpásztázta a lány feszes combjait, és a fehér blúzon át sejtelmesen körvonalazódó idomait. Letűnt fiatalságából törtek fel a vágyak, miközben nézte a lány ide-oda ringó csípőjét. A lánynak ebből semmi sem tűnt fel. Végezte a dolgát. Letörölte a port, sorba rendezte a könyveket, friss virágot tett a vázába. És ahogy a szobát tavaszba öltöztette a lány, úgy töltötte meg az öregurat is élettel.

Feszült figyelemmel nézte, hogy az ismeretlen lány közeledik felé. A lány köny-

nyed csókot lehelt a homlokára. Az idős ember szíve zakatolt csontos mellkasában. A lány keze elindult felé. Megfogta a kezét és beletett valamit, majd szeretetteljes hangon azt mondta:

Nagyapa, itt az ideje, hogy bevedd a gyógyszeredet!

S ezzel a mondattal búcsúzva, már ment is kifelé a szobából.

Nagyapa?! – csodálkozott. És erőteljes szégyenérzet közepette bevette gyógyszerreit.

Elszenderedett.

Egyszer csak arra ébredt, hogy egy fiatal lány lép be a szobába. És üde illat lepté meg a szobát...

Debreczeny György

beesteledett

már régen beteljesedett
a beesteledés
aranygaluskát ettünk
az ezüstkorbán

hézagos közlést követ
az arany elhallgatás
egy messziről jött hal
közben a közelben meghal

pedig nem terveztünk mára
halvacsorát
előhang hang utóhang
cseng-bong az utóharang

hiába menekült

fölrajzoltam azokat a gyönyörű
fákat a ködbe
vagyis a ködöt rajzoltam fel a fákra
legyezőmintás kockaköves úton
ahol a költő ment a halálba

a költészet kockakőmintás legyezője
nem a ceruzahegyezője
a költő köpenyes szobra
óriás a törpéfák között
fölrajzolja a fákat a ködre

a legyezőket a legyezőkre
rajzolgat a ködben a költő
a hold egy szelete fénylik
a köpenyt viselő szobor hiába menekült
a törpék elől a törpefenyők közé

a virágminták nem hazudnak

anyám a virágmintás
teamécsesek nem hazudnak
csak ha az orvosilag is indokolt
a hazug temécsesek nem virágoznak
a mécsesvirágok nem teáznak
vagy ha mégis
a forrásban lévő vízbe
akkor sem tesznek
összetört szívet vagy babérlevelet

anyám a mécsesmintás
teavirágok nem hazudnak
csak ha úgy kívánja az érdekük
a hazugságmintás teavirágok
nem fényeskednek kényeskednek
vagy ha mégis
a virágzásban lévő teába
akkor is tesznek mécsesvirágot
hogy megvilágítsa a világot

anyám a teamintás
mécsesvirágok nem hazudnak
legfeljebb ha úgy tartja nedvük
mert nem olyan az ő természetük
nem írnak haza tealevelet
se zöldet se feketét se gyümölcsöst
vagy ha mégis
akkor a sorminta teaminta
anyám ma mintáért ment a menta

anyám ma a virágmintákat követjük

a szentek közbenjárását kéri

csak kitalálta de mégis mind igaz
a vége mindig az
hogyan el se kezdődik

ismerősöm az ismerőskereső
segítségével talált rá önmagára

a képen látható fiatalember
megtudta hogy nem sikerült a kép
helyette nagy feketeség

reszket a lelke
mert a delírium már csak ilyen
reszket az embernek mindene
pedig nem szállott rá madárka

mutatja okostelefonján
a napok számát
és a rendelkezésre álló
kolbász mennyiségét

sokan a temetőbe igyekeznek
mégis vannak akik élni akarnak
de hova lettek a toalettek?

két káromkodás között
szentmisét hallgat a rádióban
a szentek közbenjárását kéri
hogyan rohadjon meg mindenki

H. Barbócz Ildikó

A tenger Rimininél

Szobánk a Hotel New Primula 3. emeletén. Nappali nagyságú terasz tartozik hozzá (a miénk a legnagyobb a szállodában), az üde zöld színű pineák teteje karnyújtásnyi távolságra, jobbra a távolban kb. 150 méternyire a tenger, balra az Appenninek sziklás csúcsai látszanak. Két tűz közötti állapot, könnyen el tudom most képzelni helyzetünket a „csizma” szárában.

Szegény tenger! Nemcsak a szállodák sűrű sora, de a homokra épített, kitelepült bárók tömkelege, a napernyők és napozóágyak erdeje lepi el és be a partot, a tengernek szinte nincs is kifutása, tere, az emberi civilizáció próbálja meg bekebelezni, a kiépített kék-fehér járda a habokig húzódik. Igaz, hogy aztán esténként ezen lesétálva gyönyörködtünk az éjszakai fodrozódásokban. Szerencsére a tenger sem hagyja magát, állandó támadásban él. És mindez a kiépítettség 17 km-en keresztül Rimini partjainál!

Az első reggel haragos szürke színben ébredt. Széles parti sávban olyan volt, mintha kormot mostak volna benne, feketeségét bizonyára az összetoredezett fekete kagylók és algák egyvelege adta, de nem tudni pontosan. Az állandó szél és a hullámvész a homokot is fölverte, zöld algamezők csúfították a partot, úgyhogy egyáltalán nem volt gusztusom ez alkalommal a vízben megmártózni. Én, aki imádom a tengert, én, aki imádom úszni! Most ez a csúfság esett meg velem 20 év óta először! A vize pedig langyosnak tűnt, miközben salvataggiótól salvataggióig (parti őrség) sétáltunk mezítláb benne. Erről a sperlongai tapicskolások jutottak eszembe leginkább. Különbözik mindenhol a piros zászló volt felhúva, nem is fürdött a tengerben az egész szakaszon csak három ember. Ittlétünk alatt azért adódott alkalom a fürdésre. Jó pár métert gyalogolni lehetett benne, visítózva, önfeledten fogadtuk a hűvös habokat, míg testünk hozzá nem szokott a hőmérsékletéhez. Mindez percek alatt lezajlott. Ha nyakig merültünk a tengerben, már élvezhettük is a sós víz csapkodásait, amint feltornyosulva közeledtek felénk, majd erejükből veszítve s testünk által megtöretve szelídültek tova. Fekete és szív alakú kagylók, tarisznyarácok, csigák fuldokoltak partra vetetten a sekély vízben, miközben én boldogan lubickoltam a vízben, imbolyogtam a barázdákon, kikerülve az éles kagylóhéjakat. Szememmel sokáig kutattam érdekesnek, szépnek tűnő osztrigavázak után a gyűjteményembe, aztán a hullámok kifutásába szédültem bele, a hullámlvagok futását követtem a távolban, ernyőikkel színes félholdakat rajzolva a tenger kékje fölé. A bőség zavara állt elő, szinte nem is tudtam, melyik látványt részesítsem előnyben. A koncentrált figyelem, a messzeségbe pásztázás mégsem fárasztott, sőt egyenesen oldta a feszültséget, kisimította az idegeket. Sehogy sem akaródzott a vízi sétát abbahagyni. Még!

Még! – súgta a lelkem, erősködött a testem, s marasztott a tenger. Nem csupán legenda, miszerint a nagy kékségben való megmerítkezés majdnem olyan jót tesz, mint a magzatvízben való lubickolás. A tengervíz különleges hatásának, csodálatos erejének köszönhetően úgy éreztem, mintha megfiatalodtam volna. Megköszöntem állandó adakozó természetét, amellyel találkozásainkkor minduntalan elhalmoz. S azzal a szokványos gondolattal búcsúztam el tőle, hogy nélkülem is folytatja majd örökmozgó munkáját, s remélem, még visszavár!

Milyen volt a tenger? – kérdezte a húgom. Szép. Hullámozott. Szépen hullámozott. Biztosan ezt akarta hallani. Valójában önmaga volt: színe – és alakjaváltozó, amely a galambszürkétől a kékes feketéig terjedt, napszaktól, szélről, esőtől, a napsugárzástól, a felhőktől függően, s talán kedve szerint is. Álmos szemmel is mást lát az ember a teraszról, meg mikor úszik benne. Az algazöld a felvert homok színével keveredik, viharos szélben haragos kékben tombol fehér csipkeszegélyekkel, esti fényben az éjszaka feketéjében borong, mint szétnyílt kagyló egyik lemeze.

A vele való találkozások során Riminiben mindig hullámozott, olyannyira is, hogy pillanatokra el-eltűntek a bóják piros gömbjei szem elől. Ritmikus mozgásnak, a tenger táncának voltunk szem- és fültanúi, merthogy a látványhoz hanghatások is társultak természetesen. Elképzelttem egy vak embert, aki csak a morajlást, a csobogást, az üvöltést, a sistergést hallja, s egy süketet, aki csak a hullámok taraját, partra futását látja. De van, amit közösen érzékelünk: a víz sós ízét, jóleső langyosságát, selymes simogatását, lebegtető játszadozását, netán kemény ütését, vonzó és taszító erejét, a tengerfenék hullámos barázdáit, a sekély víz biztonságát és a mélység mámorító szépségét, melybe olykor félelem is vegyül. A tengerről nem lehet csak feketén vagy csak fehéren írni, mert percenként változik. Ez a lételeme. A követhetetlen, a megfoghatatlan, a felfoghatatlan benne a szép. És az, hogy ezt állandóan keresni kell benne, felismerni, de csalóka igazság, mert sohasem fogjuk megtalálni. Kiismerhetetlen. És zenghetünk hozzá ódákat, írhatunk róla végtelen esszéket, mind kevés. A tengert látni kell!

Egy kubai énekesnő így vallott kedvenc időtöltéséről: „Klasszikus zenét hallgatók otthon, és nézem a tengert a szobám ablakából... Hihetetlen élmény a tenger látványa, nem adnám oda semmiért.”

A nyári turista a szelíd arcát, azúrkék színét, tiszta fehér fodrait keresi, s legtöbbször meg is találja. Az ember dicséri is ilyenkor, mint egy gyereket, és hálás is neki. Ha már befizetett egy tengerparti nyaralásra. Én most legfőképpen azért voltam hálás neki, mert a közelében lehettem, s ebben a közelségben újra a természet gyermekének érezhettem magam, amit az ember ebben a modern korban már ritkán mondhat magáénak. Lassan el is felejtí ezt a szerepét. Én, a kicsi ember, s a tenger, a hatalmas őserő ott voltunk, ott éltünk egymás mellett, egymás társaságában hét napig – mint a mesében – felejthetetlenül.

Bősze Balázs

NAPLÓRÉSZLET

Acélkék csónak ringatódzik a lét tavain

Mivel régóta nyitom a képzőművészet tárlatait, régóta tudom, hogy egy szerény otthoni képtár alapjaihoz, felépítéséhez a legjobb az, ha a hálás kiállítótól képet kap ajándékba a tárlatnyitó. Főleg, ha meg volt elégedve a felkért prezentációval. Ám az már kevésbé tudott, hogy a megnyitó jó közreműködője komoly munkát végez a felkészüléssel.

Úgy kezdem, hogy cikkeket, tanulmányokat keresek és böngészek arról, akire készülődöm. Majd meglátogatom, meghallgatom az életéről, a hitvallásáról, s mindenről, amit fontosnak tart. Megnézem a képeit, amelyeket kiállítani szándékozik. A képekről azonnali impresszióimat jegyzetelem, s az alkotó kommentárjait. A következő napon vázlatokat készítek, modellezem azt, amit felépíteni akarok. Majd már harmadik vagy negyedik napon nekiülök megírni. Szakaszosan írok, kézzel, vonalas, kemény fedelű füzetbe, közben megiszom egy-egy pohár bort, s gondolatmentes tevékenységeket végzek. Ha késznek ígérek, átolvasom, kiegészítem, tarkítom piros színű bejegyzésekkel. Majd számítógépbe diktálom, s amire készen van, ráment egy jó hét. A megnyitón, ahol a látogatók állnak, igyekszem röviden, hangsúlyosan felolvasni az írásomat. Többnyire hat-nyolc perc alatt végzek is vele.

Raunio Maria külön, nekem festett egy képet. Kékes-acél alapszínben, a vízen ringatódzik, fodrokat hasít egy magányos csónak. De ez csak a felületes szemlélőnek magányos, attól még nincsen egymaga, hogy – látszólag – nem ül benne senki, sőt az evezők sincsenek a képen. Hol vannak? Valahol.

A – magányos csónak – súlyos terheket cipel. Vízen követi az észak felé vonuló vadászokat oda, ahol a hód tanyázik, és tóparti dús legelőkön harapja a füvet a jávorszarvas. Finnországot, mert a csónak ott van jelen, meg az alkotóművész, Maria kedvelt tárgyai között, az ezer tó országának becézik, de ez tényleg csak becézés, hiszen tavalyinak, kisebbeknek, nagyobbaknak, tízezrét is számolja a térképész. Nem is tudni, a vizekben vannak-e a szigetek, vagy egy ország öleli a vizeket, tavakat. A csónakban láthatatlanul ott ülnek a turkui domonkos rendház szerzetesei a 13. századból. Fésűs kerámiában visszük a csónak aljában az elemózsiát, burgonya-laatikkót, egy másik agyagedényben kalakukkót (cipóban sült hal). A helsinki öböl előtt siklik a csónak beszédes, társas és élő magányunkkal, Suomenlinna erődje előtt, akárcsak a Dunán hajókáznánk Komáromnál, a királyok kapujában a zirci születésű Reguly Antal emeli kezét, int nekünk, míg a ten-

gerkébe öltözött finn katonák masíroznak föl-alá, őrségben a bástyák sokszögben épült ormain. I. Sándor cár, a finn nagyherceg fúvat kürtösökkel gyülekezőt a diétára, s tesz ígéretet a porvooi székesegyházban a rendek előtt. Zsoltárokat viszünk lélekvesztőnkben, Mikael Agricola fordította ószövetségi verseket, a parti postafiókban képeslapot árulnak a „finn hajadon”-ról, aki zúgó vizek fölött lobogtatja fehér alapon tengerkék keresztes lobogóját. A hajadon egy másik képen a törvény könyvét tépi ki az orosz sas körmei közül. Fehér ruháját tavi és tengeri szelek csavargatják, piros öve fogja össze az öltözékét. Szőke haját a vízzel párhuzamosan kavargatja a vihar. A finn nemzet jelképe, a karcsú és szép leány majdnem hasonmása Maria Raunionak, a különbség annyi, hogy Maria a szebb, mint a képeket népviseletbe öltözött leányalak. Itt csónakol velünk képzeletünk, elménk viszi a svéd származású, Carl Gustaf Emil Mannerheim alakját, aki nemcsak a Téli Palota táncparkettjén állta a báli szezonokat, de a szovjet támadásokkal szemben is sikeres, amint nem enged a Führernek sem Finnország boldogulásából.

Északon a sokgyermekes lappok közé érkezünk, mi kínáljuk őket a csónakból elővarázsolt Piparkakku-val (fűszeres keksz), cukros Vappu fánkkal és Laskioipullával (farsangi puffancs), ami igencsak illik a februári farsangi időhöz. A parton, a fák között, az utakon hánccsónakszerű szánt húzva, csordában vagy felmálházva alacsony termetű fehér foltos rénszarvasok csordaszámra.

Csónakunk hasít a vizeken, egyikből a másik tóba, a parton erdők, erdők, erdők. Az északi fény (Aurora Borcalis) pirkadó színeket hordoz égő vörössel keverve, a tavon ködfelhő jön mind közelebb, benne Jézusunk közelít. Kíváncsi Péterekként szaladnánk elébe, de hitünk gyarló, nem tudjuk, hol járhatóak a vizek. Képzeletünk vetítívásznán Juho Kusti Paasikivi elnök beszél, megnyitja éppen a tizenötödik nyári olimpiát, s az utolsó lángvivő elszalad saját szobra mellett a stadion bejáratánál (Vaaltonen alkotása), az ötvenöt éves csodafutó Paavo Nurmi belobbantja az olimpiai lángot. Ez az olimpia volt, ami nekünk, az ország minden magyarjának a legnagyobb sikert hozta: tizenhat aranyérmét, Papp Lászlónak a második olimpiai aranyát.

Már csak festményen láthatunk Bozótégetők-et (Eero Jarnevelt festménye), ám a „zöld arany” úsztatása még mindig szenzációs látnivaló, olyan, amilyenre Alexander Federley megfestette.

Csónakunk elhalad kicsiny faházak mellett, amikből sűrű füst árad. A füstös szauna a finn családi élet fontos színtere, a szocializáció és a nemzeti identitás együtthatója.

Északon a rénszarvasfarmon sok-sok más állat is futkos, kapirgál, rőfög, mekeg és béget, a színesen öltöző, prémes fejfedőkben melegedő számik (lappok) nagy kedvvel és hozzáértéssel kezelik birodalmukat.

Reguly Antal (1819–1858), aki két évet töltött Finnországban, az Athenaumban

teszi közzé élményekben gazdag tapasztalatait. Dugonics András regényeinek helyszíne Karélia, Kodolányi János jellemzésében az álmodozó magyarokkal állítja szembe a finnek realitásérzékét.

Maria „magányos csónakja”, az én „magányos csónakom” hajózik, úszik a vízen, a kivilágított Finnlandia palota (Alvar Aalto tervezése) fénye kerül bárkánk elé. A tavak partján Sibelius zenéje rázza a hatalmas erdőket, s a csónak tolakszik Lappföld felé, halak ugranak a levegőre a kristálytisza tengernyi tavakból, amelyek valahol, vadul, föld alatt vagy ég alatt összeölelkeznek a Bering-tengerrel. Jeges szél marcangolja a fákat, Murmanszknál befagyott a tenger, Péter-vára környülölelve, csak egy sávon tekint a világba, csak Suomi felé.

Raunio Maria magányos csónakot festett nekem. Bárkánk csak annyiban magányos, hogy nincsen a képen párja. De párjainkat, lelkünket, hazáinkat beleraktuk a csónaktérbe. S viszi, viszi a vízi alkotmány finn vizeken, magyar vizeken. Orra a jövő felé mutat utat!

Marković Radmila

Valahol

Valahol elhagyott,
átgázolt rajtam az idő.
Valahol bennem él
amit még keresek,
a testem nem tart lépést
a lelkeimmel,
mert
valahol eltévedtem,
valahol tévedtem,
és az a valahol itt van velem,
itt van bennem
ez a valahol még mindig
játékot űz velem.

Búcsút inteni

Földi létnek válaszképe
itt hagyni mindent:
örömet, bánatot,
szerelmet, kárhozatot,
Sors-térképén
kusza útvonalakat,
keservesen küszködő szívet,
ésszel teli üres zsebet,
kínos éjek töprengését,
magányát a hajnalhasadásnak,
búcsút inteni ennek a világnak,
lépkedni az élet utáni élet felé.

Éjfél

Kémény felett
melengeti végtagját
az éjfél.
Fekete köntösét
a szél lebegteti.
Távolban szunnyadva
csobog egy csillagpöttyös patak,
álomba ringatta önmagát
a vízi világ.
Csak a béka leselkedik,
hosszú nyelve
egy szúnyogra vár.

Bertha Zoltán

Számvetés és perújrafelvétel

Szász István Tas könyve a kolozsvári Hitel szellemi műhelyéről

Erdélyben különleges hagyománya van a sokirányú értelmiségi küldetésvállalásnak: a szellem embere mindenkor feladatának érezte népe és nemzeti közössége javának szolgálatát, a felelősség elkötelezett hordozásának misszióját. A magyarság megmaradásának ügye mozgósította azokat az energiákat is, amelyek a trianoni trauma megszenvedése után szabadultak föl, hogy nyomasztó történelmi kényszerek szorításában is, lemondással, beletörődéssel és ellenerők hatalmaskodásával szemben, mindennek dacára is az értékteremtő életakarát győzedelmeskedjék; hogy méltatlan helyzetekben se a romlás, a pusztulás, hanem a méltó emberi-nemzeti létfolytonosság esélye növekedjék, hogy a veszélyeztetett kisebbségi magyarság kultúrájának ősi folyamatossága minden erőszakos csonkítás ellenére is biztosítva lehessen. Hogy élet és lélek, önazonosság és cselekvő szabadság, tradíció és megújító intellektuális törekvés a humánum teljességének örök kívánalma szerint gazdagítsa egymást.

E legnemesebb eszményeknek a követése: mélységes önismeretre és szükségyszerű önépítésre nevel. Elhivatottsága lesz így a múlt faggatásának és a jelen értelmezésének – és eligazító perspektívája a sokféleképpen felmutatott értékszféráknak. Egzisztenciális üzenettel és jelentőséggel telítődhet ekkor bármiféle megszólalás: az akármilyen műfajú írásmű – a verstől a historikus esszéig, a dokumentumfelmutató tanulmánytól az önéletrajzi visszaemlékezésig annyi minden. Szász István Tas olyan erdélyi írástudó, aki személyes példájával is tisztán igazolja, hogy aki a szellem mindenésének a szerepére vállalkozik, az éppen a legtávlatosabb erkölcsi minőségértékek követelményeinek tesz eleget: mert sorsot kutat és sorsot demonstrál, kollektív önmegőrzést és közösségi hovatartozástudatot hirdet, s a morális igazság magasrendűségét és örökérvényűségét foglalja magával ragadó vallomások sorozatába. A végzettsége és napi tevékenysége szerint gyógyítással foglalkozó doktor Szász István Tas régóta már nemcsak egyéni és testi bajokat enyhít, hanem korokon átvérző nemzet-történelmi sebeket és sérelmeket is orvosolni próbál: költeményeinek, elmélkedéseinek, konfesszionális és tudományos sorstörténelmi műveinek kötetek együttesében összegyűjtött impozáns összességére mindegyre a kisebbségiségben szorongatott magyarság életbentartásának az igényét tanúsítja és nyomatékosítja. Akkor is, amikor szubjektív élményeit tágítja egyetemes nemzeti és emberi példázatokká, s akkor is, amikor pedig okkereső pontossággal kutatja, idézi és deríti fel magyar nép huszadik századi nagy kataszt-

rófájának, trianoni szétdaraboltatásának körülményeit, múlhatatlan keserűségeit és jóvátehetetlen következményeit. És így lép elődei nyomdokába, így viszi tovább azt a küzdelmet, amelyet jeles elei is vívtak, s nemcsak az erkölcsi magatartásforma képviselésével, hanem a valóságos „polihisztóri” elszántság és ügybuzgalom, a tényleges és sokoldalú nemzetszolgálat parancsainak áldozatos újrateljesítésével is. „Íme: ismét egy doktor, aki nagy elődök nyomába lépett a magyar szellemiség tágas világában” – s aki adósságtörlesztő és „beszélő szavakkal”, a helyreigazítás igényével tárja elénk az erdélyi kultúrtörténet egy igen jelentős (és sokáig elhanyagolt) fejezetét (ahogyan azt méltatásában Nagy Pál – *Betűvetés mezején /Székelyudvarhely, 2010/* című tanulmánykötetében – is leszögezi).

Szász István Tas régi neves erdélyi családok sarjaként, köztük történelmi kiválóságok leszármazottjaként, dr. Szász István gazdamérnök, agrárszakember, közíró (egy időben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az EMGE ügyvezető alelnöke) és Hort Ida hajdan ünnepelt színésznő szülöttjeként a harmincas évek legvégétől és a negyvenes évtized első felében gyermekként még láthatta azokat a meghatározó erdélyi személyiségeket, akik a transzszilván eszmekör, az egyetemes magyar nemzeti újjászerveződés, a kisebbségi és integer magyar kultúra példaállító szolgálatosai, legkiemelkedőbb alakjai voltak. Kolozsvárt az ő szülei házában – neogótikus villájában –, édesapja lankadatlan házigazdai és mecénási, édesanyja háziasszonyi munkálkodásának köszönhetően gyűltek össze azok az írók, tudósok, gondolkodók a harmincas évek második felében, akik megalapították és működtették a két háború közötti időszak egyik leginkább mértékadó orgánumát, a *Hitel* című folyóiratot. Ez a lap részint nemzedéki folyóiratként indult, a Trianon utáni második generáció fiataljainak kezdeményezésére, s így már a kisebbségi sorsvalóság illúziótlan számbavételéből fakadó öneszmélés és önszerveződés jellegzetes fórumaként, műhelyként, sőt mozgalmaként töltötte be hivatását, részint pedig kisebbségideológiai, nemzetpolitikai, történelem- és társadalomtudományos, elméleti és szociológiai, szociográfiai orientációjával kiegészítette, kiteljesítette a szépirodalmi jellegű kiadványokkal a hamisítatlan sajtószereplésére akkorra már nagyszerű teljesítményekkel rátaláló erdélyi kultúra színképét; és harmadrészt a csorbítatlan nemzettörténelmi gondolat jegyében nyitott és tájékozódott az anyaországi, az egész Kárpát-hazai és az univerzális magyar sorsproblémák és eszmeáramlatok felé is. Elsősorban – mivelhogy a címét is onnan vette – a Széchenyi-féle etikai reformprogram vonzotta (a hitel fogalma azt jelentette, hogy „hinni és hihetni egymásnak”), a Széchenyi kritikai önismereti, önvizsgálati szellemét ébresztő, a „magunk revízióját” már korábban, a harmincas évek elején meghirdető Makkai Sándor, a sorskérdések és a gondtapasztalatok boncolgatását mindig az önbírálat mélységeivel felbolydító Németh László, illetve a „Három nemzedék” és a „Mi a magyar” történelemfilozófiájával

birkózó Szekfű Gyula ihletnyújtó útmutatásaihoz közelítve. Az 1935-ben újság formában, félhaviapként megindított *Hitelt* Makkai Sándor fia, a történész Makkai László és Venczel József, a kitűnő teoretikus társadalomtudós, a modern erdélyi magyar társadalomkutatás megalapozója és a lap „spiritus rectora” fémjelezte, amely majd mintegy féléves elakadás után negyedévenkénti (illetve 1942-től havi rendszerességgel megjelenő) szociál- és nemzetpolitikai szemleként folytatódott (Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József és Vita Sándor szerkesztésében, Mikó Imre, Bözödi György, Domokos Pál Péter, Lőrinczi László, Vita Zsigmond és mások főbb munkatársi segédletével) 1936 és 1940 között, s utána egy újabb szünetet követően – Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolása után, a „magyar négy év” alatt – még 1944 augusztusáig működött. A három korszak közül a második jelentette azt a fénykort, amikor az újfajta kritikai transzszilvánizmus és a reális kisebbségi önszemlélet dimenziói úgy kapcsolódtak egymáshoz, hogy abból tanulságosan bontakozhassék ki az egész magyarság számára iránymutató szerves társadalmi összetartozás és a fojtogató körülmények között is valóságossá érlelt megmaradási nemzetstratégia összes lényeges feltétele és lehetősége. Ez a gondolkör természetes elvi és gyakorlati szempontként tartalmazta a nemzetnevelés, az értelmiségi és ifjúsági művelődéspolitikát, a tehetségképzést, a népművelést, a mintaélet erkölcsi és szellemi forradalmára alapított nemzeti összefogás valamennyi nélkülözhetetlen tényezőjét, a szétaprózottságban felörlődő törekvések összehangolásának szükségességét, az organikus magyar történeti és társadalmi öntudat számtalan államjogi, jogtörténeti, szociális, közgazdasági, kulturális, művelődéspolitikai, egyházi vonatkozásának feltérképezését, s az önépítésre berendezkedő magyarság minőségi emelkedésének minden fontos motívumát. A kollektív identitásvédelem a népegészségügytől a statisztikán át az összmagyar hivatásrendi minőségeszméig terjed, s alapeleme a gazdasági és kulturális önszerveződés, amelynek úgy kell átfogó népi-nemzeti politikává alakulnia, hogy valódi és hathatós önfenntartási, közművelődési és nevelési programmá is szélesedhessen – ahogyan a „Metamorphosis Transsylvaniae” elemző gondolatiságát Venczel József aktualizálva kidolgozta és megfogalmazta. De úgy is, ahogyan pedig Albrecht Dezső a minőségi magyar vezetőréteg, a lelki és morális értelemben vett, Németh László-i értelemben elgondolt hivatásrendi „új nemesség” kialakítását és összemunkálását sürgette, „ember, ember, ember kíváncsít most is és egészséges közszellem”. És ez az egységes nemzeti érdeket szolgáló, a néphez húzó, a népért felelősséget vállaló elit válhat azután kovászává az egész magyar megújulásnak is, de akár még annak a reménybeli európai és egyetemes emberiséghorizontú átforgalmazásnak is, amely a szüntelen háborúskodások helyére olyan összebékeltető és együttélhetőségi normákat tud állítani, amelyeket csak az értékonzervativizmusában meg nem esedő szekularizált religiozítás, a humanista hitelvűség, az időtlen

valláserkölcsi, keresztény nemzeti-közösségi azonosságvállalás és testvériesülés biztosíthat.

Szász István Tas személyes gyermekkori emléktöredékek megelevenítéséből, irodalom- és eszmetörténeti kordokumentumok sokaságának összegyűjtéséből, családi levelek és iratok, szóbeli visszaemlékezések felkutatásának eredményeiből, majd mindezek nagyívű krónikási ismertetéséből és rendszerezéséből, jelenkori értelmezéséből és öntudatébresztő következtetésekre jutó gondolatfutamokból állította össze azt a könyvét, amely a *Beszédes hallgatás – avagy három Hitel és ami utána következett* (Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2007) címmel sűrítette össze mindazt az anyagot, ami az egykori folyóirat halaszthatatlan újratanulmányozására és újraértékelésére buzdíthat: valódi és távlatnyitó tradícióink megbecsülése, önmagunk újrafelfedezése céljából is. (Lászlóffy Aladártól származik az a Cseke Péter kultúrtörténész által is könyvcímbe emelt bonmot, mely szerint: „legyen eszünk, ha már volt”.) A *Hitel* köré gyűlt erdélyi értelmiségiek (írók, tudósok, egyházi vezetők) ugyanis voltaképpen Erdély egész szellemi színeképét felvonultatták; a lap tehát nemcsak egy kiadvány volt, hanem egy egész mozgalom tükrének is bizonyult. Látóhatárát – különösképpen a „magyar időkben” (1940 és 1944 között) – folyamatosan tágította, s főként a népi írók és gondolkodóktól (Féja Gézától, Szabó Zoltántól, Kovács Imrétől), illetve a *Magyar Szemle* munkatársaitól közölt írásokat, vagyis egyszersmind egyetemes magyar orgánummá is vált. Szász István Tas gazdag aprólékossággal feltárt adatok, izgalmas események rengetegén keresztül vezet minket végig a lap történetén, a megalapítás körülményeitől, a forrongó viták kereszttüzésén át az utókori felejtés és torzítás számtalan fájdalmas mozzanatáig. Alaptézise, hogy ezt a reformnemzedéket már a korábbi erdélyiséget megújító és felfrissítő – mert a mítoszok irányából a korvalóság tényei felé mozdító – szaktudományosság, illetve a népvezetés gondolata és kultúrmagyar hitvallása jellemzi elsősorban, s az önvizsgálatra alapozott feltétlen műveltségeszmény előtérbe állítása. Az erdélyi népek közötti együttélés formáit is illúziótlanabban szemlélik, mint elődeik, így az 1937-es nevezetes Vásárhelyi Találkozó megszervezésében, a találkozó szellemi eredményeinek közzétételében vállalt vezérszerepe szerint is a demokratikus szabadelvűség és a közösségi érdek-egyesítés szempontjainak együttes képviselésével példamutatón tudták a magyar önvédelem ügyét az össztársadalmi kiegyezés törvényszerűségeihez igazítani. A mindennapok lázas erőfeszítéseinek korabeli hangulatát nemcsak életszerűen idézi meg Szász István Tas, hanem a kultúrtörténeti vizsgálódások lenyűgöző akkurátusságával is, midőn bebizonyítja, hogy a folyóirat tágas szellemi övezeteihez vagy holdudvarához – „szélesre nyitott szellemi csoportosulásához” – Kós Károlytól Tamási Áronig, Kemény Jánostól Dsida Jenőig, Márton Árontól Tavasz Sándorig miképpen tartoztak hozzá azok a szellemóriások, akiknek a laza szövetség-

sége és a szabad gondolatot, a véleményszabadságot mindenkor tiszteletben tartó köre végül még olyanok részvételével is kikerekedett, akik korábban a riválisnak tekinthető társadalomismereti, falukutató folyóirat, az *Erdélyi Fiatalok* társaságából érkeztek (László Dezsőtől – nála konfirmált a gyermek Szász István Tas – Jancsó Elemérig, sőt Jancsó Béláig). A nyilvánvaló és természetes munkamegosztást tekintetbe vevő szándék – hogy a *Hitel* az *Erdélyi Helikon* vagy a *Pásztortűz* irodalomközpontúsága mellett kimondottan szellemtudományi profilú és karakterű periodikum legyen – végül odáig tágult, hogy a két háború közötti erdélyi magyar szellem szinte minden irányzat felé nyitott képviselőjét magához tudta vonzani. „A fiatal értelmiségiek presztízsharcát az idő és a történelem barátsággá oldotta.” És kiviláglik például, hogyan vitte Tamási Áron – a *Hitel* műhelymunkájához a lehető legszorosabban kötődve – a Vásárhelyi Találkozó előkészítésében a szellemi vezető szerepét úgy, hogy azt az akkori baloldali érzelmeik is elfogadták. Személyesen, emberileg még Balogh Edgár sem viselkedett ellenségesen a szerző emlékei szerint (a háború végén még közben is járt az orosz fogságba hurcolt Szász István kiszabadulása érdekében), holott ő indította el azt a sajnálatos folyamatot, amelynek káros következményei olykor még a mai napig is bántón rongálják a korrekt utókori megítélését. Ő volt az tudniillik, aki a *Korunkban* „rendi” és „úri”, jobboldali nacionalizmussal, arisztokratikus elitizmussal, sőt „fasiszta”, „hitlerista” rokonszenvvel vádolta, rágalmazta, s ezzel hosszú időre diszkreditálta (így voltaképpen anatómia alá vetette) a folyóirat nemzeti-keresztény szellemiségét (még ha máskor nyilatkozott megengedőbben is, viszont későbbi önéletrajzi visszaemlékezéseiben is végig fenntartotta az antidemokratizmus denunciólós sértését, diffamáló vádját). És alapvetően ez befolyásolta Gaál Gábor, Bányai László, Kacsó Sándor vagy Gáll Ernő véleményét is, akik közül később Gáll Ernő határozottan revideálta korábbi téves nézeteit; belátva, hogy a reális helyzetű tudat és a kisebbségi azonosságésszme erdélyi kimunkálását döntő mértékben lehet a *Hitel* szociológiai iskolájának is köszönni. (Nem beszélve arról, hogy a *Hitel* tagjai 1940-ben még az Észak-Erdélyben maradó románság érdekében is felléptek: memorandummal fordultak Teleki Pálhoz a tisztességes nemzetiségi politika szellemében; vagy azután a Gestapo elől menekítettek politikai foglyokat.) Mindezek ellenére számos Erdély-történeti szakmunka mellőzi a folyóirat tényleges eredményeinek méltatását, jelentőségét alulbecsüli, s ezen a helyzeten markánsan csak néhány utóbbi fejlemény változtatott. Ilyen volt már a Záhony Éva által összeállított és nagyszabású eligazító tanulmánnyal ellátott kétkötetes antológia is, amely *Hitel – Kolozsvár 1935–1944* (Bp., Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991) címmel jelent meg, majd Cseke Péter, Nagy Pál, Vallasek Júlia (*Sajtótörténeti esszék*, Kolozsvár, 2003) és mások kutatásai, illetve Szász István Tas ide vonatkozó írásai (*Hitel*, 2009/11., 2012/8., 2012/12.; *Magyar Napló*, 2011/6.; *Korunk*, 2012/11., *Erdélyi*

Toll, 2012/4., *PoLiSz*, 2012. 149.). De könyvének mégis azért adhatta a „beszédés hallgatás” címet, mert kevésnek érzi – joggal – azt az értékmentő munkát, amely a nemzetféltő magyar gondolat történeti kontextusát megfelelő súllyal volna képes felmérni. Pedig ő igazán minden megtesz, és egyre nagyszerűbb eredményekkel: a hajdani folyóirat anyagait, a szülői házban lezajlott Hitel-vacsorák és megbeszélések tárgyi relikviáit Magyarországra átmentve, Leányfalun magánmúzeumot rendezett be Makovecz Imre által tervezett saját házában. Így tudatosítva elfeledett örökségünk életképességét, s munkálkodásával bizonyítva az egykori erdélyi nagyságok, az erdélyi panteon halhatatlanjainak jelentőségét. Azokéit is, akik menekülni kényszerültek Erdélyből a második világháború végén, sőt Nyugatra emigráltak (Illyés Elemértől a keresztapa Albrecht Dezsőig többen is). Mert csakugyan időtállóbb az a hitet és tudást magas színvonalon egyeztető idealizmus, amire ők szövetkeztek, mint az a kontraszelekcióra és bornírt materializmusra épülő létező szocializmus, az osztályharcos és diktatórikus baloldaliság, amelynek áthumanizálására hiába tette Németh László is a javaslatokat a minőségi közösségi társadalom eszmekonstrukciójával, s amely ebből nem volt hajlandó semmit profitálni még a maga ideológiai átmentése érdekében sem, hanem inkább választotta a csúfos világtörténelmi bukást. Illetve hogy ez a minden emelkedettség nélküli anyagiasság most miképpen próbál új erőre kapni a globalizáció erőszakosságában, azt is remek kisesszerű betétek fejtegetéseibe foglalja Szász István Tas – közben a folyamatos irodalom- és eszmehistóriai adósságtörlesztésre, a végtelenül komoly és precíz forráskutatásból táplálkozó helyesbítő tisztázásra törekedve. Muníciót is szolgáltatva mai küzdelmeinkhez, amelyeknek célja továbbra is a nemzeti megmaradás és a közösségi felemelkedés – az értékközpontú nemzettudat jegyében. A hazugságokkal való leszámolás. A kötet közli annak a több mint kétszáz személyiségnek a névsorát, akik valamilyen módon kötődtek a *Hitel* mozgalmához, megadja publikációik számát, fényképeket mutat, színes adalékok tömkelegét sorjáztatja, szinte ügyvédi oknyomozást folytat, lenyűgöző energikus-sággal és tántoríthatatlansággal, hogy kiderítse a lapot körülvevő korábbi rágalomhadjárat és közönyösség minden mozzanatának motivációját, leleplezze egyes emlékezők csúsztatásait, rámutasson a ferdtések tarthatatlanságára. Közép-európai, magyar sorsunk kálváriás mivolta tárulkozik így föl, egész történelmi hányattatásunk diagnózisa. E sokrétűen személyes, bölcsen megértő emberieséget szelíd kérlelhetetlenséggel párosító és tényszerűen árnyalatos, tárgyyszerűen okadatolt kötet arra tanít, hogy fogadjuk meg azok igazságait, akik előttünk jártak, és intézményeket teremtettek, mert „mindnyájan az erdélyi magyar kisebbség megmaradását szerették volna szolgálni – valahogyan.

(*Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2007*)

Kántás Balázs

A kulturális emlékezet szintézis-verseskötetei?

Állítások Lászlóffy Csaba Pózok a sebezhetőn és Átörökített magány című kettős verseskötetéről

Lászlóffy Csaba legújabb kettős verseskötetében irodalmi-eszmei-kulturális szintézisre törekszik, a magyar és európai kultúrát, annak egyetemességét igyekszik láttatni versei páratlanul gazdag, polifonikus világában. A költő e nagy volumenű, ráadásul dupla kötetében is, miként gyakorlatilag egész életművében, a teljességre, az egész őt körülvevő világ (ideértve a térbeli és időbeli dimenziót is) versben történő megragadására tesz kísérletet – szövegei egyszerre nyilatkoznak meg a múltban és a jelenben, nyelvileg konstruált énjét az egész létezésre kiterjeszti, s e szintézisigény keretében egyszerre képes magyarként, erdélyiként, európaiként, no és persze mindenekelőtt emberként megnyilatkozni.

Az intertextuális, történelmi, kulturális, politikai és társművészeti utalások Lászlóffy Csabára oly jellemző sokasága árnyalja a versek értelmezési lehetőségeit. Általános jellemzője, mintegy vízjele és markáns szövegszervező elve a Lászlóffy-verseknek, hogy az emelkedett, véresen komoly hangnem és a kesernyés ironia egyszerre van jelen a kötetek verseiben, példának okáért egy önmegszólító Baudelaire-parafrázisban. Mindig nagy teljesítmény egy költőtől, ha az ironia eszköztárát a végletekig kihasználva az egész emberiség hanyatlásán képes nevetni, ráadásul oly módon, hogy közben valamiként halálosan komoly is marad:

*„Nyomorult eb leszel te is (vigasztalod magad);
mielőtt farkasfogaid kihullnának, megtanulhatnád
több empátiával szagolni az emberiség gótika-
magasságig föltornyozott unalmas ürülékét.”*

– írja a szerző a *Baudelaire utóélete* című vers utolsó soraiban, mely csupán egy találomra kiemelt példa e különleges szövegegyüttesből. Ott van a szöveg mélyrétegei között elrejtve az európai, de még áttételesebben az egész emberi civilizáció kudarcának sajnos korántsem irreális víziója. Az abszurditás és a valóság e poézis számára gyakorlatilag egy és ugyanaz.

Az oly gyakran visszatérő ironikus regiszter, s a többnyire terjedelem tekintetében is viszonylag hosszú, folyamként hömpölygő, a klasszikus kötött formákat és metrumokat egyszerre felhasználó és provokatív módon felbontó, újraértelmező versek mellett találhatunk e kettős verseskötetben rövid, fegyelmezett, szokatlanul tömör

és aforizmatikus versszövegeket is, miként példának okáért a *Pókok a sebezhetőn* kötet végén található *Beckett-apokrif* minimalista, haikuszerű, a távol-keleti irodalmi és filozófiai hagyományokat idéző szövegei:

Léghuzatban

a végösszeg rendszerint
mindig rossz
leszámítva a rosszabbat

Ez a már-már a haikuirodalomra emlékeztető minimalizmus és filozofikus hangnem éppen úgy és éppen olyan erővel van jelen a Lászlóffy Csaba-féle versuniverzum(ok)ban, miként a látomásosság, a monologikus hosszúversek vagy a neoavantgárd és posztmodern poétikákra emlékeztető nyelvi bravúrok és játékosság. A nagy líratörténeti tradíciók játékba hozása tehát egyfajta klasszicizmus, vagy legalábbis a versek felszínén annak látszata szándékoltan, programszerűen van jelen párhuzamosan a merész, úttörő költőkre jellemző kísérletezéssel. E gazdag és produktív (kérdés persze, helytálló-e vajon rá a posztmodern jelző?) experimentális hangnem egyfajta ars poeticaként való felvállalása a kortárs magyar költészetben (egy-két kivételtől eltekintve, talán Kovács András Ferenc hasonló formagazdagsággal és újszerűséggel ható líráját érdemes megemlítenünk a hasonló alkatú szerzők életműve közül) szinte példa nélkülinek tűnik.

Lászlóffy hihetetlen mennyiségű regisztert és kulturális ismeretanyagot felvonultató kötetén keresztül adott esetben nem más, mint a magyar / kárpát-medencei / összeurópai kulturális emlékezet szól a mindenkori olvasóhoz, a számtalan szó-lamból egyszer csak összeállva egyetlen szintézisigényt megfogalmazó hanggá és szuper-szubjektummá.

Talán merész állításnak hathat, de ezt a teljes összhangzatra törekvő szintézisigényt megfogalmazó kettős verseskötetet, melynek szövegei egymásba folyva, egymásra referálva és reflektálva adott esetben egyetlen óriási lírafolyamként olvastatják magukat, magam leginkább T. S. Eliot *The Waste Land* című 1922-es, szintézisigényt megfogalmazó hosszúversével állítanám párhuzamba. Abban is ott van az egész európai, sőt gyakorlatilag az egész emberi kultúra együtt-láttatásának igénye, egymástól térben és időben távol eső szerzők és művek, eszmék és történelmi események egymáshoz közelhozásának és összehangolásának igénye – az emberi kultúra egyfajta egy szövegbe rendelése és újraértelmezése, még ha történik mindez az első világháború szülte kiábrándultság közepette, látszólagos eszmei vákuumban, olykor az irónia hangján, akkor is. Lászlóffy költészete Eliotéhoz hasonlóan nem mentes az iróniától, sőt, a lehetséges leggyilkosabb költői iróniával viszonyul a

magyarokhoz, az emberi gyarlóságához, Európához – önmagához. Mintha az egyes versek egymásba láncolódva valamiféle gigantikus emberiség-költeménnyé (már ha e fogalom posztmodern korunkban nem túl elavult) rendeződnének össze, múltat, jelent és (a lehetséges) jövőt együtt láttatva az olvasóval. Az optimizmus, a jövőben végbemenő pozitív irányú változásba vetett bizalom mindazonáltal nem jellemző (nem csupán az alapvetően komor hangvételt megütő, itt tárgyalt kettős verses-könyvre, de általánosabban az egész életműre sem) e költészetre – az apokaliptikus, groteszk víziók, a mindent átható haláltánc-hangulat annál inkább. A totális destrukció e képzete, illetve az egész történelemmel való számvetés intenciója ugyancsak emlékeztet Eliot klasszikus, sokak által korszakküszöbnek is tekintett látomásos hosszúversére, az *Átokföldjére*.

A kor abszurditása és félelmetes visszásságai ellen az ironia az egyik legjobb fegyver. Mondhatnánk ez a legadekvátabb beszédmód, mely által a valóságról érvényes állításokat lehet még tenni a költészet nyelvén. A világhoz való ironikus viszony pedig szükségszerűen implikálja az önironiát is, mely a költő (nyelvi) túlélésének egyfajta záloga.

Hosszabb töprengés után döntöttem úgy,
elhihetitek, hogy odaát is reménykedni fogok
a klasszikus költői modell túlélésében –
amennyiben a magam túlélési kísérletei
hiábavalónak bizonyulnának.

– írja Lászlóffy Csaba az *Átörökített magány* végén, az *Áthallások* címet viselő kettős vers második részében, a *Klasszikus „záróakkord”*-ban, ahol önnön lehetséges költői szerepét mérlegeli. Az ironizálás természetesen itt is kézzelfogható és tetten érhető, ám az ironia akkordjai mögül kiolvasható valamiféle mindennel csak azért is szembe forduló hit, elhivatottság is. Ez az elhivatottság pedig az ironikus kifejezésmóddal együtt is véresen komoly, melyet a költő groteszk módon még földi léte után (már amennyiben nem sikerül túlélnie – s e túlélés a persze szövegben való (tovább)létezésre is vonatkozik – saját kora már-már gyilkos visszásságait), még *odaát* sem hajlandó feladni. Itt ugyancsak a modernség epochájának költőképéhez és költészetfelfogásához valló visszanyúlással szembesülhetünk, ha Lászlóffy lírájára jellemző módon mégoly fonákosan is jelenik meg ez az elképzelés.

E költészet – amellet, hogy szükségképpen használja, s egyúttal persze a végletekig kiaknázza a posztmodern epoché és irodalomszemlélet által a rendelkezésére bocsátott eszköztárat, számos posztmodern szerzővel ellentétben, nyelvi magatartásformáját tekintve nem csupán forma-, de egyúttal tartalom-, jelentésközpontú is. Számára a nyelv nem csupán játék tárgyát képezi a maga szórakoztatására, miként

az számos szerző esetében megfigyelhető a posztmodern irodalmi paradigmá(k)ban. E költészet számára a nyelv nem cél, hanem eszköz – a kifejezés eszköze, a másik ember megszólításának és az érte / helyette való beszéd eszköze, mely természetesen ugyanakkor ebben a kontextusban esztétikai funkcióval is bír. Lászlóffy líráját, s így e kettős verseskönyvet is forma és tartalom harmonikus egysége, komplementer viszonya jellemzi, nem pedig valamely primátusa – főként nem a nyelvi formába öntés *hogyanjának* túlhangsúlyozása a megfogalmazandó jelentés rovására. Mind az erudíció, mind pedig a dikció meghökkenítő erővel hat az olvasóra.

A nagyszabású ikerkötet egyik legkiemelkedőbb alkotása, de legalábbis hangadó programverse, miként azt vonatkozó írásában Lászlóffy költészetének avatott ismerője, Bertha Zoltán (aki megemlítendően a szerzőt ugyancsak elsősorban a késő-modernség poétikai tradíciójához sorolja) kiemeli, nem más, mint az ismét erősen ironikus és önironikus regiszterben megnyilatkozó *Ars Poetica (Ünnepnap Európában)* címet viselő vers (*Átörökített magány*, 41–42. oldal). E merész József Attila-parafrázisban az eleinte egyes szám első személyben megszólaló, s látszólag tisztán körvonalazható beszélő önmagát a tér és idő dimenziójában is kiterjeszti, s a lírai nyelv teremtől ereje által teljes mértékben eggyé válik az őt körülvevő világgal. Miként azt Bertha Zoltán is értő módon tette, nekünk is érdemes e helyütt majdnem teljes terjedelmében idéznünk:

„Költő vagyok? Kit érdekelne? / Az ember rég nem önmaga, / ha még annyit sem ér az elme, / mint bár a valuta szaga. // Hittük mindig: a humanizmus / humusz alól is feltör a / fényre. (...) Szemünket elfedte a hályog; / illúzió a hit s remény, / eltűnt időkben botorkálók: / s ha bűnként húz le, nem érény. // Európa, gyilkos hecc s mételey; / hány hulla/dék/gödröt koholt. / Bomlott agyat riaszt a kétely: / az értelem csak szolgálta volt! (...) Stábok, spiclik – kicsi/nagy banda, / zabálnak és ürítenek. / Habzó történelmi halandzsa / határolná be létedet. // Megzápult próféták, varangyok, / szókészletük másfél arasz; / meg se kell húzni a harangot, / mind saját magára szavaz. // Keserves munka volt idáig / eljutni. Ma övök a lét. / A tökély korának, úgy látszik, / fújta megint – romlás a tét. // Valami kortalan világít, / a szellem árnyékban marad. / Valamit elsodor egy másik, / vak kannibál-gén indulat. // Szolgálatos tábornok hangja: / 'Hatalmam van felettetek!' – üvölt (elefántból lett hangya), / s fölindulnak a vesztesek. // Világ mézárszéke ma zárva. / (A nyelvedet le ne harapd.) / Mindig lesz böllér; s nagy az ára, / hogyha az áldozat te vagy.”

Az univerzalitás-igény, a minket körülvevő világ szinte a költői énnel való egyesítésének és nyelv általi pontos leképezésének és újratereztetésének, a létezés lehető legkimerítőbb, történeti távlatú, egyszerre előre- és visszatekintő értelmezésének törekvése jellemzi a *Pózok a sebezhetőn* és az *Átörökített magány* verseit, miként

azt a modern magyar líra legnagyobb alkotóinál – Szabó Lőrincnél, József Attilánál vagy éppenséggel (másként, de a végeredményt tekintve mégis hasonlóan) Pilinszky-nél tapasztalhatjuk. Ebbe a sorba, ebbe a költészeti tradícióba illeszkedik méltán a Lászlóffy-életmű. Szokatlanul mély, kimeríthetetlen lendülettel örvénylő tudatlíra ez, melyben maga a kulturális emlékezet látszik szintetizálódni. Ami pedig különösen értékes és érdekessé teszi e költészetet a zavaros, eklektikus és stabil értékeket nélkülöző posztmodern korban (amellett, hogy a Lászlóffy-versek nyelvi-poétikai megformáltsága, szerkesztettsége szükségszerűen magában foglal posztmodern elemeket, példának okáért itt említhetjük az ironia mindenütt vissza-visszatérő alakzatát), az pedig egyebek mellett nem más, mint a vers által közvetített (szükségszerűen a másik emberhez szóló) üzenetben, a *jelentésben* és a személyességben való rendületlen hit. A kulturális emlékezet az, mely voltaképpen minden embert összeköt, a múltat pedig érthetővé teszi a jelen számára, a jelent pedig a múlton keresztül önmaga számára. A kettős verseskönyvből különleges és hihetetlenül erős *ezredfordulós humanizmus* olvasható ki, mely gyakorlatilag minden olyan paradigmával radikálisan szembefordul, amely megítélése szerint embertelen, de legalábbis emberhez méltatlan.

Hatalmas volumenű, az emberi létezésről (nem csupán a korról, melyben éppen élünk) drámai mélységekben megnyilatkozó versek *Csapongó elmeegógy-korok avagy Anyegin látomása, A küzdelem a Medúzával, A Hatodik az a-moll börtönében, a Mint sebzett tárgy, Hegel búcsúlátogatása Hölderlinnél*, vagy éppenséggel a kettős kötet nagylélegzetű záró opusa, a Karinthy Gábor alakját megidéző *Abnormális elégia*, melyek az ikerkötet kontextusán kívül, a kortárs magyar líra kiemelkedő alkotásaiként önálló elemzést is megérdemelnek. Miként azt a *Csapongó elmeegógy-korok* címet Anyegin-hipertextusban olvashatjuk:

„Titkos játékszerei volnánk dölyfös, félművelt
senkiháziknak vagy félnótásoknak?
Közkonyhák bűzében koldusnép tolong,
a föld alatti ország agyonzsúfolódva,
rohad a mélyben.
Van-e valaki még,
aki őrt áll Európa felett?”

Hihetetlenül pontos vázlatrajz arról, ami per pillanat minket minden oldalról körülvész. Mondhatni különösebb magyarázatra sem szorul, hiszen a vers ez esetben önmagáért (no és persze értünk, mindnyájunkért) beszél. „Van-e még valaki...?” – kérdezi az európai ember- és műveltségsményben még itt, még most is rendületlenül hívó költő Anyegin megkésett alteregójaként, ám e kérdés nyilvánvalóan

költői. Bár megválaszolatlan marad, a bizakodásra nem éppen okot adó választ magunk is sejtjük...

A kötet utolsó, hatalmas, szigorú időmérték szerint írott verse, az *Abnormális elégia* talán legtalálóbb soraiban a kényszerbeteg, a pszichiátriát számos alkalommal megjáró Karinthy Gábor alakját megidéző és a mi idősikunkba helyező, egyúttal korszimbólummá emelő szerző az alábbi szavakat adja lírai hőse / alteregója szájába:

*„Túlélési esélyem,
bár jóval kevesebb lett, mint ama koponyalé-
keléssel végleg híres apámé. Ó, Európa,
téged is titkolt elmebajoknak kínja gyötör, mint
engem, a szórakozott, fura őskori lényt, aki (hallod?)
néhai enzim ez undok hangsúlyá kövesedve!)
génben kódolt, isten tudja, mi bünt örököltem? –
Rég kimarta szívem a könny (apa érti) a piszkos,
züllött, ferde családi bugyorban.”*

A Lászlóffy Csaba költészetére oly jellemző reinkarnációs szerepvers, melyről már számos értő elemzés született, s amely műfajba az *Abnormális elégia* is illeszkedik, természetesen ez esetben is arra szolgál a költő számára, hogy egy, a múltban élt személy posztmodern korba helyezett alteregóján / reinkarnációján keresztül a saját kora visszásságaira reflektáljon – s teszi ezt az *Abnormális elégia* esetén is a groteszkbe hajló ironia líraretorikai eszköztárával. Karinthy Gábor lírai reinkarnációja lényegében nem mást testesít meg, mint magát a kort, melyre a költő reflektál – elmebetegsége nem más, mint saját korunk és hanyatló európai kultúra abnormális tendenciáinak összessége. Az ironikus önreflexió egyúttal halálpontos kor- és létreflexió.

Lászlóffy Csaba nem csupán a magyar, az egész európai kultúra kollektív emlékezetének hangján, vitathatatlanul és mindenekfelett humanista szellemben megszólaló, egyszerre a végletekig lét-analitikus és ön-analitikus kettős verseskötete, talán nem túlzás ezt mondani, az utóbbi évtized határon túli magyar irodalmának (kérdés persze, hogy ilyen fokban egyetemességre, szintézisre törekvő poézis esetén egyáltalán van-e valami kiemelt jelentősége a szerző erdélyiségének, határon túliságának) legjelentősebb költészeti vállalkozása. A *Pókok a sebezhetőn* és az *Átörökített magány* egyszerre összegzi e kiemelkedő költői életművet afféle záróköként, illetve nyit meg izgalmas, új irányokat, távlatokat az interpretáció számára Lászlóffy Csaba kimeríthetetlennek ható költői világán belül.

(Napkút Kiadó, Budapest, 2013)

Gyimesi László

A hermeneutika átszabott kabátja

Kántás Balázs: Túl a médiumokon – Paul Celan költészetének mediális aspektusai

A kitűnő fiatal költő, *Kántás Balázs* nem utolsósorban irodalomtörténész is: érdeklődése homlokterében évek óta a huszadik századi költészet különleges tehetségű képviselője, a német nyelven író, zsidó identitású költő, *Paul Celan* áll; akinek nemcsak kiváló ismerője, hanem avatott fordítója is.

Celan versei egyenesen ajánlkoznak a hermeneutikai tételek vizsgálatára, alátámasztására, kiegészítésére, közülük elsősorban a közvetítettség (a „*mediális aspektusok*”) körüljárására. Kántás a legtágabb, *McLuhan* szerinti fogalomértelmezést választja könyvében, amely szerint minden médiumnak tekintendő, ami információk terjesztésére vagy tárolására alkalmas, így maga a nyelv és vele a szűken vett költészet is (sok egyéb mellett). Ha ezt az előfeltevést folyamatosan eszünkben tartjuk, könnyen követhetjük az egymásra épülő tudományos igényű fejezeteket.

Kántás elsősorban nem elméleti következtetésekből indul ki az egyes aspektusok vizsgálatánál, hanem (önálló esszékként is megálló) pompás verselemzések segítségével segít megérteni a nem könnyű filozófiai szintű problémákat. Mindjárt a kötet elején (a nyelvi médium celani értelmezésénél) az egyik legfontosabb versről (*Nyelvrács*) ad új felismerésekben gazdag elemzést, de hasonlóan jár el akkor is, ha az írást, mint médiumot elemzi (*A mélybemenetel szava, Olvashatatlan*), vagy amikor az optikai és elektronikus médiumokra történő utalásokat keresi (*Fonálnapok*).

A vers, mint identitást kereső médium egyaránt kiemelkedő helyet foglal el az elemzett és az elemző érdeklődési körében. Mindketten valamilyen szinten tudós költők, és saját hitelességük megteremtéséhez szükségét látják megszólalásuk mind mélyebb megalapozását. Ugyanilyen fontosnak tartják az ember és Isten közötti viszony értelmezését, a közvetítés és közvetíthetetlenség örök dilemmáját, amelynek egyik lehetséges feloldása az a megállapítás, hogy a vers az Isten hiányának médiuma. Celánál, akinek a legalapvetőbb versképző élménye a holocaust, ez a viszony érthető (*Zsoltár*). Az Isten helyébe lépő *Senki* elfogadása bő teret ad az elemző szándékoknak.

De lehet, hogy a vers elsősorban a történelemhez fűződő viszony médiuma. Számomra az erről szóló fejezetben válik egyértelművé, hogy a költő Kántás és a gondolkodó-elemző Kántás törekvéseiben miféle feszültség rejlik. Míg a minden

redundanciától lecsupaszított, minden *zajtól* megszabadított önmagát jelentő vers eszményét elfogadja, éppen az elemzett mester hatására is egyre fontosabb számára az üzenet lehetősége. S ha már üzenet van, üzenő is létezik, így a személyiség visszacsempészi magát a rendszerbe. Ahogy az újfajta közösségvállalás, közéletiség is, de ennek részletesebb leírása túlmutat egy recenzió keretein.

Fontos része a kötetnek a zenével foglalkozó fejezet. Kántás a megzenésített versek kapcsán olyan felismerésekre jut, amelyek a kétféle közvetítettség szintéziséből az érzelmi tényezőket mentik át a hermeneutika egyre szűkebbnek bizonyuló kabátja alá. Ezekhez társul egy rövid exkurzus a multimedialitás nyomairól, szak tudósoknak továbbgondolható módon.

Külön fejezetet szán a szerző a *közvetlenség illúziójának*. A közvetlenség, közvetítettség iránti vágy természetesen kielégíthetetlen, létünkéből adódó kép telenség, de gyönyörű illúzió. Ugyanakkor veszedelmes is: a redukált tartalom tartalmatlansággá zülhet, az üresség pedig az ember nélküli közvetítések világába vezet át. Valamiképpen az *embertelenségbe* – akár a celáni módon értelmezzük, akár valami technicista divatkurzus szerint.

Tudós költőről ír egy tudóssá váló költő – jeleztem az előbbieken. Kántás külön fejezetet szán Celan *líra-esztétikai* összegezésének (*Meridián*), amelynek során mind a kétféle költői világlátás közötti egyezések, mind az eltérések tanulságosan kidomborodnak. Kántás érti, szereti, tiszteli az elemzett mestert, de nem adja fel saját esztétikáját. Mondhatná a görögök nyomán: *barátom Celan, de jobb barátom az igazság*. Nem mondja, de vívódásából, a sokszor használt feltételes módból (na, ja: a nyelvi médium!) kiviláglik, hogy meglelte, legtöbbször meglelte, és el is fogadta a celáni költészetben rejlő üzenetet, a zajoktól mentes emberi szót.

Kántás Balázs költészete nem témája ennek a rövid megjegyzés-csokornak. De ennyi ide kívánczik: a lemeztelenített vers, a közvetítettségtől szabadulni kívánó önértékű jelentés ideáját a költő már meghaladta. Úgy, hogy mindazokat az eredményeket, amiket a hermeneutika tudósai, a hermeneutika költői felhalmoztak, folyamatosan hasznosítja, nem kis sikerrel.

A kismonográfia nem pusztán tudományos eredmény, és nem is csak tisztelgés egy jelentős költő életműve előtt. Segédlet egy szellemi kalandhoz, a vérre menő valóságos csaták helyett a megértőbb, befogadóbb magatartás igenlése. Celan szellemében, de meghaladva azt: a szűkké vált kabát átszabására, íme, itt a megrendelés.

(*Uránusz könyvek, Budapest, 2012.*)

Kaposi Krisztina

Madarász Imre: *Romantikus Risorgimento: Olaszország alapító mítoszai*

Madarász Imre legújabb monográfiája a *Risorgimento* jelszavával fémjelzett olasz újjászerveződési, újjászületési nemzeti mozgalmat mutatja be. Jóllehet, e téma alapvetően a történeti, történettudományi diskurzusok kedvelt kutatási tárgya, irodalom- és művelődéstörténeti oldalról is érdekes vizsgálódásokra ad lehetőséget. A neves italianista irodalomtörténész különösen figyelemreméltó és újszerű megvilágítást ad a témának, megközelítése ugyanis egy mitológiai-mitográfiai kontextust rajzol a *Risorgimento* köré.

Az egységes Olaszország megszületését megelőző nemzeti forradalomnak és függetlenségi háborúknak a vezéreszméi és kultúrtörténeti vonásai fogalompárokból megalkotott tematikus fejezetekből bontakoznak ki. A kiváló erudícióval megkonstruált alegységek címei (*Örökség és forradalom, Elsőség és rabság, Önerőből és Európával, Ideális és reális* stb.) már önmagukban is jelzik azt az egységet, de egyúttal sokféleséget, változatosságot is, amelyet a könyv alcíme is kifejez. *Olaszország alapító mítoszai* – az ókori Róma évezredes hagyományának örökségét ebben éppúgy érezhetjük, mint a 18–19. század modern, romantikus mítoszait, illetve ezek egységét.

S valóban, Madarász Imre könyvének alapgondolata ebben a kettősségben rejlik. Mint írja, a „Risorgimento ugyanis, nevéhez híven, felébredését, feltámadását, újjászületését, reneszánszát hozta el nemcsak Itáliának, de mítoszainak is, melyeket ugyanakkor a felvilágosodás racionalista alapvetése és az idealizmus filozófiai háttere bizonyos keretek közé, egyfajta rendszerbe foglalt”. Az olasz mítosztörténet és a *Risorgimento* elválaszthatatlan egységéről van tehát szó, egy olyan folyamatról, mozgásról, amely oda-vissza irányban, egyfajta szoros kölcsönhatásban bontakozott ki. Éppen ezért – mint ahogyan azt a monográfiából megtudhatjuk – a modern, 19. századi olasz szabadságmozgalom politikai-történelmi jelentősége mellett „egyszermind kulturális és erkölcsi korszakfordulót is jelentett”.

Madarász Imre ezt az alapvetést szem előtt tartva, könyvében lényegében arra vállalkozott, hogy összekösse a mítoszt és a logoszt. Ez a célkitűzés rendkívül nagyszabásúnak tűnhet, hiszen az olasz irodalom és történelem több korszakon átívelő folyamának egységben látását kívánja meg. Madarász Imre példaértékűen teljesíti ezt, s mint megszokhattuk, most is rendkívül széles tudásról és műveltségről tesz tanúbizonyosságot. Lényeglátását és kifinomult tudományos érzékét már ismerhetjük több, a korszakkal kapcsolatos monográfiájából és tanulmányából, melyeknek némely központi gondolata és tézise a *Romantikus Risorgimento*-ban is visszaköszön.

Az új, egységes olasz állam létrejöttét megelőző időszak jelentős mozzanatai, vezéreszméi és motívumai, kiemelkedő alakjai és irodalmi alkotásai mégis új megvilágításba kerülnek, s egy monografikus szintézis alkotóelemei lesznek.

Örökség és forradalom dichotómiája nem kerülheti el figyelmünket, hiszen az Egyesült Olasz Királyság noha csak forradalom útján születhetett meg (1861), nem lehetett volna teljes és sikeres, ha nem tekinthetett volna vissza Rómára, az egyetemesség szimbólumára mint folytatandó hagyományra: A hajdani ókori világbirodalom, majd középkori keresztény centrum mítosza alapvetően segítette elő a nemzeti mozgalmak és küzdelmek révén megteremtett „harmadik Rómának” az egységét – hangsúlyozza többször is könyvében Madarász Imre. Ugyanígy fontos motíváló tényezőként emeli ki a *Risorgimento*val kapcsolatban *elsőség és rabság* érzéseinek megtapasztalását, amely elengedhetetlennek bizonyult a nemzettudat és hazafiság felebresztésében. A dicső múlt és a nyomorúságos jelen oppozíciója, mint kiemeli, nem véletlenül vált a korabeli olasz romantikus líra, de más műnemek alkotásainak is a vezérmotívumává. Jórészt innen adódik, hogy a korszak főszereplői egyéni és kollektív szinten egyaránt – a monográfia fejezeteinek címeit idézve – a *hős és nép*, a *vátesz és katonaköltő*, valamint a *próféta és politikus* kategóriapárokkal határozhatók meg leginkább. Már ezekkel a találó fogalmakkal is jól érzékelteti Madarász Imre, hogy a *Risorgimento*nak mennyire fontos volt az eszme- és kultúrtörténeti oldala is, de még inkább kifejezi ezt az Alfieritől hozott *Risorgimento/risorgere-meghatározással*, amely az „erényes, bátor, szabad és egységes” Olaszország megteremtését értette a fogalmon. Továbbá azt is megtudhatjuk, hogy a *Risorgimento*nak ez a fajta értelemtulajdonítása vált dominánsá a korszakban, s Manzoni és Mazzini is hasonlókat értett rajta.

Alfierit Madarász Imre monográfiájában külön is kiemeli. Fontosságát többek között abban látja, hogy Alfieriben, a *Risorgimento* talán legjelentősebb alakjában ismételtlen a hagyománykövetés és -kontinuitás figyelhető meg, hiszen az „új Danteként” is emlegetett költőóriás a dantei és petrarcai szellemiség folytatójaként lépett fel. De, ahogyan az a monográfia egy másik fejezetéből kiderül, a történelmi múlt sajátos aktualizálása érhető tetten a politikai életben is: a 19. század forradalmi irányzatai és törekvései ugyanis a középkori guelf és ghibellin pártok nézeteinek új köntösét öltötték magukra, s nevezték önnön tevékenységüket *neoguelfizmusnak*, illetve *neoghbellinizmusnak*.

Az olasz *Risorgimento* tehát végső soron, mégha az egység jelszava mögött valójában némiképp plurálisnak is mutatkozott, a „harmadik Róma” egyetemes örökségének és nemzeti-forradalmi megújulásnak a szintézisét valósította meg. Ennek az eszmeiségnek az irodalmi, kultúrtörténeti és mitikus háttere az, amelyet Madarász Imre kiváló, s illusztrációi révén tipográfiaileg is elismerésre méltó monográfiája az érdeklődő olvasók elé tár.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013)

Madarász Imre

Romániáról – előítéletek nélkül

Lucian Boia: Miért más Románia?

A cím szándékosan kétértelmű. Egyaránt utal a Romániával kapcsolatos román és magyar előítéletekre. Olyan szerző könyve kapcsán, aki merészen, önálló-független szelvényben bírálja a hazájában, népe körében közkeletű nemzeti hiedelmeket, legendákat, mítoszokat, s ezáltal hozzásegíthet minket, magyarokat is ahhoz, hogy Romániát és a románokat előítéletek nélkül lássuk, jobban megértsük, tárgyilagosabban ítéljük meg. Az igazat megvallva, ránk fér.

Mert mit tud egy magyarországi – akár művelt, iskolázott – magyar ember a román történelemről és főleg kultúráról? Olyan keveset, hogy az inkább semmi. Pedig már Németh László bíralt minket, hogy mennyire nem ismerjük szomszédaink műveltségét, irodalmát. Most álmélkodva olvasunk bőséges tájékoztatást megannyi román filozófiai és történettudományi íróról, műről és vitáról, eleven és aktív szellemi életről.

Lucian Boia bukaresti történészprofesszor magyar fordításban két kiadásban (a kolozsvári Kriterionnál 1999-ben és 2005-ben) is megjelent *Történelem és mítosz a román köztudatban* című monográfiája (1997) a román önismeret és önvizsgálat jelenkori alapműve, melynek üzenete és jelentősége gyorsan túllépett Románia határain, európai érdeklődést és visszhangot keltett, hiszen a román identitás kérdései mellett és által az európai identitás árnyaltabb (én)képéhez is hozzájárul.

Nekünk, magyaroknak különösen tanulságos. Nálunk is éppoly ritka, mint amilyen hasznos és szükséges (lenne) az olyan könyv, amely bátran szembefordulva a Tocqueville emlegette „közvélemény zsarnokságával”, tudománytalan hiedelmek, irracionális elmeszülemények, a megsértett-megsebzett nemzeti gőg és a politikai kurzusok fantomjai helyébe a tények és az ész tiszteletét, s az azokon alapuló hiteles önértékelést állítja. És megfontolandó az is, hogy míg nálunk a románsággal szinte kizárólag az erdélyi magyarság kapcsán foglalkoznak, a románok identitásvitáiban és Európához való viszonyulásában a jelek szerint bár fontos, korántsem főszerelő a magyar kérdés, a magyar tényező.

A magyarul most (románul 2012-ben) napvilágot látott karcsú kötet címadó alapkérdésére – *Miért más Románia?* – a válaszadásban a döntő szempont, Boia „másság-filozófiájában” a fő viszonyítási alap, a Nyugattal való összehasonlítás, a Nyugathoz való hozzámérés a „Nyugatra tekintés”. Semmi nem mutatja ennyire az utóbbi évtizedekben végbement korszakos változásokat, új időknek új szeleit a román múlthoz képest.

Ennek a történelmi múltnak és örökségének a lényegét Boia a „megkésetttség” szóval foglalja össze. Nem szabályos-hagyományos-narratív, hanem problémacentrikus-mozzanatos, „csomópontokra” fókuszáló, lényeglátóan tömör történelmi-történetfi-

lozófiai szintézisében a vezérmotívum a románság öntudatának és európaiságának dialektikája. A nevüket, eredetüket és nyelvüket („a legkevésbé latin jellegű” újlatin nyelvet) Rómától, a rómaiaktól származtató románok „kezdetben a szláv-bizánci modellt vették át”, kiemelt fontosságú identitásképzőként az ortodoxiával, „az ezt követő modell a török-fanarióta” volt („keleti barbárság”), ám a tizenkilencedik századi nemzeti ébredés a modernizációval jelentett egyet, „a modernizáció pedig a nyugatosodással volt egyenértékű” („végérvényesen 1860-ban fogadták el a latin ábécét”). Innentől kezdve, mint azt bővebben a *Történelem és mítosz...*-ből megtudhattuk, a román gondolkodásban egymással harcolt az „ősrögös” („autochtonist”) és az európai-nyugatos szellem, az utóbbin belül pedig a francia és a német modell csodálata és követése. Meghökkenhet, hogy a nagy nemzeti költő, Mihai Eminescu „nacionalista próféta” is volt, „éppenséggel ellenségesen viszonyult a nyugati értékekhez” hevesen elítélte az „idegenek kedvelőit”. A lemaradottság keserű tudatának, a „kisebrendűségi komplexusnak túlzó kompenzációjaképpen magasodtak fel a kollektív tudatban olyan „dölyfös építmények”, mint a „legősibb nép” mítosza, a Nyugat „pajzsának” nagyzó „aránytévesztése”, „nevetséges kijelentése” és a Ceaușescu-érában „a legnagyobb kommunista rendszer” megalomán-cezaromán császárságának kiépítési kísérlete.

Miután 1989-ben „robbant a puliszka”, és véresen összeomlott Ceaușescu zsarnoksága, lehetővé vált a szakítás „a behódolás kultúrájával”, a neobizantin vagy éppenséggel ázsiai (maoista) vezérimádással. Azonban a „kiút a kommunizusból” Boia szerint, épp a kommunista zsarnokság örökségeként, de régebbi tradíciók folyományaként is, „a hazugság stratégiájával”, az „értékek zűrzavarával”, az egyetemi élet korrupciójával és kontraszelekcijával, akadémikus megkövesedéssel, felelőtlenséggel, az intézmények iránti bizalmatlansággal volt és van szegélyezve. Miközben az Európai Unióban Romániából a legnagyobb a Nyugatra emigrálás, Románia „periferizáltsága”, urbanizálatlansága egyedül Bulgáriáéhoz hasonlítható.

Boia nem fukarkodik az irgalmatlanul erős, már-már bántó kitételekkel. („Ami pedig a tisztességet illeti, az igazat megvallva, románoknak nincs tisztességkultúrájuk, ellentétben a szomszédokkal, a magyarokkal, lengyelekkel, még a balkáni népekkel is. A románoknak kompromisszum-kultúrájuk van.” Vagy: „Világos, hogy az ortodox egyház nem ösztönözte a civis szellemet, mint ahogy a pillanatnyi hatalmasok előtti gerinces magatartást sem.” És: „Nemzet-e még a román?” stb., stb.) Könyve előszava szerint ezek odahaza vitákat, támadásokat, sértődéseket is eredményeztek. Igen ostoba lenne az, aki olvasásukkor a kezét dörzsölné kárörvendően. Boia kemény igazságai, irgalmatlan ítéletei, bátor szókimondása, tiszteletre méltó írástudói felelőssége, meg nem alkuvó nacionalizmus-ellenessége („a nacionalizmus: háború” – idézi Mitterand egykori francia elnököt) népét egy valódi, nem csupán formális-intézményes európaisodás felé ösztönzik. Példamutatón.

(*Koinónia, Cluj-Napoca, 2013.*)

Karaffa Gyula

Tanuljunk a ko(kór)képekből

Csáky Károly Fohászok Isten árnyékából című verseskötetéről

„És eljő mindennek az ideje, mert az idő nem belőlünk levő, csak bennünk lakozik, mint lélek a testben, Urunk gyermekében.” – kezdi *Előhang* című versével fohászait Csáky Károly, a költő. Igen, rendelt ideje van mindennek, s ezt nem csak a hívők közössége, hanem egyre inkább mindenki más is érzi és elfogadja, hiszen vannak dolgok, amik „törvényszerűek”, amikre nincs hatalmunk, magyarázatunk, bármit is tettünk, bármit is értünk el az ezer évek alatt eddig, mi, emberek, emberiség. Ilyen dolog például az idő, mint fogalom is. Csáky úgy tekint az időre, ahogy a lélekre, aki bennünk lakozik: evidencia, hogy van mind a kettő, a maga titokzatosságával, megfoghatatlanságával együtt. Tapasztalatból, természetesen, hittel vallja ezt, s ez a természetes hit érződik végig a fohászok olvasása alatt. Érthetetlen, felfoghatatlan, tőlünk függetlenül létező, láthatatlan, megfoghatatlan az idő és a lélek, de mégis mindkettő élő, és ható! Nem próféta fenyegetés ez a fentebb idézett mondat Csákytól, de nem is a rezignált költői beletörődés hangja, inkább egy reményteljes emberi kijelentés ez, s ha felfogjuk, hogy a rendelt idő nem ellenünk való, ha hisszük, hogy mindkettő végtelen, ha elfogadjuk, hogy ezzel a végtelenséggel ajándékozott meg bennünket az Úr – aki ha akarja, letaszít, ha akarja, felemel – akkor (Csáky szerint is) minőségi változást generálhatunk életünkben.

Öt ciklusba szedte össze legújabb verseit Csáky Károly, s ezekből a ciklusokból elkészült egy szövet, egy kor- és kórkép. Találó ez az alcím részéről, hiszen minden ima, fohász egyben vallomás is az emberi lélek (s így a világ) éppen aktuális állapotáról, vágyairól, szándékairól, s arról, mit szeretne megváltoztatni jelen való világunkban a gondolkodó (és ezért is fohászkozó) ember. Sajnos (illetve törvényszerűen) a világ olyan, hogy állandóan lenne mit megváltoztatni benne. A költők és a próféták általában sötét képekkel festik le a világot, általában „munkájuk” s a feladatuk a figyelmeztetés. Figyelmeztetni pedig csak szigorral, kemény, sokszor az emberi fülnek kellemetlen szavakkal lehet. (Hálátlan feladat ez, sokszor gyűlöletet, meg nem értettséget, kitaszítottságot „arat” az, aki az embereket hibáikra figyelmezteti!) Ám míg a próféta a feladatát konkrétan az Istentől kapja az írások szerint, addig a költőnél ez az elhívás nem ilyen egyértelműen behatárolható. Sok önjelölt „próféta” támadt az „írástudók” között, s azt gondolják, feladatuk csupán a szórakoztatás, a szavakkal való zsonglörködés, a brillírozás. Tapasztalhatjuk, hogy manapság az irodalom többnyire ilyen. Nincs küldetésstudata, feladata, elhívása, kapott feladata sem az irodalomnak, sok esetben a költőnek sem. Általában önmagukkal is elhítetik ezek a „ön-

jelölt próféták”, hogy erre a „feladatra” Isten jelölte ki őket, ám ahogy a jó fa is a gyümölcséről ismerszik meg, őket is tevékenységük eredményeiről, illetve hétköznapi, emberi viselkedésük alapján ismerhetjük fel/meg. Ezeknek a „gyümölcsöknek” a beható vizsgálata nem ennek a recenzióknak a feladata, ám nem mehetünk el szó nélkül Csáky Károly emberi viselkedése mellett: Csáky visszahúzódó ember, csendes, nem törtető, nem „tolja magát” előtérbe soha, bár a „lassú víz partot mos” szólással párhuzamosan munkáját kitartóan végezve mégis eléri azt, amit akar! Hitét nem hangoztatva, hanem csendesen éli meg, habitusa az értelmiségi (talán fontosabb, hogy a gondolkodó) ember tipikus viselkedése: szól ha kell, elmond, elmesél, figyelmeztet, tanít, oktat, ám mindezért keveset kap. S ha nem is kap semmit, akkor is, az isteni kényszer miatt ugyanazt teszi majd holnap is, mert megváltozni nem tud, de nem is akar. Ugyanis úgy érzi, nem neki kell változni!! Szerintem is így van.

De térjünk vissza a „kor- és kórképi szövehez”, azaz a versekhez! Számomra Csáky versei a „hit szöveget” adják, egy olyan erős szöveget, amely megvédené akkor is, ha a tizedik emeletről ugranék a bizonytalan(ság)ba! Verseskötete egy imádságoskönyv is egyben, egy imádságos olvasókönyv, amit nem egy szuszra kell végiglapoznunk, hanem ha bajban vagyunk, akkor kell elővennünk, hogy hitet, vigasztalást, imát, az Istenhez fordulás lehetőségét kapjuk meg tőle, illetve adjuk meg magunknak. A versek akár a Biblia zsolttárai, fohásza, egységes egésznek képeznek.

Ám a versek annak a lehetőséget is megadják, hogy továbbéljük, „továbbfohászunk” őket. Hogy mi magunk is felismerjük, ha elhív az Isten valamilyen feladatra. Hogy mi magunk is odaálljunk a vártára, a végekre, a feladat elvégzésére! A Csáky verseket ezen jelentésük miatt is nagyra tartom, s a költőt ezért is igen nagyra becsülöm!

A versek stílusa évek hosszú során kialakított igazi „Csáky stílus”. A szavak szinte elharapott, dadogásnak is felfogható tördelésével, a szavak zakatolásával teremti meg a feszültséget, s ezzel a stílussal eléri, hogy maga a tagolás is gondolkodtasson. Talán nem divatos ez a fajta verselési mód mára főleg ilyen témában, ám hogy „működnek” a versek, az biztos! Különösen szimpatikus az, hogy nem akar izmusokhoz csatlakozni a szerző, sőt, annyira nem érdekli még a kánon sem, hogy nyomokban sem találunk versében a mostanában igen divatos, sokszor értelmetlen, öncélú verselést, sem művésziességet, sem modorosságot. A versek mindemellett arról is tanúskodnak, hogy mélyen megélt élményanyagból táplálkozik a költő, nem tud, de nem is akar hazudni. Talán ezt említhetnénk hibának, ha hiba az egyenesség. (Manapság talán igen.) Hiányolom néhány versből a „költészet eszköztárát”, rímek, hasonlatok, sokszor képek nélküli, szikár, szókimondó, nyers szövegeknek tűnhetnek a versek, ám ha figyelmesen olvassuk őket, rá kell döbbernünk, hogy mélyen filozofikusak, kevés szóval is sokat mondanak.

Meg kell említeni a kötet címlapját, amely egy igazán jól eltalált kép. Az Ipolyfödémesi templomablak romossága jelenti a múltat, a széthullást, a költő életében bekövetkezett, sokszor fájó történéseket. Ám a nyiladékból látható zöld a reményt, a mindennek fölötti győzelem, a túlélés, a pozitív változás reményét sugallja.

A kötet illusztrációi is (Krasznainé Konczili Éva munkái) a versek sokszor komor, a sorok helyes olvasásával felfedezett jelképekkel teli világát sugallják.

Adja Isten, hogy Csáky Károly sokáig végezze ezen költői elhívását, feladatát, de adja meg az Isten azt is neki, hogy még életében meglássa ezen verseskötetében olvasható intelmeinek változtató erejét, hogy megláthassa, az ember képes és hajlandó a kor- és kórképekből tanulva önmaga megjobbítására!

(Magánkiadás, Ipolyság, 2013.)

Radnai István

Rímtelen dal

társadalom dal nélkül dalom nélkül
hiszen a méhek táncolnak a hangyák énekelnek
a tücsök magányát citerázza
csak az ember küzd minden ember ellen

nem tudja a másikat elviselni mindig jobb kell
mindig más kell mindenből sok kell
és sokkolja baj és háború
ha nincs dal nincs kép nincs illat

az ember ez a kétnemű kétlábú elégedetlenség
mindig új utakra kényszerülne
de a régi hónyomokba lép
magányos hegyeken lel magányos istenekre

miért oly titokzatos a felhők feletti köd
s miért szivárog mindenki ágyába s agyába

Kortársunk Kosztolányi

a vár ma sétatér apró köveken
a bokád néha majd kifordul
mint mi olykor Európából eleven
benned s bennünk még zordul

az emlék magunkra hagyott
te még nem tudhattad imád hiába
belénk rúgott de igen nagyot
uborka akác bank a legnagyobb hibája

talán ocsúdik mikor az ocsú közül
választ elhullajtott szemet sebet
vakar pedig nincs aki felhőtlen örül
nincs aki halottat újra nem temet

vallás nemzet nemzetiség vándorok
őslakók gúzsban véres zokni korok

Holló József

Hajnalközelben

Tájak homlokán cigánytincsként
feketéllik a sötét,
de a dombokon szendergő
bokrok árnyüstökét
szűrt, homálykézzel markolássza
a pirkadat sejtelve.
S valahol az Isten-háta
mögött messze

derengő túlpatok
csíráznak elmosva
és feltérdel a világ
a kormos katlanokba.

Lila ködként a fény
mágán szétszivárog
és kontúrosak lesznek
az éjformátlanságok.

Függönyök rése közt
pislog be a hajnal
– póre asszonytestek
párálló hónaljjal

nyújtóznak az ágyban.
Lassan kél a világ
már itt-ott kivehető
az apró létpraktikák.
Sugarak növesztik
indás kacsákat,
mint márványban az erek
lúktet a virradat.

Valóságközeli

Áttetsző fények háttérében
verődik magán a délelőtt
bokrok egykedvű töprengésben
állnak az alacsony domb előtt.

Kékesen átsajog a messze
a növényi zűrzavar mögött
s mint rejtőző templomok keresztje
mered a magas a táj fölött.

Nézem a sokformájú létet.
Benne minden pillanat változik
– nagy dolgok és semmiségek
közellétein álmodik

a csend magával elvegyülve.
Üregek odva sötétlik rám
sejtelmes titokként lényegülve
a homályok mikrokozmoszán.

És a valóság látható árterében
oly tagolt a tagolatlan lét,
– ahogy a múltékonyság közegében
felfedi sok-sok részletét

itt van a valóság a közelemben
készen... meg bevégezetlen.

Szakolczay Lajos

„Vigyék innét Judás ezüstjét”

H. Hadabás Ildikó: *Sajgások*

H. Hadabás Ildikó mint szépiró, mint költő sokáig bujdokolt a nagyközönség elől. Második kötete azonban megerősítette sejtelmünket. Áll a lábán. Már a szakmunkák régmúltban kalandozó, finoman cizellált mondatai mögött költő rejtőzött. Költő, akinek a megszentelt múlt palota, aki előtt századok úgy vonulnak végig, hogy a legkisebb *sajgás* is csontot repesztő. S a jelen? Harangok zúgása. Valaminő különleges zene, amelyben a szülőtte föld megszépül. S az édesanya fájdalma – *boldogságbokor* a nincstelen puszta közepén – pedig átjárja a csend minden zugát. Szeretné megölelni a földet, ám csak a gyerekeit tudja átkarolni.

Ezért végtelen szeretet *felhőzi* azt a tájat is, az ég (s egyúttal a szakralitás) ponyváját vonva fölé, amely viharok dárdájától sebzett, amelyen *Dani uraság* csizmájának sarokvasa – különleges zene – húzza a talpalávalót. Művelődéstörténeti s egyben önismeretet erősítő mozzanat: azért nézünk az ősök szemébe, hogy tisztán lássunk. Magunkat is, a körülöttünk lévő világot is. Hiszen a kitarulkozó lélek abban nyilvánul meg – sokszor maszkos örömtáncot, de még inkább a szenvedőkkel együtt érző Krisztus-arcot mutatva –, hogy *sajgásai* nemes vibrálások. Előrevivő, jobbító, a bűnmegvallást sem elkerülő mozzanatok.

Az imapóz bibliás türelme – sok az elesett, szerencsétlen ember – azokat is vallomásra készíti, akik szívesen bújnának félelmük *hegy-magasába*. Ez a „vallomás” különösképpen az öregek szájából szívszorító. Akik a lét grádicsait járván már ledobták magukról szinte az összes bilincset. Állnak kopott kövezeten, s a kegyelem angyalszárnyára várnak. Amely, akár egy mosoly, egy meleg pillantás képében megjelenve maga az életet elviselni segítő gyógyszer.

Hogy értsük az új kötet verseit átjáró hangulatot, az emberiség bűnét magára vállaló költő esdeklését, aligha haszontalan egy korábbi versét fölidézni. „Végtelesen elfáradtam Uram! Csendben jöttem eléd, mert amit nekem adtál, azt csak csendben lehet megköszönni. Most mégsem tudok szavakat mondani Neked, csupán az arcomat fordítom fényességbe: nézz rám! Elkínzott kezeimet mutatom: szánj meg! Mert nagy volt a feladat, amellyel büntettél. Vagy jutalmaztál volna?” (*Lőcsei Pál imája a Szent Jakab templom főoltárának elkészítése után, 1518-ban*).

Lőcsei-Hadabás itt a megtöretés, a szolgálat közbeni megfáradás, az erő elillanásának tényét *zengi*. S mindemellett az elvégzett hatalmas munka gyönyörűségét dicséri. Azt a megmagyarázhatatlan érzést – százados *sajgások* gyötrik az énekest –, amely a teremtő embert keríti hatalmába. Ezért is a művész (legyen mester-

ember, képzőművész vagy költő) megvilágosodása nem más, mint az *önkifejezői lét* kiteljesítése. Büntetés? Jutalom az Istentől, ajándék az Úrtól.

A szavak megfényesítését a *Biblia*-fordítók, Isten szolgálói éppúgy elvégezték – fölséges munka lehetett –, mint Berzsenyitől, Vörösmartytól kezdve József Attiláig és Pilinszky Jánosig megannyi klasszikusunk. S akkor még hol van a népköltészet (népdal, ballada) üdítő képtobzódása, szürrealitásra hajló, a tájnyelvet is a kifejezés hintájába fogó izgalma. Egy érzékeny lélek – már pedig H. Hadabás Ildikó *sajgásai* fölöttébb kifinomult lelki tárnákról vallanak – szívesen merít eme hagyományvilág gazdag kincséből. Hogy saját, megszenvedett *én-vallató* gesztusával fűszerezve minél elevebb formában jelenjék meg a vers.

Az emlékező fájdalma, amelyet a népdal sejtelmében megfürdő *líra-én* oly szív-szorító keserűséggel közvetít, valaminő (házastársi?) kapcsolat megszakadását, elhidegülését visszhangozza: „Istenem, de hosszú az éj, / Virág-arcú, hová tűntél: / Fürkészem a szívem mélyét, / rejtett arcod nincsen létét. // Istenem, nem vettem észre, / hogy mentél el évről-évre, / mint vitted magaddal fényed, / s nekem hagyta a sötétet! // Milyen régen nem kereslek... ! / Mikor mondtad, hogy szeretlek? / Üres a csend, ver a hajnal / minden egyes madárdallal!” (*Elhervasztott virágének*).

Látható, a tökéletesen végigvitt dallam mily lélegzetelállító fölénytel – a bensőt fölszakító lírapanasszal – vetíti elénk a szeretethiányban jelentkező fájdalmat, melyet a melankólia botütése sem tud kikezdeni. Ehhez a magatartásformát – csak más módon – jelentő dallamvilághoz (feszés ritmusélmény) köthető a *Somlói bordal* és a József Attila-i beütésű *Éjszakai legényes* vidor döndülése is. Az előbbiben a bűnmegvalló gesztus a zsolozsma ünnepélyes megrendültségével párosul – „s kérjük Urunk, nekünk is járjon / nagy ritkán oldás és kötés, / s add meg e koccintásnyi borban / a léleknek – mi léleké!” –, míg a férfitánc-parafrazisban a melankóliára emlékeztető természeti kép súlya vall a magány szorító kalodájáról: „Az ég dunnája fekete, / rásimul a hegyekre, / bagoly veri az ütemet / a macskatalpú csendre.”

A műveltségélmény mint ihletadó forrás – származzék akár a *Bibliából* (*Jób búcsúzása*), akár az irodalom (*Gondolat-árnyak a niklai remeténél*), a képzőművészet (*Vincent Van Gogh: Pietà*) vagy a zene kimeríthetetlen arzenáljából (*Variációk Mozart A-dúr klarinétversenyére; Liszt Ferenc: Csárdás macabre*) –, nem kis szerepet kap, mintha a maszkot cserélgető *líra-én*, egy sajátos időjáték ringlispíljére felülve, a hasonulásban lelné meg lelki fogódzóját. Van ebben az alakrejtező játékban valaminő artisztikus, vándorlásról vándorlásra új arcot öltő vágy – vágy az idő megfékezésére. A némelykor szürrealisba torkoló képek ezt erősítik.

Ahol viszont az önéletrajz megannyi darabja kerül a fókuszba (*Fénybe kapaszkodva, Jókai Mór utca*), a kitarulkozás sejtelve épp a *bevallás* konkrét mozzanataiban él. A *Számadás előtt* című versben a személyesből a közösségibe való

fölemelkedés szép példa erre. „Fekete hollók, kövér sandák, / adjon az Isten más világot, / hogy az utolsó lámpagyújtó / szépapám szava legyen áldott, // s messzi hazáim ősi földje, / Erdélyben és fenn Angliában... / kalandozó szegény szívemet / számon tartón majd visszavárja. (---) // Ezért a százszor is megváltott / jövőtlen, rongyos, árva népért / talán nekem is lehet szavam, / s kérhetem hollók seregétől, // Vigyék innét Júdás ezüstjét, / a megváltónak több az ára, / nem eladó a lélek csendje / s a hová tartasz boldogsága! // S drága szavaknak ősi földje, / Erdélyben és fenn Angliában, / ne Káin bélyeg legyen egykor, / de ne is passzus kiváltsága, // mit méricskélve osztogatnak, / mikor az őseinket kérik, / s törvényes cseléd életünket / nincstelenebbel kicserélik!”

Érdekes megfigyelni, hogy a szavak ritmustáncát – a hangzás kellemét – milyen pontosan (érzékletesen) közvetíti a népies műdalból ideemelt sor („ég a kunyhó, ropog a nád” – *Liszt Ferenc: Csárdás macabre*), a népdal imitációként funkcionáló, állapotot jelölő kijelentés („Tele bánattal a szívem” – *Tüskék*), illetve az ugyancsak ismert népdalból kiszakított, a furcsa siratódalban a halálmadár elűzését a vidámság kontrasztjával erősítő betét: „Söprik a pápai utcát, / Masíroznak a katonák...” (*Haláltáncocska*).

A kötetből akár „kis” verset (*Nagyapám az Úrral pörölt*), akár nagy verset emelek ki – szenzációs a nyolc részből álló *Strock-stációk* anyasirató fájdalma –, ugyanaz a lét keresztjére feszített krisztusi alázat jellemzi az énekmondó beszédét. Általa látszik a *Sajgások* – beszédes cím – szakrális telítettsége.

(*Szenal Kiadó, Budapest, 2013.*)

Szíki Károly

Óriások lábai alatt

Veszely Ferenc: Bajban szépült életeim

„A könyv, ami a kezekben van, mind csiszolt munka, évekig simogatott, még a böffenések is. Egnéhány vers közöttük angolul íródott, ott csiszolódtott is. Magyarra fordításukra viszont egyetlen weekend jutott, ennyi ideig tudtam kölcsönözni számítógépet. ... anyanyelvemre sokkal könnyebb volt fordítani, s ezek a versek nem követeltek szigorúra szabott formát. Szóval ez ment, mint a karikacsapás.”

Ajánló sorok is lehetnének ezek a gondolat-szövegek, Veszely Ferenc sorai önmaga kötetéhez, de csak egy magánlevélben küldi, mint süketnek, vaknak, olvasásban hiányos embernek. Jól teszi, mert ki hiszi ma már el, hogy a művét elolvassa az a barát, rokon, idegen vagy ismerős, akinek elküldte szemlére vagy szerkesztőségbe. Robot-pilóta módjára *majd egyszer!* felkiáltással dobálja az ember polcokra a terméseket, majd lassan kihűl benne az akarat, hogy átolvassa, s így egy sor köszönetre sem fussa(!). Na! A költő megírta és még hozzátette:

Tartsad fejben a következőket. Amit a kezekben tartasz, annyi van kiadva. Hogy ezt megértsed, ahhoz kell egy nap. Írói-költői tevékenységem ideje nagyon kurtára lett szabva. Hogy miért, ahhoz kell egy másik nap.

Egy könyv a vad és gyönyörűséges British Columbiából. Az aranyláz felföldjéről, Kamloopsból.

Írni mindig érdemes, írni kell, mert a fájdalom és az öröm kiszakad, nyomában nyugalom nyújtózik, rejtőzik, betölti a béke fogalmát. Írni, kisírni, kimondani, elénekelni, kiírni mindent, a mindenből mindent. Mert a semmi az nem állapot. Olyan nem létezik, csak botorkál benne az ember, de szabadulni nem mer. Az írás lételem, benne felfrissül a légáram, jön új vérkör a mondatok nyomán, mely kikapcsol, összeköt, be-
menekít a semminek hitt valamiből valamibe, valakibe, mindegy hová, de egy kikötőbe: egy kötődésbe, egy kunyhóba, ahol még hozzátehetsz magadból valamit, és akkor házat építesz már magadnak.

Firkálunk egész létünkben, mert a Teremtő megadta a lehetőséget, minthogy színészetet is adott, hogy kifejezőmódunkban emelkedjünk az állatok fölé, bár a jeleket ők is mutatják már. És jutottunk annyira, hogy az ember is képes állati szintre emlékeztetni.

Veszely Ferenc nem firkál, nem írogat. Ír, megdolgozott sorai jó részét lepkekönnyen mutatja fel, hogy könnyűnek tűnjön a röpdősése. Aki azonban beletúrja tekintetét, és nem csak lapoz a 240 oldalas kötetben, de feltéri a sorokat, akkor egy hatalmas idő, egy feledett-elfedett kor és mérhetetlenül nagy távolságok utazójává válik. Távolságok

lőtávoból, majd még messzebb, hogy a konyha-líra fölé beröpülve vadásszon ránk olvasókra, ki érti, kik akarják megérteni a lázadást és az utolsó sétat is?

Majdnem életregény ez az egyetlen mű. Kényszerűségből, írói hanyagságból egyetlen? Miért csak 2005-ben először és milyen jó, hogy ekkor legalább! Nem tudni, ki bilentette ki az író nyugalmából, állította fel székéről, hogy ne üljön a verseken és mértékadó elbeszélésein, hogy összerakott dolgozata nyomdára érett, majdnem túlrejt?

Ha Veszely Ferenc többdiplomás pedagógus, kanadai magyar költő, író, műfordító és drámaíró, magyar és angol nyelvű vendéglátó honlapjára vetünk egy pillanatot, ahol a *kortárs irodalom és kritika magyarul és angolul jelenik itt meg, gyakran eredeti publikációként, ismertetőik és értékelések mellett*. Embertelen nagy feladatot végez a véges emberi erővel rendelkező szöveggyűjtő, s talán ezért nem sorakoznak kötetei a polcon.

A 12 stációba szerkesztett kötet borítója hófehérbe befutó két kék folyó, hol a Thompon és a Fraser egyesül. Felette laza ecsetvonással feltűnő felhő. Mint egy festmény, olyan az egész. Alatta felirat: *mint városomban két folyó- bennem két élet folyt egybe: egy magyar és egy kanadai*. Tehát egy szívvel két hazában élő költő Veszely. Mondhatjuk ezt? Mondani lehet, de támaszkodjunk meg inkább a versek olvasásában, a verszuhatagban, a 12 stáció termésében. A kötet cím (*Bajban szépiült életem*) alatt még egy alcím: *Egy 56-os magyar emigráns vívódásai*.

Aki olvassa az emigrációs lírát, némi kétely ébred benne, érdemes-e tovább menni, rejt-e titkot, van-e mélyén valami, vagy csak leharcolt versek, s a szokás buckáin vergődik végig az ember? Esetlegesen lesz valami megszélesíthetetlen, elszabadult nagyszerűség? Sok '56-os, '46-os és későbbi menekült fogott tollat és írt, de ez még nem súlya a dolognak, a baj az, hogy többen meg is jelentették azokat. A silány termékekből hegyet lehetne, sőt kellene rakni, melyekkel csak a papírkereskedőket és nyomdákat gazdagították a szerzők.

Ez a könyv, melyet Veszely és a nyomda rakott egybe, nem tartozik ebbe a vonulatba. Már ez önmagában is győzelem annak, aki nyeglén vagy kételkedéssel, netán fenntartással tartja magasra, veszi kézbe az ízléses tipográfiában, szerkesztői fantáziával felkantározott kötetet.

A kanadai költők középmezőjéhez sorolják. Ide tartozik: Horváth Loránd, Vitéz György, Király Ilona, Tamási Miklós, Veszely Ferenc, Kemenes Géfin László, Pintér László, Kasza Marton Lajos. Kissé vegyes a felhozatal és az értékelés szerint is, mérhető művészeti teljesítményben is meglehetősen zilált a kép, de ha ez a mértékadó besorolás, legalább besorolásnak fogadjuk el. Veszely ars poeticáját ismerve, nem biztos, hogy jól érzi magát ebben a besorolásban.

Egy író nem önmagáért ír, ha önmagáról is ír. Mindenkor van és mindenben van egy arc, megvívandó harc, amelynek körvonalait megerősíti, egy elfeledett kép, amelyet felszínre hoz a történelem ködös zugaiból vagy éppen az irodalom rejtő redőnyei

mögül. Veszely így vállalta életfeladatának, művészete vallomásának a kortárs-barát költő, Szerb György lámpásának felkapcsolását. A szerkesztő az első stációba, éppen a legéberebb percekre teszi az ő emlékének felmutatását. Nem is emlék ez csupán, hanem a közös lét megmozgatása, eleven képekben, mikor még a református gimnáziumban koptatták együtt az elnyűtt padokat. Több évtized morzsolódása morgása után elhatározást teremt magának Veszely: életet ad a múltnak. Nem leporolni akarja a 46 éves korában ellángolt költő-zeneszerző zseni képét, hanem annak a rossz időnek foglyát kiszabadítani, még ha lassan kihűlt is a bánat. Ennyivel tartozik, vallja a költő annak, aki neki valaha fénysugár volt. A hűség költője vagy valami más, valamivel több is Veszely? Sorsközösség ott kötöttet a Mester utcai Fáy András Gimnáziumban, s talán a drámai szövet is örök pecsét lett egyszerre, mikor második felesége, Katrin, autóbaleset áldozata lett, sötét tragédia, mint Veszelynél is, a családi tragédiák sorozata: a II. világháború idején két tizenéves unokatestvérének meggyilkolása, majd jóval később saját lányának halála. Katrinhez írt szerelmes versei a magyar líra gyöngyszemei. Szerb György a kiszolgáltatottság elől az alkoholba menekült, ez aláasta egészségét. 1972-től rokkantnyugdíjasként élt. Egyes források (PIM) szerint öngyilkos lett 1983. szeptember 23-án. Sírkövén verséből vett idézet áll: „Kiás a jövő amikor ideért”.

Rímbe megírtan dicsőítő sorokkal is emlékezik arra, hogy Szerb verseiben élt, bár zeneszerző is volt, és fia örzi kiadatlan műveit. Abszolút, gigantikus zsenisége ölte meg, azaz a maga magát hajszolás.

A 2007-es nagy tanulmánya tanúként áll: ami megmaradt, abból olvasható jeleket állít össze, s biztos abban, hogy Szerb zsenije nem csak ott van valahol a feltáratlan nyelvi lehetőségekben és megalkotott különleges nyelvi kreációkban, de az elérhető távolba is kerül munkája által mindenki számára. Heroikus optimizmus? Igen. De csinálja, folytatja, nem nyugszik bele, mint trianonisták a haza nagyobbik részének elvesztésébe. A lehetőséget és a már megalkotott valóságot kínálja formanyelvnek, utazó poétikát keresgélők és kedvelők számára.

Verseiből folyamatosan kiérződik költői iskolázottsága: a betanult, begyakorolt verslábak működtetik a költészetét. Ritmushoz idomult fülűeknek bő zeneiséggel. Erre ő is a legnagyobb hangsúlyt fekteti. Szinte sehol sem lazít, formára, tanult mintára simogatja a sorokat. Nem is szerénykedik ebben, ha teheti, hangsúlyozza is a tanultságát. Néha kétséget is ébreszthet, hogy szándékosan unalmas a versfolyam egy-egy versben, különösen a Szerb-émlékezésben vagy belefeledkezett egy-egy formai játékba, de mindennek előtt az iskolázottságába Veszely különös „kéjjel” ront azokra a verselőkre, akik nem a rímes-kínrímes időmértékes formát választják. Számára ez a *klasszikus verselésbeli tudatlanság, iskolázatlanság* (Kasza Marton Lajos: *Ostor és vallomás*)

1936. szeptember 22-én született Kiszepsten. Húszévesen részt vett a forradalomban. A megtorlás elől 1957-ben Kanadába menekült. Ma Kanloopsban, British Columbiában él. Mint írja: *Az ötvenhatos forradalom egyenesen acélossá kovácsolta bennem a*

hazafias érzést, és úgy vettem benne részt szívvel-lélekkel, mint akit nem fog a golyó.... Igaz hazafinak tartva magam, semmiképpen sem akartam elhagyni az országot, még akkor sem, amikor már a szovjet katonák is kerestek.... Menekülésem története egy kalandos filmnek adna bőséges anyagot.

A kivándorló, hazájától leszakadt ember történetét, életérzését írja meg az Emigráció története fejezetben, tört sorokkal, amilyen az élet, nem rímbe faragva, járva-keelve a konyhában, s felkiáltva: megvan, ez a bokorrím illik ide! Prózából tördelt sodró vallomás ez, mely egy gondolat, egy ív, s nem kalandozás a stílusok között. Mint menekülésre fogva kilöttyen egy pohár budafoki édes, úgy terül el az olvasó előtt minden keserves, de csiszolt vers ebben a ciklusban.

És mit hitt, mit gondolt a 20 éves forradalmár, ha elhagyja a hazát, milyen lesz az új élet 10 ezer kilométerre Budapesttől, s valóra vált-e minden, vagy semmi nem lett az álmokból? Veszely így összegzi a rá következő csaknem 60 évet: *Ha menekülésem történetéhez egy film kellene, akkor kanadai emigráció történetéhez egy több kötetes regény. Az első kötet a beilleszkedés kalandor problémáiról szólna, a második egy ottani reformkorbeli pedagógusi karrierről, nekem egy újmódú szerepű házaselet és egy nem mindennapi gyermek nevelése keretében, a harmadik egy személyes kalamitássorozat nehézségeinek átéléséről.*

Ezt a hármas tervet, afféle szinopszis formában dolgozza fel ebben a stációban, az Emigráció története címűben. A fizikai menekülő zaklatottságát áthúzza a lelki rejtőzködés szférájába is, amikor az egykor menekült már új hazát keresve menekül belül és kívül, mikor a mára őshonossá avaszták támadásainak célpontjává lesz.

De Budapest szülöttje, mit keresek én
ebben a furcsa településben
ami túl nagy mezővárosnak lenni,
de túl kicsi ahhoz, hogy nagyváros legyen?

Miért pont Kamloopsban,
központi helyen, de olyan messze mindentől,
hogy csak pont egy nagy távolság központjában legyen

mindentől. (Angol eredeti kelt (March, 1997, at Kamloops. Fordítás Febr. 17, 2014., Kamloops)

És ahogyan Radnótinak nem jött a fogságban az álom, az enyhét adó, úgy neki sem érkezik a szabadság kalitkájában az enyhülés, mert a család és nagycsalád hiányát nem enyhíti az, hogy kólát meg rágógumit pult fölött is lehet kapni a kantinban (*Család és barátok*).

Személyes történet helyett közösségi történelemmé válik sorai nyomán az emigrációs lét, mert nem a saját lélekküzdelmét, fizikai kapaszkodását dokumentálja csupán,

hanem az egyetemes magyar bánat és öröm kerül a lapokra. Kitágult horizonton látatja saját sorsán keresztül ötmillió magyar helykeresését a csábítástól az elcsábultságon át a mélyrepülésig, az álmok gyötrelmében megfogalmazott haza hiányáig.

Kötetében ígéretes kincsek, feltáratlan lehetőségek nyomába ered, nem szórakozásból, de a megélési remény zálogával. Mindezt mélyről fakadt érzelmekkel és bővérű költői nyelvvvel írja meg.

Veszely saját dacos vállalása nyomdokain jár, s érezhetően nem érdekli a kritikai kérdés: ki olvassa és milyen részletességgel, s e fölött a kötekedő kérdés koronája: mire becsüli, értékeli bárki? Kanada magyar költőjét ez nem érdekli. Aprólékosan beszél az emberi helytállásról, a nem könnyű újvilági lét gyötrelmeiről. De szépségeiről is. Mert a munka nemesít, és ne feledjük, a kötet címe nem a Bárban készült énekem, hanem: *Bajban szépült életem.*

Életében nagy kincs a szabadság és a függetlenség. Sok helyen ír erről vallomásaiban is töretlen és függetlenségre vágó emigránként.

Kamloopsba költözik, megcsendesül benne az egykori lázadó hazafi: feleségül vesz egy kanadai lányt. Már megáll, s körültekint, összegez, másokat szolgál. Felveszi reggelente a fehér inget, nyakkendőt köt, és bemegy az iskolába, hogy választott hazája gyermekeinek mutassa a fényesség felé vezető utat. 27 évig tanít megszakítás nélkül. Nem lehet egyedül tanítani, vallja, mert az eredményes oktatáshoz kellene a partnerek is, a tanítványok, akiket először jutalmazott, és csak azután büntetett, ha szükség volt rá. Megbocsátott, de sosem feledett.

A *Beszélgetés Arany Jánossal* ciklusban lelke a magasba emelkedik, mert tisztán látja, a haza veszélyben van, a haza végveszélybe sodortatik a röhögő hordák által. Kíméletlen, kimeríthetetlen hazaszeretet ez, melyet cipel magával emberöltő óta, s most, a tollragadás pillanatában lavinaként kiömlik, és nyomot hagy a kanadai papíron. A meg nem alkuvó forradalmár dala szól a hangján. És honnan szól ez az ének? A fogadott hazából, onnan szól, lázít, ahol hiába próbált gyökeret verni, mert a haza sebe mindig fölfeslik valahol:

*A fogadott hon, mint idegen holmi,
nem illik reá és nem tudja takarni.*

Tessék pontosan érteni, ha átfutna valaki e sorokon és érintetlenül menne tovább: a fogadott hon nem illik rá, nem tudja betakarni. Tehát reszket, didereg. Megfagy az idegen honban.

Veszely megtántoríthatatlanul Petőfi:
*Legmélyebb erényed, a röhögő tartozás,
ez az ő emberi-sőt állati szokás...*

*Hiába ment vissza, emléket se talált:
változik mindenütt a kerek nagyvilág.*

Visszajönne-e Petőfi egy ilyen amnéziavezérelte hazába? És visszánőne-e ősi rög

emlékét idézni a 60 éve hazát vesztett Veszely? A költő megadja a választ, más költő bőrébe bújva: *Akarva se tudna többé visszazonni.*

De válaszáda nem tűnik el a visszhangtalan éjben. Arany János, a honban két lábbon álló és ahhoz száz karral kötődő poéta ad választ. Választ, amelyben egyetlen jajveszékelést, egyetlen érvet nem fogad el, mely arról szól, miért kellene e hazát elfeledni, elfedni, megtagadni.

Veszely önmagával küzd. Harca a hazáért és a haza feledéséért. Lehetetlen küzdelem, de ezt érdemben megvívja, megírja és önmaga vereségét önmagába csatolva is megéli. Mert nincs más út, csak a hazafelé vezető út. Felégetni nem lehet, mások sem téríthetnek el erről az egyetlen legfontosabbról.

Az Epilógus csak címében és hűségében azonos az Aranyéval. Nem rezignált, mint a nagyszalontai óriás, nem adja fel, nem keso semmi, nem vágyik végső nyugalomra, nem rab madár szegett szárnyon. Neki az epilógus tenni, cselekvően állni, állva meghalni, mint a fenyők. S akkor az egész erdő beleremeg, ha eldől, visszhangzik a zuhanás. Nem a nyugalom, nem, a cselekvés Veszely epilógusa, hiszen a Trianon- és a Gulág-kérdések rendezetlenek, s egyénre szabottan is feladatokat ad.

Az *Egy 56-os magyar szabadságharcos meglátásai* fejezetben elbeszéléseket közöl.

Öröm és bánatkönnyek. Humor és mély érzések felszakadása. Ezeket tartalmazzák a kötetnek ezen lapjai. Amikor már elbúsultunk volna nagyon a haza és országvesztés dilemmáján a haza elleni összeesküvés tényvázlata után, megkapjuk a nyakunkba újra ezt, de már új színben, új verseléssel: humorban, korlátlanul a korlátolt elmékről.

Szárnyaló humorral vezeti végig a Moszkvában végző kommunista Pistát, a megélhetési politika-bérenc politikus lumpen proletárt, a mindenkor önkritikát gyakorló elvtárs besúgót, mint a hatalom szimbólumát a különböző szakaszokon és történetesen: a kékcédulás választáson jeleskedő módszerpropagandista agitátort.

A *Rendszerváltás* vers az eszmehordaléknak túlélési stratégiáját, *móccereit* tárja olvasói elé. Aki nem tudná, az kételkedjen legalább, de ne fogadja el, mint éhes kutya a szöges húst, a rendszerváltásnak hazudott valamit, amely csak *móccerváltás* volt, semmi több, hiszen a fedélzeten ott ugatnak a nyolcvanas évek kopói, éhes farkasai. Nem olcsó situációs komédiáról van szó ezekben a teátrális ízekben bővelkedő részekben, hanem nagyon is politika ágyazta valóságos játéktérre nyit reflektort. Veszely szerepet oszt, dramatikusan játékok formájában mutatja be a *móccert*, olyan apró részletekből rakja össze az összeesküvők beszédét, hogy azt csakis a haza dolgainak legjobb ismerője tudja megtenni.

A *Thaly Bélának* írt fejezet nagy epikai mű, mint Zalán futása Veszely futama. Szigorúan 16 szótagra, mint a 16 éves diák Veszely vallásos fogadalma. De a vers nem esett szét, míg a hit, a református gimnáziumi, az útra engedő, darabokra hullt. Évtizedekig feszítette, míg megírta ezt a tanulmányával szembehelyezkedő verset. A könyve bevezetőjében van egy mondat: „Csak a Gondviselő Istenben csalódtam jobban, mint embertársaimban (utalás a gátlástalan politikai karrieristákra).”

A gondviselésben való csalódása a forradalom letiprásával kezdődött, majd a megelőző részletek bemutatásából is kiviláglik: az Újhaza megágyazta a további döbbeneteket is.

Íme, az ember! Egy ember, aki keresztény iskolát járt, s a nagyvilágban való tudásanyag-többlet meg a csalódások áttemelik a másik oldalra, és elindul azon, hogy megkeményedett ateista legyen. Hatoldalas versében valóságos hitvitát folytat korábbi énjével, mely elveszni látszik a mind műveltebb, s ebben egyre önteltebb költőben.

Hatalmas harc ez, s hiszi minden még megmaradt barátja, akivel nem rúgta össze a port, hogy csak úton van, nem érkezett meg, és hitvitája végén mélyebben lesz Istenhívó, mint volt eddig. Most mindenért Istent hibáztatja: a „nagyfejű szó-szajhák” dominanciájáért.

Veszely nem az ördög dáridóját ismeri fel abban, hogy „fűzér, kereplő imakönyv van döggel ... és adományban nincs hiány” és a fennebbvalót okolja azért is, s nem a földi szolgálót azért, hogy biznissz az egyház, sőt benn van a szemléletben az egyre szaporodó papi vélemény: akkor maradunk meg, ha kaszinózunk. Arról már ne essék szó, hogy a sátán műve a pénz. Benn van a tudatban és gyakorlatban és a vallás gyakorlásában. Ezért Isten a felelős? Aligha. A diktátorokért és a rend hiányaért egyaránt a fennebbvalót hibáztatja. Tagadja, hogy más műve lenne minden, hogy nem tud rendet teremteni egy Gondviselő.

Azt ne meséld nekem, hogy a rossz az Ördög munkája.

Ezek után teljességgel nem véletlen, hogy Thaly Béla, Isten földi szolgálója megszakította a kapcsolatot egykor hívő kebelbarátjával, Veszely Ferencsel. Csak remélni merjük: talán csak úton van Veszely, és ha megérkezik, újra a régi Fáy András Gimnázium hívő diákjának lelke költözik vissza belé.

Gigantikusan reménytelen képeket ír a kemloopsi költő. Már nem csak a szabadságvágy fájdalmáról szól, hanem sokkalta fontosabbról: a determinált létünkről. Ez pedig a földet kimerítő ipar és kereskedelem, melyet egy szűk réteg ural. S a végén ott áll majd az emberiség, mint olcsó indián faragvány, mely önmagára emlékezteti, filléres egykoriságára egy rozoga dohánybolt polcán.

Veszelyt ebben az eszmealkitkában csak az bántja legfőképpen, hogy bár a halál nem a halálban van, a sírokat eltünteti az idő, mégis megmarad, aki marad az emlékezetben – a valóságos siralom abban van, mi a legkíméletlenebb érzés, hogy nem talál irgalmat.

Megírja a maga naplóregényét (*Utazás a szívem körül*), percnyi pontosságú időrendmutatós szenvedéstörténetét. Egy humanista ember följegyzéseit tartalmazza saját szívűtétéről és a sokkoló betegségről, de hogy ne legyen ennyire „snasz”, hogy elüssön a Koponya körüli utazástól, sokkhatásnak beemeli még kártyabarátja, Árpád infarktuszát is.

Izgalmas regényhelyzetet teremt újra, helyet szorítva benne a kegyes halálnak és az ezt követő nagy várakozásnak, amikor majd ő következik, de csak halálon innenig.

Önmaga médiumaként figyel és elmélkedik. Döbbenetes még olvasni is az ízig-vérig humanista beteg vívódásait a tudomány csodájának árnyékában. Egy fehér köpenyes misztériumjáték központi figurájává emelkedik, akinek hideg-rideg, műszerfémesen dermesztő, néha meg kétségbeesett gondolatai odaszegezik olvasóját a lapok fölé.

A minőség nemcsak jogcím, de keserves kényszer nála is, most kedve ellenére jelentkező belső parancs. Az ember szívesen és gyorsan felejt el a kínos és veszedelmes élményt, amiből kimászott. De nem az író, akit a belső parancs az élmény újbóli megélésére kényszeríti.

Aki emberi lelkeket akar meghódítani, annak túl kell élnie először önmagát, meg a kor dilemmáit. Ha egy költő A-ból B-be el akar jutni, az ő útgörbéje fura kacskaringós térkép. A jobbaknál, mint Veszely Ferenc, minden bizonnyal így van. Életben maradása is példa, csakúgy, mint élete is.

Aki vállára vette, vitte, mint Kányádi versében Simon Bolívar a keresztet néhány stáción át, a megkorbácsolt Krisztusért. Aki felveszi Veszely könyvét, az is cipeli érte, műveiért és továbbiakért ezt a kötetet. Mert egy különös arcélű költőért teszi. Lángoló hazafiért, aki '56-ban otthagya szeretett hazáját, és innen, messze földről teszi a magáét, visszaperel, miközben Istennel is perel.

Sok nagyszerű írást rejtenek a fedelek. Aki megnyitja és belenyúl, mint barackmag zára alá, hogy kivegye a lét alapját, a termést, még nem tudja, mi a mű részletének a lényege. Azt megérti, hogy figyelmes, fegyelmezett, gondolataiban szerteágazó, sosem unalmas, ha a vers néha az is, de a gondolat-osztaggal mindig fel kell venni a harcot. Arcot rajzol százat, ezret, benne a magáét is, mert olyan a fedelek alatti termés az övé, hogy apró részletes vonásokkal készíti a teljes képet. Sosincs torzó a ténykedése nyomán. Kisebb-nagyobb virágok bontják szirmukat, s kisebb-nagyobb puskaporos töltények is jönnek szembe velünk. Nem rejt, nem rejtőzik, tiszta és őszinte. Nem szerencsés az őszinteség, de megpróbálja. Így nevel, bátorít megtántorodva az idő súlya alatt, de nem tántorodik meg az akaratban, a hitben, ami önmaga sajátos, bevallottan Istennel, a Gondviseléssel hadakozó hite.

Megannyi virágot ültet, amit nem hagy el az olvasó. Megillatozza, locsolja vagy továbbadja, de nem megy el mellette közömbösen.

A nagy versek állnak igazán jól ezen a lapon, és Veszelynek is ez a nagy erőssége. Ragaszkodik a kicsihez is, mert ahogyan írja, csiszolt mű mindegyik. Ez kétségtelen. De a nagy versek mértékadóbbak, és azok lendülete, energiája szétrobban a teljes műben. Az apróbbak kedvesen játékosak vagy finoman ironikusak, absztraktok, mint rakott trakkok, s nem tarakkok. Nem szerencsekártya a műve, hanem mélyről felszínre küzdött lételemek... Belebújnak az ember bőre alá, ott ragadnak. Legyen mindennek fölött az egységesség a lényegi záradék. Mert ez ő, a mű: a *Bajban szépült élet*.

(Gyoma Press, Gyomaendrőd, 2006.)

Tarbay Ede

Bozók Ferenc: Magán(y)lexikon

Lassan egy generáció óta tesszük fel gondolatban és szavakban a kérdést: érdemes volt? Aszerint, hogy ki válaszol, napjainkra eléggé egyértelmű, ha az anyagiakra tekintünk: akiknek rosszabbul megy, nem, akiknek jobban: nagyon is! Ahogy Bozók Ferenc legújabb kötetét nézegetem, eszembe jut első, 1962-ben megjelent, két íves füzetecském, az Aiszóposz meséit átdolgozó *A hold ruhája* előtti „vizitációm” egy ismeretlen valakinek a lakásán, aki meg akart ismerkedni velem. A szó szerinti Valaki, mint évtizedekkel később megtudtam, a Móra Kiadónál megjelenő könyvek egyik – nem kellemetlenkedő – cenzora volt. Feltehetően azért nem a hivatalában kellett felkeresnem, mert az nyomban elárulta volna feladatát is, ami a mából visszatekintve az akkori kéziratom szellemi, politikai súlyára, mára Aiszóposzhoz méltón nevetséges.

A korábban felvetett kérdésre a mai válaszom, minden keservem ellenére: igen. Érdemes volt. Azoknak, akik az elmúlt két évtizedben léptek be az irodalmi életbe, nem kellett letegyék a névjegyüket egy Rákosit magasztaló vers fölé-alá, később már csak rendszerhűségüket bizonyítva egy *Tűztánc* antológiába. Talán ezért is, korom miatt is felfokozottan figyelem a legújabb generáció jelenlétét mind a könyvpiacra (nyomban egy új, negatív fogalom), mind a folyóiratokban, egyedi szemlékben, mint az *Artisjus* tájékoztatójában.

Ezek közé az őszintén irigyelt (érdekes, lehet nem őszintén irigyelni valakit?), tehát az irigyelt fiatalok közé tartozik Bozók Ferenc is. Először egy régi Nagyvilág-számban figyeltem fel rá, amikor elolvashattam Baudelaire-, majd Burns-esszéjét, de amikor verseire bukkantam, nem biztos, hogy nyomban azonosítottam az esszéíróval.

Aztán következett a személyes találkozás, a *Kortársalgó* kötetében közölt interjúja, amit két folyóiratbeli közlés előzött meg. A szó, szavak, mondatok szabadságérzete mellé ekkor társult a közlés szabadsága, a gondolatszabadság természetes lehetőségének érzése. Azok, akik az utóbbi évtizedekben emelkedtek ki a névtelenségből, nem tudom, tudják-e, mennyire más körülmények között startolhattak, startolhatnak (ezért is kíváncsi voltam ki belőlem személyes „élményem”). Ehhez a szabadsághoz tartozik a *Magán(y)lexikon* is, régi és új, aforisztikus vagy életérzést összegező szövegeinek gyűjteménye, távoli rokona Pilinszky szálkáinak, Weöres egysorosainak. Ez egyben arra sarkall, hogy újra olvassam a Nagy Száraz Magányos verseit, mert különösen utolsó köteteire visszagondolva mintha egy-egy szálka egy hosszabb vers töredéke lenne, esetleg ezek a töredékek egymástól távol függőnek össze.

No, ezért is vagyok hálás Bozók Ferencnek, aki verseiben gyakran jár sokunk elődje nyomában, és aki egyik-másik írásával erre a régi bizonytalanságomra hívja fel a figyelmet, és ingerel most a bizonyosság keresésére. De arra is, hogy a magam spirálfüzetben őrzött kéziratait átnézzem, hátha találok értékesebb sorokat egy értéktelennek tekintett, így számítógépre már nem került versben.

Amikor még csak készültem erre a könyvbemutatóra, újra és újra az volt a végül elvetett kiindulópontom: ahogy a gyerekek fejlődését napról napra látni lehet, úgy lehet látni bizonyos kor után a romlást is, és ez mindkét esetben gyorsuló. Ez olyan „bozókferis”, gondoltam, csak éppen a tőle megszokott költészet, gondolat, versdallam összhangja, spontaneitása hiányzik belőle. Aztán most, a kötetet végigolvasva rátaláltam a szavaira, a Vonat címszóban: *„Ez a vonat most van indulóban. Őszi bánat zeng az indulóban. Végleg itt marad, mit itt feledtél, ez a vonat vissza már sosem tér.”* Tegyük, amire a kötet költője-írója, gondolkodója (tegyük hozzá: filozófusa) sarkall minket: játsszunk, ahogy ő játszik a szavakkal, szabad szubjektív asszociációival. Próbáljunk a mondatok mögé látni (ez a belépő a játékhoz), örüljünk a gyakori és találó költői képeknek, játékos rímeknek. Pihenjünk a pihentető sorokkal, érezzük azt, hogy élni jó, leginkább, ha süt ránk az Isten napja, jó, ha tiszta levegőt lehet venni, megízlelni a források ízét (Koldus). Évszaktól, napoktól, óráktól függetlenül. Örüljünk, ha ismerős szavak bukkannak fel a mondatok között (röpteti és kikacagja), ne álljuk meg, ha valamit nem értünk (Deák), talán csak kevés ismeretünk van a Haza Bölcséről. Örüljünk egy laza parafrázisnak (Kérvény), bogarászva megtalálható kulcsnak (Ágnes). Örüljünk egy könyvnek, ha vékonyka is, de KÖNYV.

(Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2014.)

Petercsák Tivadar

Múltidéző képek városunkról

Képeslapok és fotók a 20. századi Egerről

Eger lakói karácsonyi ajándékként vehették kézbe a múlt év végén Tóth László képeslapjait és Molnár István Géza fényképeit tartalmazó albumot. A reprezentatív megjelenésű könyv sokak érdeklődésére számíthat, amint azt a kötet könyvtári bemutatóján megjelent egriek nagy száma is mutatta. Két műfaj – a képes levelezőlap és a fénykép – segítségével tehetünk sétát városunkban, és lehetünk tanúi azoknak a változásoknak, amelyek a 20. században történtek. Tóth László már 2005-ben közreadta gyűjteményének Egert ábrázoló régi képeslapjait, Molnár István fotóit pedig több albumban és kiállításon csodálhattuk meg. Mindketten városukat szerető egri polgárok, akik fontosnak tartják, hogy felhalmozott szellemi értékeiket közkinccsé tegyék, és ezzel hozzájáruljanak Eger múltjának és jelenének megismertetéséhez.

Személyes vonatkozásokat felelevenítve munkám során megtapasztalhattam mindkettőjük önzetlen segítségét, támogatását. A főiskola tanáraként szerkesztője voltam a 2013-ban megjelent *Liceum* kötetnek, amely képanyagának gyűjtésekor kaptam Tóth Lászlótól olyan régi képeslapokat, amelyek nélkülözhetetlenek voltak, és máshonnan nem tudtuk azokat megszerezni. A Dobó István Vármúzeum munkatársaként volt alkalmam olyan kiállításokat szervezni Molnár Istvánnak a németországi Siegenben és Ginsburg várában, amelyek Eger és Heves megye történeti-művészeti értékeit ismertették meg az oda látogatókkal. Kevesen tudják, hogy a Hazafias Népfront városi titkáráként komoly része volt abban, hogy 1987-ben felállíthattuk a várban a magyar nemzeti zászlót.

A két gazdag gyűjtemény válogatott anyaga tette lehetővé, hogy e könyv segítségével új oldaláról ismerhetjük meg városunkat. Természetesen szerepelnek benne a turisták által keresett épületek, de nem ezeken van a hangsúly. Az olvasó két időmetszetben „barangolhat” Eger utcáin, terein: a képeslapok az 1900-as évek elejétől a század közepéig mutatják be a várost, a fényképek pedig az 1960-as évektől a rendszerváltozásig örökítik meg Eger arculatának – a korszak gazdasági, politikai és építészeti elvárásainak megfelelő – változásait.

A képes levelezőlap sajátos műfaj, amelyet a 19. század második felére jellemző polgári fejlődés hívott életre. Az alapvetően üzenetközvetítő funkció mellett már az 1870-es évektől a képi ábrázolás is fontossá vált a postai levelezőlapokon, és a technikai fejlődés révén lehetővé vált a tömegméretű sokszorosítás. A gazdasági prosperálás elsősorban a kispolgári és középrétegek számára nyitotta meg a világ megismerésének a lehetőségét, és a belső idegenforgalom számára már a századfordulótól megjelentek Magyarországon a helyi nevezetességeket, fürdőhelyeket ábrázoló képeslapok,

amelyeket az utazók emlékként hazaküldhettek szeretteiknek. A városképi levelezőlap volt a legtöbb, amelyeket már az 1890-es években fényképek alapján sokszorosítottak. Egerről a századfordulón készült az első képeslapsorozat, amelyet egy drezdai cég adott ki, de már 1899-ben küldtek Egerből a bazilikát ábrázoló olyan képeslapot, amelynek Szolcsányi Gyula egri könyvkereskedése volt a kiadója.

A gyűjteményből válogatott 152 képeslap segítségével – amint a tulajdonos írja – „városunk régmúltjából megismerkedhetünk Egernek azzal az arculatával, ahogy nagyszüleink és dédszüleink látták.” A képekhez irt ismertető szövegek és kommentárok fontosak azok számára, akik kevésbé ismerik Egert, az itt élők azonban elsősorban azokra a képekre csodálkoznak, amelyek ma már nem látható utcarészletet, teret, épületbelső, közlekedési eszközt örökítettek meg. Így szemlélhetjük a mai Dobó teret a század elején, amikor még nem volt ott a Dobó-szobor, és a piactéren a kofák és a hóstyaiak a földről, puttonyból vagy hátikosárból árulták termékeiket. A Szenátor-ház teraszán ebédelő turisták, de az egriek is meglepődnek a Dobó tér felé haladó szekéren, amelyet nagyszarvú ökrök húznak. A minaretet és a Dobó-bástyát ábrázoló képen sem ezek az objektumok az érdekesek manapság, hanem az utcán haladó disznócsürhe, amely a hóstyaiak állattartására utal. Ha keressük Gárdonyi Géza lakóházát, akkor a mai környezetet ismerve nehezen találjuk meg, mint ahogy a várállomás szerény épülete és a bent álló vonat is az egy évszázaddal ezelőtti állapotokat ábrázolja. A könyv új részletet mutat az Egerben nevezetes melegvízi mosodáról, és a külvárosok népviseletét is felidézük a Baross nyomda képeslapjai. Kedvenc témái voltak a régi lapoknak a laktanyák, az ott masírozó katonákkal. A várbeli kaszárnya képét nézve alig ismerünk rá a jelenleg kibontott boltívekkel múzeumi kiállításoknak otthont adó egykori gótikus püspöki palotára. Ki emlékszik manapság a Gólya utca és a Bárány uszoda között egykor állt Kánitz laktanyára? Csodálkozva nézzük az első világháborús barakk-tábor képeit napjainkban, amikor nincs katonai helyőrség Egerben. A képeslapokat szemlélve felfedezhetjük, hogy a Katolikus Legényegylet székháza – a mai Bartakovics Béla Közösségi Ház – még rövidebb, és autók helyett a jellegzetes egylovas rövid egri kocsi áll előtte. A mai bevásárlóközpontban megforduló fiatalok számára különleges látvány az egykori vásártér helyén a filoxeravész után Eger megsegítésére elkészült dohánygyár épülete szekerekkel. A Deák Ferenc utcai villasor az első egri közsínházzal a polgárosult Eger fejlődésének beszédes bizonyítéka. Az utcaképeket nézegetve megpróbálhatjuk összevetni az egykor üzleteket a ma ott működő boltokkal, bankokkal. Elénk tárul a 20. század első évtizedei egri éttermeiben működő kávéházak hangulatos világa. Képeslapon is megörökítették Samassa József érsek 1912-es temetését, és csak a képeslap őrizte meg számunkra az 1967-ben lebontott zsinagógát. A századelő képes levelezőlapjain technikai érdekességeket is felfedezhetünk: ilyenek a városképhez montírozott járókelők, a fény felé fordítva megvilágosodó ablakú épületek és az egri bort reklámozó különleges lapok. Az 1960-as, 70-es éveket semmi nem jellemezheti jobban, mint a vörös csillag a Líceum tornyán, a Lenin-szobor, a színház új épülete, a felszabadulási em-

lélmű azon a helyen, ahol most az Országzászló felállítására kerül sor. Az Egri csillagok soha nem múló népszerűségét jelzi, hogy a film forgatása után képes levelezőlapon is népszerűsítették.

Igazán aktuális képpel kezdődik Molnár István Géza 180 fekete-fehér fotót felvonultató válogatása. Napjainkban élénk vita kíséri a Dobó tér felújítását és a Végvári vitézek lovas szobor elhelyezését a térről. Molnár István jelen volt azon az 1967. szeptember 29-i eseményen, amikor a katonai főiskola tisztjelöltjei itt tettek esküt, és leleplezték Kisfaludi Stróbl Zsigmond alkotását. Akkori munkájából adódóan gyakran járta a várost, dokumentálta a beruházásokat, és közben megörökítette a klasszikus kisvárosi hangulatú Egert. Elkötelezett krónikása Ő városunknak. Nem a jól ismert egyházi és középületek, a turisztikai látványosságok a témái ezeknek a fotóknak, hanem a málladozó vakolatú földszintes házak és üzletek, amelyek mögött persze megjelennek a város szellemiségét meghatározó templomok vagy a tudomány és oktatás szimbóluma, a Líceum. A fényképek dokumentatív értéke mellett ezeken is megcsillan az alkotó művészi látásmódja, az adott pillanat megragadása: gondoljunk csak a Széchenyi utca eső utáni pocsolyáiban visszatükröződő házakra. A mai fiatalok számára tanulságos felfedezni e fotók alapján az évtizedekkel ezelőtti Egert, a Taxiállomás vagy a Tábornok-ház környékét. A város mai sétáló utcájában még közlekedtek az Ikarusz buszok, és a szocialista tábor autóparkja is jellemző kortűnet. Láthatjuk a mai piacssarnok helyén álló piacteret jellegzetes bódéikkal vagy a Dobó teret a „Békét Vietnamnak” felirattal. A városképi felvételek – amellet, hogy művészi talantumot tükröznek – komoly helytörténeti dokumentumok is. Molnár István több ezer fotóból álló gyűjteménye ma már megismételhetetlen dokumentum- és riportképeivel a mai és jövőbeli városlakókat szolgálja. Felidézhetjük általuk a belvárosi rekonstrukció különböző korszakait, a Toronyház, a lajosvárosi lakótelep, az Úttörőház és a Csebokszári-lakótelep, a mai Felsőváros építését. Dokumentálta a különböző műalkotások, szobrok elhelyezését, felavatását, és az ő képein szemlélhetjük meg Dargay Lajos azóta lebontott fénytornyát és az egykori Felszabadulási emlékművet. A fotók a politika világába is kalauzolják az érdeklődőt. A Lenin-szobor avatási ünnepsége és a letakart fejű szobor elszállítása a művészi fotó eszközeivel szimbolizálja a rendszerváltozást. Egy történelmi korszak végérvényes megszűnését semmi mással nem lehetne ilyen egyértelműen jellemezni, mint a hátulról fényképezett Iván szobor a „Tovariszi konyec” feliratú plakáttal. Ezért a fotósorozatért a rendszerváltás 10. évfordulóján Molnár István Géza a Magyar Köztársaság elnökének különdíjában részesült.

A képeslapok és fényképek jól kiegészítik egymást, és sajátosan tükrözik az elmúlt évszázad egri környezetét, hangulatát. Őszinte szívvel ajánlom mindenki számára a könyvet, aki szereti városunkat, és kíváncsi Egerre. Vegyék kézbe, és induljanak egy történelmi időutazásra!

(Konturs Nyomdaipari Kft., Eger, 2013.)

Sz. Tóth Gyula

Gondolatjárat repülő csészealjakon

Tanári szemmel egy értekezésalbumról

Bárány László: Koncentrikus körök. Közelítések a humánium kérdéseihez

(Személyesen) Bölcsészhallgatók voltunk Szegeden a József Attila Tudományegyetemen. A hetvenes évek fordulóján futottunk össze – a szerző mint magyar–pedagógia, én mint orosz–francia szakos –, a pedagógia diákkör hozott össze bennünket. Margittal (később felesége) a francia irodalomórákon együtt hallgattuk kiváló tanárunk, Nagy Géza előadásait, akihez a későbbiek során mindannyian szakmai-baráti szálakkal kötődtünk. A végzés után „elsodort bennünket az élet”, ki erre, ki arra kereste az iskolát. Mígnem a pedagógia ismét összehozott bennünket: Zsolnai József pedagógiai programja több munkát adott, nekem mint belsősnek kutatást, fejlesztést, tanítást, barátunknak pedig mint a Nemzeti Tankönyvkiadó szerkesztőjének számos Zsolnai-kiadvány gondozását. Aztán elkezdtünk érdeklődni egymás munkái iránt, olvastuk, (figyelmes-óvatosan) kritizáltuk az írásokat, szóval a bölcsészkapcsolatot produktumok élesztették fel és éltették. Így a kötetben megjelenő írások egy részét is ismertem. De ne szaladjunk ennyire előre. Tehát, a hetvenes évek fordulóján: Bárány László, a bölcsésztanuló.

„Közelítések” a könyvhöz

(*Első benyomások*) Az összegyűjtött írások egy része már a korábbi megjelenésük idejéről ismerős volt, valami derengett, (de inkább borongott). Azonban így együtt olvasni egészen mást jelentett, a „megművelést” illetően, de hatásában is. Itt van mindjárt egy Hungarovox-sajátosság, mint prezentáció: „kis könyv, nagy gondolatok”. A Kiadó következetesen halad ezen az úton, sorra adja ki e darabokat, kecses, könnyű formátumban a magyar és a világirodalom prózai, lírai értékeit. Ez is ilyen: hatalmas munka – szellemileg, lélektanilag, fizikailag, időben, távlatban. A kötet, illetve a szerző jellemzői előzetesen: széles és mély műveltség, rendkívül alapos, többrendbeli, körkörös értelmezés, kiváló íráskészség, világosság, pontosság, feszesség, szóval olvashatóan, érthetően. Tisztelgő ajánlással az egykori évfolyamtársnak, a fiatalon elhunyt Baka István költőnek és Alföldy Jenőnek, a baráti mesternek. Tehát: „... pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen...”

(*Számszaki oldalról*) Időben eltérő megjelenésű darabok összegyűjtve, de ez nem mennyiségi kérdés. Kilenc jelenet három felvonásban (1. Pillantás a filozófiába, 2. Individuálpszichológiai előadások, 3. Irodalomtörténeti metszetek), mindez egységet alkot, gondolatdrámában sűrűsödik az egész. Rábízhatjuk magunkat a szerzőre: hatalmas anyaggal dolgozik, egy 6 oldalas, de inkább 20-30 oldalas írásokat tesz közzé, az egyik 57 oldalra rúg, amihez 192 forrást jelöl. (Korkép és emberkép. Kosztolányi és Camus mono-dialógusa)

(*Metodikáról*) Tiszta, pontos, saját jogon értelmezett fogalmak, nem dobálóznak velük fennköltén. A fogalmakat, kijelentéseket megforgatja, több oldalról, több diszciplína felől, azok bázisán ízeletve, majd a kapott formulákat összerakja. A következtetéseket óvatosan kezeli, a felhozott, a kapott anyagra rákérdez – saját magának. „Kételyeket” mond ki, meditál, újabb és újabb kérdések után ered, logikai képleteket állít, levezet, viszi az olvasót, gondolkodásra készíteti, szellemi kalandhoz juttatja. Érzékelhető az intencionalitás annyiban, hogy a feltárt tudati élmények mindig kapcsolatban vannak, kapcsolatba hozhatók tanulási (tudat)tartalmakkal, a mindennapi történeésekről szerzett tapasztalatokkal, tárgyi aktusokkal. Az olvasó impulzusokat kap, mozgósítja ismereteit, újakat is bőven talál. Elkapja a lendület, a felvetődések nyomán, nem a mennyiséget bővítendő, transzformátorokat, kapcsolódásokat megerősítő és továbbvezető támpontokat épít be. Erre itt, a feldolgozó szövegben utalások történnek, a lábjegyzet bővebb adatokkal szolgál.

A munka három tárgyszinten forogva jelenik meg: gondolkodás (1) az élet tárgyáról (2), ami nem más, mint a tiszta erkölcsiség (3). Vagy: erkölcsi, lelki tisztaság. Az ehhez választott alapanyag (munkadarab): szerzők, élet/művek. Semmi nem véletlen. A két főhős: Kosztolányi, Camus, főszerepekben Cervantes és Shakespeare, még Adler, Kant, Hegel, Szókratész és még sokan mások. Micsoda szereposztás! Nagy alakok, gigantok. Miért a hozzájuk fordulás? Az értékattitűd érthető. Mit lehet hozzátenni ehhez a szellemi agglomerátumhoz? Lehet-e valamit is? A szerző megkísérli. Ezek: 1. a közelítő attitűd, mint tisztelet. 2. a megdolgozás szépséges gyötrelme – a tisztító élés. Az abszolút újszerűség: Kosztolányi és Camus összehasonlítása, ami nem összehasonlító elemzés, ész és gondolkodást keres emberképekben, emberképekben korképet villant fel.

(*Szerkezetről*) Bravúros a szerkesztés, drámai az építkezés. A szerző már az első felvonásban, in medias res, bedobja a „témát”: *szabadság és szabadelvűség*. Feszültséget kelt. Ezt körbejárja, fokozza az izgalmat, a motivációt. Az olvasó nem csapkodja a térdét a nevetéstől, az olvasó a fogát szívja, a fejét fogja, és töri – részint igazolva látja magát, eddigi felfogását, vagy felpiszkáltan kifogásokat keres. Ellenkezik, de ha becsületes (és kíváncsi), követi a józan vezetést, rájön, a témakör súlyos, összetett *problémakörre* vált, a bőrünkön érezzük ma is. És nem csak középiskolás fokon, azaz nemcsak az iskolában, hanem az élet minden területén. Aki marad, újabb mezőbe vezetettik: joga (a szerző is műveli), individuálpszichológia és ezek kapcsolata a pedagógiával. A

második felvonás: szélesre nyitás, nagy argumentálás. Az elméleti tételek mellett, azokkal körülvéve, mint védmű, ott magasodik Alfred Adler a mélylélektani irányzat ('a 2. bécsi pszichoterápiás iskola') megalapítója, gondolatrendszere körbefogja az embert, elméletileg, gyakorlatilag. Majd a harmadik felvonásban: keresd az észet és a szellemet! De csakis ezen az alapon felhúzott falak között, a már-már értőn berendezkedett ember számára, vele együtt követjük: miként jelenik meg az ész és a szellem az újkori irodalom emberképében? Nem irodalomtörténetet kapunk. A feszültség a tetőfokára hág: Kosztolányi és Camus mono-dialógusán és „déli gondolkodásán” (sajátos megközelítés) át felrajzolódik „egyfajta” korkép és emberkép. Egyfajta: amit és ahogyan Bárány kivetít.

Lehet így, az itt felvázolt szerkezetben, „műfajban” közelíteni a műhöz. Én a munka gyakorlatában másként csináltam: a harmadik felvonással kezdtem, az elsővel körbejártam a gondolatköröket, a másodikkal megnyugtattam magam. De lehet az egyes darabokat külön-külön is venni, önállóan is megállják a helyüket. Az individuálpaszichológiai előadásköteg „dióhéjban”: élvezetes, szükséges ismeretszerzés. Ennek során bizonyítást nyer a megközelítés, több más mellett, hogy az ember társadalmi lény, *társadalmi késztetések motiválják, kreatív én, egyediség és saját életstílussal bír vagy kialakítja*. Sok vonásunk vonul fel: társasági közegben a fölényre törekvés, és ugyanakkor a közöségérzés és a kisebbségiérzés-érzés, életstílus, bátorság, önbizalom, kompenzációk, szervbeszéd és sok más bennünket mozgató, általunk ismert vagy sem, sorsunkat alakító tényező (82–92.).

A feltárt anyag *hozadéka* számomra, ami másoknak is lehetőség: jó hangulatú egyetértés, mind a módszert, mind a kapott eredményt illetően. Mindezt néhány példával szeretném illusztrálni. Ilyen a fogalmak sokszínű használata, a fogalmazás, az árnyaltság, a tisztelgő óvatosság (tudományos alapattitűd), olyanok, mint: közelítések, pillantás, a „változandóság világába” (150.). Ezt erősíti a feldolgozás során a szerzőtől kapott korrekciós megjegyzés, merthogy elírás történt a 72. oldalon: „Kant ízlésítélet autonómiája” helyett: *ízlésítélet antinómiája*. És nem csak a pontosság kedvéért, de ez a szerző folytonos törekvése. (Merthogy ezt is engedjük meg magunknak és ellenzőinknek, a többi kanti antinómiával együtt. Ízlesek és pofonok, ugye...) Ugyanakkor a logikus nyelvvezetés alkalmat teremt az ellentétek egybenlátására. Az egyértelműségre törekvést jelzi a definíciók pontossága. Amikor a szerző Kosztolányi és Camus világlátását kutatja, olyan hasonlóságot keres, amely „nem egyszerűen a műveikben, hanem fogadtatásukban rejlik”. Hozzáteszi: „Posztmodernül fogalmazhatnék úgy is, hogy a teoretikus izomorfiának a konkrét textusok implikálta relációkat meghaladó, recepcióbeli komponenséről van szó.” E stílusgyakorlat nem gúnyolódás akar lenni, nem a posztmodern elvetése, csupán jelzés: fő a higgadság. Érti ő a posztmodern paradigmát, ki is tudja magát fejezni általa, de nem ez a szándéka. Nem a minden áron való mutatványosság, a dolgok elkenése a cél, hanem éppen, Husserlrel mondvá:

„Vissza a dolgokhoz!” Sőt, tovább, mélyebbre: a dolgok természetéhez. Ehhez pedig tiszta nyelvezetre van szükség. A tisztátalanság összevisszasághoz vezet, elföldjük a dolgot. És már együtt fújjuk, amit nem értünk. Ezután már minden jöhet: megforgatjuk a nyelvet, megforgatjuk az embert, s jöhet a dal: „... megforgatjuk az egész világot”.

Tételek – megfontolásra, vitához

„Súlyos”, fontos és aktuális tételek forognak a billentyűzeten (és közszájon), itt az alkalom kicsit elidőzni körülöttük. *Szabadság – tekintélyelvűség, liberalizmus – demokrácia, liberalizmus – illiberalizmus*. Meddig tart az egyén szabadsága? Egyén és a közjó.¹ Nagy ívű eszmetörténeti áttekintés, alaposan körbejárva, kutatások, szakirodalom alapján: sokágú, sokarcú kérdések, cincált, átmosott, kiforgatott fogalmak, elmélete és gyakorlata. A szerző kísérletet tesz a hatalom lényegének meghatározására. A 18. században a filozófiai természetű tézisek a 19. században változnak, a politikai hatalom szabadságfelfogásának, illetve gyakorlásának függvényében. „A klasszikus liberalizmus eszmerendszere politikai elméletként fogalmazódott meg” (12.), a benne sorakozó fogalmak bizonyos pozíciók erősítésére szolgáltak (lásd az angol, a francia polgárság térnyerését). Mill *A szabadságról* (magyar kiadás 1867-ben) írott művében egyértelmű: a szabadságot a civilizált közösségekre érti, vagyis a gyengébb népekre nem – szabad a gyarmatosítás. De gyanús az „öntudatos gazdasági liberális” felfogás, amikor a győztesnek igaza van, az effajta liberalizmus a „magabiztos (esetleg a reménybeli nyertesek) ideológiája” (13–14.). Ez átgyűrűzik napjainkba, a világ minden pontján megjelenik. Az értelmezés, az önmérséklet, az erkölcsi vonulat „hiányos”. (Mai példa: Franciaországban éppen a szabadság és a liberalizmus csatája folyik. Lásd Dieudonné-história: a rasszistának mondott, a tiltott és imádott arab humorista körül kialakult hisztéria. Vagy amikor az uniformisban szolgálatot teljesítő rendőr nem tudja igazoltatni az arcát csador mögé rejtő nőt. Amikor a jog is csődöt mond.) Mindezek Bárány igazát erősítik. Ezt támogatja meg a jeles italianista, Madarász Imre gondolatrendszere, aki irodalomtörténeti, eszmetörténeti, kultúrtörténeti oldalról veszi sorra ezeket a fogalmakat, s Itália kultúrtörténeti örökségén és fejlődésén átszűrve értelmezi őket. A szabadságesszmét a nemzethez köti és ahhoz viszonyítva iránytűként használja.² Ezek mind a történelmi tudat részei, melynek

¹ Sz. TÓTH Gyula, *Rousseau, a köz és az egyén*, Tempevölgy, 2013/1., 57–60. http://www.balatonfured.hu/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=133&Itemid=98 [2014. 01. 20.]

² Az irodalomtörténetész így indokol: „... a »nemzetiség« és a »szabadság« eötvösi »uralkodó eszméit« a nagy magyar liberális elvrokonai is teljességgel egylényegűnek tartották.” A nemzetesszmét szabadságellenességre hangolni, a 19. századi (Ottocento) olasz patrióták elképzelni sem

alakulását sokoldalúan megalapozott és kifejtett történetfilozófiai oldalról boncolgat John Lukacs történészprofesszor, újabb értelmet adva az ideopolitikától összezavarodott kategóriáknak.³

Korszerűség, politika, cselekvés, etika a 20. században. Hogyan őrizheti meg az ember a tisztaságot és a szépséget? Camus és Kosztolányi nem vonul elefántcsonttoronyba. Nem hűvös szemlélődők. Az intézményesült politikai irányzatoktól fordulnak el. „A pártosodott világ nehezen tűri az érdekharcoktól távolmaradókat” (160–161.). De a politika mindig mást valósít meg, mint ami az emberek szándéka. Mindketten a társadalmi cselekvés, a cselekvő szolidaritás, az értelmes közéleti cselekvés alakjai (155.). Addig tudták támogatni a szabadságküzdelmeket, ameddig azok nem csaptak át erőszakba. Camus: így fordult az algériai felkelés ellen, az azt leverő francia eljárás ellen, a fasizmus és a kommunista diktatúra ellen. És, több más francia íróval, így állt ki az ’56-os magyar forradalom mellett: „A legázolt és bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép az elmúlt húsz esztendőben” – írta 1957-ben. Üzenetét így összegezte: „A magára maradt Európában csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha *soha és sehol – még közvetve sem – igazoljuk a gyilkosokat.*”⁴ (Kiemelés tőlem, Sz. T. Gy.)

Mi lett a következmény: milyen volt Camus megítélése a szocialista Magyarországon? A franciás irodalomtörténész a hetvenes években úgy ítéli meg, hogy a francia író 1956-ban „nagy hévvel kelt a magyar ellenforradalom védelmére, anélkül hogy ismerte

---

tudták. Így értelmetlennek tetszik a „nemzeti liberális” szókapcsolat. A liberális elfajulást ő már antiliberalizmusnak, pszeudo-liberalizmusnak, azaz álliberalizmusnak nevezi. MADARÁSZ Imre, *Romantikus Risorgimento. Olaszország alapító mítoszai*, Hungarovoxx Kiadó, 2013, 88–89.

³ „Így a nemzeti hovatartozás még mindig demokratikus korunk legmeghatározóbb történelmi tényezője, noha erőteljes hatások és technikai intézmények munkálnak ellene. »Francia«, »holland«, »lengyel« ma is fontosabb és tartalmasabb realitás, mint az osztálykategóriák (például »proletár« és »burzsoá») vagy a politikai kategóriák (például »liberális«, »konzervatív«, »kommunista«), amelyek közül sok, mint láthattuk, immár összezavarodott, és gyakran egyre értelmetlenebb.” LUKACS, John, *A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete*, ford. KOMÁROMY Rudolf Bp., Európa Könyvkiadó, 2004, 278.

⁴ a) *Európa írói és költői 1956-ról*. Magyar nemzet online 2012. október 22., hétfő 13:25, frissítve: kedd 15:35, szerző: TÖLGYESI Gábor <http://mno.hu/grund/europa-iroi-es-koltoi-1956-rol-1112694>. [2014. 01. 19.] Albert Camus mellett Aimé Césaire, Georges-Emmanuel Clancier, Jean Cocteau, Pierre Emmanuel, Pierre Nothomb, Gérard Prévot írásai is szerepelnek a kötetben. Azt sem hagyták szó nélkül, hogy Magyarországot a nyugati politika cserbenhagyta. Lásd még *Október 23. Antológia*. A szöveget válogatta, szerk., az előszót és a jegyzeteket írta SZIGETHY Gábor. Magyar Közlöny- és Lapkiadó, 2012, 412. b) *Híres francia írók '56-ról: Sartre és Camus*. Pozsonyi úti Református Egyházközösség http://pozsonyiuti.reformatus.hu/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=388:2006reformation-sartre-camus&catid=75:2006reformation& [2014. 01. 19.] Kapcsolódóan: ez is jó alkalmat kínál Sartre-nak a kommunizmushoz, a Szovjetunióhoz való viszonyának és szerepének árnyaltabb, pontosabb felvázolására.

volna a körülményeket”.⁵ Az 1951-ben megjelent *A lázadó ember* című könyvét negyven év után adják ki magyarul.⁶

Kosztolányi és a haladás. Milyen hatással van a technikai fejlődés az emberiségre? Haladás – a történészek is megvan erről a véleménye.⁷ Kosztolányi, Seneca nyomán, azt vallja: gyalog, négykézláb mászunk vagy kocsin repülünk, mindegy is, megyünk. Az ember természete érdekli, az abban bekövetkező haladás: az ember szakadatlan önmegismerése. Ódzkodott és óvott a jövőt megmondó „mindentudó profétáktól” (153.). A teljes tudás? „Csak a műkedvelők biztosak és bőbeszédűek”, ami hasonlít a tudatlansághoz (163.). Nem is szerette az „emberiség” szót, „homályos ügynek” tartotta (159.). Emberről beszélt. Kosztolányi igaza a mából: A technikai, gazdasági fejlődés, a haladás nyomán a börtönök létszámának csökkennie kellene (egyelőre nem jelent meg a börtönök újrashasznosítása projekt), a Közel-Keleten békés imádkozás folya, Afganisztán turistaparadicsom lenne. Kalasnyikov meghalt, fegyverei tovább élnek. A technika „haladt”, nem az emberiség, az ember lő. És hal. Államtitok vagy szabad a feltárás, a kiszivárogtató áruló vagy hős?⁸

Kosztolányi az értékcselkvő. Egyértelmű magyarság jellemzi, a túlzó hazafias szólásokat elutasítja (159.). Társadalmi cselekvésére több példát hozhatunk fel. A Magyar PEN Club elnöke. És nyíltan kiáll a magyar nyelvéért, a francia nyelvész, Antoine Meillet-vel vitázik, aki az I. világháború után az „új Európát” a kis népek nyelve, így a magyar nyelv nélkül képzelel el. A nyelvészeti és kulturális szempontból nagyon alapos vitáit megjelenik magyarul, majd egy párizsi nagy újság hasábjain. Meillet soha nem válaszolt, a vita, az időről időre előkerülő tisztázások ellenére a mai napi nincs lezárva.⁹

⁵ KÖPECZI Béla, *Albert Camus = A francia irodalom a huszadik században*, szerk. és bev. KÖPECZI Béla, Gondolat Kiadó, 1974, II, 197.

⁶ Első kiadás 1992-ben, Bethlen Gábor Könyvkiadó, 2. javított kiadás: Bp., Nagyvilág Kiadó, 1999, fordította: FÁZSY Anikó.

⁷ „Tagadhatatlan, hogy az emberi lét körülményei potenciálisan javíthatók. De ne feledjük – különösen most, az ezredforduló táján –, hogy el kell gondolkodnunk azon, mit is jelent a haladás. Újra kell gondolnunk a haladás még mindig annyira elterjedt, de már elavult és használhatatlan fogalmát. Most, amikor egy korszak zárul le, a megrögzült eszmék és bevett gondolkodásmódok súlyos terhével szemben a gondolkodó emberek reakciójára van szükség.” LUKACS, John, *Egy eredendő bűnös vallomása*, ford. Barkóczi András, Bp., Európa Könyvkiadó, 2001, 14.

⁸ Vö. Az amerikai bűnügyi filmek sora ilyen témákkal rukkol elő, nyugtatva az „emberiség” idegeit és lelkiismeretét: gazdagok, államédek, gyilkosság (NCIS-sorozat, egyéb „helyszínelők”). Jelenet a *Mentalista* című filmből – a gazdag menedzser, korunk hőse, a megtört gyilkos utolsó szavai a kihallgató szobában: Tudja, én nagyon jó szakember vagyok. Nyomozó, semlegesen metsző képpel, száraz hangon nyugtázza: Minden bizonnyal.

⁹ 1931-ben jelent meg Kosztolányi Dezső Antoine Meillet-hez címzett nyílt levele

A feltáró munka újabb tényezőket hoz elő: *kétértelműségek, viszonylagosság, elfogultság, érdek – ítéletalkotás, jellem*. Kosztolányira vonatkozóan elhangzik: áruló. Ezt Heller Ágnes jelenti be *Az erkölcsi normák felbomlása* című könyvében, amelyben „áruló írástudónak” írja le a költőt, továbbá: „jellemgyenge”, „erkölcsi nihilista”. Mindez 1957-ben történik. Amiről Madarász Imre azt tartja, hogy „ezt az átlátszó képtelenséget csak az hiheti el, akinek fogalma sincs róla, ki volt Kosztolányi.”¹⁰

Kosztolányi erre (is) már régebben válaszolt: „Lélekben a nemzetek fölötti műveltséget, a nemzetek közötti megértést szolgálom”. És továbbmegy, sorra keresi a választókat, a metafizika világában és azon túl: „A teljes tudás, fölöttébb hasonlít a tudatlansághoz”. A hallgatás bölcsességét preferálja, önmérsékletre int (163.). Nagyon valószerű a hittel való találkozás, annak lehetősége is, amit a kötet egyik tanulmánya fejteget a *Hajnali részegség* nyomán (190.).¹¹ A hit iránti megértés Camus-nél is erős: a „krisztusi hit egy lényegű az életörömmel” (193.). Egy magyar filozófiatörténész így indokol: „Az ember ugyanis megszüntethetetlenül magában hordozza azt a belső igényt, hogy épp arra kérdezzen rá, ami túl van mindenkori világának határain, túl van természeti és történelmi létezésén”¹².

Az időszerepesség kronológiája, a 20. század európai vonulata főhősök életén, munkásságán keresztül: Kosztolányi (1885–1936), Camus (1913–1960), Adler (1870–1937), a kötet szerzője (1948–), és mi, kortársak a 21. században. A felhozott források még távolabbra mutatnak és kapcsolnak össze, így együtt összeáll a folyamat, a folytonosság.

---

francia nyelven a párizsi *La Revue Mondiale* című folyóiratban. Meillet „Les langues dans l’Europe nouvelle” (Az új Európa nyelvei) című könyve 1918-ban Párizsban jelent meg először, majd 1928-ban (változtatásokkal, bővítésekkel) újra kiadták. Kosztolányi válasza a Nyugatban jelent meg először 1930. július 16-án: „A magyar nyelv helye a földgolyón: Nyiltlevél Antoine Meillet úrhoz, a *College de France tanárjához*” címmel. A tanulmányt tartalmi változtatás nélkül és teljes terjedelmében közölte a folyóirat „Défense d’une langue nationale (Egy nemzeti nyelv védelme)” címmel. A fordítás a Párizsban élő Gara László munkája volt.” Lásd STURCZ Zoltán, *A Kosztolányi-Meillet vita körülményei és utóélete*, Hungarológiai Évkönyv, 13. évf., (2012) 199–219. http://epa.oszk.hu/02200/02287/00013/pdf/Hungarologiai_Evkonyv_13_199-219.pdf [2014. 01.18.]

¹⁰ Lásd MADARÁSZ Imre, *Antiretró. Portrék és problémák a pártállami korszak irodalmi és tudományos életéből*, Bp., Hungarovoxx, 2007, 95–96.

¹¹ Ez nagyon plasztikusan, ám határozottan jön elő a vers francia fordításában. Lásd Sz. TÓTH Gyula, *Ablaktól világra. Esti merengés a hajnali részegségről a francia fordítás nyomán* = *Hajnali részegség*, A tizenkét legszebb magyar vers, 6., alkotó szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2010, 319–335. (francianyelv.hu, 2011. jan. 7.) [2014. 01. 15.]

¹² CSEJTEI Dezső, *A karácsonyi rejtjel*. „Az európai ember háromszáz esztendeje arra törekszik, hogy kiiktassa a metafizikai hagyományt”. *Magyar Nemzet*, 2013, dec. 24., 8.

És vele a Felelősség. Kosztolányi és Camus is többre tartották a gyakorlati cselekedeteket, mint a tetszetős nézetek hangoztatását (166.).¹³ Fókuszban a morális ember, az esztétikus ember. Az üzenetek egyike: a szép és a szeretet vigye a cselekedeteket. Mi minősítse a tetteket? Kosztolányi szerint „tetteink hiteles mércéje a szépség” (168.). Megfontolandó.

A fülszövegben utalás található a címbeli koncentrikus körökre: „Ha körzővel kisebb-nagyobb köröket rajzolunk, közös középpontjukat a papíron a tűszúrás helye jelöli. Egy hiány.” A humánium mindennapi megmutatkozásának és többirányú értekező megközelítésének a hiánya. Bárány kísérletet tesz, olyan, mint az orvos, aki nem mondott le a gyógyításról. Nem az a filozófus, aki – sok esetben – önnön alkotta szobrát avatja, saját építményébe szerelmesen. Érlelt-érett műveket érlel tovább. Birtokolja a hatalmas anyagot, felmutatva kezeli, „átforgatja”, képes más műfajba is áttenni, erről izgalmas, feszes novellái tanúskodnak. Többszínűségével munkapéldát teremt az embertudományoknak, az irodalomtudománynak, az irodalomtörténészeknek, tanároknak. És azoknak, akik hajlandók gondolkodni, és hagyják magukat a szép útján gondolkodtatni. Szerencsére vannak jó néhányan. A bölcsésztanulóból az aranymetszés mestere lett.

Az iskola felé, félúton

Pályámon sok tananyagot készítettem már. E munka kapcsán is „tananyagban gondolkodom” (mondjuk: „Társadalomkultúra” műveltségterület). A kötet, nálam, a tananyag része lenne, nem ajánlott irodalom, hanem beépített segédkönyv. Mert csak óvatosan az iskolát érintő politikai változtató akarattal, a nem igazolt innovációs szándékokkal, csak óvatosan az összevissza haladással! Népiesen: lassan a testtel, vagy ha egy nagy elme nyomán jobban tetszik: „Reculer pour mieux sauter”, ami egyfajta nyersfordításban: „Fogd vissza magad, hogy később nagyobbat ugorhass.”¹⁴ Adódik a házi feladat: a kötetbe rendezett sűrű anyag újrendezése, a gyarapodott saját tudás beépítése Kant négy filozófiaai alapkérdése nyomán: 1. Mi az ember? (antropológia), 2. Mit tudhatok? (metafizika), 3. Mit kell tennem? (etika), 4. Mi adatott meg, hogy reméljek? (hit)

(A borítóról) A borítótervezőnek (Bárány Gábor) külön elismerés az interdiszciplináris erőter képi megjelenítéséért, hangsúlyozásáért. Galaxisok találkozása: A Guten-

¹³ John LUKACS írja: „... könnyebb elvont erényeket hirdetni, mint valóságosakat gyakorolni; könnyebb emberbarátnak lenni, mint emberségesnek; könnyebb távoli népek iránti felszínes rokonszenvről beszélni, mint fájdalomtól és aggodalmaktól gyötörve azon igyekezni, hogy megértsük a sajátunkat.” *I. m.*, 2004, 69.

¹⁴ KOESTLER, Arthur, *A teremtés*, ford. MAKOVECZ Benjámín, Bp., Európa Könyvkiadó, 1998, 270.

berg-galaxis és a Google-galaxis. A borítón: repülő csészealj – gondolatok, gondolkodók, eszmék. Amelyek megteremtődtek, embertársaink teremtményei, a galaxisok polgárainak, hogy ne legyünk a Google-galaxis proletárjai. Körül vagyunk véve a jóval, itt repkednek körülöttünk a gondolatok, csak észre kell venni őket. Fogni kell őket. Erre pedig fogékonyaknak kell lennünk. Ehhez ad segítséget a kötet: fogékonnyá igyekszik tenni bennünket. Előbb-utóbb belebotlunk egy csészealjnyi gondolatba, és eszmélünk. Ha nem figyelünk eléggé, hát a csészealj fog fejbe kólintani. Ha akarjuk, ha nem, eszmék között élünk. A Mindenségben. Hát mérjük (meg) magunkat. Előbb: mérjük be létezésünk koordinátáit. Van mibe kapaszkodni. Míg létezzük, állandó mozgásban vagyunk: körbe-körbe, le és fel. Van feljebb. Ha jól kapaszkodunk, biztonságban leszünk. Élvezzük a létszáguldást. Szédítő, de nem félelmetes. Urai vagyunk, a helyzetnek. Urai vagyunk magunknak. Már kifelé is bátran pillantgatunk, másokat is észreveszünk. Erőt veszünk és élményeinket összefogjuk, csészealjnyit összerakunk. Hozzáadunk a mindenséghez, aprót, de az a mi teremtményünk lesz. És boldogan szállunk a magasban. Egyre feljebb, talán az Úr fogad. Mi kell hozzá? Talán „Hajnali részegség”. Tessék, tessék, kínálja Bárány. Lázadj fel, de tisztességgel tedd, Camus veled van!

Ó, Szabadság, Petőfitől József Attiláig szabadon. Utóbbi ez ügyben a „Rend”-et szólítja fel a teremtésre. Hamvas Béla a borról filozofálva már egyenesen azt szűri le – igaz, „előítéletesen” –, hogy a rend *Szép* (és hasznos is). Hívó példák és intések. Terelések. Ha nem figyelsz, ha nem vagy finomra hangolva, ha nem vagy érzékenyen éber, a szabadság felfalja gyermekeit. A demokrácia a saját kardjába dől, nap mint nap látjuk. A korkép alakítja az emberképet. Nézzünk fel hát az égre, jönnek a csészealjok. Kapjunk el egyet, üljünk fel rá, tegyünk egy kört. Legalább. A suhanó felhő része vagy. Tágul a láthatár, a feszülő kor körképe másként fest, az ember megláthatja saját képét, ha ebbe és így tekint bele. És mást, másokat is észrevesz. És akkor már József Attilával „*Nem én kiáltok... Barátom, drága, szerelmes barátom, / Akár borzalmas, akár nagyszerű, / Nem én kiáltok, a föld dübörög.*” (1942 első fele) Ily korban élünk.¹⁵

Hosszasan birkóztam a Bárány-kötettel, az írásos összeállítással belefutottam a választási kampányba, a könyvben felhozott emberi tényezők harsányan mutatkoztak meg a társadalmi gyakorlatban. A munka mellékterméke: tapasztalatgyűjtés szociálpszichológiai megfigyeléssel – az irodalom eligazított. Bárány Lászlónál a gondolkodva tisztázó írás nem cél, hanem magatartásforma. Nekem meg az a dolgom, hogy a Bárány-kötethez hasonló munkákat megismertessem. Ajánlással.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013)

¹⁵ Vö. Sz. TÓTH Gyula, *Mily korban élünk? Elhúzódo magyar reformkor – avagy csapdák, vágányok, zárványok?* (Hankiss 8van? TALÁLJUK KI...! Tanulmányok Hankiss Elemér tiszteletére), Szakképzési Szemle, elektronikus melléklet, XXVI. évf., 2010. http://www.mszt.iif.hu/documents/szsz2010_1plussz.pdf. [2014. 01. 22.]

Kocsis Csaba

Anyák napjára

édesanyámat
gyermekkorában
felkapta a szél
sokszor láttam
repül felettem
diák volt ő is, én is
a sok tornyú egerben

álmaiban megjelennek
az angolkisasszonyok
nekem a templomok
mint az iránytűk
mutatják az utat
magányos sétáim alatt
a dobó tértől a
rác templomig
közben elnyalok
három fagyit
édesanyám
érettségizik
az évszám
'negyvennégy
úgy vizsgázik
mint abigél
én közben
kerecsenden
harmincnégy
évvel később
fadöntésből
négyesre mentem
és a kollégium
ablakából
látom a hegyeket

itthon a síkon
is álmodom
körül vesznek
a templomok
minden falu
egy-egy emlék
nagyivánig
elmehetnek
meglesném a
hármas tanyát
ahol felnőtt
édesanyám

Kereszt a Berekben

B. Á. emlékére

a hajnal, azt hitte,
ő az első
de a *hév jó*
*berek víz tükre*n
látta lebegni a festőt
aki bámulta az eget
amelyen megjelent
két gyors repülőgép

kondenz csíkot
húzva szálltak az
apró ezüst fecskék
északról délre
nyugatról keletre
fenn az egekben
fehér keresztet
rajzoltak az égre
és a festő
nem sejthette,
hogy kitört a
háború nem is
olyan messze...

a börtön évek
jutottak eszébe
miután rácsokat
és virágokat festett, s
„pesszimista” tárlatát
betiltottát debrecenben
aztán addig
nézte az eget
míg a kékre
rajzolt keresztet
elnyelte a végtelen

E számunk szerzői

- Anga Mária (1955) Eger
Aniszi Kálmán (1939) Budapest
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Baka Györgyi (1951) Érd
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Bárány László (1948) Budapest
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Bárdos Bódi László (1963) Putnok
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bognár Stefánia (1937) Szombathely
Bozók Ferenc (1973) Vác
Bősze Balázs (1946) Sopron
Csáky Károly (1950) Ipolyság
Csepcsányi Éva (1985) Heves
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Dani Erzsébet (1968) Nagykőrös
Debreczeny György (1958) Budapest
Demeter József (1947) Ballószög
Dörömbözi János (1957) Budapest
Erdei-Szabó István (1958) Buca
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fekete Anna (1988) Komárom-Bécs
Fellinger Károly (1963) Jóka
Gál Sándor (1937) Buzita
Gyimesi László (1948) Budapest
H. Hadabás Ildikó (1949) Budapest
Holló József (1944) Ostoros
Hutvágner Éva (1988) Dunaújváros
Kaposi Krisztina (1991) Budapest
Karaffa Gyula (1964) Nagyoroszi
Kántás Balázs (1987) Budapest
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Gergely (1982) Bihar
Kocsis Csaba (1959) Berettyóújfalu
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Lisányi Endre (1966) Budapest
Madarász Imre (1962) Üröm
Marković Radmila (1940) Kishegyes
Mészáros József (1946) Budapest
Molnár József (1961) Vác
Molnár Vilmos (1962) Csíkszereda
Németh István Péter (1960) Tapolca
Oberczián Géza (1961) Dunakeszi
Pataki István (1953) Bihar
Petercsák Tivadar (1947) Eger
Pozsgai Györgyi (1954) Budapest
Pusztai-Tárczy Beatrix (1987) Beregszász
Radnai István (1939) Budapest
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Serfőző Simon (1942) Eger
Standovár Ágota (1961) Pécs
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szárász Pál (1954) Nagyfődémes
Szecskó Károly (1939) Eger
Szíki Károly (1954) Eger
H. Szilasi Ágota (1960) Eger
Szoviár János (1975) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Tarbay Ede (1932) Budapest
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
B. Tóth Klára (1955) Budapest
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen